JOSEF PFITZNER

DIDYSIS LIETUVOS KUNIGAIKŠTIS VYTAUTAS KAIP POLITIKAS

AUTORIUI LEIDUS, LIETUVOS UNIV.
PROF. JONUI YČUI REDAGUOJANT,
VERTIMĄ PARŪPINO J. TALMANTAS

1930 — VYTAUTO DIDŽIOJO — METAI

ŠVIET. MINISTERIJOS KNYGŲ LEIDIMO KOMISIJOS LEID. 158 NR.

JOSEF PFITZNER

DIDYSIS LIETUVOS KUNIGAIKŠTIS VYTAUTAS KAIP POLITIKAS

AUTORIUI LEIDUS, LIETUVOS UNIV.
PROF. JONUI YČUI REDAGUOJANT,
VERTIMĄ PARŪPINO J. TALMANTAS

1930 — VYTAUTO DIDŽIOJO — METAI

ŠVIET. MINISTERIJOS KNYGŲ LEIDIMO KOMISIJOS LEID. 158 NR.

SPAUDĖ AKCINĖ „RYTO“ BENDROVE KLAIPĖDOJE

Autoriaus žodis lietuvių vertimui

Einem glücklichen Zufalle ist es zuzuschreiben, daß mein Buch über den Großfürsten Witold von Litauen just in dem Jahre erschien, in dem sich die litauische Nation rüstet, die 500. Wiederkehr des Todestages seines großen Fürsten geziemend zu feiern. Freudig begrüßte ich daher die Absicht der litauischen Regierung, mein Buch durch eine Uebersetzung ins Litauische weiteren Volksschichten zugänglich zu machen. Hat doch das wieder zu politischer Selbständigkeit gelangte litauische Volk allen Anlaß, gerade in diesem Jahre in seine mittelalterliche politische Glanzzeit zurückzuschaun und dabei vor allem Witolds zu gedenken, der sein gesamtes Lebenswerk der litauischen Selbständigkeit gewidmet hat. Tausendfalte Fäden verbinden Witolds Zeitalter mit der Gegenwart. Und immer noch hat es sich verlohnt, daß sich die Völker auf ihre Vergangenheit besonnen und aus ihr neue Kraft und Zuversicht gezogen haben. Sollte es mir gelungen sein, dem litauischen Volke den Weg zum Verständnis des Lebenswerkes seines großen Helden Witold einigermaßen zu bahnen, dann wäre es Lohnes genug für mich und meine Arbeit.

Prag, im Juni 1930. *Prof. Dr. Josef Pfitzner.*

Reikia laimingu atsitikimu palaikyti tai, kad mano knyga apie Didijį Lietuvos Kunigaikštį Vytautą išėjo kaip tik tais metais, kada lietuvių tauta ruošiasi iškilmingai minėti 500 metų didžiojo savo kunigaikščio mirties sukaktuves. Su džiaugsmu todėl sveikinu lietuvių vyriausybės pasiryžimą mano knygą, išversdintą į lietuvių kalbą, padaryti prieinamą platesnei visuomenei. Lietuvių tauta pasiekusi savo nepriklausomybę turi juk puikiausios progos kaip tiktai šiais metais pažvelgti į politiško savo švitėjimo laikus viduramžyje ir čia pirmų pirmiausia atsiminti Vytautą, kurio visas gyvenimo darbas buvo skirtas Lietuvos nepriklausomybei. Tūkstančiai ryšių jungia Vytauto laikus su šiais laikais. Ir visada naudinga, kad tautos prisimintų savo praeitį ir iš jos čiulptų sau naujų jėgų ir pasitikėjimo. Jeigu man būtų pavykę lietuvių tautai praskinti kelią, kuriuo einant būtų suprastas didžiausias jos didvyrio Vytauto gyvenimo darbas, tai būtų man ir už mano darbą pakankamas moralis atlyginimas.

Praga, 1930 m. birželio mėn. 1 d.

Prof. Dr. Josef Pfitzner.

Turinys

Tyrimai ir metodai

Lietuva, ypač jos istorija, galėjo džiaugtis, kaip retai kuri šalis, kitų tautų mokslininkų tyrinėjama. Tas dalykas yra išaiškinamas šalies padėjimu, dar labiau jos politiškuoju likimu, ypač labai reikšminga politiškąja role, kurią Lietuva vaidino viduramžiais. Senovės ir dabartinių lietuvių gyvenamoji sritis, esanti didžiajame kelyje tarp Europos Rytų ir Vakarų, kėlė ir kelia vienodai vienų ir antrų dėmesį[1]). Be abejo, Lietuvos valstybės sritis praeityje[2]), ypač didžiausio išsiplėtimo metu, pirmame XV šimtmečio trečdaly, nusitiesusi į Europos Rytų širdį, buvo separatinės Pabaltijo valstybių, neišskiriant ir Kryžiuočių ordino, politikos sąlyga, ir performavo pagaliau lenkų karalystę iš pagrindų. Iš čia ir reiškinys, kad tos valstybės gyvenimą imasi tirti trys didelės tyrėjų grupės: rusai, lenkai, vokiečiai; be to, tarp rusų mokslininkų reikia skirti tris savarankiškas grupes: didžiarusius, mažarusius (ukrainus) ir baltarusius (gudus), kurių indėlis, žinomas daiktas, yra nevienodai didelis — tai dvasios lavėjimo vaisius Rusijoje paskutiniame amžiuje; didžiarusių ir ukrainiečių indėlis žymiai persveria vos paskutiniais laikais

---

[1]) Pal. kad ir J. Rozwadowski: Mapa językowego obszaru litewskiego, kuri įdėta rinkinyje Polska i Litwa w dziejowym rozwoju (1914), 337 ir kit., su žemėlapiu; L. Wasilewski: Litwa i Białoruś (o. J.), 1 ir kit.; J. Ehret: Litauen in Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft (1919), 20 ir kit.; И. И. Лаппо: Западная Россія и ея соединеніе съ Польшею въ ихъ историческомъ прошломъ(1924), 11 ir kit.; H. Mortensen: Litauen. Grundzüge einer Landeskunde (1926), passim; E. J. Harrison: Lithuania (1928).

[2]) Pal. Caro nubrėžtus žemėlapius leidinyje Spruner-Menkes Histor. Handatlas; geri žemėlapiai taip pat Ehreto k. v.; J. Natanson Leski: Dzieje granicy wschodniej rzeczy pospolitej, I.: Granica moskiewska w epoce Jagiellońskiej, Rozprawy hist. towarz. nauk. Warszawskiego I, 3 (1922), su žemėlapiu; tas pats: Polska w epoce mocarstwowej w. XIV.—XVIII. (Sieninis žemėlapis 1 : 1.000.000); F. Papée: Polska i Litwa na przełomie wieków średnich I (1904), 9 ir kit.

pasirodančių baltarusių indėlį[1]). Ir pagaliau, norint išrodyti, kodėl patys lietuviai, istorijos tyrėjai, taip maža tėra padėję praskaidrinti didžią savo praeitį, reiktų taip pat paaiškinti pastarųjų šimtmečių Lietuvos istorijos skiltį[2]); todėl šioj vertinamojoj apžvalgoj lietuvai tenusipelno paskutinę vietą*), kuri netolimoj ateity įsigys daugiau svarbumo.

Tie indėliai, kuriuos atskiros tautos gali duoti Lietuvos istorijai tirti, turi daugiausia ypatingą antspaudą dėl to, kad atskiri tyrėjai dažnai tai darė būdami šališkai nusistatę, turėdami iš anksto tam tikrų norų ir vilčių; kartais ėjo tirti šios šalies, tautos ir valstybės istorijos, turėdami net visai blogai paslėptos tendencijos, ir todėl labai dažnai visumoje matė ir tenorėjo matyti vieną jiems patinkamą pusę; numanu, kad, ypač čia, ir įvertinimai buvo labai skirtingi, net dažnai visai priešingi, o juos sudaryti yra vienas didžiausių ir todėl būtiniausių istoriko uždavinių.

Vokiečių mokslas priėjo prie Lietuvos istorijos šunkeliais, betirdamas istoriją savo tautos ypatingosios dalies, Baltijos vokietybės ir jos dirbtinių vokiečių valstybių prie Baltijos jūros krantų; be to, taip pat įsigilinęs į vieno galingiausių viduramžy

---

[1]) Apžvalgų apie literatūrą Lietuvos istorijai duoda šalia bendros bibliografinės padedamosios medžiagos (Finkel, Kwart. historyczny, Извѣстія отд. русск. языка и слов. имп. акад. наукъ, Записки Тов. Шевченка) daugiausia Ѳ. И. Леонтовичъ: Очерки исторіи литовско-русскаго права. Образованіе территоріи Литовскаго государства (Журналъ мин. Народ. просв. (1893—1884); tas pats: Исторія русскаго права I (1902), 40 ir tt.: М. Грушевський: Історія України-Руси IV, V, VI; St. Kutrzeba: Historja ustroju Polski II[2] (1921), 161–170, ypač teisės istorijai; М. К. Любавскій: Очеркъ исторіи литовско-русскаго государства до Люблинской уніи[2] (1915); Лаппо a. a. O. 207—225.

[2]) Pal. M. Römer: Litwa. Studyum o odrodzeniu narodu litewskiego (1908), 38 ir kit.

*) Analogiškai kitas vokiečių mokslo atstovas (H. Zeißberg: Die polnische Geschichtsschreibung des Mittelalters. Leipzig 1873. Preisschriften gekrönt und herausgegeben von der fürstlich Jablonowskischen Gesellschaft in Lpz.) sako apie lenkų istoriją (pusl. 1): „Es dürfte wenige Länder in Europa geben, deren ältere Geschichte von den Angehörigen des eigenen Stammes zu jeder Zeit so vernachlässigt wurde, als dies von Polen gilt.. Darf man behaupten, daß es auch hier vorzugsweise Deutsche gewesen sind, die mit der ihnen eigentümlichen Universalität sich liebevoll in den fremden Stoff versenkten und denselben sich und jenem Lande erobert haben... Die einzige brauchbare Geschichte Polens aus Mittelalter aus deutscher Feder stammt.“ (Red.)

miestelėnų luomo kūrinio — Hansos — esmę ir veiklą. Lietuvos vakarų reikalai iškildavo tokiu būdu, ir čia vokiečiams, suprantama, pirmas klausimas buvo, kiek daug nuo Lietuvos priderėjo vokiečių likimas ir kiek ji pakenkė jam. Rečiau arba ir niekuomet nebuvo kelta klausimo, kaip toli Lietuva buvo nukrypusi į nepaprastus kelius naujai susidariusiose sąlygose, pradžioj ir per visą XIII šimtmetį prie Baltijos jūros kranto.

O lenkų tyrimams įspaudė svarbiausią žymę lietuvių lenkų unija. Iš jos požiūrio daugiausia jie stebėjo Lietuvos istoriją. Suprantama, kad lenkams labiausiai buvo svarbu parodyti, kiek didelis buvo lenkų tautos ir kultūros veiksnys lietuvių tautos ir valstybės kilimui bei vešėjimui, ir jie buvo dažnai linkę šį lenkų nuopelną kuolabiausiai vertinti, net kartais jį kaip vienintelį įtakos teturintį laikyti[1]). Lenkų lietuvių tyrimuose perdažnai prasiskverbia į paviršių, kaip pagrindinis ir vedamasis motyvas, noras išrodyti, kad pati lietuvių-rusų valstybė yra tiktai priedėlis lenkų rodomos politiškai ir kultūriškai aukštai stovinčios Lenkijos. Iš Lietuvos su Lenkija susijungimo prigimties kilo tai, kad konstituciškai istoriški sumetimai buvo perdaug vertinami, ypač formališkai teisinis vertinimas, apskritai, ne visai atitiko gyvenimą ir tikrybę todėl, kad tai, kas turėtų būti, dažnai buvo laikoma jau esančiu. Lengva suprasti, kad lenkų istorikai gana anksti ėmė tirti glaudžiai su Lenkija susijusią Lietuvos istoriją, todėl, ypač jie, yra davę plačių ir brangintinų žinių[2]).

Priešingas dalykas lenkų tyrimo būdui — ne metodais, bet rezultatais — atsispindi rusų istorijos moksle, apie kurį pirmiau

---

[1]) Garbingą išimtį čia sudaro W. Kamieniecki: Wpływy zakonne na ustrój litewski, Przegląd historyczny 25 (1925), 160 ir kit., nors kritiškų pastabų yra padaręs Zajączkowski, Kwart. hist. 41 (1927), 343 ir kit.

[2]) Pal. apie tai bendrus lenkų istorijos veikalus, kurie visi kreipia didelio dėmesio į Lietuvos istoriją: Historya polityczna Polski I (1920), išspausdinta veikale Encyklopedya Polska t. V, 1 (1920); St. Zachorowski, O. Halecki, J. Dąbrowski, St. Smolka, F. Papée buvo šio veikalo skyrių autoriai; R. Grodecki, St. Zachorowski, J. Dąbrowski: Dzieje Polski średniowiecznej I, II (1926); M. Bobrzyński: Dzieje Polski w zarysie I[4] (1927). Polska. Jej dzieje i kultura od czasów najdawnieszych aż do chwili obecnej I (1928 ir kit.). O. Halecki: Dzieje unii Jagiellonskiej I (1919); St. Kutrzeba: Historja ustroju Polski w zarysie I[6] (1925), II[2] (1921); tas pats: Historja źródeł dawnego prawa polskiego I, II (1925/6).

reikia pasakyti, kad tik labai vėlai tepasiryžo pažvelgti toliau už didžiarusių Maskvos valstybės ribų[1]) ir imtis tokių Rusijos istorijos skyrių, kurie negali būti priskiriami tos valstybės žydėjimo laikui, o šie vis dėlto reikalingi kruopštaus tyrimo[2]), kaip pereinamieji šimtmečiai, kuriuose Lietuvos sukurta lietuvių-rusų valstybė kaip tik gyveno didžiausios savo galybės gadynę. Lietuvių-rusų valstybė[3]) turi būti laikoma ta toli į Europos rytų lygumas įsibrovusia valstybe, kuri todėl gali reikalauti Rusijos istorijoje sau tinkamos vietos šalia Maskvos valstybės istorijos, kaip lygiai teisėta senosios Kijevo valstybės įpėdinė. Bet kada vėliau Rusuos atgijo istoriniai interesai ir imperijos provincijoms vakaruose, tada stačiai buvo nustebta, koks turtingas buvęs sukrautas ir lig šiol išsaugotas rusiškas gyvenimas šituose kraštuose, kurie lig naujesnių laikų buvo laikomi tiktai kaip Lenkijos priedėlis. Pamaži ir dalimis sužinota, kad Kijevas, praradęs savo žibėjimą, nors suskilo dalimis, bet tos dalys ir toliau gyveno savarankiškai; ypatingai įsitikinta, kad Maskva tik pamažu yra nugalėjusi ir palenkusi šį svarbų Rusijos istorijos nešėją. XIII, XIV ir XV šimtmečiai vienos rusų istorikų grupės

---

[1]) Išimtį sudaro K. H. Бестужевъ-Рюминъ: Русская Исторія II (1885); Д. И. Иловайскій: Исторія Россіи II (1884), kuris visai skilčiai duoda antraštę: Maskvos-lietuvių perijodas. Smulkmeniškai nagrinėja rusų-lietuvių santykius jau Карамзинъ: Исторія государства Россійскаго V[2] (1819); С. Соловьевъ: Исторія Россіи III, IV. Atvirkščiai, Kliučevskis beveik visiškai į tai dėmesio nekreipė, mažai — ir Platonovas. Tiktai naujaisiais laikais Rusijos istorijoj sąmoningai duodama tinkama vieta ir lietuvių-rusų valstybės istorijai. Pal. kad ir E. Шмурло: Исторія Россіи 862—1917 (1922), 63 ir tt.; taip pat: Введеніе въ русскую исторію (1924), 176 ir k ; Г. В. Вернадский: Начертание русской истории I (1927). Kad sociologiškai lyginamuoju stebėjimu tinkamai kreipta dėmesio ir į Lietuvą, įrodo H. Рожков: Русская история II (1922), 108—138. Kaip šlykštus seno nusistatymo pavyzdys yra pažymėtinas veikalas N. Brian-Chaninov: Histoire de Russie (1929).

[2]) Apie tai geriausiai dabar informuoja A. E. Прѣсняковъ: Образованіе велико-русскаго государства. Очерки по исторіи XIII.—XV. ст. (1918), tam dalykui jau padėjo plataus maštabo pagrindus A.B. Экземплярскій: Великіе и удѣльные князья сѣв. Руси въ татарскій періодъ съ 1238—1505 I/II (1889/91); pal. t. p. A. A. Спицынъ: Русская историческая географія (1917), p. 25 ir k.

[3]) Carų Rusijos duotas pavadinimas „Vakarų Rusija“, pagaliau dar vartotas Лаппо k. k. v., mažai yra tinkamas.

imta gerbti[1]). Tačiau ir čia nueita tais pačiais keliais kaip lenkų. Buvo be galo norima išrodyti, kad ta didžioji lietuvių-rusų valstybė yra buvusi tik rusų, kad rusų-lietuvių, arba rusų valstybę galima pavadinti stačiai rusų valstybe. Su tikrai rusiška aistra buvo stengiamasi išrodoyti rusų veiksnį, nuolat pasiruošus atremti prieštaraujančius lenkus. Čia tarė pirmą savo žodį teisės, ūkio ir kultūros istorija. Buvo ginčijamasi, ar lenkų ar rusų buvo didesnis veiksnys politinėms valstybės vertybėms, teisės ir kultūros lobiui, ir kuri iš tų dviejų valstybių davė savo antspaudą bendrai valstybei. Kad ta valstybė turėjo daugiausia rusišką išvaizdą buvo rusų tyrimų išvada[2]). Vėl tebuvo todėl apibūdinta viena šios didžiosios valstybės pusė.

Daug mažiau stebėtas ir vertintas buvo lietuviškasis komponentas, kuris šitos valstybės politiką tiriant turėtų pirmauti. Lietuviškas požiūris, iš kurio tiktai vispusiškas lietuvių-rusų valstybės praeities įvertinimas buvo galimas, rečiau tebuvo panaudojamas, jeigu ir buvo, tai, kaip ir tūloj publicistinėj lietuvių raštijoj, — su perdėtu panegyrišku, visa kita nustelbiančiu savumu[3]).

Tik visi tie keturi komponentai kartu: lietuvių, rusų, lenkų ir vokiečių imami be neapykantos ir meilės leidžia nupiešti lietuvių-rusų valstybės kiekvienu laikotarpiu augimo paveikslą, bet čia nereikia sau slėpti įvairios ir, suprantamas daiktas, kintančios atskirų faktorių jėgos. Pirmiausia pasidarys aišku tai, kad ši valstybė sudaro tam tikrą visumą, kuri yra kažkas kita ir daugiau, negu suma jos dalių, kurių savotiška teisė šiuo faktu daugiausia palieka nepaliesta.

Susidaryti šitoms natūralioms pažiūroms į lietuvių-rusų istoriją, norint ją labiau suprasti, padeda eilė tiktai paskutiniuoju laiku daugiau įvertintų stebėjimo būdų, kuriems naudoti šios valstybės santvarka kaip tik atrodo labai tinkama.

Devynioliktame šimtmety, kai Europos Vakaruose, o jų įtakoje taip pat ir Europos Rytuose pradėjo kurtis ir gauti reikš-

---

[1]) Ir ypač daugiausia yra tų istorijos rašytojų, kurie į geografiją kreipė dėmesio.

[2]) Visada rusų atkakliai tvirtinta, kad lietuvių-rusų valstybėje yra $^{9}/_{10}$ rusų žemių, ir tokiu būdu sukelta nuomonę, jog ir gyventojų buvęs panašus santykis, nuomonę, kuri kartais patekdavo ir į vokiečių raštus.

[3]) Pal. kad ir W. St. Vîdûnas: Litauen in Vergangenheit und Gegenwart (1916), 32 ir kit.; paskui Ehreto k. v. 59 ir kit.; E. J. Harrison k. v. 23 ir kit.

mės istorijos mokslo metodiniai nuostatai, dvasinės kovos ir to laiko pažiūros vis iš naujo metė savo šešėlį bei savo šviesą ir į istorijos sritį. Naujos idėjos pagimdė naujų metodų. Labiausiai stojo prieš vienas kitą individualizmas ir kolektyvizmas, jų kova ypač rytuose iki paskutinių laikų tebeeina[1]). Asmenybė arba masė taip vadinasi priešingumai, kurių išsprendimas, be abejo, glūdi sunkiai įgyvendinamoje formulėje — asmenybė ir masė.

Gamtos mokslų sužydimas pasidarė naudingas ir geografijai, kuri kaip antropogeografija, politinė geografija ir paskutiniais laikais kaip geopolitika[2]) istorijos mokslui turėjo didžiausios reikšmės, ir jos paskutinis reikalavimas buvo ištirti santykius tarp žmogaus ir gamtos, valstybės ir žemės, kultūros ir gamtos. Bet kolektyvistinis stebėjimo būdas, per kurį tiktai mokslo šakos, — sociologija, kultūros istorija ir kitos — įgijo tokią didelę jėgą ir reikšmę, istorijos mokslą labai praturtino; nors tas stebėjimo būdas negalėjo paneigti individo veikimą masėje ir prieš masę, vis dėlto kilo istorijos mokslui pagrįstas prileidimas pasinaudoti ir naujaisiais geografijos ir geopolitikos sukurtais metodais todėl, kad jais naudojantis istoriškasis gyvenimas, kuris kitaip atrodo labai atsitiktinis ir nežemiškas, kuris — perdaug asmenybių vedamas ir abstraktus, atsistoja ant pastovaus pagrindo: žemės, kurios jėgų žaidimas atsispindi istorijos gyvenime. Nuo Ritter'io, bet labiausia nuo Ratzel'io[3]) laikų šie geografiškai istoriški tyrimo būdai

---

[1]) Pal. Eur. vakarams kad ir G. v. Below: Die deutsche Geschichtsschreibung von den Befreiungskriegen bis zu unseren Tagen[2] (1924); K. Breysig: Die Macht des Gedankens in der Geschichte (1926); Rusijai B. C. Иконниковъ: Опытъ русской исторiографiи (1891/1908); A. И. Багалѣй; Русская исторiографiя II (1911); П. Милюковъ: Главныя теченiя русской исторической мысли I[3] (1913); A. C. Лаппо-Данилевскiй: Методологiя исторiи (1923); nereikia plačiau dėstyti, kad dabar Rusijoj viešpatauja materialistiškas istorijos aiškinimas, kuris Rusų istorijai jau prieš karą buvo taikomas Pokrovskio ir Rožkovo; pal. kad ir Русская историческая литература в классовом освещении Сборник статей I (1927).

[2]) Pal. dabar kaip vėliausią santrauką K. Haushofer, E. Obst, H. Lautensach, O. Maull: Bausteine zur Geopolitik (1928) mit einer Reihe methodisch einführender Aufsätze.

[3]) Politische Geographie[3] (1923) išl. E. Oberhummer, pirmą kartą pasirodžiusi 1897; O. Maull: Politische Geographie (1925), čia pusl. 1 ir kit. apie mokslo šakos — politiškosios geografijos išsirutulojimą.

vis labiau plinta, o nuo Kjellén'o[1]) laikų sulūžo iki to laiko dar buvusios užtvaros tarp istorijos, valstybės ir geografijos mokslų. Pagaliau pasaulinis karas, jo padariniai ir potyriai davė paskutinį akstiną laimėti ypač geopolitikai, kuri tada irgi pamaži gavo progos įeiti į istorijos mokslą. Nors kaikurios istorinės dvasios mokslų šakos, kaip vokiečių literatūros istorija, jau prieš karą Augusto Sauer'io[2]) dėka yra pasinaudojusios ūkiškuoju, vadinas, pagaliau su žeme susijusiuoju stebėjimo būdu, aiškinti dvasios reiškiniams, nors jos tą glaudų tarp žmogaus dvasios ir gamtos sąryšį pastebėjo ir pasinaudojo juo, bet vakarų istorijoje, ir tai labai įdomu, praskynė kelią čia ne koks nors istorikas specialistas, o Albertas von Hofmannas savo knyga „Vokiečių šalis ir vokiečių istorija", ir tiktai savo pirmame tome vertinga „Politinė vokiečių istorija"[3]). Tai buvo pirmas didelis mėginimas, jo aidas nebuvo be atgarsio.

Slavių tautos[4]), pirmiausia lenkai, labai karštai pasekė šiais naujais keliais. Ne tik geografai[5]), bet ypač istorikai, kaip Semkowicz'ius[6]), Bujak'as[7]), Halecki's[8]), Szelągowski's[9]) ir Arnold'as[10]) sėkmingai bandė įvesti geografinį stebėjimo būdą į

---

[1]) Der Staat als Lebensform (naujai išversta 1924).

[2]) Pal. jo pagarsėjusią įžanginę rektoriaus kalbą 1907 m.: „Literaturgeschichte und Volkskunde"; pal. dabar dar J. Pfitzner: August Sauers kulturpolitische Reden und Schriften (1928) įvadą ir J. Nadlerio antrą leidimą Literaturgeschichte der deutschen Landschaften und Stämme.

[3]) Suprantamas daiktas, kad yra neužmirština, ypač karo laikais stipriai padidėjusi, vidurinės Europos raštija.

[4]) Gerą istoriškai geografinį Čekoslovakijos vaizdą H. Hassinger yra davęs, su metodišku atžvilgiu pažymėtinais įvedamaisiais skyriais, pal. taip pat Pfitzner: Hist. Vierteljahrschrift 24 (1928/9), 505 ir kit.

[5]) E. Römer: Rola rzek w historji i geografji narodów, Przewod. nauk. i lit. 29 (1901), 61 ir kit.; tas pats: Przyrodzone podstawy Polski historycznej (1912); pal. čia polemingę studiją T. Brzeski: Zagadnienie geograficzne Polski, Kwart. hist. 31 (1917), 426 ir kit.

[6]) Geograficzne podstawy Polski Chrobrego, Kwart. hist. 39 (1925), 258 ir kit.

[7]) Dziejowe znaczenie morza, Przegl. hist. 23 (1922), 1 ir kit.; tas pats: Rola czynników geograficznych w rozwoju dziejów Polski, Ziemia (1927), H. 15/16.

[8]) Dzieje unii Jagiellońskiej I (1919), passim; tas pats: Geografja polityczna ziem ruskich i Litwy 1340—1569, Sprawozd. tow. nauk. Warsz. 1917.

[9]) Wróst państwa polskiego w 15. i 16. w. (1904).

[10]) Geografja Polski, išėjusi rinkiny Polska. Jej dzieje i kultura I (1928 ir kit.), 1 ir kit.

istorijos mokslą. Dėl Europos rytų yra ypač dėkingas istorijos mokslas už vertingiausius rezultatus vokiečių geografams, kurie stengėsi panaudoti istoriją šalies tyrimo darbams. Čia sutinkami tokie skambūs vardai, kaip Albrechto Penk'o[1]), A. Hettner'io[2]). Bet irgi toks gilus geopolitikas kaip E. Obst'as[3]) ypatingai tyrė Rusiją. Jokia šalis negalėjo taip vilioti, kaip ši geografiškai savotiškoji. Todėl, kad, ypač čia, ryšys tarp žemės ir istorijos buvo stačiai apčiuopiamas. Rusijos istorikai anksti pastebėjo pareinamumą rusų istorijos nuo žemės, daug anksčiau kaip vakaruose. Nėra geresnio įrodymo čia, kaip monumentalė Kliučevskio[4]) „Rusijos istorija", kur autorius labai puikiai panaudojo istorinį ir geografinį momentą ir jų įtaką vieno antram,

---

[1]) Die natürlichen Grenzen Rußlands, Meereskunde H. 133 (1917).

[2]) Rußland. Eine geographische Betrachtung von Volk, Staat und Kultur⁴ (1921). Pal. taip pat W. Tuckermann: Osteuropa I/II (1922).

[3]) Russische Skizzen (1925); tas pats: Die geopolitischen Leitlinien des europäischen Rußlands, in Bausteine zur Geopolitik (1928), 81 ir kit.; tas pats: Das Raumschicksal des russischen Volkes, ten pat 201 ir kit. Apie lenkus šiek tiek duoda F. Braun: Polen. Das Land und die Leute (1927).

[4]) Курс русской истории I³ (1923), 43 ir kit.; dabar į vokiečių kalbą išversta W. Kliutschewskij: Geschichte Rußlands, išl. F. Braun ir R. v. Walter I (1925), 35 ir kit., 51 ir kit. А. П. Щаповъ: О вліяніи горъ и моря на характеръ поселеній (išsp. 1864), dabar Сочиненія II (1906), 173 ir kiti; tas pats: Историко-географическое распредѣленіе русскаго народонаселенія, ten pat 182 ir kit. Panašiai kaip Kliučevskis ir į geografijos sritį kreipia dėmesio Д. И. Багалѣй: Русская исторія I (1914). Gerą apžvalgą apie rusų krašto istoriškai geografiškus darbus duoda aukščiau, pusl. 3, past. 3 suminėtos istoriškos geografijos, taip pat Д. И. Багалѣй Русская исторіографія II (1911), 339 ir kit.; С. М. Середонинъ: Историческая географія (1916), 1—18, kuris Kijevo valstybės sudarymą vadina (pusl. 153 ir kiti) „Kova su stepėmis". Energiškiausiai, nors, zonų mokslo įtakoj būdamas, perdaug šališkai šia kryptimi pasekė: Г. В. Вернадский: Начертание русской истории I (1927). Jam rusų (t. y. euraziastinės) istorijos eiga yra ne kas kita, kaip didelė šen ir ten svyruojanti kova tarp miško ir stepių. Suskirstymas rodo jo įdomaus bandymo šviesias ir tamsias puses: nuo 1 lig 972: Bandymas sujungti mišką ir stepes. 2. 972—1238: Miško ir stepių kova. 3. 1238—1452: Stepių laimėjimas kovoje su mišku. 4. 1452—1696: Miško laimėjimas kovoje su stepėmis. 5. 1696—1917: Miško ir stepių susijungimas. Tiktai turi būti pažymėta, kad jis žiūri į rusų istoriją visai šališkai ir euraziška pažiūra, ir kad laikotarpio nuo 1238—1452 padalinimas turi šiokias antraštes: Mongolų nukariavimas, mongolų jungas, mongolų galybės smukimas. Visiškai euraziastinės nuomonės viešpatauja čia įdėtame priede. П. Н. Савицкий:

ir tuo padėjo pagrindą visiems kitiems tyrimams šia kryptimi. Ne atsitiktinis dalykas, kad tuo pačiu laiku viena istorijos šaka: apsigyvenimo istorija įgijo reikšmės ir savo metodus patobulino. Ir ji nusipelno įvedama į politinės istorijos sritį daugiau, negu tai buvo iki šiol dėl to, kad iki šiol istorikai leidosi vedami vadinamųjų politinių žemėlapių ir tuo buvo klaidinami, matė valstybes įsikuriant ir žūnant, vertino jų jėgą ir galybę, neturėdami gana aiškaus supratimo apie gamtos suteiktus galimumus, apie žemės įsikūrimo pagrindus[1]). Ištirti sąryšį tarp apsigyvenimo ir konstitucijos yra labai rimtas politinės istorijos dabartinis reikalavimas[2]).

Tiktai dabar, kada šitie žmonių ir tautų gyvenimu ir įsikūrimu pagrįsti metodai pradėta vartoti, turi būti laukiama istoriškai patikimesnio vaizdo ir teisingesnio vertinimo. Čia, gal būt, viena permažai pastebėta šitų naujų mokslų kėlėjų-geografų, būtent, kad žmogaus ir taip pat istorinių įvykių pareinamumo nuotolis nuo gamtos nepasilieka visada vienodas, bet kad ypač technikos pažanga gali šitą pareinamumą sumažinti, kalnai ir upės kaip ribos gali būti padarytos nieko nereiškiančios. Betgi viduramžiams, ypač toms tautoms, kurios vėlai tėra pasiekusios savarankišką politinį gyvenimą, geografinis stebėjimo būdas turi juo didesnės reikšmės.

Šitie metodai taip pat duoda pagrindo griežčiau skirti ir iškelti istorijoje veikiančias dinamines ir statines jėgas, kurių įvertinimas iki šiol buvo perdaug perleistas istorijos filosofijai

---

Геополитические заметки по русской истории р. 234—260. Moderniškas, ypač Rusijoj pražydęs, žemės mokslo tyrimas pradžioj nenori turėti reikalo su istoriškai geografiška sinteze, pasitenkina istoriškai geografiško paralelizmo nustatymu, kai istorikas daugiau ieško priežastiško sąryšio. Pal. be ko kita П. Н. Савицкий: Россия особый географический мир (1927); tas pats: Географическ. особенности России I (1927); tas pats: Boden- und pflanzenkundliche Forschung in Rußland, Slavische Rundschau I (1928). St. Rudnyckyj: Ukraina. Land und Volk (1916) ir savo darbe apie Ukrainą Ст. Рудницкий: Основи семлезнання України I/II (1923/26) mažai į tai tekreipia dėmesio.

[1]) Dėl tam dalykui tinkamų žemėlapių pal. O. Maull: Ueber politisch-geographische-geopolitische Karten, in Bausteine zur Geopolitik (1928), 325 ir kit.

[2]) Aš bandžiau tai parodyti Vokietijos rytų, slavų germanų susisiekimo srities pavyzdžiu; pal. J. Pfitzner: Besiedlungs-, Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Breslauer Bistumslandes I (1926).

ir jai artimoms disciplinoms. Dinaminės jėgos, kurias įkūnija žmogus ir tauta, nuolat grumiasi su statinėmis gamtos jėgomis. Dar reikia ypač iškelti vieną pagrindinę politinės geografijos sąlygą, kad valstybės įvykiai turi būti teisingai suprasti. Ir tai skamba taip: ***kiekvieną valstybę*** sudaro ***vitalinės ir periferinės***[1]***), politiškai pilnos*** ir ***politiškai tuščios*** vietos bei šalys. Ne visos šalys yra politiškai lygiai vertingos, ne visos turi lygų turinį politinėse vertybėse, ne lygią svarbą valstybės gyvenimui. Politiškai vadovaujančios ir visa lemiančios šalys, ir šalys be politinės įtakos sudaro valstybę, ypač viduramžiais Europos vakarų ir rytų valstybes.

Dėl viso to ***atskiros asmenybės*** veikimas ir dvasia pasirodo aprėžta. O tačiau jai palieka neribojamai naudoti veikimo laukas toks didelis, kad tie yra teisingi, kurie stipriai gina dvasios pirmavimą, didžią istorinių asmenybių reikšmę istorijoj dėl to, kad visada iš naujo pasirodo, jog visi didieji politiškai-dvasiški sambrūzdžiai pagaliau kyla iš vieno žmogaus. Suprantama, kad kurianti asmenybė turi skaitytis su tuo, jog grynai dvasios dalykai gali apriboti grynai dvasios dalykus. Ribas nustato dvasinės srovės, laiko pažiūros, kuriose dvasios asmenybė yra gimusi ir išauklėta. Atskira asmenybė iš jų išsivaduos tik iki tam tikro laipsnio, pakeis jas naujus kelius rodančiomis mintimis ir tokiu būdu padarys įtakos visuomenei. Ypač politiškai kurianti asmenybė visada turės skaitytis su palikimų, „laiko dvasios" faktais, su kompetencija, nors šalia to bus galima kurti naujus planus, kelti naujus tikslus, išrasti naujų priemonių ir kelių. Bet tai visada sudarys tik vieną, tur būt, mažesnę jo gyvenimo ir veiklos darbų dalį; pagrindą ir svarbiausią dalį sudaro tas dvasios turtas, kurį jis jau atrado; nemažiau sudaro tos didelės, viso šimtmečius apimančio laiko tendencijos. Pribrandinti didelėms politinėms idėjoms reikia šimtmečių, joms nugalėti ir sunaikinti reikia tiek pat laiko. Tuo būdu kiekvienai politinei asmenybei kyla sunkumų, kuriuose tačiau jos politinis talentas gali padaryti didžiausių ir amžiams reikšmingų dalykų. Vieno žmogaus gyvenimas betgi yra per trumpas, kad jis galėtų pakeisti ir nugalėti didžias tautų gyvenimo linijas, kuriomis slenka šimtmečiai.

---

[1]) Tas formulavimas yra duotas Ratzel: Politische Geographie[3] (1923), 79 ir kit. 438. Nors tas pavadinimas periferiškai per mažai išreiškia.

Tas ribas aiškiai turėti prieš akis, norint suprasti politinę asmenybę, yra rimtas įsakymas, jeigu nenorima būtinai klaidingo jėgų matavimo ir vertinimo rezultato, kurio ir be to niekumet negalima visiškai išvengti, turint galvoj šaltinių ir priemonių netobulumą.

Didysis *Lietuvos* kunigaikštis *Vytautas*[1]) yra apskritai svarbiausia asmenybė visoj Lietuvos istorijoj ir ypač viduramžių lietuvių-rusų valstybėj. Kad galėtume visiškai įvertinti politinę šito vyro rolę, turime pavartoti visus nurodytus metodus ir samprotavimus. Negalima tvirtinti, kad tyrėjų buvo nepastebėta Vytauto reikšmė Lietuvos istorijai, net ir Europos rytų istorijai. Monografijos ir iš dalies darbai apie jį ir jo laikų istoriją išrodo, kad tyrėjai buvo pažinę jo didybę. Be abejo, apibūdinant ir įvertinant čia vieną kitą pagrindinį jo bruožą dėl aukščiau minėto tyrėjų nusistatymo, labai skyrėsi nuomonės, ir pagaliau jo, kaip kiekvieno didvyrio, charakterio vaizdas svyravo istorijos kaitose. Bet išaiškinimas didžios problemos[2]), dėl kurios jis ilgą savo gyvenimą nuolat dirbo, buvo beveik visiškai nuslopintas gausumu medžiagos ir smulkmenų, kurios surinktos atskiruose darbuose, ypač biografijose, daugiau ar mažiau yra tinkamos ir patikimos.

Jau pradžia, padaryta 1885—1891 ruso Barbašev'o[3]), kuris pirmas skyrė Vytautui didesnę monografiją, nebuvo nieko gera žadanti, nes Barbaševas pasiliko paviršutiniškas dėl to, kad jis buvo šališkai, rusiškai nusistatęs ir, teisybę sakant, tesurinko daugybę datų, kaip teisingai buvo kalbama, kad vertingiausia jo darbe — plačios pastabos.

Lenkija neatsiliko nuo Rusijos. 1893 m. Koneczny[4]) išleido

---

[1]) Witold vardo lytis įsigalėjo vokiečių kalboje, nors jos lotyniškoji lytis Vitoldus yra pagrindas, kurį lenkai kaip Witołd paėmė, tuo tarpu rusai vartoja Vitavt (Витавтъ) Lietuviškai tas vardas — Vitautas (taip pat Vytautas). Todėl kartais ir vokiečių kalboje yra vartojamas Witowt.

[2]) Kad problemiškai istoriškas stebėjimo būdas ir politiškoj istorijoj turi pasisekimo, rodo bandymas: St. Arnold-Cz. Leśniewski-H. Pohoska: Polska w rozwoju dziejowym (1929).

[3]) А. И. Барбашевъ: Витольдъ и его политика до Грюнвальденской битвы (1885); tas pats: Витольдъ, послѣднія двадцать лѣтъ княженія (1891). Trumpas Vytauto įvertinimas yra ir Брокгаузъ-Ефронъ: Енциклопедическій словарь VI (1892) 574, ir k. irgi antrame leidime.

[4]) F. Koneczny: Jagiełło i Witołd. I.: Podczas unii krewskiej (1382—1392), (1893).

pirmą dalį apie Jogailą ir Vytautą, beveik tiktai analizei skirtos, monografijos, kurios netobulėjimą reikia labai apgailėti, turint galvoj autoriaus kritišką ir toli siekiančią dvasią, kurią jis yra išsaugojęs per pirmą dešimtį metų. Tuštumą sintetinio stebėjimo atžvilgiu, matyti, norėjo užpildyti Kochanowski's[1]), kuris 1900 m. išleido savo monografiją apie Vytautą; ji duoda nemaža vertingų pastabų, bet vis dėlto bendra kryptimi ir linkme yra nepatenkinama. Tai jautė ypač gerai tas tyrėjas, kuris viso savo gyvenimo darbą skiria Vytauto ir Jogailos istorijai tirti, — Prochaska, kuriam mokslas yra dėkingas už plačią Vladislovo Jogailos (1908)[2]) biografiją; joje jis jau iš pagrindų palietė Vytautą, bet prie jo jis dar kartą ypatingai sugrįžo 1914 m. ir nemažame tome davė labai daug vertingos medžiagos apie Vytautą[3]), ilgą eilę faktų, kuriuos pats Prochaska nustatė daugeliu paruošiamųjų darbų, šalia kitų savo veikalų. Be abejo, jei norėtume Prochaskos darbą nuo 17 metų iki šiol įvertinti pagal tai, koks buvo kintąs jo nusistatymas Vytauto atžvilgiu, tada bendra išvada apie Prochaską, kaip istoriką, negalėtų būti puiki, nes jis perdaug ir perilgai buvo vedamas šališkų lenkiškai-katalikiškų savo įsitikinimų ir perdaug leidžia atspindėti savo darbuose dabarties norams. Be to, jis turi, beveik be išimties, savumų analitiko ne sintetiko, kurio sunkiausias ir svarbiausias uždavinys yra visa sutvarkyti ir įvertinti. Ir tik sintetikas būtų galėjęs kitaip išdirbti glaudesnius sąryšius, aiškiau atskirti vieną nuo kito: tai, kas tebėra, nuo to, kas praėjo, tai kas bendra, nuo to, kas kartą teatsitinka, žodžiu, būtų galėjęs padaryti aiškiau, negu, iš tikrųjų, yra jo darbe[4]). Ypač didžiai pastebimi pasidaro tie Prochaskos darbo trūkumai,

---

[1]) J. K. Kochanowski: Witołd, Wielki książe litewski (1900, 207 p.

[2]) A. Prochaska: Król Władysław Jagiełło I/II (1908); neturime užmiršti, kad K. Szajnocha: Jadwiga i Jagiełło [2] (1861) dar šiandien galima panaudoti.

[3]) Dzieje Witołda, W. księcia Litwy (Wilna, Rutkowski 1914), 420 p. Man nesuprantama, kodėl tyrėjai, net ir lenkų beveik be išimties, tos monografijos nepanaudojo.

[4]) Vien 21 skyr. antraštės leidžia taip spręsti: 1. Lietuva. 2. Vytauto jaunystė. 3. Du kartu bėgta į Prūsus. 4. Kariškųjų darbų metai. 5. Vytauto bičiulavimasis su Ordinu. 6. Vytautas rytuose. 7. Trūkimas santykių su Kryžiuočiais. 8. Lietuvos apgynimas karūnos diplomatų. 9. Didysis karas. 10. Gardelio unija. 11. Santykiai su Kryžiuočiais. 12. Dar-

neišskiriant Vytauto biografijos, lyginant jį, gal būt, su Smolka, kuris yra Lietuvos istorijai davęs labai vertingų dalykų, sumaniu būdu sujungęs sintezę su analize ir kuris dėlto aiškiausiai juto ir žodžiais išreiškė tą nuotolį, kuris jį skyrė nuo Prochaskos ir jo darbo būdo[1]).

Visus gausius darbus iš rusų ir lenkų pusės išskaityti, reikštų išvardinti didžiausią skaičių lenkų ir didelį skaičių rusų žmonių, pirmaeilių istorikų. Yra savaime suprantama, kad ir atskirų lietuvių-rusų valstybės sričių[2]) istorijai skirti veikalai lietė visada ir Vytauto asmenį taip pat, kaip ir šios šalies kaimyninių valstybių istorijos rinkiniai.

Iš vokiečių pusės, dėl suprantamo pagrindo, daug mažiau tegalime duoti medžiagos. Tik savo trumpame pranešime Lohmeyer'is[3]) 1885 m. stengėsi teisingai spręsti apie Vytauto asmenybę. Tenai jis rėmėsi labiausiai Schiemann'o[4]) ir Caro[5]) duotu vaizdu, kuris, iš tikrųjų, puikiai nušviečia kaikurias Vytauto pu-

---

bai Lietuvoje. 13. Kerštas už Breslavo sprendimą. 14. Vytautas ir Russdorfo delsimas. 15. Veikla rytuose. 16. Sumanymas vainikuotis. 17. Vytauto santykiai su Kurija. 18. Vytauto santykiai su lenkų didikais ir karaliumi. 19. Visuomeniškas ir teritorinis išsirutulojimas. 20. Lietuvos prekyba. 21. Vytauto charakteristika.

[1]) Szkice historyczne I (1882), 139 ir kit.

[2]) Kaip svarbiausias pirma turi būt suminėtas monumentalis darbas: M. C. Грушевський: Історія України-Руси IV² (1907), V (1905), VI (1907); A. Jabłonowski: Historya Rusi południowej do upadku Rzeczypospolitej polskiej (1912); П. Г. Клепатскій: Очерки по исторіи Кіевской зелми I (1912); Я. Ефименко: Історія українського народу (1922); Р. Лащенко: Лекціі по исторіі українського права II, 1: Литовсько-польска доба (1924); В. Пичета: Гісторыя Белорусі (1924); tas pats: Исторические судьбы Западной Белоруссии, išėjusi rinkiny Западная Белоруссия, Сборник статей I (1927), 44 ir kit.; Б. Игнатовский — А. Смолич: Белоруссия (1926); 25 ir kit; У. Ігнатоускі: Кароткі нарыс гисторыі Беларусі⁴ (1926); Pičeta V.: Die weißrussische Geschichtsforschung 1922—1928, Slavische Rundschau I (1929), 661 ir kit.; tas pats: Введение в русскую историю (1923), 178 ir kit.

[3]) K. Lohmeyer: Witowt, Großfürst von Litauen († 1430), Mitt. d. litauischen lit. Gesellsch. II, 4 (10. H., 1885), 203—230; juo remiasi atsakančiomis istorinėmis dalimis taip pat ir A. Bezzenberger: Der Werdegang des litauischen Volkes, Vierteljahrschrift f. Soz. u. Wirtschaftsgesch. 13 (1916), 1 ir kit.

[4]) Th. Schiemann: Rußland, Polen und Livland bis ins 17. Jahrh. I (1885), 210 ir kit.

[5]) J. Caro: Geschichte Polens III (1869); E. Hanisch: Die Geschichte Polens (1923) neduoda nieko savarankiško.

ses ir tai papildė nesenai pasirodžiusiu codex epistolaris Vitoldi, išleistu Prochaskos. Kad bendruose ir atskiruose Vokiečių ordino istorijos darbuose buvo liečiamas ir Vytautas[1]) — aišku. Lietuvių nėra jokios monografijos[2]).

Šio darbo tikslas atvaizduoti Vytauto veikimą kaip politiko ir todėl daugiau įvertinti jo užsienių politiką. Tik ten, kur užsienių politika buvo glaudžiai susijusi su vidaus politika, buvo paliečiama ir ji.

Tenebūnie nutylėtas nusiskundimas, kiek sunkiau yra rašyti monografiją apie asmenybę, naudojantis šaltiniais, kurie dabartiniais laikais visiškai kiti ir kurie viduramžyje šykščiai žinių teduoda, — rašyti apie asmenybę, apie kurią mums būtų įdomiausia jos asmeniška su politiniu veikimu glaudžiai susijusi, ypač jos minčių, sritis, kaip ta sritis dabartiniam istorikui laiškais, dienoraščiais, atsiminimais ir t. t. plačiausiai yra prieinama, bet, deja, senovės istorikui beveik visada paliks paslėpta.

---

[1]) Pal. J. Voigt: Geschichte Preußens V, VI, VII (1832/36); K. Lohmeyer: Geschichte von Ost- und Westpreußen I (1908); E. Seraphim: Geschichte Liv-, Est- und Kurlands [2] (1897 ir kit.); P. v. Osten-Sacken: Livländisch-russische Beziehungen während der Regierungszeit des Großfürsten Witowt von Litauen (1392—1430), Berlin, Dissert. (1908); H. Sarnes: Witold und Polen in den Jahren 1427—1431, Altpreuß. Monatsschr. N. F. 30 (1893), 101 ir kit.; R. Krumbholtz: Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melnosee, ten pat 26 (1889), 193 ir kit.; L. Arbusow: Grundriß der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands [3] (1908); pagaliau K. Heinl: Fürst Witold von Litauen in seinem Verhältnis zum Deutschen Orden während der Zeit seines Kampfes um sein litauisches Erbe 1382—1401, Hist. Studien v. Ebering 165 (1925). Be abejo, yra tai neatleistinas dalykas, kad šitas autorius — be to neišskiriant ir daugumą kitų — šia tėma rašė nepanaudojęs nė vienos eilutės lenkiškai arba rusiškai rašytos literatūros. Vis dėlto Chodynickio: Ateneum Wileńskie IV (1927) 220 ir kit. pusl. sprendimas ne visiškai teisingas, todėl, kad Heine vis dėlto, nors tam tikroj apribotoj srity, sukūrė, kas buvo galima sukurti, ir nepareinamai nuo lenkų-rusų tyrėjų rado tai, ką tie jau seniai žinojo, bet kas šiems mažiausia galėjo tikti, kaip teisybės patvirtinimas. — Kiti darbai bus vėliau suminėti.

[2]) A. Viskontas: Vitautas, didysis liet. kunig., ir Gardelio unija, Lietuvių Tauta IV, 51—58, buvo man neprieinama.

Lietuvių-Rusų valstybė

Pagrindai ir išsirutulojimas

Kęstutis, Vytauto tėvas, pažino, be abejo, dar tokių žmonių, kurie iš savo patyrimo galėjo daug papasakoti apie karalių Mindaugą, įkūrusį Lietuvos valstybę[1]). Tokia jaunutė buvo·toji valstybė, taip netoli Vytautas buvo nuo jos užuomazgos. Kai Vytautas 1350 metais gimė[2]), šis Lietuvos valstybės vienetas turėjo ne kiek daugiau, kaip vieną šimtmetį amžiaus. Bet ką išgyveno šioje valstybė per pirmą lemiantį šimtmetį, kaip iš pagrindų pasikeitė jos pamatai! Daug kas naujo priaugo Mindaugo palikimui.

---

[1]) Visos atskirų santykių istorijos ir monografijos liečia taip pat ir šio darbo dalykus. Nors toliau yra visada jos lyginamos, vis dėlto čia vieną sykį suminėsiu. Tiktai, kur jos ypatingai ką remia, dar bus suminimos.T. Narbutt: Dzieje narodu litewskiego (1874);М.О. Кояловичъ: Чтенія по исторіи Западной Россіи (pirmas leidimas 1864, 4. leidimas 1884); В. Б. Антоновичъ: Монографіи по исторіи западной и югозападной Россіи I (1885); Н. П. Дашкевичъ: Заметки по исторіи Литовско-Руся скаго государства (1885); В. Антоновичъ — Д. Иловайскій: Исторі- вел. княжества Литовского (1887); П. Дм. Брянцевъ: Исторія литовскаго государства съ древнѣйшихъ временъ (1889); П. Н. Батюшковъ: Бѣлоруссія и Литва (1890); М. К. Любавскій: Областное дѣленіе и мѣстное управленіе Литовско-Русскаго государства (1892), Чтенія въ имп. общ. истор. и древн. 1892/3; Ѳ. И. Леонтовичъ: Очерки исторіи литовско-русскаго права. Образованіе территоріи Литовскаго государства (1894) atspausdinta Журн. мин. нар. просв. 1893/4; М. В. Довнаръ-Запольскій; Государственное хозяйство Вел. Княж. Литовскаго при Ягеллонахъ (1901): В. Пичета: Литовско-русское государство išėjusi veik. Русская исторія въ очеркахъ и статьяхъ išleist. Довнаръ-Запольскій II (1912), 337 ir kit.; A. Prochaska: Od Mendoga do Jagiełły, Litwa i Ruś IV (1912); J. Jakubowski: Dzieje Litwy w zarysie[2] (1921); S. Storost: Litauische Geschichte (1921). М. К. Любавскій: Очеркъ исторіи Литовско-Русскаго государства[2](1915), trečias 1923 m. išėjęs, leidimas man buvo neprieinamas; A. Alekna: Historija Litwy, išversta iš liet. kalbos. Kaune 1923 m. buvo man neprieinama; И. И. Лаппо: Западн. Россія (1924)

[2]) Script. rer. Pruss. III, 480.

Teisybė, visų pirma kraštas ir tauta liko nepakitę. Kaip tik todėl, kad lietuvių gyvenamųjų sričių būklė nepakito, įsigalėjo tokia *istorinio išsirutulojimo eiga*[1]), kurią iš bendro Europos požiūrio visų pirma galėtume charakterizuoti kaip seperatinį išsirutulojimą. Iš tikrųjų, lietuvių giminės: prūsai, žemaičiai, žemgaliai, aukštaičiai, jotvingiai kadaise turėjo didesnę gyvenamąją ir medžiojamąją sritį[2]), bet pokrikščioniškasis tautų kraustymasis šį gyvenamąjį plotą susiaurino ir iš Dniepro upės sričių nustūmė juos prie Baltijos jūrų kranto. Europos rytuose, kur buvo ir lietuvių gyvenamųjų vietų, upės buvo lyg gyvos būtybės, aktingai dalyvaujančios tautų likimui formuojantis ir vienoms duodančios gyvybės jėgų, kitoms nutraukiančios gyvenimo siūlą. Kaip visame pasauly, taip ir Europos rytuose istorinis gyvenimas pirmiausia pražydo prie upių, kurios tapo visos Europos rytų, ypač slavių tautų, lopšių; jos nurodė joms žygių, gyvenimo, plėtojimosi ir nukariavimų kelią.

Ta Europos rytų upė, kuriai teko vaidinti tokį svarbų likimo vaidmenį, būti tautų vadu, valstybių įkūrėju ir palaikytoju, tautų maitintoju ir kultūros pasaulių tarpininku, yra vardu *Dniepras*[3]), kuris savo didžiule 2100 klm. tėkme jungia šiaurę su pietų šalimis, apimdamas 527 000 kv. klm. plotą, ir kurio tęsinį susisiekti su Baltijos jūra sudaro patogi ežerų ir mažesnių upių sistema. Tai didžioji *Europos rytų ašis*, kuri jungė šiaurės ir pietų viduržemių jūrą, suartindama jų aukštų kultūrų santykius.

Istoriniais laikais tuo daugiausia pasinaudojo *rytų slavai*, kurių protėvynė pasiekė kairįjį vidurinio Dniepro krantą; čia jie šimtmečius gyveno kontinento gyvenimą, lig pagaliau prityrę šiaurės jūreiviai, gerai pažindami ir naudodami jūrų bei upių jėgas, įnešė naują judėjimą į primityviškame kultūros laipsny sustingusias slavų gimines[4]). Dėl to pirmą sykį *Dniepro kelias*

---

[1]) W. Kamieniecki: Geneza państwa litewskiego. Przegl. hist. 19 (1915); F. Papée: Początki Litwy, Kwart. hist. 41 (1927), 465 ir kit.

[2]) А. А. Шахматовъ: Древнѣйшія судьбы русскаго племени (1919), 40 ir kit.

[3]) Statistikos žinios Rudnyćkio: Ukraina, 14 ir kit., 79. Apie istorišką Dniepro reikšmę pal. J. T. Baranowski: Rzut oka na znaczenie Dniepru w dziejach gospodarczych Polski, Przegl. hist. 20 (1916), 269 ir kit.; A. Szelągowski: Najstarsze drogi z Polski na wschód (1909).

[4]) Visi slavų, kartais ir vokiečių bandymai tvirtinti, kad slavai, ypač tie, kurie gyveno vakaruose, prieš 12 amžiaus galą buvo ypatingai aukš-

įgijo pasaulinės istorinės reikšmės, nes *variagai* nesitenkino vien kelionėmis į tolimą, kultūros sočią Bizantiją, bet patys pamilo Dniepro upės kraštus ir čia atidavė savo valstybinius ir kūrybinius gabumus slavams, kurie savo miškingoj ir balingoj protėvynėj kilo labai iš lėto į aukštesnes bendruomenės gyvenimo formas[1]). Drąsiais šuoliais iš. šiaurės vyko išsirutulojimas; jūrų kultūros veikia rytų Europos kontinentą, auga Dniepro reikšmė, jis mato dabar savo krantuose augant greit suslavintų variagų, slavų valstybes, kurios nuolat rėmėsi Dnieprų; tuo būdu ši upė tapo svarbiausia Europos rytų gyvybės arterija ir, apskritai, Europoj svarbiu tautų tiltu greta Reino-Ronos ir Dunojaus linijos. Jauna, natūraliai auganti valstybė, kurios centras buvo Kijevas ir D. Naugardas, galingai traukė į save kitas pagal Dnieprą gyvenančias tautas, arba, šioms pasipriešinus, atstūmė jas nuo Dniepro ir iki XIII šimtmečio lėmė Europos rytų likimą. Slavų gyvenamosios vietos augo, gyventojų perteklius skverbėsi ramiai kolonizuodamas Dniepro prieupius ir prieš jo srovę, slopindamas, stumdamas ir pralenkdamas vietinius, dar valstybės ir kultūros pirmykščioj būklėj vegetuojančius gyventojus. Tačiau Kijevo valstybė juos pavergė. Ypač lietuvių gimines ištiko toks likimas, ir jos grįžo į savo natūralinę gyvenimo sritį. Ir šios sritys, labiau gamtos apdovanotos, negu kiti Europos rytų kraštai, kaip tik daug žadėjo ir lėmė gražią ateitį.

Variagų pasienio ruožas[2]) dėl smarkaus puolimo iš šiaurės pateko į rytų slavų rankas. Dniepro vandens siena nuo šių atskyrė svarbiausią vakarų šaką — lenkus, kurių gyvenimas formavosi Vislos upės krantuose, būtent jos vidurinėj ir aukštutinėj tėkmėj, pereidamas ir į Oderio upės sritis. Visur, taip pat

---

tos kultūros ir varė reikšmingą prekybą ir tt., man atrodo klaidingi. Pal. mano pagrįstas pastabas referate: Der Kampf zwischen Ost- und Westeuropa, Zeitschr. f. d. Gesch. Schlesiens 62 (1928), 219 ir kit.

[1]) Pal. apie tai kad ir K. Kadlec'o: O politycznym ustroju Słowian, zwłaszcza zachodnich, przed. X w. ir to paties: O związkach państw a ludów zachodnio-słowiańskich przed X. w., Encykl. polska IV, 2 (1912); L. Niederle: Slovanské starožitnosti I, 4 (1924), 86 ir kit.; 127 ir kit.; pal. taip pat F. Bujak'o: Politicko-administrativní jednotka u západních Slovanů od X. do XII. stol., išėjusį rinkiny Z dějin východní Evropy a Slovanstva, Sborník věn. J. Bidlovi (1928), 188 ir kit.

[2]) Šitą pavadinimą sudarė ir parėmė gamtiškai bei kultūrmorfologiškai Penck'as: Die natürlichen Grenzen Rußlands (1917).

ir Čekuose, *upės buvo širdies ir gyvybės arterijos, bet niekumet nebuvo tautų sienos.*

Tačiau *lietuvių giminės*, kurių išsirutulojimas daug kuo panašus į kaimynų slavų, kurdamos savo sodybas, saugodamosios nuo pavojaus, pasinaudoja tokiomis pat priemonėmis, kaip ir kitos primityvės tautos. Jos nenutolo nuo upių, būtent, nuo *Nemuno* ir *Dauguvos*. Teisybė, jos neįsitvirtino visoj tėkmėj, bet turėjo užleisti besiveržiantiems slavams aukštutinę dalį, pačios labiau artėdamos prie Dniepro. Čia apsigyveno juodarusiai ir baltarusiai[1]). Bet baltų aukštuma ir baltų ežerų juosta saugojo lietuvius nuo pavojaus. Jie pasiliko nuošaliai nuo visų tais laikais svarbių susisiekimo centrų ir kelių, kultūra ir politiškos audros praūžė nepalikusios jokių pėdsakų, ne kaip kad jų kaimynams slavams. Be abejo, jie būtų galėję gausiai išlyginti vakarų fronte tai, kas jiems rytuose nebuvo galima dėl ankstybo rytų slavų įsibrovimo. Lietuviai tada gyveno prie tos jūros, kuri turėjo, palyginti, viduramžy tokią pat reikšmę[2]), kaip ir viduržemio jūra. Teisybė, *nors jūra turi auklėjamos įtakos, tačiau reikia žmonių ir tautų, kurie duotųsi auklėjami arba būtų auklėti pribrendę.* Reikalinga tam tikro išsirutulojimo laipsnio technikos, kurios padedamas žmogus valdo jūrą, naudoja savo jėgas. Šiaip jūra tampa kultūros siena, pirmojo laipsnio išsirutulojimo kliūtim, siena, trukdančia bet kurią pažangą primityvioms tautoms, kurios jūroje mato greičiau gąsdinančių elementų, negu naudos, ir kurios neturi nujautimo, kad jūra — tautų galios šaltinis[3]).

Rodos, kad ankstybais istoriniais laikais ir į lietuvių gyvenamus kraštus atvyko *šiaurės vyrų*[4]), bet jų įtaka, kurią labai sunku ištirti, be abejo, nebuvo tokia stipri, kad įdiegtų šioms tautoms jūrų vertybių supratimą. Pagaliau ilgai rytų slavams paliko svetimas anas veržimasis, siekiąs ko naujo, stumiąs į jūrą ir dar toliau. Ilgai buvo tatai svetimšalių privilegija. Tad ir lie-

---

[1]) Pal. Niederle ir k. v. I, 4 (1924), žemėlapis.

[2]) Čia priklauso visa, kas yra parašyta apie variagus ir Hansą. Pal. taip pat A. Szelągowskio: Walka o Baltyku² (1921), 42 ir kit.; W. Konopczyński: Le problème baltique dans l'histoire moderne (XII.—XVII. s.), Resumés des communuc. près. au VI. Congr. Intern. scient. hist. Oslo 1928, 393 ir kit.

[3]) Tai buvo antraštė žinomo Ratzelio rašto.

[4]) Vikingų klausimas Baltijos Rytų vokiečių kraštuose reikalingas gilesnio aiškinimo. Pal. taip pat M. Vasmer'o: Wikingisches am Südufer der Ostsee, Z. f. slav. Philologie (1929), 151 ir kit.

tuvių giminės, kaip ir kitos Europos rytų tautos savo pirmykščioj stadijoj daugiau pažengė žemdirbystėj, gyvulininkystėj, žvėrių medžioklėj ir bitininkystėj[1]).

Šį primityvišką ūkio laipsnį atitiko ir tam tikra visuomenės sutvarkymo forma, nes ir šioji kyla tik laipsniškai, reikalaudama dažnai šimtmečių, iki savaiminis išsirūtulojimas pasiekia artimesnę aukštesnę formą[2]). Giminės ir šeimos sutvarkymas atitiko šią ūkio būklę, kuri nesusilpnėjusi išsilaikė lig XIII šimtmečio. Atskiros tautos bei giminės nesudarė aprėžto politinio vieneto, bet buvo greičiau kulto vaidiniai, bendros kilmės atsiminimas, ypač geografiniais faktais pagrįstas vienetas. Ypač natūraliniai duomens veikė giminės sąjungų sudarymą, ir jos ilgą laiką išbuvo suskaldytos daugybe savarankiškų giminės ir šeimų sąjungų, kurių vieningumas pasireikšdavo tik didžiausiame pavojuje. Todėl nebuvo vaisingas valstybinis ir kultūrinis gyvenimas, kurio žydėjimas visumet reikalauja didesnių valstybinių kūrinių. Savotiškas išsirutulojimas mažų ir ankstybų valstybės formų, valstybinių narvelių, jų sutapimas į darnų plataus maštabo vienetą parėjo nuo geografiškų sąlygų, kurių pažinimą stiprina pamažu kolonizacijos istorija[3]). Vėlybesnis, siaura to žodžio prasme, Lietuvos, aukštaičių ir žemaičių kraštų, t. y. Nemuno sričių pažinimas nuėjo taip toli, jog jis leidžia paneigti tą scheminį paveikslą, kurį galėtų duoti etnografinis ar politinis žemėlapis pažinti tikrajam, ypač ankstybesnių laikų, krašto padėjimui ir reikšmei; o tatai sprendžiant apie lietuvių rusų valstybę, kaip tik visose šalyse sukėlė daug painiavų.

---

[1]) Pal. Niederle ir k. v. III, 1, 2 (1921/25).

[2]) Pal. M. Hoernes: Natur- und Urgeschichte des Menschen II (1909), 366 ir kit.; Schreuers Artikel Familie, Sippe, Stamm in der Realenzyklopädie von Hoops: O. Hintze: Staatenbildung und Verfassungsentwicklung, Hist. Z. 88 (1902), 1 ir kit.

[3]) Rezultatai geriausiai galima matyti iš J. Jakubowski'o: Mapa wielkiego księstwa litewsk. w poł. XVI. w. (1928). Kad krašto ribos juosta vietomis seniau buvo dar platesnė, aiškėja iš St. Zajączkowski'o: Studya nad dziejami Žmudzi w. XIII. (1925) ir iš H. Mortensen'o: Litauen (1926), 59 ir kit., iš dalies iš nespausdintos disertacijos S. Mortensen-Heinrich'o: Beiträge zu den Siedlungs- und Nationalitätenverhältnissen von. Pr. Litauen (1921); dabar išspausdintos (1927). Daug įdomaus duoda dar ir dabar Aenėjo Silvijo, Herberšteino ir kit. raštai apie Lietuvos kultūros būklę.

Kaip visur, taip lygiai ir lietuvių giminėse sutinkame tą faktą, kad jie, ypač pavasario metu, priklausė ne tik nuo upių, bet ir nuo augmenijos apdangalo. Labiausiai miškas veikė atskirdamas ir rūšiuodamas, taip pat jungdamas ir saugodamas. Didelės, plačios miškų juostos, dažnai daug didesnės už gyvenamųjų vietų vaizdus, juosdamos raistus, gyvenamųjų vietų branduolus, uždėdavo joms iš anksto antspaudus savarankiškų socialių būtybių, neturinčių tiesiog nieko bendro su savo kaimynu. Todėl ir yra toks ilgas gamtos tautų gyvenimas be istorijos. Miškų juostos ir dykumos buvo iš dalies Europos vasaros rytų žemumoj esančių tautų ir giminių bei valstybių sienos, ypač slavių gyvenamųjų vietų ir jų artimiausių kaimynų. Taigi istorinis Lietuvos gamtovaizdis parodo anuomet labai įprastą atvaizdą miško rūbų, plačių girių sienos juostų: tarp prūsų ir latvių, taip pat tarp žemaičių ir aukštaičių ir nemažiau tarp rusų gyvenamų kraštų šiaurėje ir rytuose. Ir kaip tik šie miškai sudarė geriausią lietuvių apsaugą nuo rusų. Bet miškas taip pat pasireiškė kaip valstybę ir bendruomenę sudaranti jėga ir tikrosios Lietuvos vidaus žemėse, nes čia vėl mažos miškų juostos išskyrė bendruomenes, kurios tada susijungdavo valsčiais ir pavietais ir taip pat išlaikė sujungtoj valstybėj savo ypatingumą[1]).

XIII šimtmety prasideda Lietuvos istoriją nulemiąs perijodas, kuris veda tiesiog prie to, ką Vytautas iš Lietuvos paveldėjo. Galiausiai buvo pasiekta tai, kas iš tikrųjų valstybę sudaro: sujungimas atskirų mažų valstybės elementų į *vieningą valstybę*[2]), faktas, labiausiai pribrendęs dėl XII šimtmety prasidedančių lietuvių karų su rusais. Mindaugas[3]) buvo Lietuvos jungėjas, jis šio krašto istorijoj aukštai iškyla, kaip pirmas didelis reiškinys. Pagaliau, šį gelbimąjį darbą įvykdyti jam palengvino išo-

---

[1]) Stačiai vietinei valdymo organizacijai ir jos išsirutulojimui yra skirta Любавскій: Областное дѣленіе; pal. apie ypatingus žemaičių santykius St. Zajączkowski: Przyczynki do hipotezy o pochodzeniu dynastji Giedymina ze Żmudzi, Aten. Wileńskie IV (1927), 393 ir kit.

[2]) Turint galvoj vieningą valstybę čia ir toliau yra imamas tiktai tas vienas faktas, kad valstybei vadovauja vienas valdovas, tuo tarpu kai šalia jo viduj būdavo palyginti daug valdovų, kuriuos pašalinti tepavyko daug vėliau.

[3]) Pal. apie jį J. Latkowski: Mendog król litewski, Rozpr. akad. umiejęt. w Krakowie wydz. hist. fil. ser. II, 2 (1892); paskui J. Totoraitis: Die Litauer unter dem König Mindowe bis zum Jahre 1263 (1905).

rinis ir didžiausias vargas. Šitame XIII šimtmety smarkiai paveikė lietuvių giminių gyvenimo dirksnį lig šiol nežinoma politiška jėga: pradžioj XIII šimtmečio Baltijos pajūry sukurta Vokiečių *ordino valstybė*[1]).

Tai buvo pasaulinės istorijos reikšmės įvykis Europos rytams, visoms artimesnėms ir tolimesnėms valstybėms. Ir vis dėlto tas įkūrimas labiau atsitiktinis. Tai buvo dirbtinės valstybės, kurias sudarė Vokiečių riterių ordinas Prūsuose ir anksčiau Kalavijuočių ordinas Livonijoj. Koks gi buvo jų tikslas? Šį kartą jis buvo kitais atvejais pasaulio įvykių ir vakarų kraštų mažiau teminimos ir težinomos lietuvių-latvių giminės. Jos, mat, tuo tarpu, kai visi vakarų kraštai nuo seniai buvo laimėti, kad ir sunkiomis kovomis, krikščionybei, tebebuvo žiaurūs pagonys, kurie aistringai buvo prisirišę prie savo šventos ugnies, gojų, prie savo dievų dangaus[2]), kurie išbuvo nepaliesti krikščioniškos kultūros lig XIII šimtmečio. Kaimyninėms, uoliai religija susirūpinusioms, ir kartu politiškai į visas šalis besiplečiančioms valstybėms, kaip lenkams, buvo lietuviai, ypač prūsai, jau seniai kaip dyglys akyje. Visos vakarų šalys jautė lyg gėdos dėmę, kad jų srityje dar buvo kampas, kuriame pagonybė stipriai laikėsi ir žydėjo. Ir tokiu būdu tapo vakarų šalių religine pareiga ir *vakarų krikščionių solidarumo jausmo uždaviniu* Europoj išnaikinti paskutinius pagonybės likučius, nors tie pagonys visai ramiai ir taikingai laikėsi*). Bet taip pat ir šioj gadynėj sukiltų visas civilizuotas pasaulis, jeigu jų krašte gyventų pav. kanibalai, nors tie vienas kitą teėstų ir nė vienam kaimynui nedarytų žalos. Tuo solidarumo jausmu remdamies bandė lenkai varyti krikščioninimo politiką ir dėlto pasišaukė kovose su pagonimis išmėgintą Vokiečių riterių ordiną. Nes kova su ugnimi ir kalaviju buvo visuomenės pripažinta ir bažnyčios toleruojama krikštijimo priemonė[3]). Tą patį tikslą

---

[1]) Pal. pagaliau E. Caspar'o: Hermann von Salza und die Gründung des Deutschordensstaates in Preußen (1924); to paties: Vom Wesen des Deutschen Ordensstaates (1928); C. Krollmann: Die Politik des Deutschen Ordens, išėjusį rinkiny Der ostdeutsche Volksboden. išl. Volz (1926), 206 ir kit.; E. Maschke: Der Deutsche Orden und die Preußen. Bekehrung und Unterwerfung in der preußisch-baltischen Mission des 13. Jhs., Hist. Studien v. Ebering 176 (1928).

[2]) A. Brückner: Starożytna Litwa (1904), 139 ir kit.

*) Tas atrodo mums nevisai teisinga. (Red.)

[3]) Tik, jeigu turėsime šį faktą prieš akis, tai misijų pobūdis ir darbai,

turėdami įsikūrė ir broliai kalavijuočiai lyvų šalyje. Bet kruvinoji kova, net ir šventais sumetimais yra visada pasaulinis dalykas, ir visada duoda ne tiktai bažnytinės, bet taip pat ir pasaulinės naudos. Tas perdaug glaudus pasaulinių ir bažnytinių dalykų vokiečių prie Baltijos jūros ordinuose jungimas tapo pagaliau svarbiausias pavojus visiems kaimynams, sukūrė tą naują faktą, kuris išjudino per šimtmečius tingų Baltijos pajūry gyvenančių tautų vegetavimą. Nes dabar kilo kova, kuri siekė visiškai pavergti pagonis prūsus, lietuvius*), latvius; kiekviena priemonė, kuri tik vedė į tikslą, buvo noriai priimama, ir tos kovos rezultatas buvo Ordino valstybių šalyse jėga vergiamųjų giminių iškilimas ir plėtojimasis. Be galo daug buvo išlieta pagonių ir krikščionių kraujo tose kovose; viena tikslo dalis buvo pasiekta: pagonys, kiek jie galutinai buvo pavergti, tapo krikščionys, nors priversti ir pradžioje, suprantama, tik paviršutiniški. Abi į priekį besiveržiančios galybės apniko pagonis iš šono: Vokiečių ordinas nugalėjo prūsus, Kalavijuočių ordinas — lyvus. Bet toliausiai esantieji žemaičiai ir aukštaičiai (tikrieji lietuviai) gyveno už ranka pasiekiamųjų ribų, nors ne už abiejų ordinų programos. Nes šitie norėjo užbaigti visiškai darbą ir nurimti ne anksčiau, kol bus pakrikštytas paskutinis pagonis. Kaip morališkai remiančios galybės, stovėjo jų užpakalyje ciesorius ir papa, stovėjo vakarų šalių krikščioniškasis pasaulis.

Koks buvo Lietuvos atsakymas? Jis Mindaugo vardu jau yra pažymėtas. Jis buvo sukūręs vieningą lietuvių valstybę nuo gresiančio išorės pavojaus; bet Lietuva brangiai mokėjo už savo laisvę. Tolimesnės tautos dalys, kurios jai buvo giminiškos, kaip prūsai, negrąžinamai prarasta. Ir be to, *tas laikas, kuriame lietuvių vieninga valstybė pagaliau buvo sukurta, buvo gana atsilikęs nuo to, kuriame kitos tautos buvo pasiekusios savo tautinę ir valstybinę vienybę.* Kokį margą likimą tuo tarpu

---

atlikti Frankų ir Vokiečių valstybių, nebus kaip žmonių skerdynės ir naikinimo žygiai, padaryti iš giliausios tautinės neapykantos, trokštant žiaurios kruvinos kovos, kaip perdažnai aiškinta slavų, kartais ir vokiečių. Pal. taip pat R. W a l l a c h'o: Das abendländische Gemeinschaftsbewußtsein im Mittelalter, Beiträge zur Kulturgesch. d. Mittelalters u. d. Renaissance 34.

*) Kad tas pavojus lietuvių neveikė, yra, rodos, pakankamai išrodyta Witold'o Nowodworski'o straipsny: Jak powstała monarchja litewska (žiūr. „Prawda" rok 23 Nr. 1. 1903 styczień. (R e d.).

germanų, taip gi ir slavų tautos turėjo savo užpakaly! Mindaugas visada turėjo atsiminti valstybę kurti pavėlavęs mažiausia porą šimtų metų[1]), palyginti su slavų kaimynų išsirutulojimu; ir tai kiekvienas valdovas turėjo atsiminti; nuo to pagrindinio fakto lietuvių valstybė galėjo nusikratyti, galėjo jį nugalėti tiktai tolimesnio išsirutulojimo šimtmečiais.

Lietuva tokiu būdu tapo pamokomu pavyzdžiu visoms tautoms, kuriose, kaip slavuose, valstybės jungimas vyko daugiau istorijos prietemoj, arba pasirodė mums jau susiformavęs. Jėga, sutartimi bei gera valia pasidavė atskiri reguliai, kunigai ir giminės senieji. Tačiau jaunai lietuvių valstybei buvo duotas sunkus uždavinys, kuriuo ji galėjo remtis ir iškilti: ginti žemę ir tikybą prieš tokia aštria forma besiveržiančią Europos vakarų kultūrą ir politinį pasaulį. *Šita pagrindinė tiesa: kova su Vokiečių ordino riteriais, pagrindinė jėga — gynimosi dvasia lietuvių eilėse nuo tų laikų nenyksta niekumet iš Lietuvos istorijos* ir išliko tol gyva, kol Ordinas laikėsi senosios savo formos.

Mindaugas visomis savo jėgomis bandė išlyginti Lietuvos plėtojimąsi apsunkinantį susivėlavimą. Sunkią naštą, kurią Lietuvai sukūrė jos padėjimas, — įsiterpimas tarp dviejų svetimų, pilnų grobiamųjų aistrų galybių, — jis stengėsi numesti, rūpindamasis atimti Ordino riteriams morališką priežastį kovoms. Mindaugas veikė taip, kaip veikdavo ligšiol panašioj būklėj buvę ir kiti kunigaikščiai: *jis davėsi krikštijamas* ir buvo net krikščionių karaliumi pateptas[2]). Jeigu jis ir nieko nebūtų daugiau nuveikęs, šis vienas darbas uždėtų jam antspaudą toli matančio, apsukraus politiko, sugebėjusio ramiu būdu atimti ginklą iš savo priešų rankos ir taip apsaugoti savo tautą, savo nelabai sutvirtėjusią valstybę. Taip įvyko kadaise Bohemijoj, taip darė Lenkijos jungėjas. Tai buvo iš dalies toji priežastis, kad šimtmečius išsilaikė tos valstybės, centralizuoti vienetai,

---

[1]) Ir kitais atvejais galime pastebėti panašių išsirutulojimo skirtumų visuomenės ir ūkio gyvenime. Pal. kad ir W. Kamienieckio: Rozwój własności na Litwie w dobie przed I statutem, Rozpr. akad. um. hist. fil. II, 32 (1914), 96. O. Halecki: Od Polski piastowskiej do jagiellońskiej, Przegl. hist. 25 (1925), 225 taip pat randa Smolkos nuopelnus ir pasisekimus tuo paremtus, kad tasai aiškiai žinojo lietuvių ir lenkų išsirutulojimo eigos skirtumą. Labai perdėjo F. Papée: Polska i Litwa I (1904), 17.

[2]) Pal. A. Prochaskos: Dwie koronacye, Przegl. hist. I (1905), 184 ir kit.

kurių, kaip tat atsitiko su Elbės slavais, nutautintais ir inkorporuotais, nesuskaldė Frankų-vokiečių monarchija. Teisybė, Mindaugo darbas, Lietuvos nelaimei, buvo tik epizodas. Lietuva, tur būt, atkrito po jo ir su juo atgal į pagonybę. Taip vėl savaime susidarė tokia pradinė būklė, reiškianti griežtą kovą su Ordinu.

Bet dar vienas *pasaulinės reikšmės įvykis* tame pat XIII šimtmety nepraėjo nepalikęs Lietuvoj pėdsakų: *mongolų* (totorių), anos paskutinės iš vidurinės Azijos lygumų Europon, ypač Europos rytų žemumon, besiveržiančių raitelių tautos, *puolimas* davė mirties smūgį į atskiras kunigaikštystes skilstančiai Kijevo valstybei, nors jau ir prieš tai baisūs puolimai įspėjo apie gresiantį pavojų. Pirmojoj XIII šimtmečio pusėj Kijevas pasidavė; senovės Rusija sugriuvo, variagų kūrinys nustojo prasmės ir reikšmės.

Taip pat reikšmės ir prasmės nustojo variagų pasienio ruožas, Dniepro kelias, nes totorių puolimui buvo atimta svarbiausia žemutinė upės dalis. Kaip lig šiol, taip ir dabar geografinės jėgos vaidino lemiamąjį vaidmenį. Tokiais išorinio pavojaus momentais Rusijos istorijoj vėl su baisia pirmykščia jėga nemaloniai pasireiškė ana didelė, Rusijos žemes perskverbianti, jos politinį likimą dvejopa linkme kreipianti *miško ir stepių priešingybė*[1]). Miško gyventojas — stepių gyventojas, žemdribys — skerdžius, sėslys ir klajoklis — tai buvo ana didžioji priešingybė, lig šiol dar vis sąlygojanti visą žmonijos kultūros ir politikos gyvenimo pažangą. Stepės — neapmatomi laisvi plotai, kur klaidžiodavo nomadai, miškas — gyvenimo ir saugumo vieta nuolatiniam žemdirbystės, gyvulininkystės, medžioklės ir bitininkystės kilimui. Stepės — tai ekstensyvių despotiško charakterio valstybių kūrimosi sritis, miškų žemės — intensyvių valstybių globėjos. Kijevo ir slavų protėvynė buvo labai derlinga pereinama miško ir stepių sritis, vadinas, miškų stepės, neduodančios jokios apsaugos nuo klajoklių. Nuo raitelių tautų saugojo tik kraštai tankaus miško, trukdančio laisvai judėti ristais žirgais keliaujančioms ir užkariauti bei pavergti norinčioms tautoms. Todėl atsitiko taip, kad žemutinė Dniepro sritis, Podolė ir didesnė Voliniaus dalis buvo apiplėštos ir sunaikintos, bet svarbiausioji Rusijos miškų žemių sritis, kur įterpta ir Lietuva, išvengė didesnio sunaikinimo. Todėl Lie-

---

[1]) **Žemėlapis:** Савицкій: Географическіе особенности Россіи I(1927).

tuva tiesiog mažiau pajuto totorių viešpatavimą, o ir kalbos negalėjo būti apie politišką priklausomybę, kuri užtat juo labiau slėgė rusų kunigaikštystes. *Lietuvos padėjimas mišrųjų miškų zonoj*, toli esančios stepės, *pasirodė svarbus geografinis ir politinis faktorius*, su kuriuo ir ateity visumet galima buvo skaitytis.

Senoji Kijevo valstybės organizacija buvo sugriuvus, žydėjo atskiros kunigaikštystės, nebuvo jokios centrinės valdžios, bet už tai tvirčiau stovėjo vienas dalykas: žeminanti nuo totorių gaujų priklausomybės forma. Pietų Rusijos, ypač Kijevo turtas ir kultūra buvo sunaikinti[1]), naudingi prekybos keliai pirmiausia nustojo savo reikšmės. Paskutinės kultūros ir politikos jėgos rinkosi *Haličo Vladimiro valstybėje*, Raudonojoj Rusijoj, kur buvo pasitraukęs ir Kijevo metropolitas. Tačiau žiemos vakarų Rusijos kunigaikštystei trūko jėgų nuo tos gaujos išsivaduoti. Vis dėlto buvo rimtai mėginta. Karalius *Danielius* ieškojo vakarų krikščionių paramos, nes totorių pavojus, taip pat lietuvių pagonių bei netikėlių dalykai buvo kartu viso vakarų krikščionių pasaulio dalykai. Ir krikšto ir apsigynimo mintis gyvai ir stipriai suliepsnojo papų Inocento III ir IV bei Aleksandro IV širdyse. Todėl daugeliu atžvilgių yra *lygiagrečiai einąs Lietuvos Haličo*[2]) *likimas*, veikimas Mindaugo ir Danieliaus, kurių padėjimas dar labiau suartėjo dėl to, kad ir rytų bažnyčios nariai, atskalūnai, Romos bažnyčios nuomone, taip pat buvo reikalingi krikšto. Todėl rytų bažnyčia skaudžiai atjautė tą didelę priešingybę, skiriančią ją nuo totorių pasaulio, nes ji matė juose pagonis ir politinius priešus bei viešpačius, reikalaujančius didelių mokesčių iš kadais gyvenusių Kijevo valstybės sąjungoj rusų kunigaikštysčių, bei Okos ir Volgos upių naujakurių. Šiaip visos kunigaikštystės paliko lygiateisės, išlaikė savo vidaus tvarką, kurią pakeisti nesirūpino mokesčių tereikalaują totoriai. Tokiu būdu senoji rusų valstybės ir kultūros idėja tūnojo dabar daugely kunigaikštysčių; ji buvo išdalinta ir laukė tų laikų, kada nauja ir jungianti galia realizuos senos ir bendros Rusijos idealus. Visos atskiros Rusijos kunigaikštystės visumet buvo pasiruošusios

---

[1]) Apie tai geriausiai rašo Грушевскiй: Исторія України Руси VI (1907).

[2]) Pal. Prochaska k. v.:; М. Чубатiй: Західна Україна і Рим у XIII. в. у своїх змаганях до церковноï унії, Зап. тов. ім. Шевченка 123/4 (1917), 57 ir kit.

pakeisti valdžią, jei tiktai tuo išsivaduotų iš totorių, kurių valdžią jautė su baisia gėda.

Tokie tad buvo politikos duomens, kai Mindaugas pradėjo statyti savo Lietuvos kūrinį. Greit paaiškėjo, kad nuolat Lietuvoj besirenkančios, kietoj Ordino mokykloj sustiprėjusios jėgos išugdė *kiekvienos jaunos valstybės siekimą: išsiplėsti,* augti ir kaip *tik ta linkme, kur mažiausia pasipriešinimo.* Su šiuo bendru Lietuvos istorijos dėsniu reikia skaitytis nuo Mindaugo laikų. Čia patartina skirti *politiškus ir kultūriškus veiksnius,* nes ne visada abu turi sutapti, o tatai kaip tik parodo Lietuvos istorija. Tačiau visumet pasirodys nulemiąs politiškas veiksnys. Tarp jaunos Lietuvių valstybės ir daugelio amžių politiškų ir kultūriškų tradicijų prisisunkusių Rusijos kunigaikštysčių, tikrųjų, veikė politinių jėgų veiksnys iš vakarų į rytus ir pietus, veiksnys labiausiai nulėmęs lietuvių valstybės istoriją. Lietuva neatsisakė nuo šio palankiomis aplinkybėmis susidariusio svarbaus politinio uždavinio. Šis dinamiškas momentas, sudaręs didelį kontrastą su ligšioliniu Lietuvos vaidmeniu, buvo antra gyvybę ir vertybes gaminanti priemonė, einanti greta vokiečių sukeltos neigiamosios. Ką Lietuva prakišo bekovodama vakaruose — neigiamosios politinės vertybės, — tą ji galėjo laimėti puldama pietus ir rytus, — tai teigiamos politinės vertybės. Tatai vargu būtų pavykę, jei nebūtų kartu veikusios palankios aplinkybės tarp tolimesnių kaimynų.

Silpnoji Rusijos būklė dar nenusprendė, kad Lietuva nukariautų rytų slavų kraštus. Be abejo, reikšminga, kad dėl panašių, Rusijoj buvusių, priežasčių, tuomet sujungta *lenkų* valstybė pateko į panašią beviltišką XIII šimtmečio *politišką būklę.* Ir čia šio šimtmečio svarbiausias politinės struktūros pažymys buvo atskiros kunigaikštystės,[1]) jau ilgesnį laiką griaudamos sujungtą lenkų galią, atverdamos vartus ir duris separatinei teritorijų ir atskirų kraštų dvasiai; o jos be pasigailėjimo griovė centralizuotą valdžią; išsemdamos jos esmę, sudarė rimtą pavojų lenkų tautai, kuri dėl jų nustojo tautos ir valstybės žemių, ir tai vėliau turėjo taip skaudžiai išgyventi. Todėl kaip tik Mindaugo laikais Vislos ir Odero kraštuose trūko vieningų politiškų jėgų, sąlygojančių valstybės augimą, sugebančių pa-

---

[1]) Pal. J. P f i t z n e r'i o: Besiedlungs-, Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte I (1926), 167 ir kit.

naudoti užsienio politikos palankias aplinkybes. Ir tačiau, kokie galimumai buvo susidarę ištikimiems papai lenkams jų rytų gyvenamų sričių sienoje[1]) kaip tik tada, kai merdėjo nugalėtas Kijevas, stiprus anktybesnių laikų konkurentas! Šalia krikšto ir su juo susijusio pasaulinio autoriteto pakilimo, tokia stipri Lenkija XIII šimtmety būtų galėjusi grąžinti Boleslovo Narsiojo laikus, į kurį šio šimtmečio pabaigoj jos žiūrėta su didžiausiu ilgesiu, iš kurio kūrinių, viduj stiprėdama, sėmė naujų tautiškų, politiškų jėgų ir galėjo, pati nejausdama, panaudoti politiškų jėgų veiksnį rytuose, išilgai upių, kurios kaip tik iš savo pusės ragino keliauti prie Juodųjų jūrų. Vis dėlto ji džiaugėsi, kad nors išsigelbėjo nuo totorių priespaudos. Apie energišką gynimosi kovą su šia galia ir kalbos būti negalėjo. Silpna lenkų politikos būklė taip pat buvo priežastis to, kad Vokiečių ordinas, niekieno netrukdomas, galėjo įkurti savo valstybę tokiose geopolitiškai svarbiose Lenkų galybės įtakos vietose — žemutinėj Vislos tėkmėj, Lenkų gyvybės arterijoj. Vienas Mozūrų kunigaikštis negalėjo atsispirti prieš Prūsų ordino valstybę, lenkus toli pranešantį riterių ordino kūrinį, — nei tobūla ginklų technika, nei valstybės organizavimo gabumais, nei pažangos kryptimi pagrįsta valstybės ir sutvarkymo nuomone. Tiek šiaurėje, tiek rytuose neveikia lenkų jėga, nes atskirų kunigaikštysčių laikai visumet reiškia visų, iš panašių šaknų kilusių, valstybių silpnybę.

Teisybė, nors Lietuvos istorijoj paminėtos dinamiškos jėgos: Ordino valstybė, rusų ir lenkų politiškas nusmukimas, pagonybė ir su tuo susijęs dvasiškai politinis įtempimas, pačioj Lietuvoj buvo kintamieji dydžiai, su kuriais, kaip tokiais, turėjo skaitytis kiekviena Lietuvos užsienių politika, tuo tarpu, kai natūraliai sąlygoją pagrindai buvo pastovūs elementai. Tačiau ir geriausieji statiški pagrindai būtų buvę nenaudingi, jei minėtos judinančios jėgos nebūtų juos pakeitusios į politiškas vertybes ir jas išnaudojusios. Tai buvo politikos uždavinys: surasti Lietuvos naudai išlyginimą tarp pastovaus ir kintamo, tarp stovinčio ir judančio.

Mindaugui, kaip rodo aukščiau išdėstytos mintys, labiausiai reikia priskirti tokiam išlyginimui turėtieji politiški gabu-

---

[1]) Vengrija galėjo čia daug daugiau pasiekti; pal. B. Włodarski: Polityka ruska Leszka Białego, Archiw. tow. nauk. we Lwowie dz. II, t. III, 3 (1925), 47 ir kit.

mai. Jau XII šimtmečio pabaiga įrodo, kad kovose subrendusi Lietuva eina prie vieningos valstybės, kuriai tais laikais lemta *plėtotis į rytus* balta-juodarusių kraštų kryptimi. Nukariavimas ir plėtojimasis ėjo, ypatingu būdu, prieš srovę. Ir Mindaugas *visų pirma laikėsi Nemuno*, įsitvirtino jau upe su Lietuva susijusiose Gardino, Volkovisko ir Slonsko*) apylinkėse, taip pat galutinai prijungė Naugardėlį ir Minską prie jaunos vieningos valstybės. Tuo būdu Lietuvai priklausė visas Nemuno baseino plotas ir Mindaugas jau siekė Berezinos versmių ir baseino kraštų, nesilaikydamas natūralių vienetų, kokius galėjo sudaryti Nemuno upės tinklas su savo vandens sienomis, nes politinis veiksnys pietų rytuose, ypač vidurinio Dniepro srityse, dar tebeveikė, traukdamas į save Mindaugo nukariautojo žvilgsnį. Tik „už miško" pradėjo kurtis, su centru Maskvoj, nauja didžiarusių valstybė, jungianti savy daugiau politiškų jėgų, negu jų turėjo atskiros kunigaikštystės. Todėl *Mindaugas* savo toli einančiais planais *siekė Maskvos įtakoj* esančių kraštų, užimdamas svarbų *Polocką*, pasodindamas ten lietuvių kunigaikštį galvojo net apie *Smolenską* ir *Brianską*, ruošdamas tenai žygius**). Tuo lietuvių pretenzijos pasiekė svarbią senųjų laikų Dniepro upę, aukštąją Dauguvą su prekybai svarbiu Polocku. Mindaugas dėl padėjimo ryšių ir jėgų santykių, nustatė ribas plačios srities, esančios ypač rytuose, kur būta mažiau politiško pasipriešinimo, tuo tarpu politiškoji padėtis dėl Halič-Vladimiro sustingo pietuose.

Jau pati didžioji pradžia parodo tą faktą, kad *Lietuva įgavo dvejopą tautinių ir kultūrinių santykių veidą*, nes, nukariavimais įgytas, padaugėjo rusiškas elementas, sudarydamas kartu ortodoksijai lengvesnį kelią į Lietuvą. Tuo įtempimo momentas, buvęs tarp Lietuvos ir Rusijos, persikėlė dabar į pačią lietuvių valstybę. Dėl politinių jėgų trupėjimo Lietuva žymiai padidino savo žemes rytuose, tačiau kultūrinis veiksnys teko rusų naudai ir plėtojosi dabar pačioj Mindaugo valdomoj Lietuvoj. Tuo iškilo rimtas lietuvių tautai ir valstybei klausimas, įgavęs ateity vis daugiau ir daugiau svarbos.

---

*) Manoma: Slonimas. (Red.)

**) Čia autoriaus nėra nurodyta duomenų. (Red.)

[1]) Pal. apie tai dabar A. E. Пресняковъ: Образованіе великорусскаго государства XIII.—XV. ст. (1918); H. Paszkiewicz: U podstaw potęgi Moskiewskiej, Aten. Wileńskie 5 (sąsiuvinis 14), 1928, 1 ir kit.

Taip susibūrė visas pluoštas pagrindinių išsirutulojimo linijų, kurių kelias, teisybė, iki atėjo Vytauto gimimo valanda, dar daug pasikeitė. Anasai, nuolat kintąs jėgų žaidimas istorijoj, kritimas ir kilimas, jungimasis ir skaldymasis valstybių gyvenime, kilimas naujų ir merdėjimas senų idėjų bangavo šen ir ten per Lietuvos valstybės kūną, su kuriuo nuo tų laikų turėjo skaitytis Europos rytai.

Iki XV šimtm. vidurio, Lietuvai į akis krito svarbiausias Europos rytų politikos faktas: įkūrimas *vieningos Lenku valstybės* ir karalystės[1]). Tuo žymiai pablogėja lenkų, kartu ir pietų rusų, frontas. XIII šimtmetyje antrojoj pusėj vyrauja lenkų atbudimas ir jungimasis, siekiąs sudaryti lenkų karalystę, panašią į Boleslavo Narsiojo. Religiški, istoriški ir, ne paskutinėj vietoj, tautiški sumetimai veikė bendrai sukelti Lenkijoj galingam patriotiškam nusistatymui, ypač vadovaujančiuose sluoksniuose, kurie pasisakytų už griežtą kovą prieš atskiras kunigaikštytes, matytų ne separatizme, bet vienybėj tvirčiausią lenkų likimo apsaugą. Kaip visumet, taip ir šį sykį dalyvavo lenkų gyvenime stiprūs bažnytiniai motyvai, pasireiškę net politiškomis formomis, būtent: prisijungti, perduoti Lenkiją papos apsaugai. Dėl to kartu paaštrėjo priešingumas su vis dar pagonybėj esančiais lietuviais. Vladislovo Uolektėlės ir Kazimiero Didžiojo vardai reiškė ir Lietuvos istorijoj rimtą, palyginti su XIII šimtm. santykių pasikeitimą, kuris dar stiprėjo dėl vengrų-lenkų bičiulystės ir valstybiškai gabaus vengrų valdovo Liudviko.[2]) Lietuva turėjo rimčiausiai skaitytis ir su lenkais-vengrais. Jos politiška įtaka ir atgarsis pritraukė vis daugiau sluoksnių, tai aiškiausias įrodymas politiško Lietuvos augimo ir to fakto, kad Lietuva susilaukė labai stropios *Gediminų*[3]) giminės valdovų ir čia dažnai istorijoj grįžtąs likimo žaidimas nulėmė, kad XIV šimtm. vieną gabų valdovą sekė tuoj kiti, kurie sukūrė šimtmečio kūrinį, antasmenybinį,

---

[1]) Geriausiai apie tai rašo O. Balzer: Królestwo polskie I/III (1919/20).

[2]) Pal. J. Dąbrowski'o: Ostatnie lata Ludwika Węgersk. (1918), 78 ir kit.

[3]) Pal. J. Wolff'o: Ród Gedimina (1886); K. Chodynicki: Geneza dynastji Giedymina, Kwart. hist. 40 (1926), 541 ir kit.; St. Zajączkowski: Przyczynki do hipotezy o pochodzeniu dynastji Giedymina na Żmudzi, Aten. Wileńskie IV (1927), 392 ir kit.

toli pralenkiantį atskiro žmogaus gyvenimą ir vėl, tačiau, turintį tokį asmenišką pobūdį dėl to, kad buvo įkvėptas ir formuotas vadovaujančios galios. Iš tos laimės, prieinamos tik monarchų valstybėms, daug naudos sėmė Lietuva.

Po Mindaugo sostas per tris dešimtmečius dažnai ėjo iš vieno įpėdinio į kito rankas, iki pagaliau 1293 m. vadovybėj pasireiškė pastovumas, kartu sąlygojąs politišką Lietuvos kilimą. Teisybė, greit paaiškėjo, kad Mindaugas valstybės branduolą buvo gerai sustiprinęs, bet laisvai prijungti kraštai, k. p. Polockas, iš prigimties turįs labai gerą savarankišką formą, greit pradėjo eiti savo keliais, kai tik susilpnėjo jungiančios Lietuvos valstybės jėgos. Polocką jos nuvedė — tai labai charakterizuoja jėgų santykius — į Rygos arkivyskupo įtakos sritį. Tik Vytenis (1293—1316) vėl nukariavo šią sritį; taikos keliu pavyko tatai padaryti Gediminui (1316—1341) ir su Vitebsku. Vytenio laikais jau paaiškėjo valstybės teisių atžvilgiu priklausomybė esančios pietuose, vidury Pripetės upės sričių, Pinsko-Turovo srities, dėl kurios Lietuva labiausiai kovojo su stipria pietų rusų Haličo-Vladimiro galybe. Tačiau kaip tik šio valstybės kūrinio galybė težydėjo trumpą laiką. Dinastinė paveldėjimui dalinti sistema, kuri jau buvo suskaldžiusi senąją rusų valstybę, griovė ir šią paskutinę rytų rusų tautų vienybės tvirtovę. Ji suskilo į Haličą ir Vladimirą.

Dabar už sujungtą valstybę prasidėjo karštas meilavimasis trijų valstybių: *Lietuvos, Lenkijos ir Vengrijos,*[1]) ir tokiu būdu *Halič-Vladimirui buvo uždėtas svarbus nulemiąs padėjimą* rakto antspaudas. Pagaliau visos trys siekė paimti laisvą palikimą. Gediminas nugalėjo vis daugiau natūralinių kliūčių vasaros rytų fronte ir jau iškilo toli siekiąs politiškas projektas užgrobti visą senojo Kijevo, dabar be valdovo esančią valstybę. Ir jis jau rimtai pradėjo pirmus mėginimus. Be to, tvirtai rankose laikė kelyje į Volinių paimtą mozūrų gyvenamą sritį: Draičiną ir Brestą Būgo upės srityje. Tačiau, svarbiausias siekimas, politikos su-

---

[1]) И. П. Филевичъ: Борьба Польши и Литвы-Руси за Гапийко-Владимирское наследіе (1890); О. Гонсіоровскій, А. А. Кининкъ ir t. t.: Волеславъ-Юрій II., князь всей Малой Руси (1907); O. Halecki: Dzieje unii Jagiellońskiej I (1919); H. Paszkiewicz: Polityka ruska Kazimierza W. (1925); Natanson Leski: Dzieje granicy wschodniej I (1922), 8 ir kit.; St. Zajączkowski: Prymierze polsko-litewskie 1325. Kwart. hist. 40 (1926), 567 ir kit.

metimais, buvo Voliniaus kraštas, kuris, Mozūrų kunigaikščiui Boleslovui valdant, tik iš dalies tebuvo laimėtas. O vis dėlto, Gediminas buvo gana atsargus ir prijungti ruošėsi iš lėto. Jis stengėsi geruoju gyventi su Lenkijos Vladislovu, abu bendrai kovojo prieš Vokiečių ordiną. Nors vadovautasi sąmoninga, iš taikos priemonių išeinančia politika, Halič-Vladimiro svarbumas privedė dar jo laikais prie pirmųjų susirėmimų su lenkų-vengrų valstybe. Jie prasidėjo 1340 metais. Kazimieras buvo pasiryžęs dėl šio krašto su lietuviais kovoti iki paskutinio. Bet Gediminas, būdamas daugiau diplomatas negu kariautojas, vengė, kiek galėdamas, kariškų painiavų, puikiai vartojo konstitucinėj monarchijoj ir absoliutinių formų valstybėj tinkančią priemonę: sumaningą *vedybų politiką*, slepiančią savy daug politiškų ateities galimumų. Šią priemonę Gediminas pavartojo statyti politiškai sistemai, kur Lietuva vaidina pirmą vaidmenį. Planingumas aiškiai iškyla, kai apskaičiuojame jo sudarytas kunigaikščių vedybas. Liubartas vedė Voliniaus, Algirdas — Vitebsko įpėdinę. Vienos dukters jungtuvės su Mozūrijos Boleslovu turėjo Lietuvos naudai užtikrinti svarbią sritį, esančią tarp Ordinų žemių ir Lietuvos. Kitos dukters vedybos su Lenkijos Kazimieru galėjo tik sustiprinti draugiškus ryšius su labai svarbiu kaimynu. Kitų dukterų vedybos turėjo Lietuvos valstybei sudaryti simpatijų ir politiškų įtakų rytuose vienos Maskvoj, kitos Tvėrio kunigaikštystėj. Toli sklido Gedimino žvilgsnis pro didžrusius skiriantį mišką; čia pasirodo šio valdovo, visą Rusiją nukariauti siekiančio, planų pirmieji bruožai. Teisingai galėjo jis pasivadinti: Rex Lithvanorum et multorum Ruthenorum*), nes tai atitiko tikrą dalykų padėjimą. Gediminas padarė Lietuvą galingą Europos rytų valstybę, kurią prijungti prie krikščioniško vakarų pasaulio stengėsi ne tik papos dvaras, bet ir kaimynai lenkai.[1]) Šiuo atveju, nežiūrint daug žadančių perspektyvų, nebuvo pasiektas Mindaugo laikų padėjimas.

Dar lieka pažymėti svarbiausias reikšmingos *Gedimino valdžios* rezultatas, kad labiausiai dėl to politiško rytų slavų bejėgiškumo *politiškoji Lietuvos erdvingumo mintis* pasirinko

---

*) Karalius lietuvių ir daugelio rusų. (Red.).

[1]) Pal. galiausiai K. Forstreuter: Die Bekehrung Gedimins und der Deutsche Orden, Altpreuß. Forsch. 5 (1928), 239 ir kit.; pal. Theiner: Vet. Monumenta Poloniae et Lithuaniae I n. 290—296 (1324).

naują Europos rytų kryptį. Vienodo laikotarpio, vienodo sunkumo buvo jau Mindaugo laikais besireiškiąs, bet dabar gryniausia forma iškilęs faktorius: etniškas ir kultūriškas dualizmas, kuris buvo susidaręs dėl įtraukimo rusų žemių ir pažangesnės bizantiškos rusų kultūros. Su tuo buvo susijęs naujas lietuvių-rusų valstybę sudarančio kūrinio, jau tuomet padalinto į valstybės branduolą ir šalutines žemes (anexus) konstitucijos formavimas. Geografiški faktoriai kartu nulėmė valstybės kūrimą federacijos pagrindais, bet tuo dar nieko nepasakoma apie didžiojo kunigaikščio galybės pobūdį. Visi šie pagrindiniai santykiai išsilaikė iki Vytauto laikų, kada pradėjo senas nuo naujo skirtis, vienas prieš antrą stoti.

Vytauto mokytojai ir mokslo metai

Vytauto jaunystės metai sutampa su svarbiu Lietuvos valstybės istorijos perijodu. Lietuvių - rusų valstybė pasiekė aukščiausią žemių ir galybės prieauglių, kurio nė vieno valdovo laikais ji nebuvo pasiekusi. Karų audrų ir laimėjimų vainikuotais laikais augo Vytautas, išmoko žiūrėti į politiką ir pagaliau pats vadovauti. Tam reikalui jis negalėjo gauti geresnių mokytojų ir auklėtojų už tėvą *Kęstutį* ir dėdę *Algirdą,*[1]) abu sūnūs Gedimino, palikusio savo įpėdiniams kupiną garbės ir pagarsėjimo saiką. Drąsiais laikais, kai, iš tikrųjų, karžygių pavidalai, Kęstutis ir Algirdas, lėmė Lietuvos likimą, Vytautas Trakų dvare praleido savo jaunystę. Visus įvykius nuo 1341 m., kai Didysis Gediminas — tais pačiais metais mirė ir Maskvos Ivonas Kalita[2]) — savo akis užmerkė, iki Algirdo mirties 1377 m. galima drąsiai tvirtinti, sudarius mokslo turinį, vaizdingą mokymo medžiagą Vytautui, nes ir pagonių tikėjimu gyvenančiai, krikščioniškos kultūros ir vakarų švietimo mažai paliestai giminei negalima taikinti primityviškos politikos vaizdo. Tikslingu gamtos ir realybės prieglobsty išaugusių tautų instinktų lietuvių-rusų valstybės vadai pagavo XIV šimtmečio būtenybių momentus, ateities galimumus, užbrėžė toli siekiančius ir kartoms numatytus tikslus, dirbo nenuilsdami politinį dienos darbą. Tikram politikui reikia ne vien geniališkumo ir toli siekiančio žvilgsnio, bet ir kantrumo bei patvarumo vykdyti savo planams. Tam Vilnius-Trakai buvo gera mokykla, kur skirtingo būdo broliai su skirtingomis rolėmis vedė tai-

---

[1]) K. Stadnicki: Olgierd i Kiejstut (1870); J. Wolff: Ród Gedimina (1886); S. Smolka: Kiejstut i Jagiełło, Pamiętnik akad. um. wydz. fil. et fil.-hist. 7 (1888); tas pats: Rok 1386, Rocznik zarządu akad. um. 1885, 88—110; tas pats: Die Reußische Welt (1916), 236 ir kit.

[2]) Į šitą dalyką kreipė ypatingo dėmesio Прѣсняковъ: Образованіе Вел.-русск. гос., 160.

kingą politiką, į kurios pagrindų gelmes ir tikslus Vytautą, kai jis tik suvyrėjo, be abejo, įvedė tėvas ir dėdė — šaltinių tylėjimas dėl tokių paprastų žmonių gyvenimui dalykų dar neturi reikšmės.

Kiek daug vidaus ir užsienio politikos atsitikimų pagimdė daugiau kaip trijų dešimčių metų Algirdo viešpatavimo laikas! Pirmiausia, vienas labai toli siekiančiųjų vaisių faktas ilgai ir gyviausiai išliko[1]) Vytauto atminty, jis puikiai mokėjo jį įvertinti, — vidaus politiką lietė tatai; — būtent, *Jaunutis,* nors ne seniausias Gedimino šeimos narys, bet tėvo paskirtas įpėdiniu, perėmė didžiojo kunigaikščio vardą ir Vilnių.[2]) Jo broliams, be abejo, nebuvo paslaptis, kad Jaunutis nesugebės didį Gedimino palikimą valdyti ir saugoti. Patys pirmieji jo valdymo metai atnešė lietuvių užsienių politikai nepasisekimų. Be to, Lietuva nebuvo vienodai padalinta septyniems Gedimino sūnums. Daug didesnes dalis valdė Algirdas ir Kęstutis. Anam priklausė rytų, ypač Vitebsko ir baltarusių kraštai, šiam — žemaičiai, Trakai, Gardinas ir Brestas. Iš čia aišku, kad svarbiausieji vaidmens, pavojingiausieji kraštai teko jiemdviem, tuo tarpu kiti, gavę žemes pačioj Lietuvoj, buvo saugojami Kęstučio ir Algirdo, pasienio kunigaikščių. Todėl savaime aiškus jų nutarimas — panaikinti tariamąją Jaunučio galybę, ir tatai, kaip sakoma, Lietuvos naudai, įvyko 1345 metais.

Algirdas gavo didžiojo kunigaikščio titulą,[3]) kuris jau tuomet buvo surištas su Vilniaus valdymu[4]). Tada tapo bendras valstybės plotas padalintas į dvi dali: rytų ir vakarų. Pirmąją gavo Algirdas, antrąją Kęstutis. Tuo būdu buvo sudarytas valstybės viduje dvilypumas, ir tai daugiau užsienio politikos, negu administratyviškais sumetimais. Niekas aiškiau negalėtų apspręsti šios valstybės užsienio politikos uždavinių[5]), kaip 1345 metais įvykęs dalinimas: Vokiečių ordino problema — vakarų dalykas, plėtimosi į rusus klausimas lietė rytų kuni-

---

[1]) Pal. Script. rer. Pruss. II, 712.

[2]) Полн. собр. р. л. XVII, 71; Script. rer. Pruss. II, 712.

[3]) Jis buvo vyresnysis iš jų dviejų Script. rer. Pruss. II, 712.

[4]) Tai visiškai atitiko santykius, esančius rusuose (Kijeve), lenkuose (Krokuvoj), čekuose (Pragoj) .

[5]) P. v.: O s t e n - S a c k e n: Livländisch-russische Beziehungen (1908), 7 ir kit.

gaikštystę. Tuo taip buvo išreikšta atskirų lietuvių-rusų valstybės dalių politiškoji reikšmė ir padėjimo santykiai.

Algirdas ir Kęstutis pasirodė esą gabūs erdvės politikai, kurie mokėjo nugalėti arba apeiti krašto gamtą. Nederlingos vietos, miškai, balos su silpnomis susisiekimo bazėmis sudarė valstybę, sustingusį milžiną, kurį išjudinti buvo nelengva. Uždavinių, kartu ir kraštų padalinimas nereiškė dar dviejų savarankiškų valstybių arba didžių kunigaikštysčių įkūrimą, bet sudarė daug lengvatų. Rytai ir vakarai buvo atskirose rankose. Baisus nuotolis, nepatenkinančios susisiekimo sąlygos nepatarė valdžią atiduoti į vieno rankas, nes tais laikais valdovas, keliaudamas per kraštą, daugiausia pats turėjo rūpintis vyriausybės reikalais, vadovauti kariuomenei. Tas geriau užtikrino pasiruošimą ir greitą gynimąsi; atkrito iš dalies ir tas laikas, kuriuo pasinaudodavo priešai, degindami ir naikindami kraštą, iki atvykdavo gynėjai. Šis vidaus dalykų sutvarkymas ligšiol neturėjo Lietuvos istorijoj pavyzdžio, tai buvo kažkas naujo, tuo labiau pabrėžtino, kad Vytautas ir jo dvejeta metų vyresnis pusbrolis Jogaila į tai visai paprastai žiūrėjo, su tuo apsiprato, nematydami tariamosios išimties, ypatingumo, kaip kad matė moderniški teisės istorikai.[1]) Jiem tai buvo natūrali tvarka. Ar jiem galėjo dabartis būti išimtis, kada taisyklė, pagrįsta teisinga šeimos pažiūra, vos buvo senesnė, negu šioji išimtis? Viduramžy dalykas labai greit sendavo, virsdavo įpročiu[2]) ir šis būdavo, apskritai, gera, sena, šventa teisybė tol, kol išstumdavo jį kitas įprotis. Vis dėlto iš lauko *Lietuva* atrodė visuomet *monarchija,* ne diarchija, nors tūlas ir abejojo, kieno čia būta didžiojo kunigaikščio[3]). Tokia tvarka visumet plačiuose sluoksniuose galėjo sukelti priežasties abejoti, tačiau paliko tiesa, kad Lietuva tebuvo viena didžioji kunigaikštystė. Tai-

---

[1]) Prie šio klausimo paskui grįšiu dar kartą. Ten bus nurodyta taip pat dalyką liečiančių raštų.

[2]) Pal. kad ir F. Kern: Ueber die mittelalterliche Anschauung vom Recht, Hist. Z. 115 (1916), 496 ir kit.

[3]) Kęstutis todėl dažnai minimas kaip didysis kunigaikštis. Bet tvirto titulavimo nebuvo nei pagoniškais Lietuvos laikais, taip pat nei paskiau. Charakteringas yra dalykas tačiau svetimšalių, net ir kūrijos nuomonei, kad Papa 1349 m. dėl ketinimo krikštytis rašė savo laišką: „nobilibus viris Keistuti eiusque germanis ducibus Litwanorum“ ir kad jis jam pasiūlė karaliaus vainiką, kada Algirdas nuo jo atsisakė. Theiner, Mon. Pol. et Lith. I, n. 693.

gi, Lietuva 1345 metais paėmė naują savo vidaus plėtimosi kryptį, kuri ją, be abejo, artimose kartose būtų nuvedusi beveik į pražūtį.

Užsienio politikoj Algirdas ir Kęstutis varė toliau tai, ką Gediminas paliko savo įpėdiniams. Be *vokiečių ordino problemos,* Kęstučiui labiausiai rūpėjo *lenkų klausimas,* dėl kurio jau Gediminas rimtai darbavosi. Lenkijos *Kazimieras* pradėjo naują kelią savo užsienio politikoj, siekiančioj lenkų valstybės žemes padidinti, ypač tuomet, kai jam nepavyko nukariauti prarastos Silezijos ir Pamarės žemės. Jis paliko kelią Uolektelės, ieškojusio taikos su lietuviais, kad tokiu būdu bendrai galėtų kovoti su Ordinu, su ana žvaigžde, kuriai likimas lėmė ateitį. Kazimieras, vakarų fronte palikęs be vaisių, dabar uoliai įsigilino į artimųjų rytų planus, siekiančius toliau grobti Haličo ir Voliniaus valdymą[1]). Nuo Kazimiero laikų lenkų užsienio politika perkėlė savo frontą į rytus, kur lenkams brendo gerų vaisių. Labiausiai paaštrėjo kova su Haliču tuomet, kai abu kariaują kaimynai vienodai buvo sustiprėję. Kiek aukščiau pakilo šių pietų vakarų rusų kunigaikštysčių vertė už bet kurią kitą rusų žemę! Su kaimyno svarbumu augo ir jos vertė. Suinteresuoti buvo lenkai, vengrai, lietuviai ir totoriai. Iš užpakalio stovėjo Karolius IV, kurį Silezijos klausimas jungė su Kazimieru[2]). Lenkų politikos priklausomybę nuo Bohemijos santykių Kazimieras pajuto kaip nepakenčiamą savo bendros užsienio politikos faktą. Pagaliau, kaip tolimesnė galybė, dar prisidėjo ir Ordinas.

Voliniaus Raudonosios Rusijos klausimas pritraukė Kazimierą visą jo valdymo laiką. Nuo šios srities nukariavimo Lenkijai parėjo kitos, kontinento Lenkiją viliojančios perspektyvos[3]) — išėjimas prie Juodųjų jūrių, prie kurių ėjo kaip tik svarbūs prekybos keliai iš Krokuvos — Lembergo[4]). Be to, kelią šiam kraštui plėstis rodė tekančios į Juodąją jūrą Dniepro,

---

[1]) Pal. čia aukščiau, 26 pusl., minėtus raštus.

[2]) Pal. šalia Werunskio ir Grünhageno taip pat J. Goll: Čechy a Prusy ve středověku (1897), 69 ir kit.

[3]) Pal. Szelągowski: Wzróst państwa polskiego (1904), 34.

[4]) Pal. galiausiai L. Charewiczowa: Handel Lwowa z Mołdawią i Multanami w wiekach średnich, Kwart. hist. 38 (1924), 37 ir kit.; galiausiai J. Rutkowski: Histoire économique de la Pologne avant les partages (1927), 53 ir kit.

Pruto, Bugo upės. Kas turėjo Galiciją ir Volinių, tas valdė kartu ir Kijevą, visą pietų Rusiją, turėjo kartu turtingiausią ateityje ir derlingiausią dabartyje žemę[1]). Ta viltis taip pat žavėjo ir kitus, pretenzijų turinčius.

Voliniaus klausimo išsprendimas Lietuvos naudai reiškė aukštos vertės geopolitišką faktą. Nes jos keliai į šią šalį ėjo per pagarsėjusius Pripetės pelkynus, plačią nederlingos žemės juostą, skiriančią šiaurės vakarus ir pietus. Jei Lietuva tačiau žengė tą žingsnį, kuris geografiškai žiūrint, jai daug sunkesnis buvo negu Kazimierui, tai ji tuo parodė, kad nenori laikytis siaurų, natūraliai nubrėžtų ribų — tokios būtų Pripetės pelkynas ir upių baseinas — parodė, kad politiškas jėgų veiksnys galingai sukėlė jos politiškas erdvės mintis. Iš to kilo lenkams ir vengrams labai rimtas dalykas, kad turėjo skaitytis su Lietuvos reikalavimais. Teisybė, tai buvo jiems, norintiems užgrobti, labai nemalonu. Tačiau, Liubarto vedybos su Voliniaus įpėdine davė lietuviams, trokštantiems politiškų laimėjimų, net tam tikrų teisių. Negalėjo būti abejonės, kad lenkai — vengrai niekumet tos teisės geruoju nepripažins. Ypač Vengrija ugdė, pradedant nuo XIII šimtmečio, istoriškai pagrįstas pretenzijas, kurių realizavimas, rodos, taip arti buvo, kaip ji pati tikėjos, kurias ji, gal būt, ir būtų realizavusi, jei lenkų soste nebūtų sėdėjęs apsukrus politikas, Kazimieras. Dėl to Lietuva tūlą sykį vaidino tertius gaudens*) vaidmenį, kurio palankumo ieškojo ir lenkai ir vengrai, nes lenkai-vengrai, šiaip gerai susibičiulavę, šituo klausimu jau ne taip atvirai vienas su antru kalbėjo.

1349 m. Kazimieras ruošė pavykusį žygį į šį kraštą, 1350 m. — Vytauto gimimo metais, įvyko, Kęstučiui vadovaujant, lietuvių priešpuolimas, kuris tačiau nepasisekė; todėl Kęstutis sudarė sąjungą su anais, vakarų šalį gąsdinančiais, totoriais, kad vis delto nukariautų Haličą ir Lembergą. Kęstutis, kuris vienas jautė ant savo pečių šio žygio sunkumus, ėjo painiausiais diplomatijos keliais, dėjosi esąs nugalėtas, kad kitu momentu vėl atsikeltų. Aplamai, lenkai ir vengrai norėjo Lietuvą krikštu pagauti savo įtakon, padaryti politiškai priklausomą. Tas siekimas buvo tampriai susijęs su Voliniaus-Galicijos klausimu.

---

[1]) Грушевський: Історія VI (1907), 607 ir kit. apie tuos dalykus nevisai teisingai sprendžia.

*) Trečiojo laimėjusio. (Red.).

Pagaliau vengrai, bent iki Kazimiero mirties, atsisakė lenkų naudai, o Kazimieras labiausiai Raudonąją Rusiją laikė Lenkijos organiškąja dalimi. 1352 m. buvo padaryta taika, kuri *davė lenkams Haličą, o lietuviams — Voliniu.*

Tačiau lietuviai nesitenkino pagal jų programą tik pusiau išsprestu klausimu, atnaujino karą, kuris privedė prie didelės Kazimiero sudarytos koalicijos: Bohemijos, Vengrijos, Totorių, Avinjono, Brandenburgo ir Pamarės, tuo tarpu kai Ordinas paliko abejingas. Kryžiaus karų dvasia dvelkė vėl per vakarų šalį, pats papa pakėlė savo balsą. Daugiausia sunkenybių lenkams sudarė vėl Ordinas, o tai labai tiko Karoliui IV. Kazimieras daugiau nebestengė laimėti, tačiau jis negalėjo būti patenkintas. Juk jis turėjo Raudonąją Rusiją, tiesų kelią, vedantį į žiemos rytus. Jau po to einančiais taikos laikais jis tais galimumais labiausiai pasinaudojo 1359 m. prie Juodųjų jūrų. Moldavija čia sudarė žemyno tiltą. Taip pat stengėsi Kazimieras patraukti Podolės kunigaikščius savo įtakos sritin.

Su Lietuva dabar viskas buvo ko puikiausiai. Gerai buvo apgalvotas vedybų projektas: Kazimieras realizavo Kazimiero iš Pamarės ir Joannos iš Lietuvos vedybas, su jomis rišdamas naujos Pamarės, Mozūrijos, Lietuvos ir Lenkijos sąjungos kūrimą prieš Ordiną. Tačiau viešpatavo nepasitikėjimas, žiaurumas ir klastingumas lietuvių fronte tol, kol tik jie buvo pagonys. Nors buvo sudaryta taika, Kazimieras lietuvius vadino savo „pikčiausiais priešais“. Pagaliau 1366 m. bandyta švarinti lietuviųlenkų klausimus, kiek jie buvo virtę su Voliniaus Haličo paveldėjimo ginču. Mažiausia buvo padaryta viena nauja sutartis, kuri, teisybę sakant, buvo labai nepalanki lietuviams palikdama daugiausia vertybių Kazimiero rankose. Jam paliko Haličas; taip pat atiteko jam vakarinės Voliniaus dalys su centru Vladimiru, tuo tarpu Liubartas pasilaikė rytų Volinių su Lucku. Aišku, kad Kazimieras siekė valdyti vakarinį Būgą, kurio aukštutinė tėkmė buvo lietuvių rankose; Liubartas turėjo Stiro sritį. Be to, Kazimierui pavyko Liubartą atitraukti nuo Gedimino politikos, įvaryti klyną tarp Gediminaičių, ir čia labai padėjo geografinė Liubarto kunigaikštystės būklė. Vis dėlto 1366 m. Volinius Lietuvai priklausė tiek, kiek pats Liubartas jautėsi esąs Gediminaitis. Su savo pretenzijomis į rytų Volinių Kazimieras nenurimo iki mirties, nors daugiau pasisekimų neturėjo. Taip pat Lietuva nė kiek neatsisakė nuo savo planų.

Vytautas, kuris vyrėjo, visa tai galėjo iš tolo matyti, išgyventi, ir susijo jaunatvėj su šia problema bei su tūlomis kitomis.

Dar į vieną ypatingą sritį, kurioj vėliau labiausiai pasidarbavo Vytautas, Kęstutis įvedė savo sūnų: į *Ordino problemą*[1]), labiausiai į Ordino karus, kurie kaip tik taip ypatingai nudažo Lietuvos istoriją. Kaip slėgiamai turėjo veikti Ordino ruošiami vieną arba du kartu per metus žygiai į pagonių žemes, kai jie griovė ir naikino, belaisvius nusivarydavo ir vėl grįždavo namo, laukdami lietuvių keršto žygio. Kur buvo prasmė nuolatinių karų, tik naikinančių, turinčių tikslą sugriauti, pastatyti vieną arba kitą pasienio pilį, bet neturinčių pastovaus laimėjimo, gal net rimtai to nesiekiančių? Čia ir glūdi Ordino tragizmas, kad šie karai nebeturėjo tos senosios gyvos prasmės, bet kurie, juo Ordinas labiau nutolo nuo savo tikrosios esmės, ilgainiui pavirto riterių žaidimais, kuriais buvo vaišinami niekumet nenugalimi iš vakarų einą, nuotykių ir garbės trokštantieji riterių būriai, kad jie, laimėjimais vainikuoti, gausingai prisirinkę karo atsiminimų, paskum grįžtų į savo tėvynę. Tie karai buvo panašūs į kruvinus medžioklės žygius, kuriuos ruošė Ordinas, iš tikrųjų, nevisumet laisva valia, bet dažnai priverstas prestižo sumetimais. Lietuvos vakarų žemės nuolat gyveno neramiai ir pavojuje. Kaip dažnai Vilniaus-Trakų dvare kunigaikščiai, taip pat, gal būt, ir lietuvis kaimietis galvojo ir sakėsi, kodėl Lietuva niekumet negali ramiai gyventi, kad Ordinas, kurio istorijos bendrieji bruožai XIV amžiuje, be abejo, dar buvo visų atmintyje, tuo labiausiai kaltas, kad tai esanti niekumet pirmiau negirdėta naujybė, kurią visais atvejais reikėtų pašalinti. Ir Vytautas buvo iš mažų dienų įpratintas taip žiūrėti į šią, apskritai, prigijusią gynimosi nuomonę.

Kęstučio ir Algirdo laikais Ordiną valdė Winrichas von Kniprodė, apie kurį galima pasakyti, kad jis buvo veiklus ir siekė sumažinti bei susiaurinti pagonių kovas, siekė žmoniškesnio kovos būdo, riteriškų taisyklių laikymos ir lietuvio žmogaus vertinimo. Jei jam tačiau nepavyko sutrukdyti karų, visai atpratinti nuo žiaurumo, tai tik todėl, kad visa tai priklausė

---

[1]) Pal. kad ir K. Lohmeyer: Geschichte von Ost- und Westpreußen I (1908), 269 ir kit., 292 ir kit; St. Smolka: Kiejstut i Jagiełło, Pam. akad. um. w Krak. wydz. fil. hist. VII (1889), 87 ir kit.; E. Caspar: Das Wesen des Deutschen Ordenstaates (1928). Pagrindinis šaltinis pasilieka Vigando marburgiečio kronika, Script. rer. Pruss. II (1863), 662 ir kit.

nuo daugiau kaip per šimtmetį įsišaknijusių tradicijų ir pratybų. Labai reikšminga buvo Vytautui, kad Kęstutis, ypač vėlybesniaisiais metais, beveik vienas turėjo rūpintis atsiginti nuo Ordino. Vytautas, gal būt, buvo gerai įsiminęs, kaip jo tėvas 1361 m.[1]) pateko keliems mėnesiams į Ordino nelaisvę, kas vakarų pasauly sukėlė didelį triumfą[2]). Šešiasdešimtaisiais metais, po trumpos taikos laiko, prasidėjo iš naujo karai, šiuose žygiuose žuvo ir Kaunas, vis dažniau prasivėrė vidaus Lietuvos keliai Ordino riteriams. 1365 m.[3]) tokia žygiuotė pasiekė Vilnių, Lietuvos širdį, kitą kartą kaimyninius Trakus. Tie įspūdžiai sustiprėjo 1370 m.[4]) su pirmu *įrodytu Vytauto aktingu dalyvavimu Ordino kovose.* Visa Lietuva tais metais ruošė galingą priešpuolimą, ir Ordinas labiausiai to bijojo, nes buvo sužinojęs apie lietuvių sumanymus. Iš tikrųjų, milžiniška kariuomenė prasilaužė prie Ragainės ir žygiavo per užšalusią Kuršių įlanką į Samų žemę, susirinko pas Rudavą, į šiaurę nuo Karaliaučiaus. Kęstutis ir Algirdas buvo kartu, ir Vytautas dalyvavo susirėmime su baisiai galinga Ordino armija ir įgijo labai blogo įspūdžio, nes lietuviai, norėdami išsigelbėti, turėjo skubiai bėgti. Nuo to laiko reikia skaitytis su *aktingu Lietuvos vadovybės nariu Vytautu* kare ir taikoj. Dabar, teisybė, Ordino kovose įvyko pertrauka, kuri užsibaigė 1375 m. naujais tolimais žygiais — 1375 m.[5]) riteriai atėjo iki Trakų, 1377 m.[6]) iki Vilniaus. 1377 metais Vytautas gavo savarankišką uždavinį sunaikinti priešo užpakaly esančius maisto sandėlius, ir grįžtanti Ordino kariuomenė pateko į baisų pavojų. Vytautas buvo išaugęs kovose su Ordinu, gindamas senąją Lietuvą, Žemaičius, savo motinos Birutės gimtinę. Tačiau Ordino žygiuotės krypty įvyko tam tikrų atmainų: jie puldavo dažniau Kęs-

---

[1]) Script. rer. Pruss. II, 81, 528; III, 80, 593; D l u g o s z: Historia IX, 285. 1362 m. buvo Kęstučio sūnus Vaidutis į nelaisvę paimtas, Script. rer. Pruss. III, 81.

[2]) Dietrich von Niem apie tai sužinojo, Script. rer. Pruss. II, 736. Žinia nuėjo net į rytus, Полн. собр. р. л. XV, 72.

[3]) Script. rer. Pruss. II, 86, 550 ir kit.

[4]) C. B u j a c: Der Deutsche Orden und Herzog Witold von Litauen 1370—1386, Königsberg, Programm 1869; F. B o l d t: Der Deutsche Orden und Litauen 1370—1386, Altpreuß. Monatsschr. 5/6 (1873). Script. rer. Pruss. II, 95 ir kit., 565 ir kit.; III, 89 ir kit., 480.

[5]) Script. rer. Pruss. II, 106, 574.

[6]) Ten pat II, 112, 589 ir kit.

tučio žemes, t. y. labiausiai juodąją Rusiją. Su tuo prasideda dviejų pusbrolių, Jogailos, Algirdo sūnaus, ir Vytauto laikai. Teisybė, Lietuvos Ordino politika, ir atvirkščiai, visus taip sujudino, taip skatino surasti ir nustatyti abiejų teisėtus reikalavimus, kad ir Lietuva, kaip rodos, pasiremdama savo prigimties teise, į debatus įnešė svarbų sumanymą: siekti išėjimo į jūras, siekti didesnės senosios prūsų, kuršių ir latvių dalies grąžinimo, nors nėra aišku, ar čia nulėmė tautiški sumetimai ar veržimąsis į jūrą. Vis dėlto lietuvių atstovai 1358 m.[1]) imperatoriaus pasiuntiniams, kurie iš imperatoriaus pusės turėjo aptarti krikšto sąlygas, patiekė tam tikrus pageidavimus ir reikalavimus, jie labiausiai apėmė grąžinimą tos srities, einančios nuo Mozūrijos sienos palei Alės, pavandeniui Pregliu iki Aistmarės vakaruose, toliau Baltijos jūra apribotos tęsėsi iki Dauguvos įtakos šiaurėje, ir tokiu būdu turinčios apimti svarbius punktus, kaip tai Karaliaučių, Klaipėdą ir Rygą. Anos problemos, aiškiausiai iškylančios Vytauto laikais, tuo būdu jau čia reiškėsi aiškiais bruožais.

Jei lenkų ir Ordino politikos srityse Kęstutis buvo Vytauto mokytojas, tai *Algirdo gyvenimo darbai*, labiausiai liečią rytus, vaizdavo jam planus ir nusistatymus senelio Gedimino, kurio pavyzdžiu Algirdas *rytuose ir žiemos rytuose didino savo žemes* ir tiek pasiekė, kad jaunųjų Vilniaus ir Trakų dvare gyvenančių kunigaikščių žvilgsnis begalybėje tobulėjo, nes šioji valstybė, kur jie augo, artinosi pati jau prie gigantiškų formų. Ir dar nebuvo matyti galo. Politiški rusų santykiai, taip pat ir orda, kurios smukimas kaip tik sutampa su XIV amž. antrąja puse ir iš dalies sąlygojo Algirdo laimėjimus, buvo tos jėgos, skatinančios vis į rytus. Političkų jėgų veiksnys labiausiai paliko nukreiptas į šią pusę, nes vis sparčiau auganti tarp Okos ir Volgos valstybė dar nebuvo taip toli išsiplėtojusi, kad galėtų žengti galutinai išnaikinti atskiras kunigaikštystes. Tuo būdu nuo Mindaugo, jungusio atskiras Rusijos kunigaikštystes prie lietuvių valstybės, buvo įvykusių šiuo atžvilgiu stambių atmainų: Maskva, iš tikrųjų, buvo užėmusi toli pranešančią atskiras Zalėsės kunigaikštystes vietą[2]), ne paskutinėj

[1]) Script. rer. Pruss. II, 80. Tiems lietuvių valstybės planams visiškai pritinka pasididžiavimas lietuvių didiko, kuris 1360 metais pareiškė galįs ir norįs visus krikščionis ir vokiečius iš Lyvų žemės išvyti, pal. ten pat,

[2]) Pal. Любавскiй: Возвышенiе Москвы, išėjo rinkiny Москва въ его прошломъ и настоящемъ I (1909); П. Смирновъ: Москва въ XIV. и XV.

vietoj reikia laikyti gudrią politiką su ordos valdovais, kuriems ji nusileido arba nusižemino ir taip laimėjo totorių palankumą, o gaudama viešas teises, kad ir mokesčių rinkliavą, paėmė savo žinion ir kitas kunigaikštystes. Be to, Kijevo Metropolito persikėlimas kėlė jos morališką autoritetą, todėl ir Algirdas, įsikišdamas į rusų politiką, turėjo jau skaitytis su aiškiais jėgų pasikeitimais. Jo programa, kuri buvo visai panaši į Gedimino, mažų mažiausiai sutiko stiprų pasipriešinimą. Su ypatingu ryškumu jis 1358 m. prabilo: *„Visa Rusija turi priklausyti lietuviams“*[1]). Taip buvo nukaltas posakis, kuris šimtmečiams švietė, kaip tikslas ir obalsis, kuriam realizuoti nepakako vieno žmogaus jėgų. Šis posakis skatino dirbti ateičiai, turėjo savy labai daug politiškų planų ir troškimų, kuriuos Vytautas taip puikiai pasisavino. Tuo kartu buvo pranašaujamas karas[2]), kuriuo lietuvių-rusų istorija kvėpavo dar šimtmečius. Tai buvo pirmojo laipsnio idėjiškas-politiškas karas. *Algirdas nemažiau svajojo atstatyti senąją, t. y. visą Rusiją*, ir tatai, Algirdo tvirtu įsitikinimu ir valia, galėjo *„rinkdama rusų žemes“*[3]) padaryti tik Lietuva, Europos rytų galybė, kuri drąsiai kilo ir veržėsi į priekį.

Vis dėlto Algirdas turėjo rimtai skaitytis su dviem galiom: Maskva ir totoriais. Glaudūs interesai rišo jas abi. Priklausyti Lietuvai reiškė būti laisvai nuo totorių valdžios, nepriklausyti — pasirinkti totorių valdžią. Pasirinkti aukso vidurį to meto Europos rytuose nebuvo galima. Totoriai ir lietuviai, abu siekią valdyti visą Rusiją, vienas kitą būtinai turėjo pašalinti. Tai charakteringa rusų tautos būklė, kad ne rusai, bet svetimieji taip aiškiai savo programoj buvo įsirašę obalsį užvaldyti visą Rusiją.

в.; tas pats: Движеніе населенія Московскаго государства, išėjo Русская исторія hg. von Довнаръ-Запольскій II (1912), 1 ir kit., arba 62 ir kit.; В. И. Пичета: Образованіе территоріи Московск. гос., ten pat 81 ir kit.; Прѣсняковъ: Образованіе великорусскаго государства (1918), 102 ir kit.; H. Paszkiewicz: U podstaw potęgi Moskiewskiej, Aten. Wileńskie V (H. 14), 1928, 1 ir kit.; М. Дьяконовъ: Власть Московскихъ государей (1889); Прѣсняковъ: Московское царство (1918; М. Н. Ковалевский: Происхождение царской власти² (1922), 6 ir kit.

[1]) „Omnis Russia ad Litwinos deberet pertinere“, Script. rer. Prussic. II, 79; pal. čia Smolka: Kiejstut 102 ir kit.

[2]) Pal. taip pat F. Papée: Jagiellonowie a Moskwa, Kwart. hist. 36 (1922), 41 ir kit.

[3]) Pal. apie tai ypač Прѣсняковъ: Образованіе 284 ir kit.

Kiek Algirdas pajėgė realizuoti savo programą? Galima tuoj pasakyti, kad jis turėjo visiems *netikėtų pasisekimų*[1]). Jau jo giminės santykiai stūmė jį į anapus miško esantį Tvėrį[2]), su kuriuo Gediminas kraujo ryšius jau buvo pradėjęs. Algirdas buvo pasiruošęs pasiimti sau iš to gryną pelną. Tačiau Maskva greit įnešė savo veto, iki Algirdas galėjo pasiekti Tvėrį, reikėjo paimti Lietuvai du dideliu kraštu, esančiu pakely į Maskvą bei Tvėrį: *Smolensko*[3]) ir *Černigovo* kraštą. Tai buvo branduolai senųjų Rusijos žemių. Ypač Smolenskas buvo tas Rusijos punktas — galima buvo jį pavadinti Rusijos centru — iš kurio pradėjo šakotis į visas puses didžiosios rusų upės, pažyminčios rusų tautos plėtojimos ir judėjimo linijas. Nemunas, Dauguva, Lovatė, Dniepras, Oka — garsas tų vardų primena svarbius rusų istorijos laikus. Smolensko krašte lengvai buvo galima pereiti iš vienos upių sistemos į kitą, iš vieno krašto į kitą. Čia susidūrė viduržemio ir šiaurės pasaulis, čia vyko krovinių mainai, čia kalnų žmonės tapo slėnių gyventojais ir atvirkščiai. Jei kada nors landšafto padėjimas turėjo didelę reikšmę, tai jau ypač ji matyti Smolensko kunigaikštystėje, kuria dabar susirūpino Algirdas. Lietuvių tradicijos siekė Gedimino laikus, jas Algirdas, tiesioginis kaimynas, galėjo iš Vitebsko stebėti ir pasilaikyti. Algirdas padėjo Smolenskui kovoti prieš Maskvą ir totorius, nenorinčius be kovos atiduoti tokį svarbų rusų kunigaikštysčių narį, ir taip patraukė Smolenską savo įtakon. 1355 m.[4]) paėmė jis Bialą prie Obšos ir Rževos Volgos įtakų, bet tos žemės dar nebuvo užtikrintos ir tuomet pietuose paėmė Brianską. Dar jam tebegyvenant įvyko atsiskyrimas Maskvos[5]) naudai, jam mirus politiškos priklausomybės santykiai šios tvirtai savarankiškai galvojančios kunigaikštystės visai netrūko.

Iš Smolensko Algirdo *nukariavimai* ėjo toliau Dniepru, nes užimti Dniepro upės baseino kraštus reiškė turėti savo rankose didžiausią dalį visos Rusijos, taip pat ir svarbiausią su-

---

[1]) Pal. J. Natanson Leski: Dzieje granicy wschodniej I (1922), 12 ir kit.

[2]) Pal. П р ѣ с н я к о в ъ: Образованіе, 199 ir kit.

[3]) Pal. П. В. Г о л у б о в с к і й: Исторія Смоленской земли до начала XV. ст. (1895).

[4]) Полн. собр. р. л. XV, 65, 68. Taipgi Tvėrio sritis buvo užkariauta, ten pat 72.

[5]) Ten pat XV, 111, 113.

sisiekimo liniją Europos rytuose. Černigovas apėmė plotus didžiausios iš kairės pusės į Dnieprą įtekančios Desnos[1]) upės. Čia Algirdas turėjo pasisekimo. Jis labai greit nukariavo šias suskaldytas Rurikiečių valdomas kunigaikštystes maždaug iki Putivlio ir Rilsko sričių, o gal ir iki Kursko prie Seino. Be to, politiškos priklausomybės ryšiams sustiprinti jam kaikuriose kunigaikštystėse pavyko pasodinti savo sūnus kaip kunigaikščius. Tačiau jo veržimasis į bendrą Rusiją nuvedė jį taip pat į vidurinės Okos ir aukštutiniojo Dono baseino sritis, kur lietuvių valdžion pateko ir vadinamieji Viršupio kunigaikščiai[2]). Tuo būdu Algirdas iš pietų ir vakarų jau labai prisiartino prie Maskvos.

Su antru didžiuoju priešu, totoriais, Algirdas rungėsi pietų Rusijoj, tikrojoj šios raitelių tautos žemėj. Savo laimėjimu prie Mėlynųjų vandenų upės 1362 m.[3]) sulaužė totorių galybę *Kijeve* ir *Podolijoj*[4]) ir taip žymiai galėjo pastūmėti į priekį jau tėvo pradėtą nukariavimo darbą, net užbaigti jį iki tam tikro laipsnio. Kijeve pasodino jis savo sūnų Vladimirą, Podolėj paėmė valdžią Koriataičiai, kurie, tik lenkus atstūmus, galėjo būti glaudžiau prie Lietuvos prijungti.

Tuo Algirdas buvo užbaigęs milžinišką darbą, nors daugelyje vietų dar reikėjo sustiprinti ir išlyginti. Vis dėlto nesuskaitomų vertybių jau turėjo Lietuva. Su Kijevu jis laimėjo tą žemę, su kuria dar vis buvo susiję slapčiausi rusų politikos lūkuriavimai. Kijevas ir toliau buvo laikomas Rusijos miestų motina, nes jis turėjo praeitį, iš kurios jis stengėsi sukurti ateities vertybių, o, be to, pradėjo vertis Dniepro kelias į Juodąją jūrą.

Jei jau šitos bemaž buvo vertybės, tiesiog tautas judinančios jėgos, svarbios geopolitinės ateities galimumai jūros neprieinančiai Lietuvos valstybei, tai kartu su tuo atėjo kitas labai įvertintinas geografinis momentas: *Lietuva išėjo į stepus* ir gavo iš to sau naudos ir nenaudos: naudos, kurią teikė ypatingai derlingas pietų Rusijos juodžemis, nenaudos, kurią turėjo pasiimti kiekvienas kaimynas tyrųjų stepų, kur klajojo neramios raitelių tautos. Tik kruvinas karas galėjo duoti

---

[1]) Pal. apie tai ir О. Андріяшев: Нарис історії Сіверської землі до поч. XVI. в, Зап. іст. фил. відд. всеукр. акад. наук 20 (1928), 116 ir kit.

[2]) Полн. собр. р. л. XV, 99 ir kit.

[3]) Ten pat XV, 75.

[4]) Ten pat II, 350.

naudos, paslėptos Kijevo žemėj. Jei Lietuva lig šiol neturėjo betarpiškų santykių su totoriais, o galėjo susisiekti tik netiesioginai per totorių užgrobtus Rusijos kunigaikščių, vasalų kraštus, tai dabar ji tapo betarpiškas užimtų kraštų ir totorių ordos, valstybės branduolo, kaimynas, nors juos ir dabar skyrė platus, palei kairįjį Dniepro krantą įsiterpęs, į rytus siekiąs pasienio ruožas, negyvenamų, nekultivuotų, stepių kraštas, svarbus dėl jame esančių pietų Rusijos prekybos kelių. Toji kaimynystė apkrovė Lietuvą ypatingomis pareigomis. Reikėjo vakarų-rytų kraštus ir atvirkščiai, jungiančius kelius saugoti, paimti lietuvių valstybės globon, kad iš naujo pražystų materiališkai ir kultūriškai merdėjąs Kijevas. Lietuvos karo ir vidaus uždavinys — stiprinti pasienio sargybą bei strateginius karo punktus. Tie uždaviniai Lietuvai kiek palengvėjo, kai toji *orda,* panaši į slavus, vienam valdovui kiek valdžius, *nusmuko į atskirų kunigaikščių laikus*[1]), suskilo į daug atskirų tarp savęs kovojančių gaujų, ir nustojo puolimo jėgų dėl susilpnėjusio ryšio, jungiančio atskiras kunigaikštystes. Kad atskirų kunigaikščių laikai yra prakeikimas, slėgiąs kiekvieną valstybę, kiekvieną tautą, tikriausiai parodė, šiuo atveju Lietuvos valstybės naudai, smukimas ordos, dėl kurios kadaise drebėjo žmonės vakarų šalyse.

Tačiau tuo dar nesibaigė Algirdo gyvenimo darbai. Juk Gediminas Lietuvos galybei buvo parodęs palei variagų pasienio ruožą kelią į šiaurę, į *Didžiojo Naugardo* ir *Pliskavos* miestų respublikų žemes[2]), ir iš dalies to kelio buvo siekta ir pirmiau. Šioji įtaka labiausiai pasireiškė tada, kada abi, vien prekyba užsiėmusios bendruomenės būtybės, „ėmė mitybon", samdė kunigaikštį, kuris turėjo rūpintis karo, teismo ir mokesčių dalykais ir buvo, palyginti, tų miestų valdininkas. Dėl to, kad buvo kviesti tai Maskvos, tai Lietuvos kunigaikščiai, susidarė svarbus ir reikšmingas faktas, duodąs galios stiprėti Maskvos arba Lietuvos įtakai. Tačiau ir šiose Rusijos respublikose taip pat tvirtai laikėsi tas pagrindinis faktas, kad jos nenorėjo atsižadėti laisvės ir prisijungti vienai ar kitai valstybei, nors jų žemės iš dalies buvo geografiškai įterptos šių val-

---

[1]) H a m m e r - P u r g s t a l l: Geschichte der goldenen Horde in Kiptschak (1840), 315 ir kit. Полн собр. р. л. VIII, XV, 69, 71, 73.

[2]) Natanson L e s k i: Dzieje granicy wschodniej, I, 12 ir kit.

stybių tarpan. Jų priklausomybė rėmėsi stipria prekyba; jos varė savaimingą prekybos, taip pat ir kolonizacijos politiką šiaurės Rusijos miškų žemėse. Vis dėlto Algirdas turėjo gana gerų pasisekimų[1]) ir šiose šiaurėj augančiose valstybėse, kurios labai skyrėsi nuo senojo Kijevo, nors čia labiausiai pasireiškė stiprėjanti Maskvos konkurencija. Jau 1346 m. Algirdas pasiekė Šelonės ir Lugos upes[2]), privertė mokėti mokesčių Lietuvai ir, be to, pasiekė tam tikros rūšies kondominiumų plačioj nuo Volgos versmių iki Velikajos baseino krašto juostoj. Tai galima vertinti kaip pradžią gerose aplinkybėse esančio valstybės nario, užuomazgos santykius, apie kuriuos Lietuva visumet galvojo ir mieliausiai būtų praplėtusi visai Pliskavos ir Naugardo apygardai.

Iš šio pasienio ruožo Volgos pavandeniu ėjo kelias į Tvėrį[3]) ir atvirkščiai į Lietuvą. Jau Gedimino laikais tarp šių kraštų buvo prasidėję vedybų santykiai, kuriuos sustiprino ir Algirdas, paėmęs antrąją žmoną, didžiojo Tvėrio kunigaikščio dukterį ir vėlybesniųjų Jogailaičių motiną. Tvėryje Lietuva palietė labiausiai tokį kraštą, kuris buvo Maskvos įtakoje, nes Tvėris ir Maskva ilgą laiką rungėsi dėl Vladimiro. Teisybė, Maskva laimėjo šią griežtą kovą, kurią stiprino atskirų kunigaikščių viešpatavimas. Vis dėlto Tvėris buvo svarbiausias akstinas Lietuvos ir Maskvos ginčams, nors šių priežastis buvo gilesnės prigimties. Tvėris nuolat prašė Lietuvių apsaugos, ir tai šiems labai patiko, nes Tvėris turėjo daug pretenzijų, tinkančių priemonėms kovoti su Maskva ir glūdinčių Lietuvos Rusijos nukariavimų programoj. Šioji Lietuvos programa labiausiai lietė Zalesę, kurią 1360 m. puolė Algirdas, gindamas Tvėrį[4]), Maskvos sostą paėmė Dimitrijus, XV ir XVI am. didžiųjų Rusijos kunigaikščių ir caro pirmtakūnas, kuris pirmas sąmoningai ir tikslingai rūpinos Maskvos užsienių politikos dalykais, dėl kurių išsprendimo po paskutiniojo mongolų puolimo pradėta abejoti. Ne paskutinėj eilėj stovėjo ir Tvėrio klausimas[5]). Tačiau tada jis susidūrė su stipria galybe Algirdo, kuris rėmė savo

---

[1]) Полн. собр. р. л. IV, 190.

[2]) Ten pat III, 83, IV, 58, VII, 210.

[3]) Pal. Smolka: Kiejstut, 101 ir kit.; Прѣсняковъ: Образованіе, 102 ir kit; pal. taip gi aukščiau, 35 pusl. 2 pat. suminėtą literatūrą.

[4]) Полн собр. р л. XV, 72.

[5]) Ten pat XI, 8, XV, 84.

svainį Mykalojų. 1367—68 m. jis suruošė didelį žygį prieš Maskvą[1]), nugalėjo jos kariuomenę ir artėjo prie vartų šio miesto, kuris išsigelbėjo, mokėdamas duoklę ir pripažindamas Tvėrio kunigaikščius. Tuo Algirdas atliko tokį žygį, kuris, nors ir nebuvo nulemiąs, tačiau toli švietė. Lietuvos valstybė lietuvių dvasios niekumet neužmiršo, kad Lietuvos didysis kunigaikštis, grasydamas ir reikalaudamas beldėsi į vartus to miesto, kuris nuo to laiko labiausiai ir sėkmingiausiai rūpinosi jungimo darbais, „rinkimu Rusijos žemių", pirmiausia, žinoma, tik Zaleséje*). Tuo būdu Algirdas savo akimis matė tolimiausias ribas politiškosios, iš tėvo paveldėtosios programos, kurią jis buvo pats toliau praplėtęs. 1367/68 m. žygis amžiams paliko lietuvių galybės ir ribų stulpus. Taip pat ir Vytauto jaunystės atsiminimuose paliko anasai ribų stulpas, nes šiame žygyje dalyvavo[2]) ir jis, 17 metų jaunuolis, pažino ir įsisąmonino visus tolimojo Trakų ir Maskvos kelio įspūdžius per žygiams nepalankų kraštą[3]).

Paskutiniame gyvenimo dešimtmety Algirdas tęsė karus rytų fronte, nuvyko 1370/71 m.[4]) iš naujo iki Maskvos vartų, išleido, elgdamasis kaip tikras Gedimino sūnus, savo dukterį Dimitrijaus pusbroliui į žmonas[5]). Tačiau po 1372 metų[6]) radikaliai pasikeitė santykiai su Maskva. Šioji gauna pirmenybę[7]). Dabar pradėjo veikti Maskvos įtaka Rusijos, ne taip stipriai su Lietuva surištus, kraštus[8]), tarp jų buvo Smolen-

---

[1]) Ten pat XI, 10 ir kit, XV, 88 ir kit. Rusų analitikai gerai suprato didelę šio įvykio reikšmę, pal. ten pat VIII, 16, XV, 90.

*) Reiškia už miškų nuo Lietuvos.

[2]) Воскрес. лѣт, Полн. собр. русск лѣт. VIII, 15: „Послушавъ же его Олгирд, и събра силу многу, и поиде къ Москвѣ въ силѣ тяжцѣ на великого князя Дмитрея Ивановича, а съ нимъ братъ его Кестутей съ сыномъ Витофтомъ, и Сынове Олгирдови и вси князя Литовстiи." Pal. taip pat XV, 88, 2372 yra jo dalyvavimas rusų žygyje vėl nurodomas, ten pat VIII, 19.

[3]) Tiksliai nurodo tą kelią ordino komtūras, kuris 1406 metais su ordino kariuomenės būriu traukė Vytautui į pagalbą prieš Maskvą. Jis rašė maršalui iš Briansko: „haben gehat gar sweren tifen weg und sunderlich XVII tage heide, daz wir nort dri nacht in dorffen haben gelegen". Cod. Vit. n. 347.

[4]) Полн собр. р. л. IV, 67, VIII, 17, XI, 13 ir kit., XV, 94 ir kit.

[5]) Ten pat IV, 67, XI, 3 ir kt.

[6]) Ten pat VIII, 19. Dar kartą laimingas lietuvių žygis.

[7]) Ten pat IV, 69, VIII, 20, 23, XI, 19.

[8]) Ten pat XI, 22 ir kit., 45.

skas[1]) ir Tvėris. Tad ir Naugardas pasidavė Maskvos įtakai[2]). Taip baigėsi jau čia didžiųjų Lietuvos ir Maskvos rungtynių periodo pirmoji dalis, kada lietuvių dar pirmauta.

Tačiau ir Vytauto jaunystėj vakarams paliko įdomiausia Lietuvos pusė — pagonybė, skatinanti vis iš naujo mėginti apkrikštydinti[3]). Lietuvai pagonybė buvo svarbus politiškųjų rungtynių laidas, nes šių laikų svarbiausias pažymys buvo glaudūs krikšto ir politikos, politikos ir bažnyčios ryšiai. Be abejo, Lietuvos krikštas be politiškos naudos galėjo duoti ir morališkų vaisių, nes būtų pakilęs autoritetas kiekvieno valdovo, kuris būtų užbaigęs bendrą krikščionių pradėtą darbą. Tais laikais politiškai lenktyniavusios su Lietuva valstybės stengėsi kartu, kiekviena sau, ypač lenkai, vengrai, nemažiau ir pati krikščionybės pasaulinė galva, Romos imperatorius, pasiimti garbę būti Lietuvos apaštalu. Visus ištikimai rėmė papa, šelpdamas morališkai, sveikindamas kiekvieną naują krikšto mėginimą. Lietuvos kaimynas, Vokiečių ordinas, pasirinkęs krikštą svarbiausiu uždaviniu, tuo tarpu buvo nepatenkintas konkurentais, kurie, jo nuomone, Lietuvos krikšto lenktyniavime vartojo netikusią priemonę — derybų kelią. Šiuo atveju nepaskutinį vaidmenį vaidino nusistatymas politiškai kitus pralenkti. Beveik visi šitie mėginimai turi kažką bendro, nes visi Lietuvai žadėjo karaliaus vainiką. Lietuvą apkrikštyti tikėjosi tik tie, kurie jai galėjo pasiūlyti tokį viliojantį kąsnį.

Dar nebuvo užmiršti Mindaugo ir Gedimino laikų pirmtakūnai, kurie Algirdo ir Kęstučio laikais susilaukė pasekėjų. Jau 1349 m. *Lenkijos Kazimieras*, kuris buvo užsibrėžęs platų nukariavimo planą, taip pat ir Lietuvos krikštą, kurį mielai rėmė papa[4]), pareiškė Kęstučiui savo nepaprastą džiaugsmą sutinkant apsikrikštyti ir dar pažadėjo gerą atlyginimą — karaliaus vainiką. Politiškieji tikslai aiškėjo jau iš to, kad Gniezno arki-

---

[1]) 1376 Algirdas dar kartą padarė prieš jį žygį, kad jį nubaustų už atkritimą prie Maskvos, ten pat XI, 24.

[3]) Ten pat IV, 70.

[2]) Bendram vaizdui gauti pal. K. Chodynicki: Próby zaprowadzenia chrześcijaństwa na Litwie, Przegl. hist. 18 (1914), 219 ir kit., 257 ir kit.; W. Abraham: Polska i chrzest Litwy, išėjo rinkiny Polska i Litwa (1914), 3 ir kit.; J. Fijałek: Kościół rzymsko-katolicki na Litwie. Uchrześcijanenie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu, ten pat 37 ir kit.; H. Paszkiewicz: Polityka ruska Kazimierza W. (1925), passim.

[4]) Theiner, Mon. Pol. et Lithuaniae I, n. 691/2.

vyskupas turėjo vadovauti krikšto darbams ir tokiu būdu iš anksto buvo apspręsta Lietuvos bažnytinė priklausomybė nuo Gniezno, taip pat ir politiškoji priklausomybė nuo Lenkijos. Tačiau tatai neįvyko.

Po dvejų metų *Vengrijos Liudvikas,* išeidamas iš tokių pat sumetimų, kaip ir Kazimieras, stengėsi pasiekti tą patį tikslą, nors jis Lietuvai žadėjo savarankišką bažnyčios organizaciją. Bet Lietuva jau tais laikais, ypač Kęstučio įtakoj, prašė svarbios kainos, kuriai vengrų krašto mėginimo proga buvo taip gyvai pritarta — grąžinti Ordino užgrobtus kraštus, ginti nuo jo ir totorių puolimo, nes abu buvo vienodai pavojingi Lietuvai. Remdamasi savo rankoj esančia garantija, Lietuva, brangiai parduodama pagonybę, norėjo atsikratyti politiškųjų priešų. Žinoma, už tai savo sąskaiton būtų perėmusi politišką vengrų įtaką, būtų turėjusi visiškai atsižadėti Voliniaus, Podolės ir Haličo. Tuo jau ir būtų buvusi nulemianti vengrų persvara rytų Rusijoj. Kęstutis su Liudviku jau važiavo Budapeštan, kur pirmasis turėjo būti apkrikštytas; tačiau šis nakties metu slapta pasišalino, taip ir subiro Liudviko drąsūs sumanymai. Ir vėl apsukrus pagonis dėl tikėjimo iš savo krašto išvežė priešą.

1354 m., Kazimiero paragintas, papa pagaliau paskelbė Lietuvai kryžiaus karą. Labai nuostabu — žygiuotėj dalyvavo ir septyni totorių kunigaikščiai, tai puikiai nušviečia labai glaudų krikšto norų ir galybės troškimų suliejimą. Kaip lengvai tada lietuviai galėjo abejoti dėl teisingų krikšto norų tų, kurie patys jungėsi su pagonimis, krikščionių priešais. Taip ir šį sykį Kazimiero planai sugriuvo, nepavyko todėl, kad Ordinas, jausdamas susiaurintą savo krikšto monopolį, nekovojo kartu. Tačiau Kazimieras uoliai ir toliau darbavosi. Sudaręs sąjungą su Vengrija ir Karoliu IV, jis norėjo 1357 m. iš naujo pastūmėti krikšto darbus, tačiau ir šį kartą turėjo Gnieznas gauti vadovaujančią vietą. Bet šį sykį aiškiai priekin[1]) išėjo imperatorius, nes lietuviai krikšto tikslais buvo atsiuntę pasiuntinius, kurie pakartojo anas jau Liudviko laikais iškeltas sąlygas ir reikalavo Ordiną visai išstumti[2]). Jie patarė Ordiną perkelti totorių pasienin, kur jis galėsiąs daug naudingesnį darbą dirbti. Vakarų krikščionybės galva, imperatorius, uoliai pradėjo ruošti

---

[1]) J. Goll: Čechy a Prusy (1897), 81 ir kit.

[2]) Script. rer. Pruss. II, 79 ir kit.

krikšto darbus, siuntė tenai Pragos arkivyskupą ir kitus kunigaikščius, kad jie viską paruoštų, nors tatai buvo aiški kryptis prieš Ordiną. Buvo sutarta Breslave susitikti. Tačiau politiški lietuvių krikšto kompensacijų reikalavimai trukdė vaisingą suartėjimą. Nors ir šis mėginimas baigėsi be vaisių, tačiau nesukliudė naujų mėginimų. Vietoj to Kazimieras tarėsi aplinkiniais keliais, per vedybas, su Lietuva suartėsiąs. Paskutinis ir didžiausias krikšto žygis į Lietuvą kilo iš taikingų pastangų Vengrijos Liudviko[1]), kuris, gavęs Kazimiero palikimą, jautėsi dvigubai įpareigotas apkrikštydinti lietuvius. Kaip pirmieji, taip ir šis mėginimas, nors papa ir padėjo, nepavyko.

Vis dėlto šie žygiai Lietuvon buvo jau įnešę krikščioniškų minčių, ir lietuviai iš lėto prie jų priprato. Taigi, nežiūrint pagonybės, jau tuomet prigijo *krikščionių tikėjimo žymės*. Jau Mindaugo ir Gedimino laikais svarbiuose centruose, kaip Vilniuje, buvo įsteigta vienuolynų, kas įrodo, kad lietuviai buvo *nuolaidūs tikėjimo atžvilgiu*. Ir būtinai reikia iškelti aikštėn kaip tik šį lietuvių pagonių kunigaikščių savumą. Juk ir pačioj Lietuvoj buvo įvairių srovių, buvo karštų pagonybės šalininkų ir viešai išpažįstančių krikščionybės mokslus, nors tai buvo daroma dėl įvairių sumetimų. Kęstučio šeimoj, kur Vytautas augo ir priklausė, atsispindi tos dvasinės srovės: šeimos galva Kęstutis buvo uolus garbintojas ir gynėjas pagonybės, nemažesnė pagonių šalininkė atrodė ir šeimos motina Birutė, kilusi iš krikščionybės nepaliestų žemaičių[2]), stipriausios Kęstučio tvirtovės. Iš kitos pusės kalbėjo tas faktas, kad Kęstučio sūnus Butautas 1365 metais sutiko iškilmingai Karaliaučiuje apsikrikštyti[3]), tarnavo Ordinui, pagaliau apsigyveno ir paliko Karoliaus IV dvare. Jis buvo vienas pirmųjų lietuvių, kurie visai persiėmė vakarų kultūros dvasia ir tuo būdu rodė tą kryptį, kurią galėjo pasirinkti lietuvių tautos išsirutulojimas. Dėl to ir kunigaikščio šeimoj Trakų dvare turėjo kilti abejingumo jausmas tikėjimo dalykuose. Žinoma, čia atsirado griežta priešingybė tarp tėvo ir sūnaus, senoji nesuprato jaunosios kartos, rodos, vieninga pagonybė, senovės laikai, suskilo, kad paruoštų kelią naujiems laikams. Jau pagoniškoji Lietuva buvo į glaudų kontaktą suėjusi, ar tai

---

[1]) Pal. J. Dąbrowski: Ostatnie lata Ludwika Węgersk. 1370—1382 (1918), 287 ir kit.

[2]) Полн. собр. р. л. XVII, 262 ir kit.

[3]) Script. rer. Pruss. II, 85, 550 ir kit.

draugišku ar nedraugišku būdu, su vokiečių Ordino atstovaujama vakarų kultūra, tad buvo sunku tikrą savo prigimtį išlaikyti. Lietuviai tikėjimo atžvilgiu pradėjo abejoti, o grynai išorinis pagonybės supratimas, kilęs iš krikšto politiškų kompensacijų vertybių pakeitimo, buvo rimtas perspėjimo ženklas seniesiems, kuriems ne taip labai rūpėjo aktingoji pagonių politika. Net Kęstučio nusistatymas dažnai atrodė kaip dirbtinė vidaus demonstracija žemaičių atžvilgiu. Tad ir Vytautas augo religiškai suskaldytoj, gal būt, abejingoj atmosferoj, kada religija buvo suprasta kaip betarpiškai politikai tarnaująs tikslas. Lietuviai šiuo atžvilgiu buvo labai panašūs į tas tautas, kurios buvo kadaise apkrikštytos. Teigiamas šių religiškų santykių dalykas buvo nuolaidumas, pasireiškęs tada, kada lenkų karo belaisviai, — nuo XIII amž. pradžios iki 1382 metų lietuviai buvo suruošę nemažiau kaip 20 didesnių žygių Lenkijon — gavo žemių ir galėjo bendrai apsigyventi. Niekas netrukdė jų tikėjimo, jiems pastatydino net bažnyčių.

Jei jau tokie santykiai ir viliojąs faktas, kad aukštesnės kultūros tautos pripažino krikščionybę, sukėlė pagonių abejingumą, ypač jaunųjų eilėse, tai tą abejingumą dar labiau stiprino antras religinis ir kultūrinis faktas, kad Algirdo valstybės *rusų kraštuose* gyveno *ortodoksai,* krikščionys, nors ir vadinamieji Romos bažnyčios atskalūnai. Šioji aplinkybė apsunkino dvigubai lietuvių bažnyčios politiką[1]), sukėlė griežtą bažnyčios ir valstybės kovą. Algirdas, spręsdamas rusų bažnyčios politiškus klausimus, iš tikrųjų, galutinai nustatė pagrindinius dėsnius. Vėl reikėjo atskirti grynojo tikėjimo dalykus nuo bažnyčios politiškųjų. Krikšto ir bažnyčios klausimus Kęstutis ir Algirdas suprato visumet esant pirmaeilius politiškus dalykus. Ypač rytuose bažnyčia ir valstybė daug glaudžiau susijusi negu vakaruose, kur greitu laiku prasidėjo griežtos dviejų galybių kovos. Ypač rytų bažnyčios ribose prigijo valstybiškaibažnytiška, teokratiškosios minties išraiška. Algirdas, neno-

---

[1]) E. Голубинскій: Історія русской церкви II, 1 (1900), 179 ir kit., 209 ir kit.; Грушевський: Історія Укр.-Руси V (1905), 385 ir kit.; Прѣсняковъ: Образованіе, 290 ir kit., ger. 298 ir kit.; J. Fijałek: Średnowieczne biskupstwa kościoła wschodniego na Rusi i Litwie, Kwart. hist. 10 (1896), 487 ir kit., 11 (1897), I ir kit.; Smolka: Kiejstut i Jagiełło, 113 ir kit.; K. Chodnycki: Stosunek Rzeczypospolitej do wyznania grecko-wschodniego, Przegl. hist. 23 (1922), 122 ir kit.

rėdamas nustoti užimtų naujų Rusijos kunigaikštysčių, turėjo naudotis sūnų pagalba. Jis pasodino juos į atskiras kunigaikštystes, o natūralinis išsirutulojimas savaime vedė prie to, kad šie, nenorėdami išsiskirti iš rusų visuomenės, perėjo į rytų krikščionybę. Taip pat pagaliau daugumas Algirdo sūnų perėjo ortodoksų bažnyčion.*) Pats Algirdas buvo vedęs dvi rusų kunigaikštytes, ir Vilniaus dvaras turėjo rusiškai bažnytišką, iš dalies su tuo surištos rusiškos kultūros išvaizdą, nors iš ortodoksų nebuvo ypatingų misijos bandymų, kuriais labiausiai pasižymi vakarų bažnyčia. Lietuvia netrukdė ortodoksjai, nes kaip visur, taip ir čia lietuvių valdovai gerbė ir palaikė tautos teisingumo sąmonėj prigijusį pagrindinį dėsnį, kad senų dalykų nereikia judinti. Daug daugiau Algirdui teko darbuotis su bažnyčia, kaip organizacija.

Algirdas nebuvo pirmasis, kuriam šiuo klausimu teko susirūpinti, nes šioji problema buvo tokia sena, kaip ir rusų kraštų Lietuvos valstybės sąjungon prijungimo faktas. Rusų kraštai, prieš prijungiant Lietuvai, buvo įterpti į tam tikrą sistemą bažnyčios konstitucijos, kurios, nežiūrint politiškųjų atmainų, niekas pagal bažnyčios nuomonę ir dabar negalėjo griauti. Šią nuomonę ortodoksų bažnyčia visumet palaikė teorijoje. Žinoma, valstybė kur kas daugiau iš bažnyčios reikalavo: prisitaikinti prie valstybės krašto. Iš senų Rusijos laikų, nežiūrint politiško nusmukimo ir sugriuvimo politiškosios vienybės, išsilaikė Kijevo metropolija, kuri ir toliau paliko Bizantijos patriarcho žinioj. Ką reiškia šis faktas naujosios Rusijos išsirutulojime, reikia dar įvertinti. Aišku, Lietuvos Gedimінaičių valstybė nebuvo patenkinta įgaliojimais Kijevo metropolito, kuris, remdamasis vietos bažnyčios įstatymais, šiuos praplėtė ir Lietuvos valstybės žemėse esančiose eparchijose. Tuo būdu į valstybės vidaus reikalus įsikišo iš oro valstybės, svetimas elementas, bet su tokiomis tobulomis teisėmis ir galios stiprumu, suprantamu tik iš savotiško rusų liaudies religiškumo. Todėl ir pirmojo naujosios dinastijos atstovo politiškojoj programoj buvo jau šie dalykai: pašalinimas Kijevo įtakos iš Lietuvos, atskyrimas rusų - lietuvių vyskupysčių nuo šios metropolijos ir *savo metropolijos įsteigimas.* Vis labiau stiprėjanti valstybė

*) Tai darė nevien Algirdo sūnūs, bet jau nuo Mindaugo laikų lietuviai, patekę į rusų kunigaikštystes. (R e d.)

reikalavo lietuvių metropolijos. Kova dėl jos prasidėjo jau XIII šimtm. pabaigoj ir baigėsi, rodos, jos įsteigimu 1300 m. Lietuvos Naugardely. Apskritai, šiais laikais prasidėjo valstybiškai religiški judėjimai, kuriems pavyzdį davė pati senoji Kijevo metropolija. 1303 m. Haličas stengėsi išsivaduoti iš Kijevo priklausomybės. Vadinas, šiuo, kaip ir kitais atvejais, lietuvių ir Haličo politika sutapo.

Kaip Haličo, taip ir lietuvių metropolija 14 amž. sukėlė ginčų, nes Bizantijos patriarchas, savaime aišku, rėmė Kijevo metropolitą, nors pastarasis jau seniai buvo išsikraustęs į Vladimirą prie Kliazmos upės. Dėl to metropolijos galia ir teisės pakito, nes už jos stovėjo nebe politiškai bejėgis Kijevas, bet stiprėjanti galia Maskvos, kuri iš metropolito įtakos Kijeve ir visoj Rusijoj tikėjosi politiškai pasipelnyti, įgyti morališko autoriteto. 1354 m.[1]) lietuvių metropolija vėl pakilo. Tačiau ji turėjo veikti tik lietuvių valstybės ribose. Ir tuomet nepasisekė realizuoti to visai su Algirdo visos Rusijos nukariavimo planu sutampančio siekimo, kad šioji metropolija taptų ir visos Rusijos įstaiga, nes Kijevo metropolitas, kurį rėmė Maskva, nesileido išstumiamas iš savo vietos. Bizantija griežtai palaikė Maskvos, ortodoksų kunigaikštystės, pusę, o Algirdą pašiepė kaip „didįjį ugnies garbintojų karalių"[2]). Tikrosios būklės ir teisės atžvilgiu dalykai dar labiau pablogėjo, kai Algirdas sostą su Kijevu, kurio vardu vadinosi Maskvos metropolitas, užėmė ir savo valstybei prijungė. Kaip ten bebūtų, bet šį kartą Algirdui susidarė morališka teisė, — Pietų Rusijos nukariavimas galingai pasireiškė ir šioje dirvoje, — reikalauti, kad metropolitas Kijeve apsigyventų. Tačiau kaip tik tuomet Bizantijos patriarchas padarė jam baisų smūgį, panaikindamas jau veikiančią Lietuvos metropoliją. Apskritai, toks bažnyčios atskyrimas vedė prie pražūties. Algirdas, paskatintas drąsiais Lenkijos Kazimiero žygiais dėl Haličo metropolijos, nenurimo, tarėsi su Konstantinopoliu ir pagaliau 1370/1 met.[3]) paskelbė viešai savo tikslą, pareikšdamas Bizantijos patriarchui raštu

[1]) Pal. Полн. собр. р. л. XV, 63 ir kit.

[2]) „*Ὁ μέγας ῥήξ τῶν πυρσολατρῶν*" (Acta patriarchatus Constantinopolitani II, 117).

[3]) Ten pat I, 1 (1860), 581; pal. taip pat Krüger, Mitteilungen der litauisch-literarischen Gesellschaft, V, 5 (1907), 358 ir kit.; Прѣсняковъ: Образованiе, 310 ir kit.

savo nepasitenkinimą dėl Maskvoj sėdinčio ir tik Maskvą remiančio metropolito: „Tokių metropolitų net protėvių laikais nebuvo! Jis laimina maskviečius skerdynėse, bet pas mus niekumet neateina! Ir Kijevan jis neina... Metropolitas turėtų laiminti maskviečius, kad jie mums padėtų. Nes mes kovojame už juos prieš vokiečius[1])... Mes prašome jį pas mus, bet jis neateina. Duok mums kitą metropolitą Kijevui, Smolenskui, Tvėriui, mažajai Rusijai, Novoselskui ir Žemajam Naugardui“[2]). Taigi iš bažnytiškų sumetimų Algirdas iš naujo prabilo dėl bendros Rusijos, de omnis Russia, πᾶσα Ρωσία. Maskvą, kuri su keliomis kitomis kunigaikštystėmis buvo prijungta, jis apėmė iš rytų per Žemąjį Naugardą, — taip toli, rodos, siekė politiškoji jo įtaka. Be poilsio dirbdamas, Algirdas prieš pat savo mirtį, 1376 m., galėjo pasodinti Kiprijoną „Kijevo ir visos Rusijos“ metropolito sostan[3]), nors metropolitas Aleksiejus dar gyveno Maskvoj. Dabar Lietuva turėjo vėl savo metropolitą, kuris titulo atžvilgiu buvo vienodų teisių su Algirdu, kas tuoj pasireiškė Didžiojo Naugardo dalykuose. Vadinas, šioj linijoj Algirdas nugalėjo.

Vytautas, kuris tuo tarpu suvyrėjo, dėdei 1377 metais mirus, galėjo, apžvelgdamas aukštąją politikos, ypač Algirdo gyvenimo darbų, mokyklą[4]), būti patenkintas, nes šio rūpintasi daug Gedimino minčių realizuoti. Tai buvo glaudūs anūko ir senelio ryšiai. Lietuvos politika pasidarė pastovi ir tiksli, ji savo įtakon galėjo patraukti turtingos prigimties Vytautą, paskatinti prie intensyvaus savarankiško darbo. Ypač politiškieji visą Rusiją apimantieji planai buvo tinkama priemone nejučiomis praplėsti Vytauto žvilgsnį, kad jis savaime žvelgtų į tas žemes, kurių apžvelgti nemėgino prieš Gediminą buvę lietuvių valdovai. Algirdo valstybė siekė plačios apimties Dniepro baseino kraštus, jo rankose buvo variagų pasienio ruožas, vienos valstybės buvo pramintas platus kelias, kuris jungė Juodųjų ir Baltijos jūrų krantus.

---

1) „ἔπρεπε τὸν μητροπολίτην, ἵνα εὐλογῇ τούς Μοσχοβιώτας, ὅτι νὰ ἐβοηθοῦσάν μας, διότι ἡμεῖς μαχόμεθα μετὰ τῶν Ἀλαμάνων δι᾽ ἐκείνους.“

2) „δός ἡμὶν ἄλλον μητροπολίτην εἰς τὸ Κύεβον, εἰς τὸ Σμολένισκον, εἰς τὸ Τυφέριν, εἰς τὴ Μικρὰν Ῥωσίαν, εἰς τὸ Νοβοσίλιν, τὸ χαμηλὸν Νοβογράδιν“.

3) Полн. собр. р. л. XI, 25, XV, 116.

4) Net rusų istorijos šaltiniai, nors ir įpratę del politinių ir religinių sumetimų visa kritikuoti, negali jo galybės, kurią jis įgijo, ir gerų jo asmens ypatybių nepripažinę palikti. Ten pat IV, 72.

Algirdas valdė lietuviškai-rusišką valstybę, taigi padalintą politikos, taip pat kultūros ir bažnyčios atžvilgiu. Šioje valstybėje Vytautas galėjo puikiai išmokti nuolaidumo, kaip vidaus politikos būtinumo, taip pat ir didžiausio nekantrumo išorės priešams, labiausiai Ordinui, Maskvai, totoriams ir iš dalies lenkams. Toks tatai buvo Algirdo, didžiojo valstybės vyro ir valdovo, geografiškas ir politiškas palikimas. Toks buvo fundamentas, kuriuo remtis turėjo Vytautas, kuris labiausiai papildė ir baigė pradėtą ir gairėmis nurodytą kūrybą. Tačiau praėjo dar 15 metų neramiausių laikų, iki baigęs mokslą Vytautas, kuris vis labiau brido į gelmes politikos, stiprinusios jo gabumus, galėjo betarpiškai ir savarankiškai pradėti kūrybos darbus. Ir iki savarankiškumo laipsnio Vytautui tegalėjo būti tik vienas šūkis: kova.

Vytauto kova dėl savo tėvo palikimo[1])

Kęstutis gyveno ilgiau už Algirdą penkeriais metais. Iš jų dviejų toliau numatąs yra buvęs Algirdas, kuris, kad jo mirties valandą Lietuvos nepaliktų laimė, būtų turėjęs atiduoti valdžią į Vytauto rankas. Tai buvo didžiausias smūgis Vytautui, kad jam dėl susidariusių aplinkybių kelias prie valdžios buvo tiek apsunkintas, jog geriausias jėgas, žydinčios jaunystės metus, tesunaudojo pasiekti vienam tikslui: *atsiimti tėvo palikimui*. Apie viešpatavimą Lietuvai, lietuvių-rusų valstybei šis Gedimino ainis negalėjo galvoti. Tatai buvo Lietuvos ir Vytauto tragedija, kuri pagaliau gali būti laikoma, kiap likimo ir gamtos našta. Išsirutulojimo linijos, kurios jau daugiau kaip šimtmetį dideliai pastoviai vedė Lietuvos likimą aukštyn, po Algirdo mirties buvo iškreiptos, suardytos. Negirdėtai daug nauja įvyko per trumpą dešimtmetį po 1377 metų, ir visa tai padarė Vytautas.

Tuoj po Algirdo mirties žiauri realybė iškėlė *Lietuvos valstybės istorijos priešakyje du dalykus*, sąlygojančius Kęstučio žuvimą ir Vytauto karingus laikus iki 1392 metų: 1. *Sosto pa-*

---

[1]) Visos monografijos apie Vytautą nagrinėja šį laikotarpį. Pal. kad ir Барбашевъ: Витовтъ (1885); Koneczny: Jagiełło i Witold I (1893); Kochanowski: Witold (1900), 27 ir kit.; Prochaska: Władisław Jagiełło I (1908), 50 ir k.; 82 ir k.; tas pats: Witold (1914), 27 ir k.; Smolka: Jagiełło i Kiejstut, Pamiętnik VII (1889), 79 ir kit.; K. Heinl: Fürst Witold von Litauen in seinem Verhältnis zum Deutschen Orden in Preußen während der Zeit seines Kampfes um sein litauisches Erbe 1382—1401 (1925); M. Чубатий: Державно-правне становище украïнских земель литовсько держави під кінец XIV. в, Записки наук. тов. iм. Шевченка 134/5 (1924), 19—65; 144/5 (1926), 1—108; Прѣсняковъ: Образованie, 317 ir kit. Pagrindinis šaltinis yra Vigando marburgiečio kronika, Script. rer. Pruss. II; Posilge: Thorner Annalen, Detmar von Lübeck, ten pat III; Długosz: Historia polonica IX, X, ed. A. Przezdziecki; paskui lietuvių-rusų istorijos šaltiniai Полн. собр. русск. лѣтоп. XVII (1908).

veldėjimo tvarkos ypatingumą[1]), 2. *Savotišką Algirdo ir Kęstučio santykį* valstybės konstitucijos atžvilgiu. Jei ypatingai vėlus Lietuvos valstybės išsirutulojimas, turėtų įrodyti jos atsilikimą šimtmečiais nuo kitų valstybių, tada turime būtinai pažymėti sosto paveldėjimo teisę, kuri 1377 m. buvo tokia, kokią net kaimyninė Lenkija jau senai buvo panaikinusi[2]), kuri tačiau anksčiau buvo prigijusi visose slavų, net visose vakarų Europos valstybėse[3]), kuri, apskritai, pažymi tautas, sustingusias išsirutulojimo laipsny. Tai parėjo nuo savotiško *valdovų šeimos valstybės supratimo,* kada valstybė buvo laikoma, kaip jiems priklausąs privatinis arba tėvų turtas, patrimonium'as, kuris pagal privatinės teisės pagrindinius dėsnius būdavo paveldimas taip, kad kiekvienas šeimos narys (pradžioje tik vyrai, vėliau taip pat ir moterys) turėjo tam tikrą teisę į vieną patrimonium'o dalį. Aišku kaip ant delno, kad visose tautose, kurios šios teisės laikėsi, taip pat slavuose, o jie čia galėjo būt Lietuvai betarpišku pavyzdžiu, iš to kilo būtinas *atskirų kunigaikščių* gadynės padarinys, jei šioji tvarka išsilaikydavo per keletą kartų ir jei įpėdinių skaičius nesumažėdavo nuo jų didelio mirtingumo. Šis sosto paveldėjimo būdas buvo kiekvienos centrinės vieningos valstybės ardymo priemonė, kuri graužė nuolat jos vieningumą. Valstybės viršūnė paskendo gyvenimo šešėliuose. Iš čia visose valstybėse, kurios išgyveno atskirų kunigaikščių gadynę, atsirado reikalo pirmiausia apsaugoti viršūnę, ir sutrukdyti beribį dalinimą. Su tuo nyksta ir nesuskaitomi įvairių rūšių ir labai žiaurūs dėl sosto mažo maštabo karai, labai teršią atskirų kunigaikščių gadynės vaizdą. Šis sosto paveldėjimo būdas tiko dar primityvesnių santykių valstybėms, nesugebančioms įvesti sucentralinto valdymo, taip pat nemokančių valdyti nukariautų ar taikiu būdu paimtų kraštų. Čia jaunieji valdovų šeimų sūnūs buvo priemonė, palaikanti valstybių vidaus ryšį.

---

[1]) Pal. St. Kutrzeba: Unia Polski z Litwą, išėjo rinkiny Polska i Litwa (1914), 464 ir kiti: Чубатий: k. v. O. Зап. 134/5, 58 ir kiti; 144/5 39 ir kit.

[2]) Pal. O. Balzer: O następswie tronu w Polsce, Rozpr. akad. um. wydz. hist. fil. 36 (1897), 289 ir kit.

[3]) Pal. pagaliau E. Mayer: Ursprung und Entwicklung des dynastischen Erbrechtes und seine geschichtliche Wirkung auf den Staat, vor allem auf die politische Gestaltung Deutschlands, Sitzungsber. d. preuß. Akad., phil.-hist. Kl., 1928, 144 ir kit.

Tokios rūšies buvo ir *Lietuvos sosto paveldėjimo tvarka* dar XIV šimtmety. Juk visi septyni Gedimino sūnūs valdė atskiras kunigaikštystes[1]). Blogi vaisiai pasirodė veikiai po Gedimino mirties. Buvo įprasta, kad esant daugiau sūnų, tėvas skyrė didžiojo kunigaikščio įpėdinį, kuris nevisumet turėjo būti vyriausias. Vadinas, primogenitūros ar seniorato nebuvo. Tačiau vis dėlto *skyrimas* buvo didžiųjų kunigaikščių giminei palanki[2]), betarpiška, didžiojo kunigaikščio titulą lemianti ir senioratą pranešanti paveldėjimo priemonė, kuri iš dalies vedė prie faktinos primogenitūros, nes dinastijos dalykuose *amžius* visumet vaidino svarbiausią vaidmenį. Todėl Algirdas ir Kęstutis, pasodinti kaip atskirų kunigaikštysčių valdovai 1345 m., stojo prieš jaunesnį, bet tėvo paskirtą Jaunutį ir atėmė iš jo valdžią[3]). Tokia pat scena pasikartojo po Algirdo mirties, kuris paskyrė iš antros žmonos gimusį Jogailą ir tuo sukėlė pavydą vyresniųjų sūnų, labiausiai Andriaus Polockiečio[4]). Buvo aišku, kad esant tokiai paveldėjimo teisei, ne Vytautas, šalutinės linijos sūnus, bet tik Jogaila, betarpiškas paskutiniojo didžiojo kunigaikščio įpėdinis, galėjo gauti valdžią.

Tokiu būdu Vytautas buvo priverstas eiti šalikeliais, negalėdamas čia teisiniu atžvilgiu nieko pešti. Dabar, teisybė, pradėta ieškoti *teisių amžiaus atžvilgiu*[5]). Iš tų paprastų ir aiškių pastangų kilo kai kurių Algirdo sūnų, ypač vyriausiojo Andriaus Polockiečio pasipriešinimas tai tvarkai, kuri susidarė Jogailos paskyrimu. Algirdo ir Kęstučio žygis 1345 m. davė

---

[1]) Taip pat padalino kraštą ir Algirdas 12-kai savo sūnų Полн. собр. р. л. IV, 72 ir kit.

[2]) Jogaila savo 1388 metų nusiskundime sako: „do wir ein erbeling worden des obersten furstentums czu Littowen". Script. rer. Pruss. II, 714.

[3]) Script. rer. Pruss. III, 712.

[4]) Apie sūnų eilę pal. Полн. собр. р. л. XI, 26, XVII, 377.

[5]) Vertingiausias šaltinis visam sosto painiavų laikotarpiui yra 1390 metų Vytauto skundo raštas: „Das ist Witoldes sache wedir Jagaln und Skargaln", Script. rer. Pruss. II, 712 ir kit. Taip pasakoja Vytautas, turėdamas galvoj tai, kaip Kęstutis ir Algirdas ištrėmė Jaunutį, kuris buvo gavęs didžiąją kunigaikštystę ir Vilnių, „durch des alders wille, als her ein eldester bruder was". Pal. taip pat Полн. собр. р. л. XVII, 72. Rusų šaltiniuose didžiojo kunigaikščio galybė ir ypač Jogailos atžvilgiu vadinama kaip „старѣйшинство" Полн. собр р л. IV, 73: „а умирая приказалъ старѣйшинство сыну своему Ягайлу; того бо възлюби паче всѣхъ сыновъ своихъ, и того избравъ всей братьи его, ему же и княженіе великое поручи".

geriausią pavyzdį nepatenkintiems. Ta jų sužadinta dvasia atsiliepė bent vienam iš jų. Jau tos aplinkybės sukėlė Jogailai politiniame horizonte didžiausių painiavų, kurios dar labiau padaugėjo dėl Gedimino ainių skaičiaus. Bet Vytautas šiuo atžvilgiu Jogailai nebuvo pavojingas, nes negalėjo tikėtis jokios dalies.

Dėlto *Jogailai* buvo iš pat pradžių reikšmingas *Kęstučio* asmuo, ir visa tai, kas kėlė Kęstučio pretenzijas, jo tikrąją galią, buvo rimtas pavojus. Teisybė, tvarka arba būklė, kurią nustatė 1345 metais Algirdas ir Kęstutis, kai kuriais atžvilgiais atrodė naudinga. Tik viena ypatybė čia daug reiškė: ta tvarka buvo paremta tik Algirdu ir Kęstučiu bei nuolatiniu jų draugavimu[1]). Kiekvienas mažiausias nesusipratimas tarp jų būtų turėjęs didžiausių, visą valstybę sukrečiančių painiavų, nes tuomet labai greitai galėjo valstybė suskilti į dvi dalis. Algirdas mirė anksčiau už Kęstutį. Ar buvusioji paskutiniuoju laiku tvarka pasiliks ir toliau, ar iš vieno mėginimo, — nors buvo tik pirmą kartą, — išaugs nauja pastovi tvarka, sistema[2])? Ypač viduramžių teisės ir jų išsirutulojimo pažiūra būtų buvusi tam palanki. Algirdui mirus pasirodė, kad įpėdinystės klausimams tvarkyti tuojau atsirado du būdai: senoji dinastinė šeimos paveldėjimo teisė ir susitarimas Algirdo bei Kęstučio. Tačiau abi teisės buvo vienodos vertės tuo atžvilgiu, kad tai buvo nerašyti, papročių teisėmis pagrįsti įpratimai. Ar pritaikyti 1345 metų atsitikimą išimtinai, ar Kęstutį nustumti į paprastą atskirų kunigaikščių vietą? Kad jis buvo aukštesnis už atskirus kunigaikščius, kad jis užėmė panašią į didžiojo kunigaikščio vietą, jautė kiekvienas atskiras kunigaikštis, didysis kunigaikštis Vilniuje, taip pat ir užsienis, kuris juose abiejuose matė lygiateisius Lietuvos valdovus, ypač delto, kad Kęstučio padėjimas nebuvo tiksliai išaiškintas ir nustatytas, daugėjo konfliktui medžiagos, nes viena ar kita pusė visumet galėjo naudotis šiuo netikrumu. Argi Kęstutis be to neturėjo didžiojo kunigaikščio teisių? Argi jis nelėmė lygiai kaip ir Algirdas daugiau negu 30 metų lietuvių-rusų valstybės likimą? Be to,

[1]) Ypač Vytautas tai vėliau pabrėžė, Script. rer. Pruss. II, 712; pal. taip pat Полн. собр. р. л. XVII, 712.

[2]) Smolka: Kiejstut, 81 ir kiti kalba iš pat pradžios apie planuojamą sistemą. Kutrzeba: Unia Polski, 472, laiko tik išimtimi. Taip pat negalima sutikti su Koneczny kitose vietose p. 11 ir kit.

jis turėjo didelį lietuvių tautos pasitikėjimą, ko negalima buvo tvirtinti apie gerokai rusiškos dvasios prisigėrusį Jogailą. Be to, žmogiška priešingybė: čia pribrendęs, užsitarnavęs vyras, ten jaunas žmogus[1]), kuris turėjo gyvenime dar pasirodyti. Ir visais laikais priešingumas tarp jaunatvės ir senatvės sukelia plačias vilnis. Be to, dar antra: kova dviejų linijų, kurių dargi ta, kuri turėjo didesnes paveldėjimo teises, buvo silpnesnė. Kęstutis kovojo dėl savo įpėdinių, Jogaila gynė savo, tuo tarpu ir Algirdaičių teises. Tuo kritišku momentu buvo labai daug priešingumų ir pavojų, nes 1377 m. ėmė kovoti du valstybės principai, čia visų pirma turėjo netekti savo reikšmės dviejų žmonių valdymas dėl susidariusio padėjimo. Nes, jei šie abu pagrindiniai dėsniai būtų galėję taikiai greta vienas antro būti, būtų buvę kalbama tik apie juristinio sprendimo meną ir formules, o ne apie gyvus žmones, kurie jiems atstovavo. Būtų galėję būti taip — rodos taip manė ir Algirdas — kad Algirdą pakeitus Jogaila, iki tol buvęs dalinimas viduj galėtų eiti toliau, ir tuo Vytautui būtų buvę galima užimti savo tėvo vietą[2]). Tuomet Algirdo ir Kęstučio santykiai būtų patyrę tik asmenų pasikeitimą ir nieko daugiau. Juo lengviau šitas formaliai teisinis sprendimas galėjo pavykti, juo painiavingesnės ir priešingesnės valstybės tvarkai jėgos maišėsi į tikrąją konfliktų eigą. Tai buvo anie žmogiški, todėl nesuderinami priešingumai, nes dėdė ir brolvaikis nesuprato vienas antro, nors Kęstutis galėjo turėti dar tiek daug palankumo savo mirusiam broliui.

Be to, pati sosto *paveldėjimo teisė* sukėlė *abejonę,* kuri, teisybę sakant, ir Kęstučiui negalėjo atsirasti. Nes, jei tai tikrai buvo, kad bendrai visa šeimyna valdė valstybę, tada ir visos šeimos galėjo spręsti apie sosto paveldėjimo dalykus, tada buvo gi visai neteisinga, jei didžiojo kunigaikščio valdžia buvo paveldima tik vienos linijos. Argi daugelis valstybių, kurios turėjo panašias paveldėjimo teises, nesiėmė seniorato[3])? Ko-

---

[1]) Vytautas savo skunde, Script. rer. Pruss. II, 712 ir kit., sako: „herczog Jagal der was jung, aber unser vater Kinstut was gewaldig, wen her hette gewolt, so hette er die Wille genommen und herczog Jagal, wo er hette gewolt, hette im gegeben ein herczogtum, darumb das herczog Jagal gar jung was noch sinem fatere.

[2]) Tai, rodos, turėta galvoj. Taip bent sako lietuvių kronikininkai, Полн. собр. р. л. XVII, 72.

[3]) Taip buvo Lenkijoj, Bohemijoj, Rusijoj.

dėl tai negalėtų būti ir Lietuvoj, labiausiai tuo momentu, kada amžius, darbai ir gabumai buvo tokie nevienodi, kaip dabar? Argi ne netinkamumas buvo sąlyga, kad Algirdas ir Kęstutis pašalino Jaunutį. Taip pat dabar sprendimas Kęstučio naudai būtų turėjęs mažiausia moralinį pateisinimą, gal būt, jis būtų buvęs galimas ir papročių rėmuose. Trukdė tik paskutinė Algirdo valia. Vytauto egzistencija visai priklausė nuo šito principinio ginčo išsprendimo. Senoji dinastinė paveldėjimo teisė jam galėjo suteikti tik atskiro kunigaikščio vaidmenį, tačiau ir antru atveju jis galėjo gauti su sąlyga tik tėvo vietą, nes jis, neturėdamas tvirtų pažadėjimų, visai priklausytų nuo valios pusbrolio, kuris, kaip didysis kunigaikštis, būtų turėjęs teisę aiškinti Kęstučio vietą kaip grynai asmenišką, nepaveldimą dalyką. Tiktai nuo didžiojo kunigaikščio norų Vytautas būtų priklausęs. Tačiau Kęstutis turėjo tiek galios, kad galėjo apseiti be tokio nepastovaus pamato. Tuo būdu paskutinieji ketveri Kęstučio gyvenimo metai buvo ištisai šiam ginčui skirti. Dėl jo Kęstutis pagaliau yra ir žuvęs.

Trumpas laikotarpis iki Kęstučio mirties 1382 m. nesudaro jokio džiuginančio vaizdo Lietuvos istorijoj[1]). Ir daug daugiau grėsė aiškus pavojus, kad visos eilės puikių valdovų sukurtas valstybės kūrinys gali subirėti. Taip pat per tuos ketverius metus, kada Vytautas aktyviai prisidėjo prie tos politinės kovos, viskas sukosi daugiau apie Vytautą, negu Kęstutį — buvo pritaikintos visokios ir karo ir diplomatinio žaidimo priemonės, kuriomis Vytautas dažnai naudojosi, kovodamas dėl savo palikimo.

Lietuvių-rusų valstybės vidaus pertvarkymui daug reiškė *užsienio nusistatymas*, labiausiai betarpiškų kaimynų, kurie dažniausiai su Lietuva gyveno nedraugiškuose santykiuose: labiausiai Ordinas ir Maskva. Abu turėjo vieną interesą, kuo labiausiai silpninti šią valstybę. Nesantaikos kėlimas čia buvo geriausia priemonė. Todėl jiems kuo labiausiai rūpėjo sunaikinti paskutinėj kartoj tokią svarbią ir gyvą vieningą dvasią. Ar begalėjo tam tikslui atsirasti geresnė proga, kaip dabar, kada senoji ir jaunoji giminė, įvairios valstybių pažiūros stojo prieš viena kitą?

Jogailos motina Julijona, Tvėrio dižiojo kunigaikščio duktė, drauge su sūnumi labai stipriai kreipė valdžios vairą, tvirtai

[1]) Pal. taip pat vaizdavimą Długosz'o: Historia X, 405 ir kit.

laikė akyse rytus, o ypatingai Maskvą, rėmė Jogailą ir daugumas jo brolių, net ir ortodoksų. Tačiau *Andrius Polockietis*[1]) 1378 m. paliko savo kraštą, buvo nuvykęs į Naugardą ir Pliskavą ir pagaliau nusikraustė į Maskvą, kad sudarytų rytuose didelę koaliciją prieš Lietuvą arba, geriau sakant, prieš Jogailą[2]). Didysis Maskvos kunigaikštis Dimitrijus, iš tikrųjų, pradėjo pulti Lietuvą ir stengėsi visų pirma įvaryti klyną tarp tų atskirų rusų-lietuvių kunigaikščių, esančių arčiau Maskvos, negu Vilniaus[3]). Taigi Maskva labiausiai pasirodė savo mūruose su Algirdo sūnum Andrium kaip gynėja civilinių ir bažnytinių interesų rytuose. Tad Lietuva buvo labai gąsdinama rytuose, ir tatai Jogaila, Julijonos sūnus, dvigubai skaudžiai turėjo pajusti. Rytų ribos ėmė svyruoti.

Žiūrėdamas šių aplinkybių, Jogaila turėjo ieškoti sau pasaulyje draugų, nes tuo pačiu laiku galėjo susidaryti Ordino ir Maskvos sąjunga, kuri norėtų galutinai Lietuvą sunaikinti. Vis dėlto Ordinas visą laiką vedė labiau savotišką, negu Maskva, politiką, kuri taip pat siekė kuo smarkiausiai pakenkti Lietuvai. Ordinas atsistojo net Jogailos pusėje, tuo būdu prieš nepalaužiamąjį pagonį Kęstutį, kurį Ordinas prieš ir po to laikė savo pavojingiausiu priešu. Jį patraukti Ordino pusėn po ilgų tyrimų pasirodė negalimas dalykas. Tuo tarpu Jogaila Vilniuje jau buvo susipažinęs su krikščioniška kultūra, tiek vakarų, o dar daugiau rytų formos. Kad Jogaila rimtai rūpinosi apsikrikštyti, neabejojamai įrodė jo brolio *Skirgailos*[4]) kelionė pirmiausia į Ordino žemę — ir tai didžiausios Ordino ir Lietuvos kovos metu — iš ten pas Bohemijos (kartu ir Romos) ir vengrų karalius ir galiausiai pas papą. Ši kelionė turėjo, matyt, aiškų tikslą, *apkrikštijus Lietuvą, susiartinti su vakarais*. Tai turi tą tam tikrą išrodymą, kad jaunoji karta pagaliau nutarė padaryti tą žingsnį, kurį kadaise Mindaugas mėgino ir kiti po to stengėsi. Krikštas gi buvo tinkamiausia priemonė gauti vakaruose draugų, palankumą papos ir ciesoriaus — Wencel'is buvo tada vokiečių karalius — taip pat ir vengrų-lenkų. Jogaila

---

[1]) Полн. собр. р. л. IV, 193.

[2]) Ten pat IV, 75, 77, XI, 44 ir kit.

[3]) Ten pat VIII, 34, XV, 138.

[4]) Pal. apie tai ypač Smolka: Kiejstut, 92 ir kit.; Script. rer. Pruss. II, 594 ir kit.

pasiryžo tokiu būdu padaryti epochinį kultūros darbą, ir tai tik iš dalies dėl palankumo krikščionybei, o labiau dėl sumetimo, kad tai yra politinė būtinybė išsivaduoti iš tuomet sunkiai susidarančios būklės, o taip pat nuo nuolatinio Lietuvai grasymo, kuris kilo dėl jos pagoniškos tikybos. Lietuvos krikštas būtų laidavęs draugystę ir taiką su Ordinu, būtų sustiprinęs taip pat griežtą kovą prieš Kęstutį ir jo pagonišką valstybės dalį Ordino jau apkrikštytosios Lietuvos, kuri tada pati būtų virtusi Dievo žodį skelbianti galybė. Tai buvo politinė programa, su kuria galima buvo drąsiai darbuotis ir atsikratyti dabar esančio pavojaus. Be to, Jogailos žygius rėmė jo motina.

Rodos, kad Jogaila labai atsargiai siuntė savo žvalgus į vakarus, nes jis nenorėjo drumsti Kęstučio nuotaikos. Perankstyvas puolimas galėjo juk viską sugadinti. Tuo būdu *1379 m.*[1]) *Trakų sutartis,* kuri baigė sunkų Lietuvos ir Ordino karą, dar kartą suvedė Lietuvos vadus ten, kur jie padarė su Ordinu dešimties metų taiką; ta taika ypač Kęstučiui laidavo prie Nemuno rusų sričių apsaugą ir buvo tuo būdu nemenkas jo laimėjimas. Taiką pasirašė lietuvių atstovai, Jogaila, kaip „vyriausias Lietuvos kunigaikštis“ ir Kęstutis, kaip „Trakų kunigaikštis“. Taip pasireiškė dar kartą išorės dvilypumai Lietuvoje. Dėl Jogailos pirmenybės negalėjo būti jokio abejojimo, taip pat ir dėl aukštesnės Kęstučio vietos, nes jis stojo kartu, kaip atstovas didžiosios kunigaikštystės. Be to, šitoje sutarty dalyvavo, kaip kovų dalyviai ir laimėtojai, Vytautas[2]) ir Lengvenis, kuo buvo aiškiai pripažintos Vytauto teisės. Tačiau ta sutartis parodė tik plokštumą, už kurios buvo paslėptos dėl šių nuostatų kilusios kovos. Kęstutis, matyt, ypatingai vertino rusų srities saugumą, todėl, kad po Algirdo mirties tos sritys buvo svarbiausieji Ordino puolimo punktai.

Tačiau kiti metai suteikia daugiau žinių apie tariamus draugiškus santykius, kuriuos Kęstutis, kaip vėliau tvirtina Vytautas[3]), palaikė tik dėl didžiojo velionies atsiminimų. Jau 1380 metų pradžioj pasikeitė santykiai su prūsais. Jogaila stojo at-

---

[1]) Raczyński: Codex dipl. Lithuaniae, 53 ir kit.

[2]) Jo antspaude buvo toks įrašas: „S. ducis Witaute“, kuris rodė, kad jis tik priklausė valdovų šeimai, bet nebuvo dar gavęs kunigaikštystės. Pal. ir K. Sachaniewicz: Najdawniejsze dyplomy Witolda w ks. lit., Aten. Wileńskie III (1925/6), 374 ir kit.

[3]) Script. rer. Pruss. II, 712 ir kit.

virai, tai parodė naujai sudarytoji sutartis[1]), kur — ir tatai svarbiausia, — dalyvavo Vytutas, bet ne Kęstutis. Čia sudarytoji sutartis buvo negirdėtas dalykas vieningos valstybės ribose, reiškė atviro vidaus karo paskelbimą ir Kęstučio žlugimo nustatymą. Visai nesuprantamas šiuo atveju palieka dalyvavimas Vytauto, kuris negalėjo nežinoti pasitarimų turinio, bet turėjo kokiu nors būdu jam pritarti[2]). Dėl to rodos kilo *nesusipratimas tarp tėvo ir sūnaus,* Kęstučio ir Vytauto, kuris vėliau dar labiau sustiprėjo. Jei visa tai tiesa, tai Kęstučio namuose pasikartojo taip dažnai istorijoje pastebimas dalykas, kad tėvas ir sūnus svarbiuose politikos dalykuose vienas kito nesupranta, nors jie turėjo daug bendro, kad senatvė ir jaunatvė jų kelius ir tikslus išskyrė, kad su Vytautu ir Jogaila prasidėjo Lietuvai nauji laikai, kurie atsistojo prieš senųjų šimtmečių palikimą. Vėlesnis išsirutuliojimas gausiai patvirtina spėliojimus, kad Vytautas ir Jogaila atsisakė nuo senųjų pagoniškų papročių ir prisitaikė prie kaimynų dvasios būklės. 1380 m. tačiau Jogaila suteikė vokiečių Ordinui nei daugiau, nei mažiau kaip teisę visai laisvai elgtis su Kęstučio valdoma Lietuva. Tuo buvo pasiektas, ko Ordinas siekė: suskaldymas Lietuvos, laidavimas Ordino misijų darbo Lietuvos daly ir tai — kardo pagalba. Buvo pasiektas priešo susilpninimas, nes jis buvo suskaldytas. Tur būt, Vytautas pritarė tam ir tylėjo todel, kad jam buvo, ištikrųjų, tikrai pažadėta kunigaikštystė ir tai dabartiniame padėjime, nes šiaip buvo pavojaus, kad jis, Kęstučio pusėje būdamas, galėjo visai netekti valdžios. Pagaliau Vytautas turėjo rūpintis labiausiai savo ateitimi. Ir kiek kartų pasako istorija, kad baimė dėl tėvo politikos netekti palikimo, sūnus paskatino smarkiai kivirčytis su tėvu? Argi negalėjo artima bičiulystė Jogailos ir Vytauto, kurie buvo beveik vienamečiai, gal būt buvo vienodų ir įsitikinimų, nors ir nevienodų gabumų, tai padaryti, kad Vytautas nejaustų pavojaus.

Šią Lietuvos praeičiai visai prieštaraujančią Jogailos politiką Ordino atžvilgiu gerokai sąlygojo rytų fronto įvykiai, ypač *Mas-*

---

[1]) Raczyński, 55.

[2]) Script. rer. Pruss. II, 604 neleidžia del to abejoti. Teisybė, ir Vytautas tarėsi esąs Jogailos apgautas, lygiai kaip ir jo tėvas Kęstutis; ten pat II, 712.

kvos nusistatymas[1]). Čia tuo tarpu brendo Andriaus politikos vaisiai. Tačiau 1380 m. Dimitrijaus[2]) prieš Lietuvą sudarytą sąjungą sujudino miklus lietuvių politikos žygis, kuris, kaip ir daug kas Vytauto ir Jogailos laikais išėjo iš Algirdo političkų taisyklių lobyno. Jogaila sudarė sąjungą su totorių chanu Mamaju[3]), kuris iš naujo atstatė totorių ordos vienybę, norėjo užimti Rusiją, o tada visai krikščionybei grasinti, panašiai kaip Batijus. Tačiau toks baisus priešas pavojaus valandoj buvo vienintelis Lietuvos sąjungininkas rytuose. Tačiau šį kartą nepadėjo nei totorių skaičius, nei jų miklumas, pats Mamajus pralaimėjo[4]) *Kulikovo laukuose*, nors Jogaila, būdamas netoli kovos lauko, vis dėlto negalėjo dalyvauti kautynėse. Tuo rytų sienos būklė dar labiau paaštrėjo, nes tas Dimitrijaus laimėjimas Rusijai reiškė tiek pat, kiek kitados kova prie Kalkos, nors šį sykį kova, laimėjimas skatino rusų *laisvės sambrūzdį* prieš totorius. Kiek daug tikėjosi Lietuva iš tos kovos, tiek ji pralaimėjo, politiškai nusmukdama jai pasibaigus. Kas galėjo to smūgio sunkumą, jėgų santykių pasikeitimą geriau atvaizduoti, kaip Kiprijono Kijevo ir visos Rusijos metropolito, kurį Algirdas po ilgos kovos čia buvo pasodinęs, persikėlimas į Maskvą? Kulikovo laukuose ortodoksinė Rusija nugalėjo pagonybę, su kuria Jogaila dabar buvo susijungęs. Todėl ir Lietuvos ortodoksai rusai negalėjo abejoti, pasirinkdami ar Maskvą ar Lietuvą. Tai geriausiai įrodė pasielgimas Polocko, kitados buvusios Andriaus kunigaikštystės, kuri griežtai pasisakė prieš *pagonį Skirgailą*[5]) — Jogaila buvo jį ten pasiuntęs, — ir mieliau pasidavė Ordinui, negu šiam pagoniui. Lietuvių - rusų valstybė braškėjo savo pagrinduose. Klausimas, ar Jogaila išlaikys, sunkiai žymiųjų valdovų, taigi ir Kęstučio, sukurtą Lietuvos valstybę, darėsi vis opesnis. Sprendimo valanda visiems tiems susipynusiems ir kylantiems iš paveldėjimo tvarkos ir vidaus dvilypumo, priešingumo Kęstučio ir Jogailos, pagonybės ir krikščionybės, senatvės ir jaunatvės, senosios ir naujosios Lietuvos

---

[1]) Tokią stiprią rusų santykių įtaką labiausiai aprašo S m o l k a savo „Kiejstut i Jagiełło".

[2]) Pal. apie jį kad ir C. M. С о л о в ь е в ъ: Исторія Россіи съ древнѣйшихъ временъ (išl. Тов. „Обществ Польза") I, 957 ir kit., 994 ir kit.

[3]) Полн. собр. р. л. IV, 75, VIII, 34.

[4]) Ten pat IV, 75 ir kit., XI, 46 ir kit.

[5]) Script. rer. Pruss. II, 607; Полн. собр. р. л. XVII, 73.

klausimams buvo kuogreičiausiai reikalinga. Slaptosios politikos laikai jau praėjo.

1381 m. sužvangėjo ginklai. Prasidėjo *namų, vidaus karas*. Nelaimė paskui nelaimę slinko tais metais Kęstučio namuose. Ne tik kad Ordinas smarkiai iš naujo pradėjo kariauti dėl Kęstučio žemių, bet ir kitą skausmą jis turėjo iškęsti: vienas jo šeimos narys, Būtauto sūnus, Vaidutis taip pat perėjo į Ordiną[1]), tuo pačiu į krikščionybę ir paskui į ciesoriaus rūmus. Bet to negana. Jis turėjo anais metais, rodos, iš paties Ordino[2]) sužinoti, kad Jogaila sudaręs slaptą sutartį su Ordinu prieš jį. Ir dabar prieita Kęstučio namuose prie dramatinių scenų. Kęstutis smarkiai prikaišiojo Vytautui, kuris tuo laiku buvęs Jogailos bičiulis[3]), kodėl nieko jam nepasakęs apie šitą slaptą ir taip esančią prieš Kęstučio šalį nukreiptą sutartį. Bet Vytautas prašė tėvą netikėti tomis žiniomis. Tačiau tėvas Vytautą padarė atsakingą, net kaltino bendrai dirbus šį darbą. Tais pačiais metais apgulta Polockas, čia didžiajam kunigaikščiui padėjo Livonijos ordinas. Vėl skundėsi Kęstutis skaudžiais žodžiais Vytautui. Tačiau šis nuvyko į toli nuo Vilniaus ir nuo Trakų esantį Draičiną ir taip atrodė, kad jis nori būti kuo toliausia nuo dabartinių įvykių centro. Kęstutis, turėdamas galvoj klastingą Jogailos politiką, kuris be to kentė dėl 1380 m. pralaimėjimo, nerasdamas kito išėjimo, turėjo traukti kardą ir kovoti dėl savo ir senosios Lietuvos garbės.

Smarkiai ir greitai puolęs, kada Jogailos kariuomenė buvo apgulusi Polocką, Kęstutis paėmė Vilnių[4]), paėmė į nelaisvę visą didžiojo kunigaikščio šeimą, atrado užgrobtame archyve slaptųjų Ordino sutarčių[5]). Tačiau, kai atėjo Vytautas, Kęstutis nebaudė Jogailos, bet tik pakardino galingąjį ir išdidų dvariškį Vaidilą[6]). Pats Kęstutis paėmė į savo rankas didžiojo kunigaikščio valdžią su Vilnium, o Jogailai davė kitados tėvo buvusią Vitebsko kunigaikštystę. *Kęstutis buvo užbaigęs valsty-*

---

[1]) Script. rer. Pruss. III, 115.

[2]) Vytautas sako: „von eczlichen synen vrunden", Script. II, 712. Полн. собр. р. л. XVII, 73 kalba tikrai apie vieną Ordino riterį.

[3]) Полн. собр. р. л. XVII, 73.

[4]) Script. rer. Pruss. III, 117.

[5]) Полн. собр. р. л. 73 ir kit.

[6]) Jis taip pat vadinamas kaip svarbiausias ragintojas derėtis su Ordinu. Ten pat XVII, 72 ir kit.

bės perversmą. Kas kitados atsitiko su Jaunučiu, tai dabar pasikartojo iš naujo. Vis delto pasiliko neaišku, kaip Kęstutis galvojo apie tolesnę Lietuvos valdžią, labiausiai apie tai, ar jo ir Algirdo įvestoji tvarka galutinai turėtų būti sulaužyta. Kęstutis buvo labai nuolaidus. Net atleidžia Vytautui, kuris ir toliau laikė Jogailos pusę.

Iš vienos pusės dabar buvo išspręstos abi problemos, kurios 1377 m. buvo išdygusios, kaip gresiančios šmėklos. Buvo sulaužytas designacijos dėsnis ir juo susijusi paveldėjimo teisė. Taip pat atrodė sugriautas jaunas, šalutinis krašto valdžių dėsnis. Tuo turėjo būti panaikinti keturių dešimtmečių išsirutulojimo vaisiai. Taip pat turėjo būti pašalintos vienos ir tos pačios valdovų šeimos dviejų linijų rungtynės, būtent, Algirdo ir Kęstučio paskutiniojo naudai. Tuo pačiu Vytautas atsistojo toj vietoj, kurioje paveldėjimo teisė turėjo paruošti tą laimę, kuri pirmiau buvo tekusi pusbroliui. Atrodo, kad Kęstutis, žiūrėdamas nepalankių sosto paveldėjimo vaisių valstybei apskritai, ryžtasi sugrįžti iš naujo prie vieno valdovo valdymo. Tačiau dar nebuvo galima spręsti apie karo pabaigą, nes negalima buvo laukti, kad Jogailos šalininkai būtų buvę patenkinti tuo atsitiktiniu sprendimu. Tuo būdu kitais metais galėjo kilti pilietinis karas, kuriam davė pradžią Jogailos politika ir Kęstučio žygis.

Iš tikrųjų, ūmai įvyko *priešpuolimas.* Jogaila ir jo šalininkai laukė patogių aplinkybių, panaudodami Vytauto nepasisaugojimą tuo momentu, kada Kęstutis turėjo žygiuoti į tolimuosius rytus; Vytautas, kuriam buvo pavesta Vilnių saugoti, tuo laiku, kada priešai puolė Vilnių, sėdėjo Trakuose[1]). Jogaila atsiskubino ir perėmė senąją valdžią. Nors Vytautas ir stengėsi, tačiau jau nebegalėjo atitaisyti savo apsileidimo[2]). Rodos nuo to laiko baigėsi Vytauto ir Jogailos bičiulystė, nes Vytautas jau buvo nužiūrėjęs artėjantį paveldėtojo vaidmenį, tikėjos užimsiąs svarbią vietą, tapsiąs didžiuoju kunigaikščiu. Taigi, be kovos nenorėjo pasitenkinti atskiros kunigaikštystės valdymu. Čia nekalbama jau daugiau apie dviejų giminiečių bičiulystę, bet apie gryną egzistencijos dalyką kunigaikščio sūnaus, kuriam likimas visai arti buvo pakišęs didelį laimėjimą. Dabar dėl politinių interesų kilo

---

[1]) Script. rer. Pruss. III, 122, 602.

[2]) Ten pat II, 611.

tarp dviejų pusbrolių priešingumas, kuris truko ilgą laiką ir nulėmė ateinančių metų išvaizdą.

Pats Kęstutis, sugrįžęs, nebegalėjo įvykusio pikto atitaisyti, nors jis ruošė didelę kariuomenę. Betgi šiuo kartu Jogaila jį klasta paėmė į nelaisvę, jo žmoną ir Vytautą pasodino į kalėjimą, kur jis, kaip sako kai kurie šaltiniai, greitai mirė nenatūralia mirtimi[1]). Tuo buvo pasiektas svarbus Lietuvos istorijos periodas, turįs daugiau konkrečių veiksnių. Senosios, pagoniškos Lietuvos atstovas didvyris[2]) *Kęstutis mirė* savo tėvynės kalėjime". Čia pasireiškia visas senosios Lietuvos tragizmas, kurį praneša naujasis. Dabar turėjo tarti savo žodį jaunieji.

Nuo 1382 m. įvykių išdavų labiausiai parėjo Lietuvos ateitis. Ką veiks Algirdo giminės galva Jogaila, kurį slėgė giminiečio nužudymo neapykanta? Kiek jis perims seno, kiek palaidos amžinai? Žuvus antrajam svarbiam valdovui, reikėjo iš naujo lietuvių-rusų valstybė pertvarkyti. Ar Jogaila ėjo valstybinės kūrybos keliu? Dar gyveno Vytautas, Jogailos belaisvis. Kam dabar ta bičiulystė, kuri Vytautą visumet stūmė nuo tėvo ir traukė Jogailos pusėn? Ar nugalės žmonės, ar aplinkybės? Aplinkybės buvo stipresnės už visus asmeniškus motyvus. Valstybė reikalavo naujos teisės, šalta ranka perpiovė broliško kraujo ir minties ryšius. Šaltas valstybės rezonas iš Algirdaičių reikalavo kreipti valstybę šia linija, o ne linkui nepakenčiamų Kęstutaičių, kurių galva dabar buvo Vytautas. Paskutinieji įvykiai jį privertė pasirinkti aiškų sau kelią. Tačiau Algirdaičių stovykloj, ypač Skirgaila ir Koributas aršiai rengė perversmą pagal savo planus norėdami išstumti Kęstutaičius. Štai tas ypatingai apsunkino Jogailos ir Vytauto draugystės atnaujinimą, nes Jogaila turėjo skaitytis su šeimos narių, taipgi motinos Julijonos balsais. Taigi, didysis kunigaikštis nebuvo visagalis, bet buvo varžomas šeimos tarybos[3]), nes kiekvienas valdovų giminės šeimos narys, suprasdamas valstybę, kaip privatinę savybę, valstybės laimėjimus ar pralaimėjimus vertino kaip savo

---

[1]) Net senoji didžiųjų magistrų kronika vadina jį „eyn gar streithaftig man und worhaftig", Script. rer. Pruss. III, 593.

[2]) Visiškas šio ginčytino klausimo aiškumas niekuomet nebus pasiekiamas. Pal. jau dviprasmišką nuomonę Scrept. rer. Pruss. II, 614, 620, III, 122, 603; Полн. собр. р. л. XVII, 76; Cod. Vit. pried. 6.

[3]) Pal. pav. Cod. epist. saec. XV, II n. 1 (1382).

paties dalyką. Vieša kova jungė visas jėgas į vieną. Vytautą, nors jis ir pritardavo Jogailai ir dažnai būdavo net perdaug priešingas savo tėvui, tik aplinkybės nustūmė į Kęstučio stovyklą, ir kaip toks, jis buvo net nelaisvėj laikomas. Maldaujamais žodžiais jis priminė Jogailai seną draugystę, prašė grąžinti tėvo palikimą, atsisakė nuo visų savo tėvo pretenzijų į didžiojo kunigaikščio sosto, pasižadėjo būti ištikimas ir paklusnus[1]. Tačiau viešpatavo jam visiškas nepasitikėjimas. Dabar nebebuvo kur grįžti. Apsaugoti tai, kas užimta, sustiprinti esančiąją būklę ir kuo labiausiai išnaudoti Vytauto prievartos būklę buvo Algirdaičių obalsis. Tuomet, gal būt, būtų buvę galima kalbėti apie taikymąsi.

Kaip visada, kada paskutiniais metais prieita prie vidaus politikos perversmų Lietuvoj, taip pat ir šį kartą įsikišo politiškai labai įtakingi kaimynai, ne tiek Maskva — nes ji buvo totorių ką tik iš pamatų išgriauta[2]) — kiek Ordinas. Tas tada vedė politiką, kuri pagaliau turėjo jį patį pamažu pražudyti, jis statė politikos dėsnius ir pavyzdžius, kurie rėmėsi brutaliu pagrindu: tikslas pateisina priemones. Ordinas nuolat kiršino partijas prieš viena kitą, vis remdamas silpnesniąją tol, kol ji laimėjo, kad paskutiniuoju momentu ją iš naujo sugriautų. Toji, tiktai krikščioniškų vakarų pasaulio savotiškuoju pagonių vertinimu išaiškinama dvilypė politika, kurią Ordinas jau keletą metų vartojo ir kuriai ypač Lietuvos valdžios dvilypumas buvo patogus įrankis, tuomet Ordinui jau nebeleido tas priemones, kurias Vytautas ateity Ordinui teikė, krauti ant tikslių, morališkų svarstyklių ir jas rimtai klastingumu pavadinti. Ordinas vedė čia politiką „iš rankos į burną"*). Kad ypač šioje vietoje galėtų užlaikyti ir pateisinti savo egzistencijos teisę, jis būtinai turėjo griebtis pasaulinių uždavinių, nors jam buvo nelengva susilaikyti nuo tų nešvarių politiško žaidimo priemonių, nusileisti tikėjimo dalykuose valstybės idėjai. Ne dvasinėmis, bet tik pasaulinėmis priemonėmis galima buvo išlaikyti Ordino valstybę, nes ji, iš tikrųjų, buvo pasaulinė valstybė, nors pažiūrėti atrodė dvasinė. Kol jis galėjo drumsti kaimyno vandenis, jis tai darė, nes tuomet kuo puikiausiai atitolino nuo Ordino valstybės priešus, kurie norėdavo pradėti su ja draugiškos sąjungos santykius. To-

---

[1]) Script. rer. Pruss. II, 620.

[2]) Полн. собр. р. л. IV, 81 ir kit. XI, 71 ir kit.

*) Vokiečių patarlė. (Red.)

kiu būdu Ordinas tapo nepatenkintų lietuvių pabėgėlių prieglauda, jie tada, be abejo, sužinodavo ordino priemones ir sumanymus. Ypač Vytautas puikiausiai peržvelgė Ordiną ir vėliau, visai nesivaržydamas ir nesisielodamas priesaikomis ir pažadais, savo planams pasinaudojo.

Po Kęstučio mirties Jogaila, turėdamas galvoj didelę didžiojo vyro įtaką Lietuvoje, stengėsi duoti Lietuvai išorinę ramybę, ir sustiprinti savo valdžią viduje. Todėl jis sudarė *1382 m. pabaigoj naują su Ordinu sutartį*[1]), kuri visose dalyse aiškiai parodo žymes smarkaus Ordino spaudimo į Jogailą. Ta sąlyga, kad per šį laiką Jogaila nepradės karo be Ordino žinios, pirmiausia buvo padaryta ketverių metų taika. Su tuo sutiko taip pat Jogailos broliai. Kaip gi pritaikinti šituos nuostatus tai Lietuvos daliai, kurią kitados valdė Gediminas ir abu jo sūnūs, kurie dėl jos kovojo ir dirbo? Šiuo atveju Jogaila nupirko Ordino bičiulystę, pripažindamas *tam tikros rūšies Ordino viršenybę Lietuvai*. Tuo Ordino įtaka ypatingai pakilo, o Lietuvos užsienio politikos laisvas veikimas buvo, kad ir ketveriems metams, sustabdytas. Tačiau kiek daug reiškė šis laikas didžiausio užsienių ir vidaus politikos perversmo metu!

Tą pačią dieną buvo sudaryta ir antroji Jogailos ir Ordino sutartis[2]), kuri aiškiausiai rodo *Ordino laimėjimą*, nes Jogaila ir jo broliai prižadėjo apsikrikštyti, taip pat per ketvertą metų apkrikštydinti visą Lietuvą[3]). Tuo Ordinas turėjo tokį pasižadėjimą, kokį lietuviai ankstyvesniais laikais apsikrikštijimo mėginimais buvo davę ir kitoms valstybėms.

Trečias gi didelis Jogailos nusileidimas buvo, kad jis Ordinui norėjo atiduoti iki Dubysos *žemaičius*, vadinas, tvirčiausiai gyvenamą Žemaičių žemių branduolą. 1382 m. lapkričio mėn. 1 d. Lietuva Ordinui tiek daug davė, kiek jis niekumet nebuvo pasiekęs per visą kovos laiką su Lietuva. Teisybė, kai kada jam pavykdavo pasiekti vaisių vienoje srityje. Tačiau visuose trijuose: krikšto, politikos santykiuose ir žemaičių dalykuose laimėti, turint galvoj visus praeities įvykius, buvo neįmanoma. Iš viso to aiškiai iškyla didelis Ordino projektas, kuris čia pagrin-

---

1) Raczyński, 56 ir kit.

2) Ten pat, 57.

3) Jau 1382 Jogaila vartojo antspaudą su įrašu: „Jagal dey gracia rex in lettow", atvaizduotą Działyński'o: Zbiór praw lit., 24.

diniuose bruožuose buvo matomas: Lietuvos apkrikštijimas Ordinui vadovaujant, o tuomet jau politinė priklausomybė Ordino valstybei, arba mažiausia politinė globa, kuri prasidėjo dabar, kada jam buvo duoti visais atžvilgiais svarbūs žemaičiai.

Šitie nusileidimai buvo visai priešingi tam, ką savo laiku Kęstutis gynė: Lietuvos savarankiškumą, žemaičių nepriklausomybę ir pagonybę. Argi Lietuva paneš tą sunkią mėginimo naštą? Ar Jogaila rimtai manė tuos abejotinus nusileidimus įvykdyti? Betarpiškas po to einąs Ordino nusistatymas galėjo klaidinti. Matyt, jam pačiam pasirodė, kad jis per daug susilaukęs iš karto palankumo, nes per daug nusileidęs šiaip labai kietas priešas. Todėl jis mielu noru sutiko ką tik iš nelaisvės *pasprukusį Vytautą, suteikdamas apsaugą ir užlaikymą*. Pabėgimas, įvykęs dar 1382 m., yra baisiai juoda dėmė greta kitų Jogailos laimėjimų, kuriuos likimas jam netikėtai metė į skreitą. Tuo Ordino įtaka dar labiau pakilo, nors tuo tarpu smarkiai stiprėjo Jogailos nepasitikėjimas. Ar galėjo Ordinas priimti ir vaišinti Lietuvos emigrantą ir jo šalininkus, jei jis tuomet buvo sudaręs labai naudingą sutartį su Lietuva? Lietuva buvo užmiršusi arba nepajėgė pravesti tokį sutarties punktą, kuris draustų Ordinui remti Jogailos vidaus priešus, vadinas, Ordinas nesulaužė sutarties žodžių, bet baisiai nusikalto sutarties dvasiai. Aiškiai iškilo Ordino dvigubas vaidmuo. Ar jis iš tikrųjų gryna sąžine rūpinosi Lietuvos krikštu? Ar tik tuo momentu jo egzistencijos tikslas nebuvo jau baigtas, sugriautos egzistencijos teisės? Juk jis turėjo ypatingą privilegiją — prievartos pagonių krikštą. Todėl Ordino tolimesnis gyvenimas negalėjo apsieiti be pagonių žemių kaimynystėje. Dabar jo rankose buvo Vytautas, ir jis iš naujo galėjo pradėti pavojingą žaidimą. Ir šį kartą jis galėjo Vytautą kurstyti prieš Jogailą ir atvirkščiai. Tačiau Vytautas buvo *pradėjęs kovoti dėl savo palikimo,* ir šiam pasiekti tiko bet kokia priemonė. Prasidėjo laikas griežtų kovų, nulėmusių dešimtmetį Lietuvos ir Ordino santykių. Toji dešimtmečio kova nuo Vytauto bėgimo pas Ordiną paveikė pagaliau jį ir jis tapo ir pasiliko ligi mirties griežtas, šaltas ir sąmoningas politikas. Ordino mokykloj jis išmoko puikai be jokių sąžinės graužimų politikuoti, laužyti savo pasižadėjimus. Su tuo sugriuvo visas politiškas Jogailos konceptas. Ir vėl grįžo Lietuvon neramūs vidaus laikai.

Dabar Jogaila buvo nusistatęs *Vytautą visai išstumti* iš savo žemių. Jo tėvo palikimas buvo padalintas. Toks Jogailos pažiūros būdas buvo reikšmingas Lietuvos konstitucijai. Skirgaila, Jogailos brolis, kuris po Algirdo mirties ėmėsi labai vienpusiškos, Vytautui nedraugiškos politikos, dabar sėdėjo Trakuose, turėdamas tokią pat vietą, kaip kadaise Kęstutis Algirdo laikais. Kaip tuomet, taip ir dabar Skirgaila pasirašydavo dokumentuose greta Jogailos[1]). Kiti broliai paliko ir toliau atstumti. Tuo būdu dvigubas valdymas turėjo pereiti į nuolatinę sistemą. Taigi, ne jos, bet Kęstučio pašalinimo troško Jogaila. Gal būt, kad šiuo atveju pats Skirgaila buvo lietuvių politikos vadas.

Dabar Ordinas turėjo *du atvirus kelius. Vienas,* duotas Vytauto užstatu, *spaudė Jogailą,* ir Ordinas, gavęs naujų aukų, būtų galėjęs Vytautą sulaikyti, sunaikinti ir atiduoti lenkams. Be abejo, šis kelias Ordinui būtų daugiausia naudos atnešęs. Beliko tik tas pavojus, kad, Ordino apsaugoj lietuvių vyriausybei sustiprėjus, šioji savarankiškai atsistotų prieš patį Ordiną. *Antras kelias* — jį pasirinko Ordinas — ėjo prieš Lietuvą per Vytautą: *saugoti Vytautą* ir jo šalininkus, padėti atgauti tėvo palikimą. Iš to išėjo: Ordino ir Lietuvos sutarčių sulaužymas, karas su Jogaila, kuris šį kartą, gindamas sulaužytas teises, iš tikrųjų jo nevengė, taip pat naujas atgimimas vidaus karų Lietuvoj. Šioji atsidūrė savitarpių kovų būklėje, kuri Ordinui davė progos įsikišti, be to, suteikė dar trečiųjų teismo teises. Pats Ordinas lėmė likimą. Be to, tokios aplinkybės ir toliau garantavo egzistencijos teisių.

Ordinas žaidė Vytautu, nurodydamas didelius Jogailos pasižadėjimus. Tik tuomet, kada Vytautas daugiau siūlė, Ordinas sutiko rimtai su juo derėtis. Trečiojo asmens vaidmeny Ordinas galėjo spausti ir vieną ir antrą pusę. Kur daugiau buvo laimėjimo šansų, ten Ordinas nesnaudė. Vytautas, nustojęs galios ir jėgų, visai priklausąs Ordino, turėjo nemaža pašiepiančių žodžių išgirsti[2]). Bet jis taip puikiai mokėjo nusilenkti tais laikais, kada pats buvo per silpnas. Slopinti kerštą ir kartu šypsotis buvo Vytauto gabumai, kuriuos jis ir vėliau dar išmė-

---

[1]) Jau 1382 m. Ordinas sudarė paliaubas su „koning Jagal und koning Skirgal“, jų motina ir „allen yren andirn gebruder“, Cod. ep. saec. XV, II n. 1.

[2]) Script. rer. Pruss. II, 622.

gino, nes geras apsimetimas visais laikais buvo aukštos vertės diplomatiškas savumas. Šį kartą Vytautas į tokią būklę pateko ne dėl valdžios ir galios troškimo, bet reikalavo tik savo Lietuvos kunigaikščio egzistencijos teisių, kurių galėjo reikalauti kiekvienas valdovo šeimos narys. Tačiau jų nepripažino dėl viešo jo tėvo Kęstučio karo su didžiuoju kunigaikščiu Jogaila.

Kokie buvo Ordino ir Vytauto santykiai? Vytautas pažadėjo priklausomumą ir ištikimybę, tapo Ordino vasalu. Ir be to, pažadėjo tuojau apsikrikštyti. Tai buvo daugiau, negu buvo davęs ir siūlęs Jogaila. Ir iš to Ordinas jau galėjo spręsti apie palankią ateitį. Tuo momentu kunigaikščio, Europoj gerai žinomo Kęstučio sūnaus, krikštas buvo labai svarbus vakarų žmonėms, nes Ordinas galėjo įrodyti savo ištikimybę ir pasisekimo davinius. Ordinas buvo pažadėjęs Vytautui padėti nukariauti tėvo palikimą. Taip pat jis tada stengėsi sutaikinti abu pusbroliu[1]). Trakai buvo kaina. Tačiau tuomet reikėjo panaikinti Jogailos ką tik nustatytos tvarkos, suteikusios Skairgailai Trakus ir su tuo surištas teises; aišku, Jogaila, gal būt, būtų susilaukęs Vytauto bičiulystės, bet, taip pat ir tikro nedraugiškumo iš Skirgailos. Jogaila labai karštai atsisakė nuo tokio prašymo, baisiai supykęs, kad Ordinas palaiko Lietuvos priešą. Argi Ordinas gali dabar reikalauti, kad jis, Jogaila, pasiimtų gyvatę savo užanty laikyti[2]), nes Vytautas, viešosios Lietuvos, buvusio bičiulio Jogailos, ypač kitų Algirdaičių supratimu, buvo gyvatė, kurią reikėjo sumindžioti, nes šios gyvybė juos nuodijanti. Ir iš šio vieno viešame akte pažymėto sakinio plūsta aistringa neapykanta prieš Vytautą ir jo nusižengimą. Algirdaičiai buvo įsitikinę, kad negali būti taikos su tuo, kuris pats buvo gyvatė, taip ir su tais, kurie ją užtaria. Todel turėjo sugriūti sutartys, kurias pildyti Jogaila, rodos, buvo pradėjęs. Labiausiai jis rimtai galvojo apie krikšto idėją, nes antspaudos įrašas pažymi jį kaip „nuo Dievo malonės pareinantį Lietuvos karalių“[3]). Taip pat reikšmingas paliko Vytauto ginče Skirgailos perėjimas ortodoksų tikėjiman, kuris tikėjosi tuo įgysiąs didžiausios kunigaikštystės rusų teritorijų palankumą.

Žemaičių dalykuose Lietuva tuoj pakeitė savo nuomonę ir norėjo tą kraštą grąžinti iš naujo Lietuvai. Bet kaip tik šis

---

[1]) Raczyński, 60.

[2]) „serpentem in sinum ponere“, Raczyński, 60.

[3]) Ten pat, 60, 69.

kraštas buvo stipriausia tvirtovė Kęstutaičių, taigi ir Vytauto, kuriuo žemaičiai buvo nepatenkinti dėlto, kad pabėgo pas Ordiną, aršiausią jų priešą. Tačiau Vytautas žemaičius supažindino su savo būkle ir vėl žemaičiai pasidarė jam palankūs, o Jogaila iš tikrųjų bijojo, kad Vytautas iš čia pradės kovoti dėl savo palikimo. Todėl ir Jogaila nemanė pildyti sutarties žemaičių atžvilgiu, bet labai įsižeidė, kada Ordinas mėgino savo pusėn patraukti žemaičius, „nes visi žemaičiai pasidavė mums ir mūsų mielam broliui Skirgailai“[1]). *Maža* tereiškė, jei Ordinas nurodė į sutarties arba istorines savo teises, kad žemaičiai „prieš daug metų“ priklausę Ordinui. Padėjimas vis labiau aštrėjo, nors dar nebuvo nutraukti santykiai, nepradėta kariauti. Tuo tarpu dar ėjo derybos ir ieškota taikos kelio. Bet skundai vis labiau didėjo. Taip Ordinas tarėsi turįs teisės lietuviams prikaišioti dėl lėto belaisvių pakeitimo, kad jie Ordino belaisvius parduodą rusams. Mozūrų vadai dar labiau paaštrino tą būklę, kuri susidarė dėl keletą kartų atidėto Jogailos ir Ordino susitikimo. Lietuviai jokiu būdu nenorėjo nusileisti Ordinui, nes šis norėjęs Lietuvą pažeminti ir panaudoti savo tikslams. Tas nujautimas ypač žadino tautinę lietuvių sąmonę. Kai Ordino magistras 1383 metų vasarą dėl žemo vandens stovio Nemune negalėjo prieš vandenį toliau važiuoti, kad dalyvautų sutartu laiku įprastoj derybų vietoj prie Dubysos, tada jis Jogailos prašė pas jį atvykti[2]), kas lietuvių pusėj buvo vertinama kaip naujas žeminimas. Nors Jogaila mandagiai ir diplomatiškai pasakė, kad norėjęs mielu noru atvykti, bet tai daryti jam neleidę ponai tarėjai, tačiau čia aiškiai buvo matyti Algirdaičių stovykloj susidariusi jausmų nuomonė. Tad ir Ordinas manė, kad čia būta Jogailos išdidumo ir pasididžiavimo tono. Tuo būdu buvo *nutraukti abiejų pusių ryšiai,* palaidoti daug ką pranašaują 1382 metų rudens planai.

Pradėjo kilti Vytauto žvaigždė. Pirmasis didysis žygis Lietuvon siekė Trakus, nors Vytautas žygiavo greta su Ordinu ir vadovavo žemaičiams. Iš tikrųjų, jei prieš metus karstan padėtas Kęstutis būtų prisikėlęs, tada jis šio pasaulio nebūtų pažinęs. Lietuva buvo iš pagrindų performuota, pastūmėta į naujus politikos kelius. Šių 1383 metų vaisiai — Vytautas, kaip

---

[1]) Ten pat, 62.

[2]) Ten pat, 64. Pal. taip pat Script. rer. Pruss. III, 604.

Ordino lènininkas, gavo Trakus[1]) — ilgai negalėjo tverti. Trakuose palikta Ordino įgula turėjo vėl pasiduoti. Tačiau ir tai nesutrukdė Ordino kovos troškimų. Įpratęs „žygiuoti Lietuvon", šis pradėjo 1383 metų pabaigoj iš naujo ruoštis.

Kad Ordino garbė nenukentėtų Europos vakaruose, buvo kartu ir *Vytautas apkrikštytas*[2]). Nes Ordinas negalėjo niekumet nuolat remti, laikyti savo šaly pagonį ir reikalauti, kad Kryžiaus riteriai kovotų greta su pagonimis žemaičiais. Žinoma, krikštas, — Vytautas gavo savo krikšto tėvo Vygando vardą, — pirmiausia buvo laikomas paslapty, kad neatsimestų griežti pagonys žemaičiai. Bet ir čia jau tuomet vis labiau iškilo tikrieji Ordino sumanymai. Visai aiškus pasidarė faktas, kad Ordinas ne iš idėjinių sumetimų, teisingumo arba užuojautos jausmų rėmė nužudyto Kęstučio sūnų, bet vaizdavosi istoriškai paremtais grynais galios ir politikos tikslais, ir visa tai Ordinui buvo geras biznis, varžytynės, duodančios, jo nuomone, istoriškų teisių į Lietuvos žemes.

Jis brangiai įkainavo savo palankumą. Vytautas, visų aplinkybių verčiamas, ypač po paskutinio Trakų pralaimėjimo, siūlė tokią kainą, kokią ir siūlyti begalėjo. Vytautas, — jis vadinos „Vigandas iš Dievo malonės, Trakų kunigaikštis" — raštu perleido Ordinui tai, ką anksčiau, gal būt, žodžiu buvo žadėjęs[3]). Jis paminėjo nužudyto tėvo vėlę, vaizdavo tą Gedimino ainiui padarytą skriaudą ir sutiko priimti iš *Ordino tėvo palikimą kaip lènininkas*, taigi būti Ordino vasalas. Su kuo Jogaila tenorėjo sutikti, tas dabar Ordinui puikiausiai pavyko. Vytautas teturėjo tik vieną sąlygą, kad Ordinas jam padėtų. Šiaip Vytautas perėmė vasalo pareigas ir karišku atžvilgiu, sutiko būtinai duoti pagalbos Ordinui reikalaujant, nors šis su visais, kad ir su Lietuva kariautų. Taip Vytautas ir jo palikimas, kurį reikėjo nukariauti, pakliuvo į didžiąją įtaką vakaruose. Rodos, kad ir čia, aplinkiniais keliais, po Ordiną įsibrovė lènininkystė[4]), kurios pagrindais rėmėsi vakarų lènininkų monarchijos, kuri turėjo išstumti senąją dinastijos paveldėjimo teisę, nes ir mirties atžvilgiu taikomieji nuostatai visai atitiko vakarų lènininko tei-

---

[1]) Script. rer. Pruss. II, 622.

[2]) Ten pat III, 127, 605.

[3]) Codex epistolaris Vitoldi ed. P r o c h a s k a, n. 13, 1384, 30. I. K o n e c z n y aiškinimai, Rozpr. akad. um. hist. fil. 24 (1889), 280 ir kit. neįtikina.

[4]) Man visai nerūpi kelti aktualus feodalizmo kilmės klausimas rytuose.

ses. Ir Vytautas pripažino tvirtai stovinčias grąžinimo teises ir jas formulavo, kad jo, lènininko, žemės atitektų Ordinui tuomet, jei jis mirtų, nepalikęs sūnų arba dukterų. Taigi Vytauto palikimą galėjo paveldėti ir moteris, lèninin kė, tai faktas, neturis nieko bendro su visos šeimos senosiomis paveldėjimo teisėmis, kurios paveldėjimo teisę pripažino tik betarpiškiems Vytauto pasekėjams[1]), bet ne kitiems Kęstutaičiams. Sakoma, kad tai įvyko sutinkant Vytauto artimiausiems vyriškos ir moteriškos lyties giminaičiams.

Ordino magistro[2]) dublikate šie nuostatai dar tiksliau apibrėžti, suderinti su tuomet įprastomis lėno teisėmis bei lietuviųrusų valstybės teisių įpročiais. Kada Vytautas arba jo įpėdiniai ir įstatymo teisėmis paveldėtojai negautų palikimo, tada turėjo grįžti lėnas. Esant dukteriai, Ordinas, eidamas įprastais dėsniais, turėjo rūpintis lėno ir dukters teisių saugojimu. Gerai apsvarstęs ponas ją galėjo išleisti už vienodo luomo vyro[3]). Taigi ir čia priekin įsibrovė svarbus lėno teisių dalykas: vienoda kilmė, esminė vakarų ponų luomų žymė. Jei iš tokių vedybų, kur žmonai priklausė paveldėjimo teisė, nebuvo vaikų, tai visumet lėnas turėjo būti grąžinamas. Vis dėlto Ordinas, atsižvelgdamas į siaurą ir nepalankų Kęstučio šeimos struktūrą, dar numatė kitą galimumą, būtent, lènininko įpėdinio teises paveldėtų, jei Vytautas nepalikęs vaikų mirtų, jo brolis Zigmantas ir jo įpėdiniai, bet jis turėtų prieš tai apsikrikštyti. Tuo pirmiausia išgriautas priešingumas, kuris Kęstutaičių šeimoj galėjo kilti prieš naują įpėdininkystės principą, — šis siekė lėno nedalinimo ir tuo griežtai atsistojo prieš ankstyvesnę atskirų kunigaikščių tvarką, — o be to, pašalintas įtarimas, kad Ordinas greitu laiku pretenduotų grąžinti teises. Tuo buvo išgriautas senosios Lietuvos konstitucijos kertinis akmuo, iš naujo sustiprintas tas priešingumas, kurį dar saugojo Jogaila.

Lietuva vis labiau iš visų pusių pateko į tą audringą krizę, kuri naujai sutvarkytą visuomenę, konstituciją ir kultūrą turėjo pritaikinti vakarų būklei. Vytautas buvo pasiryžęs šalu-

---

[1]) Ypač toji nuomonė sukėlė Jogailos ir Kęstučio nesantaiką.

[2]) Cod. Vitoldi n. 15, 1384, 28. IV.

[3]) Tokį pat lėno teisių nuostatą sutinkame ir pas paprastus lènininkus; pal. ten pat p. 14 (1384, 28. IV.: „so sal man de tochter mit demselbin guete czu mane beratin de en ewenburtich sin adir besser").

tiniais keliais per Ordiną baigti tą didelį *kultūros reformos darbą,* kuris ištikrųjų vėliau kitais laikais ėjo[1]). Tai buvo laimėjimas, kurį būtų galėjęs paimti, tik atsižadėdamas savo politiško savarankiškumo.

Tačiau Ordinas dar labiau išnaudojo Vytauto *prievartos būklę* ir reikalavo tokių dalykų, kurie Kęstučio sūnui skaudžiai turėjo atsiliepti. Dinastinis pakeitimas ir laidavimas vieningos Trakų kunigaikštystės įpėdinio betarpiškai Vytauto pasekėjų linijai galėjo jam būti malonūs dalykai. Bet *Ordino pretenzijos Žemaičiams* ir jų pildymas buvo tiek pat, kiek ir Lietuvos vivisekcija. Vytautas dabar atsisakė nuo visų Žemaičių iki Nevėžio, taigi daugiau, negu buvo žadėjęs Jogaila, bet ir to negana — atidavė Ordinui net Lietuvos centrą, Kauną. Patį Kauną ir toliau saugojo tie nuostatai, kurie Ordinui davė žemes iki Rumšiškės apylinkės. Tuo būdu — aiškiai pasako istorinis gyvenamųjų vietų žemėlapis — Ordinas galutinai užėmė kelią, einantį tarp Kauno ir pas Rumšiškę esantį pasienio mišką, be to, Kauną, svarbų Ordino atramos punktą, prieš Lietuvos branduolą. Tai buvo Ordino politika, kuria jis norėjo užtvirtinti sau laisvą įėjimą į Lietuvą. Tačiau tai buvo labai nužeminąs ir užgaunąs dalykas, kai Vytautas prievarta pareiškė, kad visi atiduoti kraštai, taip pat ir Kaunas, „niekumet nepriklausę mūsų tėvams", bet „iš senovės" buvę Ordino savybė, kad „neturįs jokių teisių". Vadinas, Ordinas tai argumentavo istorijos teisėmis, kurių niekumet tikrybėj nebuvo ir kurios galėjo būti paremtos tik jo misijų privilegijomis. Jis leido bejėgiui sutarties priešui pasakyt tokių dalykų, kurių šis nei pirmiau nei vėliau niekumet nepripažino. Tas Ordino sukurtos teisės pamatas paliko labai abejotinas. Tuo buvo atsiektas platus Vytauto patrimoniumo suskaldymas, senoji Lietuva subraškėjo savo pagrinduose. Ordinas, žinoma, galėjo pasakyti, kad, pavykus geniališkam sumanymui, — nes sutartį pasirašant šis dar nieko nereiškė — esąs duotas ir galimumas krikščionių sienas betarpiškai nukelti iki stačiatikių kraštų.

Tačiau Ordinas per stipriai lanką buvo įtempęs. Jis per daug statė reikalavimų nuolankiam politiškų sumetimų lietuviui. Prasidėjo būtinas *regresyvinis judėjimas.* Jis išėjo iš Jogailos, kuris

[1]) Pal. W. Kamieniecki: Wpływy zakonne na ustrój litewski, Przegl. hist. 25 (1925), 160 ir kit.

turėjo nemažą nusigąsti, kai Ordino žmonės vakarų technikos priemonėmis staiga pradėjo statyti Lietuvos žemėse tvirtovių grandinę, kuri galėjo duoti pradžią nuolatinei tvirtovių linijai, skiriančiai Žemaičius nuo Lietuvos. Jogaila, rodos, suprato, kad jo politika prieš Vytautą buvo klaidinga, kad per mažai vertinęs Vytauto, Kęstučio sūnaus ir Gedimino ainio pretenzijas ir tradicijas. Ne taip lengvai sekėsi panaikinti senas dinastinės šeimos paveldėjimo teises, kaip tat pavyko padaryti Ordinui; Vytauto ir kitų Kęstučio įpėdinių atžvilgiu norėjo padaryti tatai Jogaila, nors pats laikėsi šio principo. Tad, kad lietuvių valstybės pagrindai nesugriūtų, kad kraštas nepasidalytų į dvi dalis, dabar, laukiant lemiančių Ordino smūgių, atėjo paskutinis momentas, kada Jogaila, gudriu nuolaidumu dar kartą galėjo pasinaudoti tariamuoju, jo pusėj esančiu, teisingumu. Be to, pasirodė pirmosios *lenkų-lietuvių unijos „kregždės“*, nes lenkų bajorai jau ligesnį laiką ieškojo tinkamo Lenkijos sostui kandidato ir vyro Jadvygai. Ypač Jogailai, turinčiam tiek daug žemių, buvo šansų laimėti, nes jo pusę palaikė pelno ir galios trokštą mažieji lenkų bajorai. Ar Jogailai tuo svarbiu momentu grasinąs Ordino pavojus, amžinas vidaus neramumo įkūnijimas, pagaliau nustojimas geopolitiškai svarbių Žemaičių žemių buvo pageidautinas? Stipria valstybe, daug, labai daug jėgų turėjo jis padėti ant lenkų sutarties stalo. Todėl jis ir skatino susitarti su Vytautu, kuris taipgi deryboms nesipriešino. Juk jis pats savo politika pasiekė tai, kad nusileido priešingoji pusė. Pirmą sykį diplomatinis Vytauto talentas susilaukė didelio triumfo. Taip pirmą kartą tapo jis Ordino „išdaviku“[1]). Tačiau šioje, tarp Ordino ir Lietuvos banguojančioj politikos atmosferoj dingo ir nustojo prasmės išdaviko žodis. Savaime aišku, kad Vytauto padėjimas Ordino žemėse buvo nepakenčiamas.

Dabar *Vytautas* turėjo *du galimumus*. Įvairių įvykių sutapimas sustiprino jo būklę. Jis vienas galėjo spręsti. Jo asmens vertė šuoliais pakilo, jis buvo būtinai reikalingas kiekvienai partijai. Jei politika pasiekė tai, jis sau yra geriausią politiką pavedęs. Tokie momentai išskiria kaltę bei klastą, pateisina tą dalį politiško žaidimo, siekiančio kažko aukštesnio. *Vytauto aukščiausias tikslas* buvo ir pasiliko: *vėl laimėti*

---

[1]) Script. rer. Pruss. II, 627 ir kit.

savo tėvo palikimą. Tas kelias, kuris nebrangiai vestų prie tikslo, buvo jam geriausias. Toks kelias mojo iš Jogailos, kuris keletą kartų pas Vytautą — jis vadovavo tuo tarpu pasienio kariuomenei, darbavosi tvirtovių darbais — siuntė savo slaptus pasiuntinius, kurie jam, be abejo, turėjo pranešti apie Jogailos nuolaidumą ir savybės paskyrimo perspektyvas. Žinoma, visą tėvo palikimą jis neturėjo gauti[1]), nes būtų kilę daug sunkenybių dėl Skirgailos, kuris valdė kitą dalį. Jau 1384 metų vasarą Vytautas perėjo pas Jogailą, išgavo vis dėlto gana gerą atlyginimą[2]): Brestą, Draičiną, Mielniką, Bielską, Suražą, Kamienecą, Volkoviską ir Gardiną, taigi labiau rusų kraštus. Už tai pažadėjo būti ištikimas, taip pat davė dar du svarbius, jį patį labai varžančius, pažadėjimus: be didžiojo kunigaikščio žinios nepriimti jokių pasiuntinių, nereikalauti grąžinti visos tėviškės. Nors tuo dar toli Vytautas buvo nuo savo tikslo, tačiau turėjo savo rankose gana daug jėgų ir priemonių, tinkančių galiai sustiprinti. Jei pagalvojame, kad Vytautas dar 1383 metų pradžioje buvo laikomas kaip gyvatė, tai matome, kad jis jau laimėjo, nes Lietuvoj jis jau buvo pakenčiamas ateity. Jogaila vadovavosi ta nuomone, kad vis dėlto būtų geriau, jei ši „gyvatė" sėdėtų Lietuvoj, kur ją galima būtų saugoti, negu gyventų pasieny, iš kur visumet galėjo puldinėti Lietuvą. Po tų įvairių įvykių ne taip jau lengva buvo pasiekti tą būklę, buvusią po Algirdo mirties, su tuo, ypač su *Skirgaila,* turėjo skaitytis ir Vytautas, nors jis dėl to neatsižadėjo vidaus tikslo. Tačiau, norėdamas jį pasiekti, turėjo apsilenkti Skirgailos asmenį. *Vytauto-Skirgailos priešingybė* kitais metais vis labiau didėjo, nes Jogaila atkakliai laikėsi Algirdo ir Kęstučio nustatytos tvarkos. Ir tas ėjo Skirgailos naudai. Šis nesileido išstumiamas iš savo vietos, kad ir Vytauto naudai. Juk prieš trejis metus Vytautas sėdėjo kalėjime, bet dabar sugrįžo į senąją vietą ir buvo Lietuvos kuni-

[1]) Tiesa, lietuvių rusų metraščiai sako, kad jis gavęs Lucką, visą Voliniją ir tėvų palikimą Lietuvoj. Полн. собр. р. л. XVII, 77. Ordino sluoksniuose taip pat buvo paplitusi nuomonė, kad Jogaila buvo jam pažadėjęs didžiojo kunigaikščio titulą, pal. Cod. Vit. pried. 6 ir A. Prochaska: Z archiwum Zakonu niemieckiego, Arch. kom. hist. Akad. um. w Krakowie, XI (1911), 252.

[2]) Daniłowicz: Skarbiec diplomatów I, p. 498 nurodo dokumentų sąrašą, tačiau duoda geresnį A. Prochaska: Nieznany akt homagialny Witolda, Kwart. hist. 9 (1895), 233 ir kit.

gaikštis, kuris valdė taip svarbų Gardiną, ne labai toli nuo tikrųjų Lietuvos žemių. Tiesa, Vytautas vėliau savo rašte prieš Jogailą[1]) skundėsi esąs šio apgautas, nes šis jam pažadėjęs visą tėvo palikimą. Tačiau, turint galvoje 1384 m. dalykus, visai neįtikėtinas dalykas, kad Jogaila galėjo rimtai tai pažadėti. Jei taip, tai galėjo būti tik ateities pažadai.

Norėdamas kada nors įgyti daugiau palankumo Lietuvoj, Vytautas turėjo elgtis ramiai ir tyliai. Kaip Ordino laikais, taip ir dabar reikėjo *ramiai sėdėti* ir nusilenkti, kantriai laukti, nes valstybės galia buvo dar Algirdaičių rankose. Kad nutrauktų pagaliau paskutinius ryšius, jungiančius Vytautą su Ordinu ir vakarais, Jogaila jį paskatino rusų bažnyčioj apsikrikštyti, ką Vytautas, pasivadinęs Aleksandru ir turėdamas galvoj ortodoksinės savo kunigaikštijos gyventojus, ir padarė. Tuo buvo pasiekta naujas nuo 1377 metų besitęsiančio karo etapas, nors pats išsprendimas ne toks jau pastovus atrodė.

Tokiomis aplinkybėmis brendo svarbiausias nuo Lietuvos sujungimo laikų lietuvių istorijos įvykis, kuris taip pat lėmė ir lenkų istoriją, kuri buvo didžiausias nuo totorių puolimo laikų Europos rytų istorijoj įvykis, net, iš tikrųjų, pasaulinio masto faktas: *Lenkijos ir Lietuvos unija*[2]). Šiuo atveju nesvarbu, kokių vaisių iš to pagaliau turėjo Vytautas. Tuo momentu tai palietė tik išorinę jo vietos pusę. Jis unijos sudarymo nelėmė, o jei ir lėmė, tai tik tiek, kad pritarė tam, kas buvo sutarta jau Algirdaičių. O šie buvo nutarę, kad Lietuva sudarytų glaudžius politiškus su Lenkija ryšius, apsikrikštytų ir kad Jogaila vestų Jadvygą. Tuo staigiai Lietuvai priekin iškilo toji valstybė, kuri, rodos, po žiemos vakarų Rusijos įvykių nebevaidino svarbaus vaidmens: *lenkai,* kurie, kaip tai lig šiol darė, ir šį sykį siekė politiškų drauge ir religiškų tikslų. Vytautas iš naujo pasuko į vakarų krikščionybę, apsikrikštijo Krokuvoj su Jogaila ir kitais giminaičiais, nors ir toliau vadinosi Aleksandru. Tuo buvo sudaryta santaika su viešpataujančio valdovo namais ir viešpataujančia religija, nes dabar Romos krikščionybė Vytautui buvo švitalas. Vytautas ir kiti lietuvių ku-

[1]) Script. rer. Pruss. II, 713.

[2]) Pal. čia St. Smolkos: Rok 1386 w dziejach Polski i Litwy, Roczn. zarządu akad. um. w Krakowie 1885, 88 ir kit.; O. Halecki: Dzieje unii Jagiellońskiej I (1919), 95 ir kit.

nigaikščiai Krokuvoj laidavo lenkų bajorams už Jogailą ir pasiliko, palyginti, įkaitu.

Tačiau tie pasikeitimai Lietuvoj nepatiko Andriui, kuris ir po Algirdo mirties negalėjo prisitaikinti prie naujosios tvarkos. Tada, kada pagoniškas didysis Lietuvos kunigaikštis, jaunesnysis brolis, tapo Romos krikščionis ir lenkų karalius, taigi pasiekė titulą, kuris jį aukščiau už dabartinę valdžią iškėlė, o Lietuvai davė vakarų katalikų pagrindus, Andrius iš naujo sukilo, prieš tai susijungdamas su Ordinu, kuriam unija labiausiai buvo pavojinga ir kuriam jis davė lėno teisėmis Polocką[1]), taigi, rodos, pakartojo tai, ką buvo daręs ir Vytautas. Skirgaila, Vytautas ir kiti skubėjo iš Krokuvos prieš Andrių. Ir Vytautas, palikęs Krokuvos iškilmes, kurios, be abejo, paliko daug veikiančių įspūdžių, grįžo į lietuvišką tėvynę, kur keliu iš Lenkijos, bet ne iš Ordino greitu laiku daug naujybių prigijo.

Kadangi politiškai vadovaujantieji Lietuvos sluoksniai dabar labiausiai domėjosi ir buvo užsiėmę su unija surištais dalykais, tai ir Vytautas tarėsi *galėsiąs laisviau atsikvėpti*[2]). Dabar Jogaila sėdėjo tolimojoj Krokuvoj, kad susipažintų su naujais, žinoma, su taip pat jau paprastais politikos santykiais. Ne taip jau lengva buvo susivaikyti įvairiose bajorų stovyklose, ypač „homo novus", „barbarui". Lietuvoj didėjo autoritetas Skirgailos, kuris, jo vietai organiškai išsirutulojant, kaip Trakų kunigaikštis, valdė Lietuvą Jogailos vietoj. Dabar atsirado daug galimumų naujiems valdovų talentams. Vytautas, kurio vardas taip gyvai priminė Kęstučio laikus, į kurį su pasitikėjimu žiūrėjo ypač žemaičiai, manė, kad atėjo tas momentas, duodąs progos iškelti naujus reikalavimus. Jis jau ne taip ramiai žiūrėjo į įvykius, kurie atsitiko Lietuvos valstybėj be jo žinios. Ypač suerzino jį naujas sustiprėjimas Skirgailos, kuriam Jogaila, nugalėjus Andrių, buvo davęs ir Polocką[3]). Ar

---

[1]) Codex dipl. Prussicus ed. Voigt IV, 40; Bunge: Liv.- Esth.- u. Curländ Urkundenbuch III, 456.

[2]) Painius ateinančių metų įvykius puikiausiai vaizduoja Koneczny: Jagiełło i Witold I, 110 ir kit.; jis, be abejo, pradėdamas darbą, rėmėsi Smolkos Kiejstut i Jagiełło; žinios, kurias pats Vytautas duoda, yra abejotinos ir, be to, tendentiškos, Script. rer. Pruss. II, 713.

[3]) Codex epistolaris saeculi XV, tom I, n. 9; dalyką geriau aiškina naujas leidinys J. Jakubowskio: Opis Księstwa Trockiego z r. 1387, Przegl. hist. 5 (1907), 22 ir kit., dok. atsp. 44 ir kit.

tik Polockas nebūtų buvęs kompensacijos objektas Vytautui duodant Trakus? Tačiau Algirdaičiai buvo kitos nuomonės, manė ir toliau Vytautą sutūrėti. Visi dalyviai dar gyvai jautė, kad šio būta „gyvatės“ prigimties.

Dabar jis pradėjo skleisti senąją programą ir iš naujo kelti neramumą ir nesantaiką Lietuvoj. Tai buvo nepageidaujamas dalykas Jogailai, nes jis turėjo Lenkijai duoti jaunamartei dovaną, vieningą, bet ne nuolatinio suskilimo pavojuje esančią valstybę. Iš kitos pusės Skirgailą jau kai kas vadino „Vyriausiu Lietuvos Kunigaikščiu“[1]), kas taip aiškiai parodo jo vietos pasikeitimą. Vytauto svarbiausias patarėjas tuomet buvo anksčiau buvęs belaisvis Ordino karys, *Markvard'as Salzbach'as*[2]), kuris, už 1389/90 metų įvykius daugiausia buvo atsakingas.

Daug kas rodo, kad Vytautas betarpiškai siekęs *didžiojo kunigaikščio teisių,* ir tos vietos, kurią tėvas, paimdamas Vilnių, buvo trumpą laiką turėjęs. Žydų privilegijų rašte iš 1388 m.[3]) liepos mėn. 1 d. jis pasivadino: „Mes Aleksandras, alias Vytautas, iš Dievo malonės Didysis Lietuvos Kunigaikštis ir paveldėtojas Gardino, Bresto, Draičino, Lucko, Vladimiro ir kitų žemių“. Be to, buvo ir daugiau dalykų, kurie vertė Algirdo šeimos narius labai susirūpinti, nes 1387 metų pabaigoj turėjo jis jau Lucką ir Vladimirą, du ypač svarbiu Rusijos žiemos vakaruose kraštus, nors per tai jis labiau buvo nustumtas į rusų kraštą. Tad ir visi įvykiai, kurie stiprino Vytauto *santykius su rusų pasauliu,* yra pažinimo šaltiniai tos rusų politikos, kokią buvo pasiryžęs vesti Vytautas. Šiuo atveju įspūdžių sukėlė naujas Vytauto krikštas, kurį jis motyvavo[4]), kad Jogaila ir Skirgaila vertę jį priimti rusų krikštą, tačiau nuginčyti negalima, jog šie turėję tam tikrų interesų nutraukti tuos ryšius, jungiančius Vytautą Markvardui tarpininkaujant ir su kitais Ordino nariais. Kartu būtų nutrūkę arba bent susilpnėję Vy-

---

[1]) Cod. Vit. n. 34 (1387).

[2]) A. Prochaska: Markward Salzbach, Przegl. hist. 9 (1909), 12 ir kit.

[3]) Акты западной Россiи I (1846), 23; „Мы Александръ або Витовтъ зъБожей ласки великiй князь Литовскiй и дѣдичъ Городенскiй, Берестейскiй, Дорочицкiй, Луцкiй, Володимерскiй, и иншихъ“; pal. čia С. А. Бершадскiй: Литовскiе евреи (1883), 172 ir kit.

[4]) Script. rer. Pruss. II, 713.

tauto santykiai su tikrąja Lietuva, vis labiau bevirstančia į katalikybę. Tačiau svarbiausias motyvas, skatinęs Vytautą išnaujo pakeisti tikėjimą, buvo, gal būt, tas faktas, kad jis greičiau norėjęs įsigyti simpatijų jam pavestų stačiatikių gyventojų, priimdamas jų tikėjimą, kas labiau šiuos galėjo paveikti, nes tuomet, kaip tik, įkuriant Vilniaus vyskupiją, pasirodė pirmieji Lietuvos katalikiško krikšto vaisiai. Vytauto sudarytas planas, matyt, buvo nutolęs nuo tikrosios Lietuvos, o siekęs pasiliuosavusio po Liubarto mirties Voliniaus, paskendusio šimtmečių istorijoj, kur buvo pietų Rusijos kariškų jėgų centras ir ūkiškos vertybės. Ypač Luckas tais laikais pradėjo lenktyniuoti su Kijevu.

Su tuo planu sutapo ir kitas, labiausiai lietuvių ir rytų pasaulį sujudinęs įvykis: sutartos *Vytauto dukters Sofijos sutuoktuvės* su didžiojo Maskvos kunigaikščio sūnumi, *Vosyliumi Dimitraičiu*, kuris bėgdamas iš totorių ordos tuomet per Maldaviją į Volinių, atvyko pas Vytautą, kuris tuo tarpu buvo Lucke, kur sudarytas šis svarbių padarinių projektas[1]). Pats Vytautas, stačiatikis ir uošvis būsimojo didžiojo Maskvos kunigaikščio, kokios tat perspektyvos galėjo atsirasti sumaningo Vytauto galvoje? Tuoj iš lietuvių pusės[2]) kilo smarkus pasipriešinimas, nes Algirdaičiai puikiai numatė, kokių tai vaisių galėjo turėti. Tačiau jau ir tuo momentu tas jiems daug ką reiškė. Nežiūrėdamas 1384 m. sutarties, Vytautas, grįžęs iš Ordino, pirmą sykį drįso susižinoti su tokiu svarbiu ir galingu kaimynu. Jis sulaužė Algirdaičių nustatytą politikos kliūtį, pats Vytautas, ką tuojau jautė Krokuva ir Vilnius, iš naujo sudarė rimtą pavojų, galingą faktorių, kurio jau nebegalima buvo

---

[1]) Полн. собр. р. л. XV, 153; XI, 90 su laiko eigos netikslumu.

[2]) Koneczny ir kit. viet. 122 teisingai nurodo, kad visa akcija betarpiškai prieš Jogailą kilo tuo pat laiku, kai Vytautas susitarė su Vosiliumi, o Jogaila Lengvenį paskyrė Naugardan kunigaikščiu ir globėju, vadinas, į betarpišką Maskvos įtakos kraštą. Jaudinamais žodžiais Vytautas vaizduoja Algirdaičių pasipriešinimą savo skunde, Script. rer. Pruss. II, 713: „ich hatte keine vryheit bi jn keinen dingen, an ein meidelin min tochterchin hatt ich und an dem selben hatte ich keinen willen nicht das ichs mochte geben weme ich wolde, und man bat si von mir fil und sie werten mir und hisen mich, ich solde sy nicht weggeben und vorchten sich des, das mir von jrenthalben frunde mochten werden“. Kad lenkai nelabai buvo patenkinti vedybų projektu, matyti ir iš Jogailos 1409 metų skundo, Cod. Vit. n. 426.

pašalinti. Jau plačioji jo žemių padėtis ir apimtis jam suteikė galimumų kištis į tikrosios Lietuvos žemes ir valdyti pietų Rusiją. Ir dabar prisidėjo dar vienas dalykas — patraukti tokią valstybę, turinčią nemažą Lietuvos augimo ir išsirutuliojimo ypač lenkų-lietuvių unijos atžvilgiu interesų. Ypač tai turėjo paveikti Maskvos galybę, nes iki šiol Maskva teturėjo reikalų tik su lietuvių-rusų valstybe, o dabar matė išaugant vakaruose naują lenkų galybę, su kuria kovoti pirmiausia jokių perspektyvų nebuvo. Gal būt, kad Maskva dėl unijos būtų turėjusi atsižadėti savo viešpatavimo planų, bent mažiausiai palaidoti savo plėtotės siekimus lietuvių kraštų atžvilgiu. Tad, kaip puikiai, suprantamas daiktas, ji panaudojo kilusį dėl 1388 m. pakrikusių valdymo principų (šalutinio valdymo) vidaus įtempimą, norėdama dabar, kaip ir Polockiečio Andriaus laikais, įvaryti klyną į Lietuvos vidų.

Visai nenuostabu, kad Vytauto drąsumas padidėjo tada, kada *tarp jo ir Skirgailos kilo baisiausių nesutikimų.* 1389 m.[1]) gegužės mėn. Jogaila dar sykį abu Liubline taikė. Vytautas pasižadėjo daugiau sukčiams ir įkalbėtojams, — čia labiausiai turima galvoj Markvard'ą Salzbach'ą, — nebetikėti, o dėl skundų apie Skirgailą kreiptis tik į Jogailą. Pagaliau jis pažadėjo Skirgailai pagalbą prieš visus, išskiriant tik patį karalių. Jei mes 1382 ir 1384 m. apsiėjimą palyginame su tuo apsiėjimu, kurio šį kartą Vytautas susilaukė, tai krinta į akis, kad Vytauto autoritetas ir galia padidėjo, kad jis Lietuvoj nebuvo mylimas[2]), kad jo visi bijojo, ypač Skirgailai buvo rimto pavojaus. Iš naujo sujudinti rytų pasaulį, kiršinti prieš Lietuvą, sudaryti priešlietuvišką, t. y. prieš Algirdaičius nukreiptą sąjungą galėjo ir norėjo Vytautas, jei tik tuo keliu būtų pasiekęs tikslą: tėvo palikimą ir viešpatavimą visoj Lietuvoj. Tai įrodo, kad ir trojaniškomis priemonėmis[3]) *puolimas Vilniaus,* kurį Vytautas tokiu drąsiu

---

[1]) Cod. Vitoldi n. 53.

[2]) Svarbu, kad Jogaila 1388/9 m. labai rūpinosi ramiai su Ordinu gyventi, gal būt, bijojo, kad Vytautas iš naujo galėjo ten pabėgti. Script. rer. Pruss. III, 610 ir kit. Taip pat teisinga yra Koneczny'o 133 ir kit. viet. padaryta pastaba, kad 1389 m. pirmą sykį lenkų-lietuvių unijoj kilo kolizija dėl elgimosi su Ordinu, kurį turėjo lenkai pulti, nes Lietuva tuomet reikalavo taikos. Pal. del visko ankstybesnį Koneczny'o darbą: Polityka zakonu niemieckiego w latach 1389 i 1390, Rozpr. akad. um. hist. fil. 24 (1889), 247 ir kit.

[3]) Cod. Vit. pried. 6.

žygiu norėjęs paimti. Tai buvo viešas karo paskelbimas Skirgailai. Tačiau puolimas nepavyko ir Vytautas vėl atsidūrė krašto taikos laužytojo būklėj. Jau prieš tai keli jo šalininkai buvo sumesti kalėjiman. Jis pats buvo atidžiai saugojamas. Vytautas dar kartą labiau pasipiktino, kad Jogaila jam atsisakė kaip savybę užtvirtinti Lucką ir Gardiną, motyvuodamas, jog tuos kraštus davęs tik laikinai pagal savo nuožiūrą. Nepavykę sukilimai Voliniuje ir Lucke dar labiau paaštrino dalyką. Ir vėl prieš jį stojo bendroji Algirdaičių Lietuva.

Tuo iš naujo pranyko Vytauto vaidmuo. Jis turėjo pasiruošti pakartoti aną 1382 metų bėgimą, nes jau dabar jautėsi laikomas, kaip belaisvis, tarytum „vergas“[1]). Ir vėl pasirinko *Ordino prieglaudą*, kuriai kelią, rodos, paruošė Markward'as Salzbach'as[2]). Pasiuntiniai vaikščiojo šen ir ten, nes Ordinas dėl paskutinio Vytauto elgesio, norėjo atitinkamą garantiją pasižadėjimams[3]), kurie buvo panašūs į 1382/83 metų pasižadėjimus. Ordinas labiausiai reikalavo įkaitais daug artimų Vytautui žmonių, taip pat ir jo žmoną[4]). Kada Vytautas su stipria kariuomene perėjo į Ordino žemę, jis savo *pateisinimo rašte* labai gudriai išdėstė Jogailos neteisingumą ir skriaudą[5]). Nors tai buvo tendencingas raštas, tačiau jis iškėlė esminius, ypač lietuvių konstitucijoj esančius punktus, kurie pagaliau privedė prie karo.

Ordinas *priėmė iš naujo Vytautą* dėl ką tik sudarytos lenkų lietuvių unijos, kurios vaisiai galėjo sugriauti Ordino pagrindus, atimti egzistavimo teises, ir tai ne kovos lauke, bet visai ramiu būdu, apkrikštijant Lietuvą. Ligšiol Ordinas ir jo garbė vos laikėsi dėl neteisingų gandų, kuriuos jis pasauliui skelbė apie Jogailą, lenkus ir lietuvius, ir kurie visada kartojo senąją giesmę apie eretikus ir bažnyčios atskalūnus. Bet pagaliau ir vakarų krikščionys suprato tą perversmą, kurį labiausiai unija sudarė bažnyčios gyvenime. Iš tikrųjų, papa jau palaikė Jo-

---

1) Script. rer. Pruss. II, 713.

2) Ten pat II, 639 ir kit.

3) Cod. Vit. n. 63.

4) Script. rer. Pruss. II, 712—714; pal. čia S m o l k o s: Najdawniejsze pomniki dziejopisarstwa Rusko-litewskiego, Pamiętnik akad. um. w Krakowie, wydz. hist. fil. 8 (1890), 43 ir kit.

5) Script. rer. Pruss. III, 162.

gailos pusę[1]), tuo tarpu, kai karalius Wencel'is dar laikėsi Ordino[2]). Tik naujas Lietuvos vidaus ginčo atbudimas sudarė vienintelį Ordino gyvybės galimumą. O Vytautas mėgino savo asmens vertybę derinti su Lietuva ir, būdamas užsienyj, pravesti savo reikalavimus, kurių per penkerius metus nepasisekė įvykdyti, kada jis gyveno gimtinėj. Pagaliau Vytautui nusibodo tęsti toks nepastovus, pusiausvyros gyvenimas, nes buvo pasiekęs tą amžių, — jis turėjo keturiasdešimt metų, — kada Vytauto masto valdovo prigimtis natūralinėmis teisėmis troško savarankiškai veikti. Tad vėl pasirenkdamas nepastovią ir ne visada malonią vokiečių svečio duoną, mieliau norėjo ir vėl išgyventi smarkų smūgį, negu kantriai aklam, sustingusiam likimo keliui palikti tolimesnį išsirutulojimą.

Už *antrojo mėginimo pasisekimą* kalbėjo šį kartą ir stipresnioji padėtis, kurios padedamas pradėjo kariauti. Jei 1382 met., atvykęs Prūsijon, buvo bejėgis, tai dabar vis dar valdė Gardino kraštus[3]), nors su pirmu dideliu žygiu prieš Skirgailą jau buvo pradėjęs kariauti. Tik dabar Skirgaila nukariavo tuos kraštus, bet jam nepavyko paimti Gardiną. Tiesa, vėliau šioji Markwald'o Salzbach'o gyvenamoji pilis neišlaikė lenkų ir lietuvių puolimo. Vytautui tegalėjo pagelbėti tik žemaičiai, kurie dabar be jokių išimčių stojo jo pusėn, nes kultūrinis unijos darbas jų nė kiek nežavėjo[4]). Jie matė labiausiai artėjant pagonybės nykimo laikus. Todėl jie ir mieliau stojo greta to vyro, kuriame manė nežuvus Kęstučio dvasią. Taip jie vadino jį „savo karaliumi“, sutiko antspauduoti tą sutartį, kurią sudarė su juo ir Ordinu prieš Lietuvą, pasižadėdami taip pat nekliudyti tarpusavią prekybą[5]). Ordinas, turėdamas didelį svečių būrį kariškių, jų tarpe ir pagonių žygiuotėn atvykusį anglų karaliaus sūnų vėlesnįjį Henriką V, buvo pasiryžęs Vytautui, kuris tuo tarpu atnaujino Romos-katalikų tikėjimą ir jam prisiekė, padėti žygiuoti Lietuvon. Jau ši žygiuotė iškėlė tokių reiškinių, kurie visą padėtį visai kitoniškai nušvietė

---

[1]) Cod. Vit. n. 65.

[2]) Ten pat, n. 59.

[3]) Script. rer. Pruss. III, 163.

[4]) Pal. jų ankstybesnį nusistatymą Jogailai. Ten pat, II, 619.

[5]) Cod. Vitoldi n. 67: 1390 m. geg. 26 d.: Atėjo atstovai „gemeinen landis czu Samaiten“, „haben wir unsern konig Witowt gebetin, das her sin ingesigel an desin briff hat lasin hengen, wend wir selbir keine ingesegele habin“.

negu 1383 metais, kada nelabai galėjo atsispirti prieš Jogailą. Šį kartą būriais atėjo iš Lietuvos pabėgėlių[1]), visur Vytautą palankiai sutiko, ir apskritai, jis jautė merdėjančią Algirdaičių būklę Lietuvoj, jautė, jog niekas nebemyli Skirgailos. Ypač šis faktas Vytautui sudarė labai palankią būklę. Pats Skirgaila, stačiatikis, lietuvių buvo baisiai neapkenčiamas ir ne labai norėjo sutikti su einančiais iš Lenkijos krikšto darbais. Iš to kilo smarkių susirėmimų. Skirgailos svarbiausieji darbai buvo nukreipti ten, kur tikėjosi savo asmeniškiems savumams labiausiai atgarsio rasti, būtent, rusiškoj valstybės dalyj. Be to, prisidėjo ir kariški pralaimėjimai. Lietuvos žemės buvo sunaikintos, o Ordinas Lietuvos žemėse pastatė naujų tvirtovių, kurios tiktų kaipo paramos centrai Vytauto puolimui. Bet ir tik ką prarastose šalyse Vytautas turėjo pasisekimo. Jis nukariavo išnaujo Gardiną[2]).

Be to, Vytauto planai realizavosi labiausiai ten, kur patogiausiai buvo sutikti Skirgailą, būtent, rusų fronte. Jau iš seniau Ordino ir rusų karai Lietuvos atžvilgiu buvo tam tikrame santykyj. Dabar iš naujo pasirodė, kad Ordinas ir Maskva susijungė dėl bendrų interesų. Labiausiai Vytauto *vedybų politika* susilaukė didelio triumfo, didysis 1389 metų užsienio politikos žygis atnešė gerų vaisių[3]). Juk Maskvoj tuo tarpu buvo daug įvykę, kas teigiamai turėjo atsiliepti Vytautui. 1389 m. buvo miręs Dimitrijus, garsus didysis kunigaikštis, ir valdyti paėmęs Vosylius. Jau 1390 metų[4]) rugpiūčio mėn., kada Vytautas vos buvo Prūsijon nuvykęs, jis pasiuntė Vytauto dukteriai per Naugardą ir Rygą savo piršlius, kurie ją, iš tikrųjų, tuo pat keliu Maskvon parvežė[5]). Niekumet Vytautas nebūtų susilaukęs sužadėtuvėms pravesti tokio patogaus momento, kaip dabar, kada kaip bėglys gyveno Ordino šaly. Tuo Vytautas dar labiau sustiprino taikingą Maskvos ir Ordino poli-

---

[1]) Script. rer. Pruss. III, 166, 174.

[2]) Ten pat III, 176.

[3]) Kiek šis aktas buvo vertinamas, matyti iš smulkmeniško pasakojimo šiaip gana siaurų lietuvių-rusų metraščių. Полн. собр. р. л. XVII, 80; pal. ir ten pat VIII, 61.

[4]) Cod. Vit. n. 71.

[5]) Kadangi kelias ėjo Ordino žemėmis, tai ir lenkai prisidengę misijomis juo vėliau pasinaudojo agitacijos reikalams. Cod. Vit. n. 426 (1409).

tiką[1]). Kad šių piršlių pasiuntinybė turėjo atlikti ir politikos reikalus, matome iš to, kad jie turėjo išpirkti Prūsijoj esantį belaisvį, Smolensko „karalių". Pats Vosylius buvo įgijęs Tochtamišo, Volgos totorių ordos chano, palankumą, jautėsi dabar esąs tvirtas iš naujo pradėti kariauti su Lietuva, sulaikyti Skirgailą, aršiausią Vytauto priešą rytų fronte, ypač Polocko kraštuose, nors tatai lenkams ir jam ne taip jau buvo malonu. Tiesa, Vosylius pats į rytus neatvyko, bet atsiuntė savo sąjungininką, kunigaikštį Olegą iš Riazanės, kuris tuo metu, kai Ordinas buvo Vilnių apgulęs (1391 m.), puldinėjo rytų pasienio kraštus. Vosylius, priešingai, stengėsi nustelbti lietuvių įtaką Naugardo ir Pliskavos miestų respublikų kraštuose[2]), ką jis, turėdamas Ordino sutikimą, drąsiai galėjo mėginti. Tačiau Naugarde sėdėjo lietuvių lenkų politikos ir interesų atstovas kunigaikštis Simonas, kitaip Lengvenis[3]), kuris, Jogailos pasiųstas, 1389 m.[4]) jam buvo prisiekęs ištikimybę. Jis tvirtino, kad kol būsiąs Naugardo gynėju, tol tarnausiąs su naugardiečiais ištikimai Lenkų karūnai. Ir kaip tik čia Vosylius pradėjo darbuotis[5]). O tikrojoj Lietuvoj Algirdaitis Viguntas Aleksandras, grieštas katalikas, smarkiai konkuravo Skirgailą, bet staigi mirtis jį sutrukdė[6]).

Jaunoji lenkų-lietuvių unija Lenkijai nedavė tos naudos, kurios tikėjosi gauti. Lietuva nebuvo toji rami provincija, bet nuolatinis neramumų šaltinis, religiškai ir politiškai suskaldytas kraštas, kuriam lenkai daugiau turėjo duoti, negu patys galėjo reikalauti. Jogaila, norėdamas Lenkijoj savo būklę, ypač žmonos atžvilgiu, sustiprinti, turėjo pasirinkti kitoniškus, negu dabartinius Lietuvos politikos kelius. Su Skirgaila nepavyko, o mėginimas su Vytautu buvo ne laiku sutrukdytas. Dabar atrodė kitoniškai, negu 1384 metais. Tada Vytautas turėjo Vilniuj sėdinčiam Jogailai daug kur nusileisti. Dabar padėtis ir jėgų santykiai buvo kitoki: čia susilpnėjusi, viduj suskaldyta

---

[1]) Kaip vedybų tikslą aiškiai mini Ник. лѣт., Полн. собр. р. л. XI, 124: „И сице съ великою радостію даде дщерь свою Софью за великаго князя Василья хотя воевати Литву съ зятемъ своимъ со всѣ страны".

[2]) Ten pat VIII, 62, XI, 147, XV, 162.

[3]) Ten pat IV, 96.

[4]) Акты зап. Росс. I, п. 10: „опекалникомъ мужемъ и людемъ".

[5]) Полн. собр. р л. IV, 97.

[6]) Script. rer. Pruss. III, 179.

Lietuva, ten Vytautas, kuris rėmėsi žemaičiais, nukariautos rusų žemės, Maskva ir Ordinas. Tad ir Jogaila, norėdamas sau ir Algirdaičiams išgelbėti Lietuvą, pasirinko vienintelį dar galimą išėjimą: kaip 1384 metais, taip ir dabar pats ieškojo *taikos su Vytautu.*

Žinoma, šį kartą ir pasiūlymai turėjo taikintis prie naujosios jėgų padėties. Aišku, Vytauto negalėjo patraukti atskira kunigaikštystė, nes savo sukilimu ir pabėgimu ją paaukojo. Norint jį patraukti, reikėjo siūlyti daugiau, palyginti, negu jis ankstyvesniais laikais turėjo. Ir šį sykį Jogaila neatsisakė duoti daugiau, ką galėjo lengviau padaryti, negu 1384 metais, nes tuomet Skirgailos būklė buvo dar tiek stipri, kad be rimtų vidaus pavojų jį išstumti arba pakeisti nebuvo galima. Pasiūlymas, kurį Mozūrijos kunigaikštis Henrikas, dar nebuvęs pašvęstas vyskupas, 1392 m. nuvežė Ordino žemėse esančiam Vytautui[1]), turėtų sutapti su tuo, ką Vytautas po įvykusio antro „išdavimo", po antrojo grįžimo Lietuvon gavo iš Jogailos. Kaip pirmiau, taip ir dabar pirmasis reikalavimas buvo tvirtas: grąžinti Kęstučio palikimą; antrasis — palikti jo valdomąjį Lucką; iš čia išėjo ir trečias — pašalinti Skirgailą iš Trakų, arba, kitaip sakant, pakeisti Skirgailą Vytautu.

Ruošdamos „išdavimui", Vytautas parodė visus savo diplomatinius gabumus[2]). Jis sučiupo patogų momentą, perėjo su savo palydovais ir didžiausia įkaitų dalimi į lietuvių žemes. 1392 m. rugpiūčio mėn. 5 d. jis susitiko Jogailą Aštrave[3]). Tai buvo iškilminga, svarbi valanda Lenkijai ir Lietuvai, ypač pastarajai, kuri pagaliau susilaukė valdovo, sugebančio nugalėti sunkų krizės pasireiškimą Lietuvoj ir organiškai sutvarkyti daugiau kaip šimtmetį, labiausiai po unijos, besivaržančias naujybes. Tai buvo taip pat svarbi, gal būt svarbiausia, Vytauto gyvenimo valanda, nes dabar buvo sučiuptas tas momentas, kada jis buvo pašauktas vadovauti Lietuvai. Jau vėlai, turėdamas 42 metus, bet dar geriausiuose vyro metuose, paėmė valstybės vairą. *Kova dėl palikimo pasibaigė laimėjimu,* davusiu daugiau, negu pats pirmiau buvo siekęs.

Dabar sekė ilgi pasitarimai ir parinkimas priemonių, kuriomis Vytautas, iš tikrųjų, galėtų pasiimti tai, kas jam buvo

---

[1]) Script. rer. Pruss. II, 647 ir kit.
[2]) Ten pat III, 176 ir kit.
[3]) Cod. epist. saec. XV, III Dod. n. 1.

žadėta. Svarbiausias dalykas buvo Trakai, iš kurių Skirgaila, atlyginant Kijevu, nelengva buvo iškrapštyti. Tad Vytautas betarpiškai turėjo savo rankose Trakus—Gardiną—Žemaičius, tėvo palikimą. Kiek politiškų vertybių ir teisių su tuo surišta, parodė Skirgailos būklė. Ši nežuvo ir kartu pagaliau nulėmė lenkų-lietuvių unijos ateitį. Tačiau prie šių plačių ir kadaise Kęstučio galybę sudariusių kraštų prisidėjo dar itin svarbus Luckas. Šioji galybė laidavo Vytautui visumet persvarą tarp atskirų kunigaikščių, padarė jį tokį, kokį ir ateity paliko: tikruoju Lietuvos viešpačiu. Buvo duotos sąlygos, iš kurių eidamas jis galėjo parodyti savo kūrybinius valstybinius gabumus ir juos plėtoti.

Lietuvių—rusų valstybė ir jos ugdymas bei reformavimas

Gili ir plati, ne tiek laiko, kiek dalyko atžvilgiu spraga susidarė po Algirdo mirties ir 1392 metų, kada Vytautas pats paėmė didesniąją Lietuvos dalį valdyti. Kokių vaisių jau susilaukė vieneri 1385/86 metai! Nežiūrint tariamojo glaudaus ryšio su Kęstučio laikais, daug reikšmės turėjo tas faktas, kad Vytautas, kaip tat parodė dešimties metų karas, vienas sėdėjo Trakų soste. Didžiulės valstybės, kurią valdė Algirdas ir Kęstutis, pasieniai įvairiose vietose trupėjo, turtingos valstybės dalys, kurios jautė visišką savo nepriklausomybę nuo Lietuvos, atsiskyrė ir, apskritai, toji valstybė, kurią 1392 metais užėmė Vytautas, nebuvo tiek daug panaši į tą, kurią buvo palikęs Algirdas. Tad reikia padaryti išvadą iš pakrikusio sosto laikotarpio. Tik tuomet iš naujo aiškėja tos jėgos ir tie pagrindai, kurie pasireiškė 1392 metais lietuvių-rusų valstybę sudarančiuose kraštuose, su kuriais Vytautas, tęsdamas dar keturis dešimtmečius savo politiką, galėjo skaitytis ir darbuotis.

Kodėl Algirdo valstybės žemės neišsilaikė savo ribose? Šis klausimas, aišku, taip pat ir užsienio politikos dalykas, glaudžiai susijęs su lietuvių-rusų vidaus valstybės kūrinio ugdymu, yra kartu šią valstybę laikančių, vienijančių ir skiriančių jėgų ir, apskritai, lietuvių-rusų valstybės esmės klausimas. Ar Lietuva buvo federatyvinė, centralizuota, absoliutiško valdymo valstybė? Jau atvaizduojant šios valstybės išsirutuliojimą, puikiai pasirodė politinių jėgų veiksnio faktas, nukreiptas į rusų kraštus[1]). Šiuo atveju lemiančios reikšmės turėjo tas faktas, kad labiausiai politiškai suskilusios valstybės greičiau pateko lietuviams, tuo tarpu tie kraštai, kur iš naujo kūrėsi politikos branduolai, jėgų centrai, kaip kad buvo Haličo-Voliniuje

---

[1]) Žiūrėk aukščiau 22 ir kit. p.

ilgą laiką, arba kaip kad Maskva visai nepasidavė politiškai lietuvių įtakai, nesudarydamos jokių artimesnių ryšių valstybės teisių atžvilgiu. Tad lemiąs kalusimas, kaip Lietuva, konstitucijos atžvilgiu, sudarydama valstybės kūną, taikėsi prie Algirdo laikais susidarusių sričių daugybės ir atkirų ir vien rusų gyvenamų kunigaikštysčių. Kokių priemonių ėmės didieji Lietuvos kunigaikščiai, kad šiuos kraštus įkūnytų į Lietuvos valstybės kūrinį? To klausimo atsakymas yra kartu raktas šios valstybės užsienio politikos istorijai pažinti.

Lietuvių-rusų valstybę sudarė įvairių *sluoksnių valstybės sritys*[1]), nevienodai sujungtos glaudžiu ryšiu su tikrosios Lietuvos centru Vilniumi. Tikroji Lietuva buvo tas narvelis, iš kurio prasidėjo didžiosios valstybės formavimasis. Prie žemės branduolo veikiai buvo prijungti tie kraštai, kuriuos Lietuva nukariavo, pirko, mainė, vedybomis ir kolonizacija įgijo. Iš visų tų kraštų aiškiai skiriame du sluoksniu, pirmąjį, glaudžių ryšių su tikrąja Lietuva (aukštaičiais), ir kitą, kurio ryšiai buvo daug silpnesni, taip vadinama, šalutinių žemių arba aneksų sluoksnį. Šiuo atveju buvo galimi tie laipsniai, kurie pagaliau sąlygojo atskirų kraštų politišką intenciją, lietuvių-rusų valstybės dinamizmą, būtent: 1. vakarų Rusijos žemių nukariavimas, kolonizacijos pagalba sujungimas ir sutapydinimas su tikrąja Lietuva; 2. nukariavimas ir prijungimas vakarų Rusijos žemių, pripažinusių vyriausią didžiojo Lietuvos kunigaikščio valdžią; 3. pavergimas Rusijos kunigaikščių vyriausybės valdžiai. Tie laipsniai, kurie toliau galėjo įvairiai pasireikšti, šios valstybės kūrimosi istorijoj įvairiais būdais kitėjo, keitėsi ne laiko atžvilgiu. Tačiau galima sakyti, kad tos grupės susidarė iš tam tikros erdvės tvarkos. Juo sritis labiau buvo nutolusi nuo branduolo, juo silpnesnis buvo ryšys, kuris jungė su bendra valstybe. Iš to aiškėja, glaudžios, siauresne prasme, Rusijos Lietuvos (Gardi-

---

[1]) Pal. čia pagrindinius darbus šių autorių: M K. Любавскій: Областное дѣленіе и мѣстное управленіе Литовско-Русскаго государства (1892); Θ. И. Леонтовичъ: Очерки исторіи литовско-русскаго права. Образованіе территоріи Литовскаго государства (1894); O. Halecki: Litwa, Ruś i Żmudź jako części składowe w. księstwa litewskiego, Rozpr. akad. um. hist. fil. ser. II t. 34 (1916), 214 ir kit.; tas pats: Wscielenie i wznowienie państwa litewskiego przez Polskę (1386—1401)., Przegl. hist. 21 (1917/18), ypač 5 ir kit.; St. Kutrzeba: Unia Polski z Litwą, veikale Polska i Litwa (1914), 465 ir kit.

no, Naugardo), Palenkijo ir Pagirės priklausomybės jungtys su tikrąja Lietuva; tolimesnę sąjungą sudarė Polockas, Vitebskas, Kijevas, Podolė, Volinius, mažos Černigovo-Sieversko kunigaikštystės ir pagaliau Žemaičiai, kurie apskritai užimdavo savotišką vietą. Iš to įvairumo išėjo jos konstitucija, kad, kada buvo pašalinti atskiri rusų kunigaikščiai, didysis Lietuvos kunigaikštis betarpiškai valdė vieną pusę teritorijų, kurios dėl to daug ko nustojo iš senovės karų palikimo, o kita, palikdama senovės būklėj ir po prijungimo prie lietuvių-rusų valstybės, labiausiai palaikė savo atskirus kunigaikščius, Riurikidus arba Gediminaičius. Betarpiškai didžiojo kunigaikščio žinioj esančioms branduolo žemėms (siauresniajai Lietuvai ir Rusijos-Lietuvai) atsistojo šalutinės žemės, atskiros kunigaikštystės. Tiesa, didžiojo kunigaikščio valdžia absoliutinių formų neturėjo nė tikrojoj Lietuvoj. Nes kaip tik šis kraštas buvo parinktas tam tikslui, kad aprūpintų Gediminaičius. Taip susidarė eilė mažų, skaičiumi kintančių teritorijų, nes kiekvienas Gediminaitis turėjo teisės gauti kunigaikštystę. Naugardelis, Trakai, Vilnius, Gardinas ir kiti, siaura to žodžio prasme, didžiosios kunigaikštystės miestai tapdavo kartais sostinė Gediminaičių, kurie priklausė didžiajam kunigaikščiui. Su didžiuoju kunigaikščiu jie turėjo šeimos ryšių ir dinastijos paveldėjimo teisėmis valdė savo kraštą. Paveldėjimo teisėje šie kunigaikščiai turėjo savo teisėtą pagrindą, taip pat ir nustatytas pareigas didžiojo kunigaikščio atžvilgiu.

Didysis kunigaikštis[1]) buvo šeimos galva, Vilniaus sosto pirmtakūno paskirtas įpėdinis. Jis turėjo galią, jėgą atlikti svarbiausius valstybės uždavinius: užsienių politiką, kariškus dalykus, tam tikrus finansinius klausimus, spręsti, teisme, ypač tuomet, kada kildavo kunigaikščių ginčas. Tam priešingai, atskiri, siauresniosios kaip ir tolimesniosios Lietuvos kunigaikščiai labai kliudė įgyvendinti absoliutišką valdymą, nes šeimos nariai dėl savo valstybės pretenzijų turėjo teisę balsuoti ir patarti sprendžiant didesnį valstybės gyvenimo pakeitimo klausimą. Nuo jų sutikimo pirmiausia parėjo karo ir taikos pabaiga, žemių perleidimas ir kiti dalykai. Jau tuo buvo susidaręs stipriai decen-

---

[1]) Kutrzeba k. v. 459 ir kit., 464 ir kit.; М. Чубатий: Державно-правне становище українских земель литовской держави під кінець XIV. в., Зап. тов. Шевченка (134/5 (1924), 54 ir kit.

tralizuojąs elementas. Tačiau didysis kunigaikštis neturėjo teisių atimti kunigaikštystės iš tokio žmogaus, kuris nepatiko jam. Atsitikimas su Vytautu mums parodė, kad tai tegalima pasiekti tik taikos arba galios priemonėmis. Žinoma, iš tokių pražūtingų sosto paveldėjimo teisių galėjo kilti tas pavojus, gresiąs tikrąją Lietuvą suskaldyti į nykštukų valstybėles, nes kiekvienas Gediminaitis, kuris valdė atskirą kunigaikštystę, turėjo teoretišką teisę padalyti ją savo vaikams, tad ir valstybės skaldymas, turint iš anksto galvoj didelį įpėdinių skaičių, galėjo būti nebaigiamas.

Tad būtinai reikėjo stabtelėti ir *reformuoti konstituciją*, kurios tikslas tegalėjo būti *nugalėti senąsias paveldėjimo tvarkos teises*. Šiaip stiprinti galią tos valstybės, kuri koncentruotųsi viršūnėj būtų buvęs tuščias dalykas, nes atskiri kunigaikščiai[1]), kiekvienas atskirai siekė ko daugiau savarankiškumo, nors jie kariškuose ir finansų dalykuose labiau, negu toliau pažymėtieji atskiri kunigaikščiai, priklausė didžiojo kunigaikščio. Tačiau jie patys tvarkė ir valdė teismo, duoklės ir mokesčių dalykus. Jų organai rūpinosi, kad valdiniai didžiajam kunigaikščiui sumokėtų bendrai nustatytus mokesčius. Vadinas, jie buvo administracijos tarpininkai; ji, nors ir iš skirtingų pagrindų išaugo, buvo labai panaši į lėnininkų monarchų tvarką. Ne lėno, bet šeimos teisių ryšys čionai jungė vyriausiąją ir žemesniąją valdžią, viršūnę bei narius[2]). Be to, jau seniai vakarai buvo atsipalaidavę nuo seno stiliaus paveldėjimo tvarkos teisių. Ten krašto kunigaikštis buvo kilęs iš žemesniųjų feodalų galybių, o čionai eita priešingu keliu.

Tačiau, kokia buvo *būklė anų kunigaikštysčių*, kurios, prisijungdamos prie Lietuvos, išlaikė atskirus kunigaikščius, išlaikė nedalomosios kunigaikštystės charakterį ir kurias priskiriame aneksams? Šiuo atveju nekalbama apie lietuvių kolonizuotus kraštus, kurie buvo su ja susilieję ir kurie tuomet kaip tėvo palikimas galėjo tekti Gedimino ainiams, bet turima galvoj griežtą, istoriškai išsirutuliojusį kraštų individualumą, kaip pav. Kijevą, Smolenską, Polocką ir kt., turinčių senų vieningos

---

[1]) М. В. Довнаръ-Запольскiй: Государственное хозяйство Вел. Княжества Литовскаго при Ягеллонахъ (1901), 39 ir kit.; Чубатий k. v. 144/5 (1926), I ir kit., 18 ir kit.

[2]) Чубатий k. v. 33 ir kit.

kunigaikštystės tradicijų, kurias ir jie buvo pasiekę vingiuotais keliais ir tokiomis paveldėjimo teisėmis[1]) kokios dar viešpatavo Lietuvoj. Teoretiškos galios čia dar turėjo senosios paveldėjimo teisės, nors praktiškai jos jau buvo panaikintos; vieną kartą susidariusios didesnės atskiros kunigaikštystės nebuvo dalinamos, nors buvo ir keletą kunigaikščio sūnų. Dažniausiai paskutinysis valdovas paskirdavo vieną, kuris buvo tinkamas kunigaikščio pareigoms eiti, tuo tarpu kiti tapo kunigaikščiai vasalai, kurie, tesybė, gaudavo miestą ir kraštą saugoti bei valdyti, bet jokiu būdu dar nebuvo panašūs į atskirus kunigaikščius. Tai buvo antrojo laipsnio kunigaikščiai, kurie, palyginti su didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, užėmė trečią vietą. Tie kunigaikščiai vasalai pirmiausia teritorijos vieningumo nekliudė. Tuo buvo sudaryta begalinio skilimo kliūtis, sukurta griežta krašto sąvoka ir jos nedalomumo faktas.

Tačiau atskiros rusų kunigaikštystės ir lietuvių valdymo laikais išlaikė *savo vieningumą ir konstituciją.* Prijungimas prie Lietuvos buvo labiau kiekybiškas, negu įterpimas ir sutapimas. Viena atskira kunigaikštystė buvo statoma greta kitos, savarankiškos ir lygios vertės kunigaikštystės, bet išskiriant tikrąją Lietuvą. Tik atskirų kunigaikštysčių valdovas turėjo ryšių su Vilniaus didžiuoju kunigaikščiu. Šie ryšiai reikalavo būti paklusniam, ištikimybę pažadėti, mokesčius mokėti ir kariškas prievoles atlikti, be to, pripažinti aukščiausiąją didžiojo kunigaikščio teismo instanciją ir kitų dalykų. Taip pat ir užsienio politikoj šie kunigaikščiai priklausė didžiojo kunigaikščio. Visai savarankiškai jie tvarkė savo atskirų kunigaikštysčių vidaus reikalus, nes buvo išlikusios senosios krašto konstitucijos bei iš „Ruskaja pravda" kilę teisių pagrindai[2]). Ypač šių kunigaikštysčių atžvilgiu Lietuva laikėsi griežtai to dėsnio — negriauti seno, bet ir naujo neįgyvendinti.

Glaudesni ryšiai su Lietuva buvo tuomet, kada atskiros kunigaikštystės viršūnėj stovėjo Gediminaitis, kuris ten patek-

---

[1]) Pal. jau aukščiau 48 pusl. ir kit.; В. Ключевский: Курс русской истории I[3] (1923), 203 ir kit., 416 ir kit.; pal. pagaliau K. Fritzler: Die fürstliche Erbfolge im alten Rußland, veikale Zwei Abhandlungen über altrussisches Recht (1923), 121 ir kit.

[2]) Pal. kad ir И. Якубовскій: Земскія привилегіи великаго княжества литовскаго, Журн. мин. народн. просв. 1903 balandžio mėn. 239 ir kit., birželio mėn. 245 ir kit.

davo vedybomis arba pašauktas, kartais ir atsitiktinai, palikus kunigaikštystei be įpėdinio, didysis kunigaikštis jam pavesdavo ir paskirdavo kunigaikštystę valdyti. Svarbiausia didžiojo kunigaikščio teisė atskirų kunigaikštysčių atžvilgiu buvo ta, kad jis galėjo kitam pavesti atskirą kunigaikštystę, tačiau, — ir vėl matome savotišką šios valstybės charakterį —, pavesti tik Gediminaičiams arba Riurikidams. Jei Gediminaičiai paimdavo tokios kunigaikštystės sostą, tai dar negalima juos vienodai vertinti su tais, kurie sėdėjo tikrojoj Lietuvoj, nes šiuose aneksuose susidurdavo du principai. Gediminaičio šeimos paveldėjimo teisės čia labiausiai nykdavo, ir teisėtas Gediminaičio nepriklausomybės pagrindas buvo labiau panašus į lėno priklausomybę. Gediminaitis turėjo ir toliau gyventi rusų tradicijomis, jį paveikdavo pati teritorija, jis turėjo jai atstovauti. Be to, jis buvo viešpataujančios šeimos narys ir galėjo sudaryti tiltą su didžiąja kunigaikštyste. Atskiros kunigaikštystės vidaus valdžiai iš to atmainų nebūdavo. Tačiau Riurikidai neturėjo nieko bendro su Gediminaičių šeima, todėl ir padaryti juos priklausomus, prijungti lietuvių valstybei tebuvo galima tik lėno arba duoklės pagrindais.

Jau iš to aiškėja tolimų plotų ir netvirtas lietuvių-rusų valstybės sujungimas. Tas junginys buvo panašus į *„federaciją"*, *„valstybių valstybę"*, labai nutolusią nuo centralizuotos[1]), viduje vieningos valstybės. Tai buvo visai nenuostabu[2]). Tai buvo būklė, kurią išgyveno ir kitos, panašiose sąlygose išaugusios ir sustingusios valstybės, kaip Bohemija, kuriai — o jos išsirutulojimas labai sutampa su lietuvių-rusų valstybės išsirutulojimu — tokiomis paveldėjimo tvarkos teisėmis, kaip kad turėjo Rusijos kunigaikštystės, o Bohemijoj jau buvo išnykusios, buvo prijungtos Piastų kunigaikštystės, kurios Bohemijos valstybės rėmuose buvo kaip savotiškos šalutinės „aneksuotos" žemės ir ėjo tik lėno ir valdovo nustatytas pareigas[3]). Visai

---

[1]) A. Prochaska: Nowsze poglądy na ustrój wewnętrzny starej Litwy, Przegl. hist. 15 (1912), 30 ir kit., 46 ir kitur paliečia.

[2]) Pal. bendrus kūrinius — O. Hintze: Staatenbildung und Verfassungsentwickelung, Hist. Zeitschr. 88 (1901), I ir kit.; O. Hötzsch: Staatenbildung und Verfassungsentwickelung in der Geschichte des germanisch-slavischen Ostens, Zeitschr. f. osteurop. Geschichte I (1911), 363 ir kit.

[3]) Kad taip pat ir Lietuvoj buvo tokios lėno pareigos, ne be pagrindo pabrėžia Prochaska k. v. 47 ir kit.

panašūs santykiai buvo tarp atskirų Rusijos kunigaikščių ir Lietuvos. Sudaryti tvirtesnių ryšių nepavyko dėl neišplėtotų administracijos organų, kuriems jau tuomet labiau organizuoti vakarai, ypač įvairios vokiečių teritorijos, ir Ordino valstybė galėjo duoti pavyzdžių, tačiau rytams tie pavyzdžiai mažiausiai tiko, nes čionai reikėjo skaitytis su įvairiais erdvės santykiais. Natūralinės lietuvių-rusų valstybės sąlygos bendros valstybės ribose neleido įgyvendinti centralizuojančią administracijos organizaciją. Be to, trukdė didelis erdvės plotas ir blogos susisiekimo priemonės. Pati gamta šaipėsi iš tokių priemonių, pavyzdžiui, kada iš Vilniaus į pietų kraštą reikėdavo keliauti ketvertą savaičių. Tokia labai nutolusi ir blogo susisiekimo sričių valstybė[1]), — tat aiškiai suprantama jau iš duotųjų geopolitiškų pažymėjimų, — visiškai negalėjo apsieiti be decentralizuojančios valdžios, težiūrinčios atskirų teritorijų savivaldybės idejos, ir kurios viršūnę sudarė atskiras kunigaikštis, kartu buvęs valstybės vieneto atstovas ir įkūnytojas.

Rytų Europos žemumos gamta uždėjo lietuvių-rusų valstybei savo antspaudą. Kur jau kur, o čionai valstybės labiausiai parėjo nuo gamtos. Valstybės ir žemės ryšys buvo labai glaudus[2]). Šį santykį, palyginti su bendros valstybės padėjimu, dar labiau stiprino *periferinių tikrosios Lietuvos žemių* ir jos centro, Vilniaus, *padėjimas.* Kelias iš Vilniaus į Kijevą arba Smolenską buvo daug sykių didesnis, negu į Kauną arba Palangą. Tad ir čionai labiausiai pasireiškė tas bendras centralinės ir periferinės valstybės dalių faktorius. Tačiau, lietuvių-rusų valstybėj tikrosios Lietuvos žemės turėjo, kaip seniau, taip ir dabar, bendros valstybės centralinio krašto funkciją ir reikšmę. Juk Nemuno baseinas sudarė natūralinį, puikiai sujungtą kraštą, kur gyveno didysis kunigaikštis. Iš čia žiūrint, visos lietuvių-rusų valstybės dalys atrodė periferi-

---

[1]) Vaizdingą paveikslą duoda A. Sylvius: De Polonia, Lithwania ir tt. veikale Polonicae historiae corpus I (1591), 2: „nulla certa uia: meatus (sicut in mari) syderum cursus ostendit".

[2]) Istoriškam landšaftų vaizdui ir su juo susijusiam politiškam pasiskirstymui ir išsirutulojimui pal. J. Jakubowski: Mapa wielkiego księstwa litewskiego w połowie XVI. w. (1928); yra pamokomas žemėlapis, Любавскій: Областное дѣленіе, kur gerai galima matyti tirštai gyvenamos vietos; papildyti toms žinioms žiūrėk taip pat A. Jabłonowski: Atlas historyczny Rzeczy pospolitej polskiej II: Ziemie ruskie (w. XVI.—XVII.), 1899/1904.

nės, ir juo labiau tokios, kurios buvo dar daugiau nutolusios. Pati širdis buvo Lietuva, be jos nebūtų veikusi bendroji valstybė, tuo tarpu Kijevas, Smolenskas, net ir Polockas galėjo, tiesa, stiprinti valstybės gyvybės pajėgas, bet jų nebuvimas dar nesudarė pavojaus valstybės pagrindams. Tik ištikimieji atskiri kunigaikščiai laidavo ir čionai valstybės sričių neliečiamybę. Didysis kunigaikštis, — ypač Vytautas dažnai taip darydavo — keliaudamas per savo plačią valstybę ir apsigyvendamas ilgesnį laiką bet kurioj jos daly, stengėsi pats, pavyzdžiui Lucke, dalykus patikrinti ir savo asmeniu žadinti ir palaikyti valstybės sąmonę tarp gyventojų, ir pagaliau pritraukti įvairias dalis išlaikyti jo dvarą.

Savotiškas atskirųjų kunigaikščių padėjimas sąlygojo ir jų platų savarankišką gyvenimą kultūros ir valstybės gyvenime. Dėl blogo susisiekimo, ypač karo metu, buvo naudinga, kad atskiros dalys, turėdamos gana plačią autonomiją, galėjo kariuomenės tvarką paremti stipriu regionaliniu principu, nes tik tuomet buvo galima geriausiai gintis nuo priešų puolimo. Iki pasiekdavo Vilnių iš Rusijos pietų stepių pasienio žinios apie totorių puolimą, ir iki grįždavo tinkamas mobilizavimo įsakymas, praeidavo daug laiko; visas kraštas galėjo būti išnaikintas ir išgriautas, iki valstybės centras galėjo padėti; taip pat buvo ir atvirkščiai, nebuvo galima tikėtis Kijevo paramos, kai reikėdavo atremti Ordino puolimą. Tas buvo galima tik iš anksto pasiruošus kariauti. Tai buvo būtinas bendras valstybės dalykas, kad atskiros dalys, gindavo save ir kraštą, pačios galėjo sukilti, taigi atlikti visiškas centro funkcijas. Todėl ir atskiri kunigaikščai nebuvo įpareigoti visur ir visumet žygiuoti, bet buvo davę priesaiką dalyvauti tuomet, kada valstyjei grėsdavo pavojus. Iš čia matyti federatyvinės valstybės silpnumas, nes atskiri kunigaikščiai varžė centro valdžią. Karas su Ordinu buvo šventas, bendras valstybės dalykas ir visiems privalomas, bet to nebuvo kilus kitiems karams. Kiekviena plačiosios valstybės dalis turėjo savo specialinius uždavinius, kiekvienai grėsė skirtingas pavojus. Puolimas vieno nario dar nepakenkdavo valstybės branduolui. Tad ir decentralizacija, turint galvoj techniškų, taip pat administracijos technikos priemonių trūkumą, buvo būtinas dalykas. Žinoma, tas ugdė teritorialinę dvasią, stiprino atsiskyrimo judėjimą, taip

pat aišku, kad tokie siekimai dažniau, negu paprastai, pasisekdavo ir palikdavo nenumalšinti.

Ypač atsiskyrimo, valstybės trupėjimo ir skilimo faktas ragina labiau nušviesti tą lietuvių-rusų valstybės kūrinio pusę, tinkančią geriau pažinti valstybės esmei, ir be to duodančią puikų pavyzdį vertinant bendrus pastebėtus valstybės gyvenimo faktus. Kad viena didžioji valstybės komplekso sritis sudarė centrą, o kitos sritys buvo šalutinės žemės, kad viena sritis lėmė politikos gyvenimą, o šios mažiau reikšmės turėjo, kad ryšys, jungiąs valstybės vienetą nebuvo vienodas, tą faktą tokia pat kryptimi papildo buvimas *periferinių, neužtikrintų valstybei kraštų,* kurie tai šen, tai ten svyruodavo, vadinas gyveno netikrame ir svyruojamame padėjime, kurio svarbiausia priežastis buvo valstybės organizacija. Jei kraštutinėse pasienio žemėse buvo didesnių ir mažesnių teritorijų, kurios išorei lengviausiai palietus atskildavo, tai turime prieiti artimą išvadą, kad jau nebepakako tų lietuvių-rusų valtsybę ir kraštutinę periferiją jungiančių jėgų, kurios kai kada ir nukariautose žemėse buvo labai silpnos. Ten greičiausiai vyko atsiskyrimo ir skilimo procesas, kuris gana aiškus, suprantant valstybę, kaip organizmą. Galima tai vertinti kaip pasienio reiškinį arba kaip politiško silpnumo žymę. Tačiau būtų visiškai klaidinga, jei iš to spręstume apie beviltišką konstituciją ir apie jungiančių jėgų silpnumą, ir, apskritai, apie merdėjančią valstybę. Tai yra bendras šios rūšies valstybių, neturinčių stiprios organizacijos, kuri apimtų ir tolimiausią valstybės dalį, apskritai, dar turinčių sukurti centralinę valdžią, faktorius, įnešąs šių valstybių užsienių politikoj nepaprastai daug konfliktų medžiagos ir neramumų, kuris taip pat vaizduoja natūralinių jėgų santykių padarinį. Tad ir čia išnaujo visa lėmė atskirų valstybių dinamizmas. Ir čionai veikiąs tautų dėsnis skamba šiaip: *kur susiduria dvi galybės su labai nutolusiais jėgų centrais, iš kurių pirmoji sudaro vieningą, o antroji federatyvinę valstybę, arba jei vienas dėl bet kurių priežasčių yra stiprus, o kitas silpnas, ten atsiranda politiškai svyruojančių kraštų, paprastai daugybė mažų teritorijos rutulėlių,* kurie, trindamies tarp dviejų didžiųjų, pagaliau subyra. Politiškai jos linksta tai prie vienos, tai prie kitos galybės pagal jėgų santykius. Ir tos sritys kaip tik nulemia tais laikais atskirų valstybių pajėgų būklę, pasidaro politiško intensingumo barometrais. Klasinis šio dės-

nio pavyzdys yra *kairiojo Rheino pasienio ruožas,* kuris priklausė Vokiečių valstybei, o tačiau labiau linko prie Prancūzijos ir tokiu būdu pasidarė valstybės teisių ginčo objektu[1]). Tokie pat santykiai prigijo tada, kai Bohemija, visu šimtmečiu anksčiau negu lenkai, pasidarė centralizuojančiai veikianti karalystė, kuri siekė praplėsti *Oderio žemėse* savo įtaką, kurią Lenkija, tuomet suskilusi į daugybę mažutėlių valstybių, toliau nebesugebėjo apginti. Silezijos atskiros kunigaikštystės, nepaprastas pavyzdys valstybės rutulėlių, įspraustų tarp dviejų galybių, žuvo visiškai lenkams dėlto, kad jie ilgesnį laiką, iš dalies ir vėliau, laikėsi pavojingos ir svyruojančios būklės[2]).

Dabar panašūs dalykai atsitiko lietuvių-lenkų ir lietuviųrusų valstybėje, tiksliau, Maskvos pasieny. Iš tų elementų, kurie laikėsi svyruojančios valstybės teisių atžvilgiu, galima ir čionai pažinti kaimynų lenkų — lietuvių — Maskvos, laikinai ir Vengrijos jėgų santykius. Įvairiais laikais visose linijose susidarė įtempti santykiai, kurie parėjo nuo Lietuvos, Lenkijos arba Maskvos persvaros ir kurie tuoj pasireiškė pasienio kraštų prisijungimu arba atskilimu. Tas atsitiko labiausiai tuomet, kada dėl Haličo-Voliniaus ir Podolės tarp Kazimiero ir Lietuvos[3]) kilo karas, davęs Lietuvai daug vaisių dėlto, kad ji sugebėjo pasodinti valdovą Gediminaitį. Tačiau ir tie ryšiai buvo persilpni. Politinė lenkų persvara čionai labai stipriai veikė, tai parodo 1366 metų faktas, kada Belzas ir Podolė buvo lenkų vasalai. Pats dalykas neaiškėja dar ilgą laiką.

Maskvos-lietuvių pasienio skilimo procesas buvo daug aiškesnis ir platesnis[4]). Algirdo valstybė iki 1392 m. ne daug ko nustojo dėl to, kad Lietuva pati rūpinosi vidaus karais, negalėdama stiprinti rytų pasienio. Su vidaus karais prasidėjo išorinis atkritimas, kurį tuo metu sąlygojo Maskvos stiprėjimas. Jau Polocko Andriaus perėjimas Maskvos įtakon buvo blogas

---

[1]) Pal. J. Pfitzner: Rheinland und Sudetenraum zur Zeit der ersten Luxemburger, Rheinische Heimatblätter 1927.

[2]) Pal. J. Pfitzner: Besiedlungs-, Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Breslauer Bistumslandes I (1926), 167 ir kit.

[3]) O. Halecki: Polens Ostgrenze, in Polens Grenzprobleme I (1918); H. Paszkiewicz: Polityka ruska Kazimierza Wielkiego (1925), 228 ir k.

[4]) Natanson Leski: Dzieje granicy wschodniej I, 19; Smolka: Kiejstut i Jagiełło, 99 ir kit., 105 ir kit.; Koneczny: Jagiełło i Witold, 49 ir kit., 61 ir kit., 66 ir kit.; Прѣсняковъ: Образованіе, 317 ir kit.

ženklas. Tačiau jis nebuvo pirmas, kuris atskilo nuo Lietuvos. 1375[1]) metais, kada didysis Maskvos kunigaikštis žygiavo prieš didįjį Tvėrio kunigaikštį, Lietuvos sąjungininką, jo kariuomenėj dalyvavo Smolensko, Briansko, Novoselsko, Obolensko ir Tarusos kunigaikščiai. Panašus dalykas buvo ir 1380[2]) metais, kai Lietuva laikė Mamajaus pusę, o tuo tarpu eilė Černigovo kunigaikščių, tarp jų Briansko Dimitrijus su visais savo Briansko vyrais kariavo Maskvos pusėj. Šie pasienio kraštai buvo visumet pavojingi; pereiti ir tarnauti Maskvos interesams karo metu buvo paprastas dalykas. Juk 1379 metais Maskvos kariuomenė užėmė lengvai Sieverską[3]). Taip pat ir Smolenskas atsimetė lengvai nuo Lietuvos, kuri sambrūzdžių laikais neteko visų aukštutinio Dniepro upės sričių, iki po lietuvių-lenkų unijos pagaliau kilo naujų nukariavimo norų.

Taip pat aiškiai[4]) smuko lietuvių įtaka Pliskavos ir Naugardo kraštuose, iki 1389 m. dalykas iš naujo pasikeitė[5]). Su šiais rytų fronto faktoriais ypač Vytautas visą savo valdymo laiką turėjo skaitytis. Teisybė, ne visumet atskilimas būdavo Maskvos naudai. Didesnieji junginiai, kaip tai Smolenskas[6]), labiau stengėsi būti nepriklausomi nuo Lietuvos arba Maskvos. Tik pavojaus metu jie jungėsi su viena arba kita valstybe. Dar vienas labai pamokąs reiškinys kilo iš tų kraštų, esančių tarp Lietuvos ir dviejų šiaurės Rusijos miestų respublikų. Platus pasienio ruožas priklausė abiem, buvo kondominiumas[7]). Tų dviejų respublikų sritys sudarė labiau interesų sferą, kurią galima pažymėti kaipo bręstančią, bet ne skilstančią valstybės sritį. Norint suprasti Vytauto rusų politiką, reikia labiausiai paliesti šias visas dinamines jėgas.

Vadinas, lietuvių-rusų valstybę sudarė trys skirtingi valstybinių politinių vertybių sričių sluoksniai: Lietuvos siauresnioji didžioji kunigaikštystė, atskiros rusų kunigaikštystės ir visiškai periferijoj esančios teritorijos. Tuo aiškiai pasireiškė

---

[1]) Полн собр. р. л. IV, 70, VIII, 22, XI, 22 ir kit.

[2]) Ten pat IV, 77, XI, 24, 55.

[3]) Ten pat XI, 45, VIII, 34.

[4]) Ten pat IV, 92 ir kit.

[5]) Ten pat IV, 96.

[6]) 1386 m. jis buvo lietuvių sėkmingai užkariautas, ten pat IV, 92 ir kit., XV, 151 ir kit.

[7]) Pal. jau aukščiau 39 pusl.

tos valstybės organiškumas, kurios sąnariuose labiausiai mažėjo gyvybės sultys. Be nurodytų priežasčių galima dar paaiškinti, ***kad lietuviai rusų kraštus vienus užėmė karu o kitus taikiu būdu.*** Nukariavimas labiau, negu taikiu būdu prijungimas, stiprino tų sričių ir lietuvių valstybės ryšius. Tačiau didesnioji dalis rusų kraštų atiteko lietuvių valstybei[1]) ramiu būdu, arba dėl šeimos jungčių, ir išlaikė savo savotišką gyvenimą. Pats nukariavimo procesas taikiu keliu sekėsi todėl, kad tos sritys mažai teturėjo gynimosi jėgų, ir dėl savo oportunizmo politikos priklausė globėjų, pasirinkdamos mieliau vakarus, negu rytus, mieliau lietuvius, negu totorius. Tad ir jiems įsikūnijimas lietuvių valstybėn buvo, palyginti, išganymas tol, kol netaip stipriai veikė Maskvos įtaka.

Jei kilimas, teisių santykių ir natūraliniai duomens kartu veikdami sudarė savotišką, bet ne grynai lietuvių vidaus ir užsienio politikos dinamizmą, tai tą aplinkybę dar sustiprino kiti natūraliai duomens, kuriuos paminėti labai svarbu, nes jie kaip tik vaidina tikrosios Lietuvos ir atskirų rusų kunigaikštysčių jėgų santykius. Vertinant šių jėgų santykius, lig šiol pagrindan buvo dedamas politinis žemėlapis, anas apgaulingas ir taip ilgai vartotas politinis istorijos įrankis, kai tuo tarpu vienas istoriškai-geografinis landšaftų žemėlapis teleidžia teisingai spręsti atskirų valstybės pajėgų santykius, to ypač mus pamokė lietuvių-rusų valstybė. Ligšiol atskirų rusų kunigaikštysčių ***erdvės didumas trukdė tyrinėtojo žvilgsnį,*** ieškančio ***gyventojų skaičiaus.*** Todėl ir niekas negalėjo rasti gyventojų tankumo atskirose dalyse. Jei buvo tvirtinama, kad ¼ arba 1/10 lietuvių-rusų valstybės tenka tikrajai Lietuvai, o ¾ arba 9/10 rusų kraštams, tai iš anksto norėta gauti tokių teigimų, rodančių panašius gyventojų skaičių santykius[2]), ir iš to išvesti vyraujančią rusiško elemento persvarą bendrojoj valstybėj, kur lietuviai vaidintų vaidmenį panašų į Bulgarų Balkanuose arba germanų romanų pasauly, kad jiems skirta, likimo lemta būti nukariautojais rusų tautų. Tačiau pagalvoję, kad ypač tikroji Lietuva stipriai buvo sulietuvinta, kad lietuviai gyventojai toliau plė-

---

[1]) Į tą dalyką kreipia ypatingo dėmesio L e o n t o v i č ir H r u š e v s k i j.

[2]) Taip tebemano Г. В. В е р н а д с к и й: Начертание русской истории I (1927), 100: „К концу Ольгердова княжения дѣвять десятых всех земоль государства было занято православно-русским населением“.

tėsi, siekė Juodosios ir Baltosios Rusijos kraštus, prieisime kitonišką vaizdą, kylantį iš istoriškai geografinio landšaftų santykių žemėlapio, kuris gana aiškiai XVI amž. pradžioj nustatytas[1]). Tuoj krinta į akis, kad *siauresnieji Lietuvos kraštai*, turintieji daugiau političko intensingumo, buvo *kartu ir tankiausiai apgyventoji lietuvių-rusų valstybės dalis*, prie tikrosios Lietuvos skaitant ir Žemaičius[2]). Nors buvo miško ir nederlingų kraštų, tačiau šiuos praneše apgyventos vietos, buvo daug kaimų, kurie labiausiai ir sudarė svarbiausiąją tikrosios Lietuvos dalį. Iš to išeina, kad tikroji Lietuva surinkdavo didesnę kariuomenės ir mokesčių dalį. Atskiros rusų kunigaikštystės, Baltoji Rusija, taip pat Polockas ir k. buvo retai apgyventi kraštai. Apskritai, vidurinio Dniepro sritis buvo mažai apgyventa. Rusų gyventojai pirmiausia tirštėjo Voliniuje ir Podolėje, tuo tarpu Kijevo krašte nedaug buvo gyventojų, kurie nesiekė toliau į pietus ir žymiai neperėjo kairįjį Dniepro krantą. Rusų teritorijose miškai ir balos buvo žymiai didesnės, negu gyvenamųjų vietų plotas. Gyvenamosios vietos buvo, palyginti, salos didžiosios miškų ir balų jūros, kuri pietuose perėjo į neapgyventų tyrų stepių kraštus. Panašų vaizdą duoda ir statistinės žinios apie bendros valstybės ir atskirų dalių karo tarnybon įpareigotuosius. Tikroji Lietuva surinkdavo tiek pat žirgų, kiek ir visa Rusija kartu, nežiūrint tam tikrų kintamų faktorių (stipresnio lietuvių kraštų dalyvavimo karo tarnyboj) ir šaltinių klaidingumo. Tie kraštai valstybės iždui daugiausia sumokėdavo mokesčių. Ir kaip tik iš tokių natūralinių santykių — pats žemėlapis be jokių paaiškinimų kalba — ir kitų priežasčių suprantama, kodėl politinės jėgos labiausiai koncentravosi didžiojoj tikrosios Lietuvos kunigaikštystėj, kurios žodis lėmė bendros valstybės reikalus.

Be to, prisidėjo dar ir *tautiškas momentas*. Iš tikrųjų, lietuviai buvo valstybinė tauta, jie rūpinosi valstybės kūrimu, pati dinastija buvo lietuviška, o vyriausybė pirmiausia irgi buvo lietuviško charakterio. Tačiau su rusų kraštais prisidėjo rusų

---

[1]) Pal. J. Jakubowski: Mapa wielkiego księstwa litewsk. w poł. XVI. w. (1928); tas pats: Studya nad stosunkami narodowościowemi na Litwie przed Unią Lubelską, Prace tow. nauk. Warszawskiego 7 (1912).

[2]) Tą išvadą prieina ir O. Halecki: Litwa w poł. XV. w. w świetle najdawniejszej księzi metryki, Rozpr. hist. tow. nauk. warsz. I, 4 (1922), 25 ir kit.

tauta, kuri sudarydavo su valstybe visai naujus santykius. Svarbiausios vyriausybės vietos buvo Lietuvoj, todėl tai, kas lietuviška, buvo norma. Be to, lietuviai apsigyvendavo ištisomis masėmis, nors dėl to pasidarė išraižytos pietų ir rytų sienos. Ypač tokia griežtai ištisa lietuvių kolonizacija išgelbėjo lietuvių tautą nuo pražūties, nes tikrojoj Lietuvoj rusai sudarydami visų gyventojų trečdalį, taip pat gyveno sau skyrium, vadinas, lietuviškasis elementas čia juos žymiai pranešė. Tad dėl bendros valstybės politinės reikšmės bendra valstybės sritis buvo vadinama „Didžiąją Lietuvos Kunigaikštyste". Vis dėlto atskiri rusų kunigaikščiai taip paveikė, kad didžiojo Lietuvos kunigaikščio titulas apimdavo ir Rusijos vardą. Teisybė, buvo tik viena didžioji Lietuvos kunigaikštystė, bet ją sudarė Lietuva ir Rusija. Tuo atveju buvo tai lietuvių-rusų valstybė.

Iš tų sumetimų kilo kiti, kurie pasireiškė bendros valstybės konstitucijoj ir vis labiau vedė stačiai prie *branduolinio krašto persvaros*. Tačiau tai buvo dirbtinai panaudoti momentai, kuriais, be abejo, težiūrėta natūralių sąlygų. Lenkų-lietuvių unijos vaisiai iš pagrindų pakeitė lietuvių-rusų valstybės konstituciją. Čia labiausiai iškilo *religiška* lietuvių-rusų valstybės *priešingybė*. Lietuviai, kurie krikštijosi vakarų bažnyčios apeigomis, stojo, kaip ir anksčiau būdami pagonys, prieš stačiatikius. Taigi lietuviai ir toliau skyrėsi konfesijos ir tautybės atžvilgiu į dvi dalis, tatai pagaliau stiprino ir panaudojo unija. Ypač lenkų unijos šalininkai stiprino lietuvius, labiausiai bajorus, katalikus. Tais sumetimais 1387 m.[1]) buvo išleista didžioji bajorų privilegija, 1413 m. iš naujo papildyta, kad lietuvių bajorai, perėję į katalikybę, naudojosi tokiomis pat teisėmis, kokias turėjo ir lenkų bajorų luomas; vadinas, tik bajorai katalikai galėjo gauti aukštą valstybės tarnybą; tatai suteikė valstybės branduolo bajorams pirmenybę, tuo tarpu rusiškoji tikrosios valstybės dalis ir visi atskiri rusų kunigaikščiai jos negavo. Jie galėjo gauti tik antro laipsnio tarnybą valstybėj. Tuo būdu buvo sudaryti pirmos ir antros kvalifikacijos piliečiai, teisės

[1]) Zbiór praw litewskich ed. Działyński (1841), 1: Ši privilegija galioja „universis et singulis Lithuanis armigeris sive bojaris nostrae dition ac signanter illustris principis domini Skirgaylonis ducis Lithuaniae et domini trocensis et polocensis subditis, baptisatis et baptisari volentibus". Vadinamaisiais „lietuviais" buvo laikomi ir rusų tautos nariai, kurie sakėsi priklausą vakarų bažnyčiai.

atžvilgiu privilegijuoti ir neprivelegijuoti asmenys, vieniems buvo prieinamos aukščiausios, kitiems tik žemesnės valstybės tarnybos. Dėlto turėjo didėti ir priešingybė tarp branduolo ir aneksų (šalutinių žemių).

Tokios buvo Lietuvos pajėgos ir toks padėjimas, kaip Vytautas 1392 m. pats pradėjo formuoti tolimesnį šios valstybės rutulojimąsi. Jis atėjo su nauja *reformų programa,* kuri buvo tinkama visiškai pakeisti senovės lietuvių konstituciją naujais pagrindais[1]). Jei 1385/86 metai Lietuvai daug naujo buvo žadėję, tai Vytautas vis dėlto ne su visu kuo sutiko, bet įnešė ir savo minčių, griežtai nurodžiusių tokią kryptį, kokią jis ketino pasirinkti valdydamas Lietuvą. Jis pats buvo be galo daug nukentėjęs dėl atskirų kunigaikštysčių, patyręs, kiek valstybės jėgų reikia išeikvoti, norint nuraminti ir pašalinti nepatenkintus atskirus kunigaikščius. Koks didelis buvo nepatenkintųjų skaičius! Jis turėjo labiau didėti augant Gediminaičių giminei. Dėlto tikroji Lietuva griuvo dar labiau, tuo tarpu didesnės kunigaikštystės daugiausia paliko vieningos. Todėl ir *Vytautas,* gerai pažindamas atskirų kunigaikštysčių sudaromus nuostolius bendrai valstybei, norėjo išrauti iš pačių šaknų piktžolę ir stengėsi — tokia aiški buvo jo programa — *pašalinti atskirus kunigaikščius.* Tuo turėjo baigtis senos paveldėjimo teisės, kurias turėjo pakeisti monarchiško viešpatavimo ir valdininkų valstybės idėja[2]). Iš tikrųjų, tai toli siekiąs planas, nors jis pirmiausia palietė valstybės administracijos viršūnes, o ne žemesniąsias instancijas. Jei pagalvojame, kad tuomet visos beveik Europos valstybės

---

[1]) Nauja reformos programa buvo Vytauto dvasios savumas. Чубатий, Зап. тов. Шевченка 234/5 (1924), 25 ir kit., nepavyko įrodyti, jau Jogailos laikais buvo centralizacijos siekimų, nes Kęstučio pašalinimas, aišku, su tuo negali būti rišamas. Tas siekimas yra išdava tų pagrindinių pažiūrų, kurias Lewicki: Powstanie Šwidrigiełły, Rozpr. akad. um. hist. fil. ser. II t. 4 (1892), 419 griežtoj formoj taip formuoluoja: „W całem działaniu cywilizacyjnem Witolda niema nic, co by nie było w planach Jagiełły“. Turint galvoj valstybės kūrimo darbus, netinka žymėti Vytauto ir jo didžius pirmtakūnus kaip „kariškus talentus“ ir prieš pastatyti Maskvos didiesiems kunigaikščiams, tariamiesiems tik „politiniams talentams“, kaip tai daro Малиновскiй: Рада Вел. Княз. Литовского II, 1 (1904) 4, nors šiaip jis duoda vertų dėmesio žinių apie priešingą Maskvos ir Lietuvos išsirutulojimą.

[2]) Kaip tik to Maskvoje jau Dono Dimitrijus pradėjo siekti, Прѣсняковъ: Московское царство (1918), 24 ir kit.

dar merdėjo teritorializmu ir buvo paskendusios kraštų kunigaikštystėse, ypač Romos imperija, Prancūzija ir tt., tai ir Vytauto mėginimą išnaikinti atskirus kunigaikščius reikia vertinti kaip šaunų darbą, liudijantį apie jo valstybiškai politišką kūrybą ir veiklumą. Vytauto planas numatė pašalintų arba šiaip išstumtųjų kunigaikščių vietoj pasodinti vietininkus. Jų padėjimų skirtumas valstybės atžvilgiu buvo didelis ir esminio pobūdžio[1]). Atskiri kunigaikščiai rėmėsi šeimos paveldėjimo teisėmis, turėjo savo rankose kraštą kaip patrimoniumą, vartojo ius ducale ir dominium ir buvo labai jautrūs didžiojo kunigaikščio valdžios įsikišimams. Visai kitoniškai buvo jų vieton pasodintų vietininkų ir didžiojo kunigaikščio teisės! Jis galėjo juos visumet pakeisti, jie, apskritai, priklausė didžiojo kunigaikščio valios. Su jais didysis kunigaikštis betarpiškai valdė atskiras kunigaikštystes, dideliai stiprėjo ir jo galybė. Kartu jis susilaukė ligšiol nematytų pajamų, nes atskiros kunigaikštystės viešųjų pajamų dalis tekdavo šio kunigaikščio iždui[2]). Dabar pajamos perėjo didžiojo kunigaikščio naudai, kuris mokesčius rinkdavo per valdininkus. Iš to galybės ir lėšų prieauglio aiškėjo stiprioji Vytauto vidaus būklė jo valdymo laikais[3]). Savaime aišku, kad atskirieji kunigaikščiai stipriai priešinosi toms priemonėms, trukdančioms jų egzistenciją. Tačiau per keletą metų, Vytautui grįžus į tėvynę, šis darbas buvo beveik baigtas[4]). Kijevas, Podolė, Volinius, Smolenskas, Vitebskas neteko savo atskirų kunigaikščių ir jų vieton susilaukė vietininkų (seniūnų, namiestnikų). Jei šen ir ten išsilaikė atskiras kunigaikštis, tai jis buvo tikriausiai labai silpnas, valdė mažutę teritoriją. Dėlto pavo-

---

[1]) Pal. kad ir O. Balzer: Istota prawna zależności książąt litewsko-ruskich w dobie 1386—1398/401, Sprawozd. tow. nauk. w Lwowie I (1921), 81 ir kit.; Чубатий, Зап. 144/5 (1926), 98 ir kit.

[2]) Apie tai geriausiai rašo: M. B. Довнаръ-Запольскій: Государственное хозяйство Вел. Княжества Литовскаго при Ягеллонахъ (1901).

[3]) Tai dar labiau sustiprino Vytauto vidaus reforma, siekianti mokesčių ir duoklių sutvarkymo, pal. Kamieniecki: Rozwój własności na Litwie, Rozpr. akad. um. hist. fil. II, 32 (1914). Be abejo, matyti, kad gyventojai skundėsi duoklėmis, pal. Cod. Vit. n. 949, 1419: „wente sie clagen, dat se sere vorarmen bi dessene vorsten".

[4]) Lietuvių metraščiai visur kaip pagrindą duoda išorės momentą, aiškindami jo atsisakymą klausyti didžiojo kunigaikščio Полн. собр. р. л XVII, 80 ir kit.

jaus nebuvo. Svarbiausia buvo tai, kad stiprių pagrindų, visumet linkusios eiti savais keliais teritorijos nebeturėjo savo kunigaikščių.

Teisybė, tuo dar nebuvo panaikintos teritorijos. Jų vidaus struktūra pirmiausia nepakito, bet buvo paliesta tik pati viršūnė. Dėl *atskirų kunigaikštysčių vidaus tvarkos* Vytautas, kaip ir jo pirmtakūnai, laikėsi to bendro dėsnio, kad negalima griauti seno, ir įvesti naujo. Ypač krašto konstitucija savo pagrindų nenustojo ir toliau laikėsi rusų teisių. Vis dėlto ir čia Vytautas dirbo naudingą darbą, papildydamas, naujai formuluodamas visą eilę tokių konstitucijų, o jas patvirtindamas Vytautas vis iškyla, kaip Heros eponymas krašto įsakymams duoti[1]). Šiaip viskas paliko kaip ir seniau. Ypač visuomeninio atskirų kunigaikštysčių susiskirstymo jis nepalietė. Buvo ir dabar dar kunigaikščių, kilusių iš šalutinių linijų, kadaise valdžiusių atskiras kunigaikštystes, buvusių prieš sukuriant vieningą valstybę nugalėtų valdovų, kurie susiliejo su didžiaisiais dvarininkais, sudarydami bajorų luomą. Tai buvo vadinamieji atskirų kunigaikščių vasalai. Apskritai, toks atskirų kunigaikštysčių visuomenės suskirstymas turėjo daug panašumo su kitų valstybių santykiais. Kaip anksčiau, taip ir dabar, bajorai buvo svarbiausias teritorijos konstitucijos organas, kai kur turėdamas net lemiančios reikšmės, nes jie susirinkdavo ir pareikšdavo savo nuomonę, o vietininkas, kuris buvo, palyginti, ir bajorų ištikimasis, turėjo labiausiai rūpintis sudaryti jungtis, rišančias su didžiąja kunigaikštyste. Tad aišku, kad ir pašalinus atskirus kunigaikščius dar nebuvo centralizuotos *suvienodintos* valstybės. Tačiau kunigaikštis galėjo daugiau naudotis galybės priemonėmis. Be to, nebuvo sudarytų centralinių įstaigų, kurios tarnautų bendrai valstybei. *Moderniškos* valstybės esmę sudaro kaip tik sudarymas centrinių įstaigų, kurioms kelią į Lietuvą jau Vytautas praskynė, nes kitur labiausiai tam trukdė teritorinės kunigaikštystės.

Buvo dar vienas organas, turįs bendros valstybės charakterį, — *didžiojo kunigaikščio taryba*[2]), kuri tik buvo pradėjusi

---

[1]) И. Якубовскій: Земскія привилегіи княжества литовскаго, Журн мин. народн. просв. 1903 m. balandžio mėn. 229 ir kit., birželio mėn. 245 ir kit.

[2]) Apie šį dalyką yra prirašyta labai daug raštų. Pal. paskutinius darbus A. Prochaska: Geneza i rozwój parlamentaryzmu za pierwszych Jagiellonów. Rozpr. akad. um. hist. fil. II, 13 (1899), 1 ir kit.; M.

formuotis, nors pirmieji pradmens buvo kilę iš atskirų teritorijų, iš senovės lietuvių laikų. Šiais laikais dar nebuvo tvirtos struktūros įstaigos, kuri turėtų tiksliai apriboti kompetencijos sritį. Kol susilpnėjo atskiros kunigaikštystės, tol ir taryboj atskiri kunigaikščiai, ypač Gediminaičiai viską lėmė, jų pritarimo dažnai reikėjo ir didžiajam kunigaikščiui. Teisybė, tarybon buvo kviečiami ir įtakingesni bajorai. Vytauto laikais taryba turėjo jau bendros valstybės pobūdį, nors prieš tai buvo laikoma tik Vilniaus arba tikrosios Lietuvos įstaiga. Dabar susirinkdavo katalikų vyskupai, aukščiausieji valstybės žmonės, ypač valdovo vietininkai ir bajorai. Nors jie ir nesudarė griežtai aprėžto rato, o vis dėlto šioji institucija galėjo veikti bendros valstybės organo prasme. Žinoma, dėl blogo susisiekimo visumet atsitikdavo, kad pasitarimuose dalyvaudavo tik arčiau gyvenantieji, ypač tikrosios vyriausybės valdininkai ir bajorai, Trakų ir Vilniaus vaivados, o rečiau tolimesniųjų teritorijų vietininkai ir aristokratai. Vadinas, senasis įtempimas tarp tikrosios Lietuvos ir šalutinių žemių neišnyko, jo nepakeitė nė atskirų kunigaikščių pašalinimas.

Po atskirų kunigaikščių pašalinimo Vytautas bendros valstybės naudai iškėlė dar vieną pagrindinį dėsnį, kada jis *rėmėsi žemesniaisiais bajorais.* Kad šiuose sluoksniuose įsigytų ištikimų žmonių, jis atskirus bajorus pasodino dvaruose kaip lėnininkus[1]), — jie turėjo į tarnybą atvykti su žirgais, — ir tuo su-

---

Любавскій: Литовско-русскій сеймъ. Опытъ по исторіи учрежденія въ связи съ внутреннимъ строемъ и внѣшнею жизнью государства iš veik. Чтенія въ мин. общ. ичтор. и древн. росс. при Московск. унив. 1900, IV, 1—508; М. В. Довнар-Запольскій: Спорные вопросы по исторіи литовско-русскаго сейма, Журн. мин. народн. просв. 1901 m. spalių mėn.; А. Максимейко: Сеймы литовско-русскаго государства до Люблинской уніи 1569 (1902); М. Любавскій: Новые труды по исторіи литовско-русскаго сейма, Журн. мин. народн. просв. 1903 m. vasario mėn. 379 ir kit.; И. Малиновскій: Рада Вел. Княж. Литовскаго въ связи съ боярской думой древней Россіи II, 1 (1904); Леонтовичъ: Рада великихъ князей литовскихъ, Журн. мин. народн. просв. 1907 m. rugsėjo mėn. 122 ir kit.; O. Halecki: O początkach parlamentaryzmu litewskiego, Sprawozd. akad. um. w Krakowie 20 (1915), n. 8, 22 ir kit.; М. Владимирськiй-Будановъ: Рада вел. князівства Литовського, Зап. соц.-економ. відд. українск. акад. наукъ, IV (1925), 205 ir kit., ypač 218 ir kit. (1914 pasakyta recenzija apie Maliniauskio darbą).

[1]) Vis dėlto reikia Vytauto garbei sakyti, kad jis maža valstybės dominijų sukūrė, pal. Довнаръ-Запользкій: Государств. хозяйство (1901), 346.

darė panašią į vasalų lėnininkystę, kaip kad buvo vakaruose[1]). Ypač Prūsuose Vytautas buvo susipažinęs su vakarų teisėmis ir valstybės formomis, taip pat matęs ir lėnininkystės tvarką[2]).

Jau šie Vytauto valstybiniai kūrybinių darbų puslapiai įvedė mūsų žvilgsnį į tą svarbų planą, kurį realizuoti jis stengėsi visą savo amžių, nors neišvengė smūgio ir būtinų kompromisų tuomet, kai reikėjo nuraminti neramios dvasios žmones, pav., Švitrigailą.

---

[1]) Pal. ir W. Kamieniecki: Rozwój własności w Litwie, Rozpr. akad. um. hist. fil. II, 32 (1914), 175 ir kit., 191; tas pats: Wpływy zakonne, Przegl. hist. 25 (1925), 178; P. Dąbkowski: Dobra rodowe i nabyte w prawie litewskim XIV. do XV., toliau Studya nad historyą prawa polskiego VI, 4 (1917).

[2]) Apie tai pal. ir A. Prochaska: Lenna i maństwa na Rusi i na Podolu, Rozpr. akad. um. hist. fil. II, 17 (1902), 1 ir kit.

Vytautas ir lenkai

Unijos problema

Kiek daug Vytautui, kaip politikui dėl savo likimo teko kęsti aiškiausiai iškyla palietus jo santykius su lenkais arba tiksliau — Lietuvos su Lenkija. Norint tinkamai visas Vytauto pastangas įvertinti, reikia jau dabar labiausiai pabrėžti, kad *lietuvių lenkų problema sudaro kardinalį Vytauto gyvenimo darbą:* apie ją tat ypatingai ir sukasi kiekvienas užsienių politikos jo žygis. *Unijos problema*[1]) kaip tik ir buvo tas palikimas, kurį jis 1392 metais rado, prie kurio turėjo prisitaikinti, nors šis buvo labai

---

[1]) St. Smolka: Rok. 1386, Roczn. zarz. akad. um. 1885, 88 ir kit.; A. Lewicki: Powstanie Świdrigiełły, Rozpr. ak. um. hist. fil. II, 4 (1892), 128 ir kit.; tas pats: Ueber das staatsrechtliche Verhältnis Lithauens zu Polen unter Jagiełło und Witold, Alpreuß. Monatschr. N. F. 31 (1894), 1 ir kit.; A. Prochaska: Przyczynki krytyczne do dziejów Unii, Rozpr. akad. um. hist. fil. II, 8 (1896), 55 ir kit.; O. Balzer: Unia horodelska, Roczn. akad. um. 1912/13 (1913), 146 ir kit.; St. Kutrzeba: Unia Polski z Litwą, veikale Polska i Litwa (1914), 449 ir kit.; O. Halecki: Wcielenie i wznowienie państwa litewskiego przez Polskę (1386—1401), Przegl. hist. 21 (1917/18), 1 ir kit., tai yra platesnis sakomojo skyriaus aiškinimas jo veikale Dzieje unii Jagiellońskiej I (1919); Balzer: Tradycja dziejowa unji polsko-litewskiej (1919); tas pats: Nowsze poglądy na istotą prawno-państwowego stosunki Polski i Litwy w Jagiellońskiem średniowieczu, Sprawozd. tow nauk. w Lwowie I (1921), 81 ir kit.; tas pats: Istota prawa zależności książąt litewsko-ruskich w dobie 1386—1398/401, ten pat 196 ir kit.; J. Jakubowski: Z zagadnień unji polsko-litewskiej, Przegl. hist. II, 2 (1919/20), 136 ir kit.; pal. čia K. Chodynicki, Aten. Wileńskie I (1923), 100. М.Чубатий: Державно-правне становище українских земель литовсков дежави під кінейь XIV. в., Зап. тов. ім. Шевченка 134/5 (1924), 19 ir kit.; 144/5 (1926), 1 ir kit.; J. Feldmann: Unja jagiellońska w historiografji polskiej, Przegl. powszechny 1924; Kutrzeba: Historja ustroju Polski I[6] (1925), 183 ir kit.; O. Halecki: L'évolution historique de l'Union polono-lituanienne, Le Monde slave 1926, 279 ir kit.; tas pats: Zagadnienia kulturalne w dziejach unji Jagiellońskiej, Przegl. hist. 26 (1926), 396 ir kit.

naujas. Vytauto darbų tragizmas ir sunkumas buvo tas, kad netrukus prieš tą laiką, kai pats Vytautas sprendžiamuoju balsu galėjo kištis į savo tėvynės dalykus, įvyko atsitikimų, kurie paskui per šimtmečius nulėmė ne tik Lietuvos, bet ir Lenkijos likimą.

Lenkų-lietuvių unija, apskritai, nebuvo naujas dalykas Lietuvos užsienių politikoj. Jau daug kartų įtakingų abiejų šalių vadų galvose sukosi *unijos mintys*, kilusios grynai iš politiškų sumetimų, susijusios su religiniais tikslais, glūdinčios nusimanyme, kad Lenkija ir Lietuva turi tam tikrų, teisybė, negatyvių reikalų, būtent, nesantaiką su Vokiečių Ordinu ir pavojų, kurs iš jo grėsė abiem kraštam. Vienodi geopolitiški faktoriai rišo abi šalis. Lietuvos ir Lenkijos didžiųjų upių, tekančių į Baltijos jūrą, žemupiai priklausė kryžiuočiams. Lietuvai, be to, dar grėsė Ordino misijų programa. Jei lenkus galybės ir politikos sumetimai stūmė į konfliktą su vokiečių Ordinu, tai Lietuvoj beveik viskas sukosi apie bažnytiškai politiškus dalykus. Kaip tik dėlto pavojingi laikai, beveik tokie, kaip Vinricho Kniprodės, Ordino magistro, metu, suvedė anksčiau tarp savęs labai nesutikusius dėl pietų Rusijos sričių kaimynus į bendrą apsigynimo frontą, nors kaip tik minėtos ginčytinos šalys labiausiai trukdė jiems susiartinti. Lenkija tikėjosi susijungus su Lietuva įsigyti labai didelę teritoriją ir stprią karo galybę. Lietuva gi galėjo jungtis tik tada, jei buvo pasiryžusi eiti į vakarų kultūros pasaulį, priimti krikščionybę. Jau su tuo buvo susiję daug kultūros vertybių, nors pati Lenkija labai priklausė Europos vakarų pasaulio.

Dabar prasidėjo kaip tik momentas, kurs, be abejo, viliojamai paveikė „barbarišką“ Lietuvą ir jos kunigaikščius, būtent, *dinastijos* momentas. Lenkija, lygiai kaip ir Vengrija ir Bohemija XIV amžiuje buvo priversta net keletą metų keisti valdovų dinastiją. To būtų galima buvę išvengti, jei būtų laikytasi Piastų dinastijos. Bet kaip tik ši Piastų idėja buvo išstumta XIV amžiuje vengrų įpėdinių naudai dėl moters susigiminiavimų Lenkijoj. Nei Silezijos, nei Mozūrijos Piastai nebegalėjo pareikšti teoriškai teisėtų sosto pretenzijų. Faktas, kad Vengrijos Liudvikas nebeturėjo vyriško įpėdinio, sukėlė Lenkijoj ir Vengrijoj baisių painiavų dėl sosto, o jų padariniais labiausiai domėjosi betarpiški kaimynai — Luksenburgai ir Habsburgai. Lenkijoj, be to, pasirodė Gedimino dinastija, kaip konkurentė dėl sosto.

Šis klausimas buvo ypač aštrus po 1382 metų, kai tais laikais Lietuva buvo suskilusi. Tada kai kurie didžiosios Lenkijos bajorai su pasitikėjimu žvelgė į Lietuvą ir buvo apsvaiginti išorinės milžiniškos galybės, ypač tie bajorai, kurie negalėjo sutikti su vokiečių[1]) Vilhelmu Habsburgiečiu. Taip tat *1383 m. padaryti pirmieji Lietuvos ir Lenkų bajorų artėjimo mėginimai* ir ypač Vytauto darbai varė Jogailą į Lenkijos glėbį. Be to, dar kunigaikštį barbarą viliojo blizgąs perlas: karaliaus karūna, kuri nešiotojui užtikrino jungtis su krikščioniškuoju vakarų pasauliu, o per ją savo valstybę galėjo įvesti į Europos valstybių šeimą kaip lygiateisį narį. Nežiūrint visų politiškų motyvų, kurie kalbėjo už Lietuvos ir Lenkijos uniją, nereikėtų perdaug paneigti ir grynai asmeniškų motyvų. Be to, visa Lietuvos kunigaikščių dinastija domėjosi tuo, jų supratimu, labai aukštu luomo iškilimu. Vytautas gi čia laikėsi labai nuošaliai. Jis negalėjo sutrukdyti to, kas buvo nutarta ir priimta 1385 m. Krevoje, 1386 m. Stritene ir Krokuvoj, būtent, įvykius, kuriuos galėtume pavadinti Lietuvos-Lenkijos unija arba *Krevos unija*. Pažiūrėti atrodė, kad kunigaikščių šeima (čia ir Vytautas nebuvo priešingas), kaip retai yra vieninga didžiausiuose politikos dalykuose, kuriuos tik žino Lietuvos istorija, tokiu atveju, kuris iš tikrųjų pažymėtinas, kaipo vienas didžiausių Rytų Europos istorijos įvykių po totorių įsibrovimo[2]).

Daug atsiėjo Lietuvai unija. Žinoma, „pirkimo" sutarties originalo neturime. Tai, ką Krevos sutartis[3]) pasako, galima laikyti tik preliminariniu dalyku. Tikrosios sutarties dokumento niekur neišliko; dėlto ieškoti, tyrinėti ir pažinti unijos esmę labai sunkus ir beveik neįmanomas dalykas. Ir tų laikų žmonės ne visai aiškiai suprato reikšmę ir padarinius kai kurių neaiškių posakių, kurie iš provizorinės buvo vėliau paimti

---

1) 1416 metais Ordinas savo gynimosi rašte prieš lenkus (Cod. Vit. Anh. n. 6) tvirtina, kad lenkų baronai delto išvijię Austrų Vilhelmą, „quia lingua erat theutonicus". Ordinas tą išvijimą laikė gėda visai vokiečių tautai (tocius Germanicae nacionis).

2) L. v. Ranke: Dvylikos prūsų istorijos knygų, pirmas leidinys L. v. Ranke: Zwölf Bücher preußischer Geschichte, Erste Ges.-Ausg. 25/26 (1874), 63: „Turėdami galvoj, kas prieš tai buvo ir kas sekė, mes puikiai suprasime, kad rinkimas ir iš to kilęs dviejų tautybių sujungimas buvo didžiausis įvykis, kuris po totorių puolimą rytų pasaulį sujudino."

3) Cod. epist. saec. XV, tom I (1876), n. 3.

į galutinę sutartį[1]) tarp Jogailos iš vienos pusės ir Jadvygos bei lenkų didikų iš antros pusės. Nuo pat sutarties paskelbimo pradėta dalyvių ji įvairiai interpretuoti, ir tas interpretavimas net šių dienų mokslui neduoda ramybės. Buvo aišku, kad Jogaila vedė Jadvygą, Lenkijos įpėdinę, kad Jogaila lenkų didikų buvo išrinktas Lenkijos karaliumi, ir kad akivaizdoje daugelio Lietuvos kunigaikščių (tarp jų ir Vytauto) Jogaila buvo vainikuotas ir tuo pripažintas teisėtu lenkų karaliumi[2]). Kai kurie Krevos sutarties punktai nušviečia lenkų reikalavimus, susijusius su Jogailos išrinkimu. Dėl to ši sutartis yra tam tikra rinkimų kapituliacija, kurios gi punktai neleidžia spręsti, ar jie visi šia forma buvo paimti į galutinį sutarties dokumentą. Jei taip, tai jų turinys apėmė Lietuvos krikštą, ypač kunigaikščių pasižadėjimą nukariauti prarastus Lenkijos plotus, pildymą finansinių reikalavimų ir pagaliau pareiškimą Jogailos, kad jis „savo šalį, Lietuvą ir Rusiją“, visumet laikys prijungęs prie lenkų karalystės karūnos“.

Tuo ir buvo padarytas svarbių pasėkų valstybės aktas, pastatęs Lietuvai tokį politinį reikalavimą, kurio apimtis ir vaisiai buvo tuomet, lygiai kaip ir šiandien, neaiškūs. Kas gi atsitiko su Lietuvos didžiąja kunigaikšyste, kurią sudarė dvi Lietuvos dalys ir dideli Rusijos plotai, po 1385 m. Krevos pasižadėjimų ir 1386 m. vasario mėn. galutinai pabaigtos sutarties? Ar Lietuva pasiliko nepaliesta ir savarankiška valstybė, kurios kunigaikštis buvo ir lenkų karalius, ar visiškai atiteko lenkams? Dėl to ir ginčijamasi. *Sutarties žodžiai neduoda pagrindo abejoti įkūnijimu, inkorporavimu, faktu,* kurio neturėtų drumsti tų laikų įprastas unijos pavadinimas, nes šis žodis tuomet turėjo daugiau reikšmės, negu dabarties tautų teisių moksluose. Beveik neklystame, kad šis punktas ir galutinėje sutarty panašiai arba identiškai skambėjo, nes pagal jo nuostatus vėlesniais metais Lietuvos ir Rusijos kunigaikščiai vis pareikšdavo lėnų priesaiką „Lenkų karalystės kar.-nai“, taip pat Jogailai ir Jadvygai. Taigi ir Lietuvių rusų valstybių vienetas turėjo būti įkūnytas. Bet kur? Ar lenkų ka-

[1]) Tas eina iš Vytauto 1386 m. kovo 13 d. dokumento, Cod. epist. saec. XV, I, n. 5.

[2]) Kitoniškai sako F. Piekosiński: Czy król Władysław Jagiełło był za życia królowej Jadwigi królem Polski?, Rozpraw. akad. um. hist. fil. 35 (1897).

ralystėj? Ar iš to sekė, kad ypač dvi svarbiausios Lietuvos kunigaikštystės dalys — Lietuva ir Rusija — arba gal ir visos tas abi dalis sudarančios atskiros kunigaikštystės, kiekviena turėjo būti suskaldytos, kad tokia dalis būtų Lenkijos provincija, panaši į didžiąją, arba mažąją Lenkiją, Kališą, Poznanę, Sandomirą, Krokuvą ir tt.? Žinoma, kad tokiomis mintimis džiaugėsi ne vienas lenkų bajoras, kuris svajojo apie visai sutriuškintą kaimyną milžiną ir Lenkijos karalystės išbujojimą. Nė vienas atsakingas Lietuvos-Rusijos valdovas niekumet negalėjo to daryti, nors ir viliotų jį žibanti karaliaus karūna. Juk tai reikštų Lietuvos savižudybę, ne dėl savų, bet dėl svetimų, nežinomų vertybių. Argi Gedimino ir Algirdo Lietuva, kuri drebėti privertė valstybes, galėtų dabar laisvai rinktis politiškąją mirtį, pasiduoti kitai svetimai valstybei? Tikrai turėtume abejoti tautų gyvenimu, jei būtų buvę kas panašaus pažadėta, jei taip, iš tikrųjų, būtų įvykę. Tokia kaina joks lenkų didikas niekumet nebūtų galėjęs gražiajai sužadėtinei prie Vislos krantų atvesti jaunikį iš tamsiųjų Lietuvos miškų!

Bet gi įvyko visai priešingai: *į „coronae regni Poloniae“ sistemą buvo įterpta Lietuva-Rusija, savarankiškas, didelis, nedalomas elementas, kaip ypatingas valstybės padaras.* Kaip tik šis karūnos momentas reikia iškelti, norint suprasti, kad ir dėl įkūnijimo (inkorporavimo) nežuvo Lietuvos-Rusijos valstybės vieningumas. Lenkijoj „corona regni“ sąvoka ilgai dar buvo neįprasta. Ši sąvoka anksčiau buvo kilusi Bohemijoj ir Vengrijoj ir tik paskui per Andegevėnų dinastiją pateko į Lenkiją[1]). Apskritai, dėl ko ši sąvoka kilo iš greta anksčiau jau buvusios regnum Polonia?[2]) Ką gi naujo, daugiau galėjo ji pasakyti? Bohemijos pavyzdzys šiais atžvilgiais yra labai pamokąs, nes ten atsitiko labai panašūs dalykai, kaip kad 1386 m. plačiausio maštabo įvyko Lenkijoj. Ir ten iš pradžių buvo „regnum Bohemiae“[3]) iki prisidėjo Silezija; tada tik susidarė nauja valstybės teisių sąvoka — corona regni Bohe-

---

[1]) Pal. O. Balzer: Królestwo polskie III (1920), 249 ir kit.

[2]) Reikia labiausiai pabrėžti, kad ir regnum Poloniae galėjo turėti platesnę ir siauresnę prasmę, tad ir jo atsitiktinas Corona regni gynimas nepakeitė šios sąvokos turinio ir egzistencijos; pal. ir Balzer a. a. O. III, 143 ir kit.

[3]) Pal. aukščiau pažymėtą pastabą.

miae. Dėlko? Dėl to, kad Silezija negalėjo ir nenorėjo visiškai sutirpti Bohemijos karalystės kūne, ji buvo ir pasiliko kaip atskiras kūnas ir kaipo toks stojo greta Bohemijos ir Moravijos. Kad šioje pakitėjusioj valstybėj pirmenybę turėjo Bohemija, kad ji buvo kilniausias narys tarp šalutinių žemių, kurios vis dėlto priklausė tiems elementams, duodantiems gyvybės pajėgų valstybės kūnui, — vis tai koncentravosi Bohemijos valdovo karūnoj, simbolyje, kurio šviesa spindėjo ir Moravijos markgrafystei ir Silezijos hercogystei. Panašūs santykiai buvo ir Vengrijoj. Dabar gi priėmė tai ir lenkai, kurie įsigiję Rusiją turėjo pamato savintis šią mintį. Ir dabar reikėtų pasakyti, kad lenkų karalystė (regnum Poloniae) reprezentuoja kilniausį ir svarbiausį naujojo valstybės kūrinio narį, o kiti vienetai nebuvo paliesti, vaidino tik, palyginti, šalutinių žemių vaidmenį karūnoj, kurią nešiojo lenkų karalius. Dėl šios priežasties inkorporacija ir Lietuvos-Rusijos vieningumas buvo karūnoje suderinami dalykai. Karūna buvo didžiausias ir aukščiausias dalykas, kurį begalėjo parodyti iš įvairių antraeilių dalių sudėtas šis valstybinis kūrinys. Karūnai ir ypačiai jos reprezentantams — karaliui ir karalienei — visi turėjo prisiekti būsią ištikimi.

Šios minties teisingumą, kuris gali svarbią pasaulio istorijoj unijos eigą paaiškinti nauju atžvilgiu, patvirtina ir bendri sumetimai, kurie anų laikų valstybės teisei buvo nepakeičiamas minčių perlas. Jau Lietuvos-Rusijos valstybės didumas neleido paskirstyti ją į provincijas ir sulyginti jas su likusiomis. Tiek didelių plotų negalima buvo administratyviai techniškai valdyti. Tam buvo bendroj linijoj perdidelių priešingumų. Savaime suprantamas ir visur praktikuojamas dalykas — šiuo atveju Lietuva, prijungdama ir įkūnydama dideles rusų kunigaikštystes, — duoda puikų pavyzdį, kad valstybės nukariautieji šalių vienetai paprastai suaugdavo arba sutapdavo su ja, jų vieningumas dėl to mažai nukentėdavo ir pamaži dalimis pasiduodavo tam tikriems išlyginamiems ir suvienodinamiems siekimams.

Kiek dėl to prarado Lietuva 1386 m. ir kiek ji išgelbėjo? Ji nustojo tarptautinės savarankiškos vietos ir išorinio valstybės nepriklausomumo. Tačiau išsaugojo savo vidaus nepriklausomumą. Jau prieš 1386 m. Lietuva ir Rusija sudarė tą valstybės kūrinį, apimantį, siauresne prasme, Did. Lietuvos Kunigaikš-

tystę, valstybės branduolą, o tuo tarpu Rusija buvo suprantama kaip toji dalis, kurią sudarė atskiri rusų kunigaikščių vienetai. Nepaisant inkorporacijos ir „corona regni" sąvokos, vis dėlto galėjo kilti dvejopas klausimas, kuris įneštų naujos medžiagos į unijos charakterį: 1. ar vieningumas tarp Lietuvos ir Rusijos pasiliko ir naujame valstybės kūriny, ar Lietuva ir Rusija į naują valstybę stojo kaip atskiri kūnai? 2. Jei Rusija buvo atskirta nuo Lietuvos, tai ar pirmoji subirėjo dalimis? Ir šie klausimai buvo iškelti mokslininkų, kurie įvairiai juos atsakė.

Pirmas klausimas yra aiškus ir leidžia spręsti, kad Lietuvos-Rusijos valstybė, kaip vienas vienetas, padarė sutartį su Lenkija, kaip vienas vienetas buvo inkorporuota į lenkų karalystės karūną, palaikydama ir toliau iš branduolo ir šalutinių žemių sistemos kilusį vieningumą[1]). Jungtys, kurios rišo valstybės branduolą — Lietuvą su šalutinėmis Rusijos žemėmis, nebuvo mėginta atskirti Voliniaus dalį ir prijungti prie Lenkijos. Tatai nė kiek nepakeitė bendros Lietuvos-Rusijos organizmo.

Kartu ir antras klausimas išspręstas neigiamai. Jis tuomet būtų paneigtas, jei Rusija būtų buvusi atskirta nuo Lietuvos ir pavesta karūnai. Ir tuomet Rusija nebūtų dalimis suskilusi ir nebūtų žuvusi politinės valstybės idėja, nes nieko iš esmės nepakeičia tas faktas, kad Rusijos kunigaikščiai kiekvienas skyrium davė lėno priesaiką lenkų karaliui, o ne didžiajam Lietuvos kunigaikščiui. Ši priesaika formaliai buvo daroma lenkų karūnai, tatai dar nereiškia, kad nesama tarpinių narių tarp karūnos ir atskirų kunigaikščių. O tokie nariai buvo Lietuva, taip pat ir Rusija. Be abejo, tarp jų buvo esminis skirtumas. Lietuva buvo Didž. Kunigaikštystė[2]), valstybės konstitucijos vienetas. Rusija nebuvo Didžioji kunigaikštystė, nesudarė konstitucijos vieneto. O vis dėlto buvo vienetas, nes buvo sudaryta atskirų rusų kunigaikštysčių, aneksų ir Rusija buvo bendras tų aneksų vardas, kuris greta Lietuvos sudarė savo vienetą. Nėra pamato manyti, kad Rusija dėl unijos būtų nuo Lietuvos atsiskyrusi. *Lietuvos-Rusijos vieningumas pasiliko ir toliau ir iškilo* greta lenkų karalystės. Ar kaip lygiateisis ir vie-

---

[1]) Pal. ir M. D o w n a r - S a p o l s k i: Die Grundlagen des Staatswesens Weißruthenien (1919), 7.

[2]) Reikia pabrėžti, kad didžiosios Lietuvos kunigaikštijos pavadinimas turėjo siauresnę ir platesnę, Rusiją apimančią, prasmę.

nodo laipsnio narys? Be abejo, ne. Ir vėl politinio intensyvumo mokslas padeda išaiškinti naujos lenkų-lietuvių-rusų valstybės tipą ir paveikslą. *Iš unijos ėjo trejopas grupavimas pagal politiško intensyvumo laipsnius. Lenkų karalystė sudarė* naujojo valstybinio kūrinio *branduolą, o Lietuva ir Rusija veikė kaip šalutinės šalys.* Tarp šių *Lietuva vėl buvo branduolas, o Rusija — šalutinės žemės. Dėlto ir gradacija: branduolas — antraeilis branduolas — šalutinės žemės: Lenkija-Lietuva-Rusija.*

Pažinus šią gradaciją, visa kita aiškėja savaime. Iš to išeina ir viduramžio, iš dalies ir naujųjų laikų valstybės sudarymo sistema, nuo kurios nebuvo nutolta, ypač dėl didelių erdvės plotų. Tai buvo *branduolo* ir *antraeilių šalių sistema,* kuri čionai buvo į tris laipsnius suskilusi. Jei taip suprantame 1385/6 m. uniją, tai nereikia sukti galvos, ar šioji unija buvo reali ar personali.

Be to, dar apie uniją sukasi visa eilė kitų klausimų, į kuriuos esame atsakę beveik teisingai. Tad visai aišku, kad teisė ir realybė, teisės reikalavimai ir tikri įvykiai dažnai vienas kitą neatitikdavo. Ar Lietuva visai eigai nieko negalėjo teisiškai prikišti? Ar paskutinis Gedimino ainis šiam aktui buvo davęs savo sutikimą, kuris iš pagrindų galėjo pakeisti valstybės pamatus ir pačią dinastiją? Be abejo, ne[1]). Dėlto tai buvo jėgos ir prievartos aktas, panaudotas Jogailos ir jo šalininkų. Tačiau tat pagaliau nepakeitė akto teisėtumo, nes ginklais kovota už šią teisę su tais, kurie buvo priešingi ir kurie turėjo nusileisti jėgai. Taip tat jėga tapo teise. Vytautas su tuo sutiko laisvai, išpildė, kas buvo reikalauta.

Vykdant unijos pareigas pirmiausia reikėjo išpildyti svarbiausioji pareiga — priimti krikštą, nuo kurio nesikratė ir Vytautas. Kas Krokuvoj didžiausių iškilmių proga įvyko, buvo tai pirmas aktas to didelio darbo, kuris laikomas visos unijos esminiu elementu, būtent: *Lietuvos krikštas.* To reikalavo lenkai, nes jie nenorėjo išsižadėti garbės krikšto, „kuriam jau tiek imperatorių ir kunigaikščių buvo dirbę"; tatai ir pats Jogaila prisipažįsta 1385 m. Krevos sutarty. Šio darbo Jogaila griebėsi su dideliu konvertito uolumu. Jau 1387 m. Vilniuje įkūrė vyskupystę. Tuo plaukė nauja bažnyčios srovė, kuri vis labiau

---

[1]) Nežiūrint metraščio tvirtinimo „su visais lietuvių žemių kunigaikščiais ir bajorais", Полн. собр. р. л. XVII, 77.

nustelbė pagoniškus lietuvių papročius ir kultūrą. Prijungti prie vakarų pasaulio buvo skubama. Visos vakarų pasaulio galybės pripažino Lenkijos įsigytus šiuo krikšto darbu nuopelnus[1]).

Jogaila, nors širdyje ir buvo, gal būt, pagoniškos dvasios, turėjo visa siela imtis krikšto, nes kryžiuočiai stropiai laukė ir žiūrėjo, ar Jogaila yra tikras krikščionis ir, ar jis, lig šiol buvęs pagonis, barbaras, iš tikrųjų, yra savo žmonių — lenkų gerbiamas ir mylimas. Ne visi buvo Jogailos draugai. Mat, jo žmona, kurios jauna širdis degė meile Austrijos Vilhelmui, ir kuri savo širdį atidavė ne savo mylimajam, bet paaukojo valstybės sumetimais, ilgai negalėjo priprasti prie savo vyro barbaro[2]). Be to, buvo ir tokių bajorų, kurie nemaža pasijuokė iš ne visai civilizuoto karaliaus ir, gal būt, jo gerokai nekentė. Ir Dlugošas savo istorijoje kalbėdamas apie Jogailą po kelių dešimčių metų vadina jį „barbaru"[3]). Jogailai lenkuose nebuvo jau taip lengva viešpatauti; reikėjo likviduoti visi nepasitikėjimai: lenkų nepasitikėjimas Jogaila matyt iš to, kad Jogaila 1386 m. buvo priverstas duoti lenkams įkaitu Vytautą ir kitus kunigaikščius, kad nebus laužoma unijos sutartis. Iš kultūrinio lenkų-lietuvių pasienyje veiksnio savaime aiškėja tas išdidumas, su kuriuo lenkai, ypač bajorai, žiūrėjo į lietuvius.

Jogaila ir lietuviai daug daugiau negu lenkai stengėsi *išlyginti tiek skirtingai formuotas* dvi vienos ir tos pačios valstybės *dalis.* Ypačiai stengtasi išlyginti tikybos, ne mažiau ir *teisių* atžvilgiu. Pirmoje eilėje reikėjo Lietuvos socialį gyvenimą sulyginti su lenkų visuomeninio gyvenimo formomis. Šioje srityje Lietuva negalėjo nieko duoti, bet turėjo pati savintis. Lenkai davė lietuviams švietimo, teisių lobyną, pamatinius konstitucijos dėsnius ir šį tą materialių gėrybių srity. Tuo Lietuva pati pripažino, kad savo sutvarkymu ir padėjimu buvo atsilikusi. Visa tai, kas atsitiko po 1386 m., galima pavadinti kitais žodžiais pertvarkymo procesu. Svarbiausias gi iš visų darbų buvo 1387 m. *bajorų privilegija,* kuri nušviečia lenkų reformos programą[4]). Šie dalykai galima būtų pavadinti premija lietu-

---

[1]) Długosz: Historia X, 465 ir kit.; Cod. epist. saec. XV, II, n. 13.

[2]) Script. rer. Pruss. III, 609.

[3]) Historia X, 462.

[4]) Pal. be anksčiau pažymėtų raštų 95 pusl. ir Θ. Леонтовичъ: Правоспособность литовско-русской шляхты, Журн. мин. народн. просв. 1908 kovo, 53 ir kit.; M. Krasauskaitė: Die litauischen Adelsprivilegien bis zum Ende des 15. Jahrhunderts, Phil. Dissert. Zürich (1927).

vių bajorams už jų katalikybės priėmimą[1]). Lietuvos ir Lenkijos bajorų gyvenimas prieš uniją buvo skirtingas. Lietuviai bajorai, priklausę dar neseniai įsikūrusiai valstybei, buvo labiau priklausomi, negu lenkų bajorai, kurie jau buvo išgyvenę atskirų kunigaikščių laikotarpį, išsikovojo tiek savo padėjimo apsaugos teisių, kad buvo, tarytum, nepriklausomi karaliukai. Lietuvoj galima buvo rasti su panašiais siekimais neseniai mediatizuotų dinastų, kurie nusmuko lig tarnybinių kunigaikščių, ir kurie, nepaisant jų aukštos kilmės, negalėjo pasiekti tų teisių, kuriomis naudojosi lenkų bajorai, sudarę griežtą tų laikų aristokratinę valstybę. Nuo šiol Lietuvos bajorus padarė ponus ir viešpačius tų žemių[2]), kurias pirmiau jie valdė laikinai. Bajorams suteikta palengvinimų ir dukteris apvesdinant. Vis dėlto, nežiūrint lyginamų tikybos ir teisės atžvilgiu privilegijų, liko dar ir senovės lietuvių bruožų karo dalykuose, kur lietuviai aklai nebesekė lenkų pavyzdžiu. Karo prievolėse nebuvo teikiama palengvinimų bajorams, taip kad Lietuva ir toliau kaip brangiausį turtą turėjo miklią kariuomenę, visada pasirengusią karui. Tuo laiku Lietuva karo dalykuose įsigijo tai, ko ji viena būdama nebūtų galėjusi įsigyti, arba tam būtų reikėję ilgesnio laiko. Iš čia, rodos, suprantama, kad lietuviai gerai nujautė lenkų konstitucijos naudingus ir kenksmingus dalykus. Vėlesnieji laikai parodė, kad perdaug laisvių teikianti bajorų luomams konstitucija neatnešė palaimos ir gerovės. Ši „laisvė“ buvo tik privilegija mažam bajorų skaičiui, bet ne bendras turtas. Lenkija turėjo laisvų bajorų ir didelę kariuomenę, sudarytą iš baudžiauninkų ūkininkų ir amatininkų. 1387 m. Lietuva šioje srityje nieko nenorėjo perimti iš lenkų. Vis dėlto buvo pradėta eiti keliu, kuriuo toliau einant būtų prieita tokį pat padėjimą, koks buvo Lenkijoj[3]). Jogaila neva troško, kad „tie, kurie

[1]) Kad lenkai nenusileido, parodo ne tik 1391 m. unija, bet ir lėno priesaika, kurią 1399/1400 metais Švidrigaila davė lenkų karaliui ir Lenkijos karūnai, pasižadėdamas pašalinti „schizmatiškas paklaidas“ ir jokiam schismatikui neduoti pilių arba savybės, o duoti tik lenkams; pal. O. Halecki, Przegl. hist. 21 (1917/85, 59, 2 pastabą.

[2]) Prochaska: Lenna i maństwa na Rusi i na Podolu, Rozpr. akad. um. hist. fil. II, 17 (1902), 7 ir kit. pastebi didelę pažangą šiuo atžvilgiu.

[3]) Pal. Ѳ. И. Леонтовичъ: Сословный типъ территоріально-административнаго состава лит. госуд., Журн. мин. народн. просв. 1895, birželio, 366 ir kit.

nelygūs savo teisėmis, kaip valdiniai tos pačios karūnos, sudarytų vienetą"[1]).

Svarbiausias dalykas buvo Vytautui, koks bus valdymo teisės paskirstymas pagal naująją tvarką. Visiškai šį dalyką pažinti sunku dėl įvairių kliūčių. Išeities punktu reikia pasirinkti betarpišką padėjimą prieš 1386 metus. Tas padėjimas buvo tarytum tęsinys to, kas buvo Algirdo ir Kęstučio gadynėje, būtent: šį kartą Jogaila ir Skirgaila su vienas antru buvo tokiuose pat santykiuose, kaip Algirdas su Kęstučiu. Ši *Skirgailos pozicija,* kurios negalima apibrėžti ir kuri tačiau buvo panaši į didžiojo kunigaikščio būklę[2]), nepasikeitė ir po 1386 m. Jis ir toliau valdė Trakus. Jo pozicija galėjo rutulotis ypač 1386 metais. Jis prisiekė pildyti lėno prievoles lenkų karūnai ir toliau pasilaikė aukštesnę vietą. Jogaila pasiliko Didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu. Būtų lengva ištirti santykius, jei lenkų karalystė ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė nebūtų susijungusios į vieną asmenį ir jei lenkų karaliaus kompetencija nebūtų buvusi susijusi su Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio kompetencija. Tada ir nuolankumas karaliui galėjo būti kitoniškas. Nes jeigu Jogaila su savo valstybe būtų įstojęs į karūnos sąjungą ir jei tuo laiku būtų buvęs Krokuvoje karalius, tai būtų užtekę, jei Jogaila būtų tik prižadėjęs ištikimybę ir priklausomybę visai valstybei. Jogaila gi šio pasižadėjimo negalėjo duoti, kadangi viename asmenyj jis buvo vasalas ir lènininkas. Dėlto atskiri lietuvių-rusų kunigaikščiai turėjo prisiekti lenkų karūnai. Jogaila buvo Didysis Lietuvos Kunigaikštis ir greta jo nebuvo kito Didžiojo kunigaikščio. Aikštėn iškyla, koks buvo padėjimas 1398 metais, nes Jogaila po 1386 m. vadinosi „supremus dux Lithuaniae" šalia kurio galėjo dar būti mažesnis „magnus princeps"[3]). Kaip kronikų autorius sako, Jogaila

---

[1]) Zbiór praw litewskich ed. D z i a ł y ń s k i, pusl. 1 ir kit.: Ir lietuviai galėjo džiaugtis panašiomis teisėmis, „quibus et caeteri nobiles in terris aliis regni nostri Poloniae potiuntur, ne videantur in juribus dispares, quos eidem coronae subjectos fecit unum".

[2]) Net čia amžiaus dalykas turėjo reikšmės. Полн. собр. р. л. XVII, 92.

[3]) Ypatingu būdu jau 1386 metais Vytautas pasirodo šalia Jogailos, kaip didysis kunigaikštis; tai matyti iš 1386 metų lapkričio 4 d. dokumento (Cod. epist. saec. XV, I n. 8): Vladislaus dei gracia rex Poloniae, Lithuaniae princeps supremus, heres Russiae et nos magnus dux Witold. Tai visiškai sutinka su 70 ir kit. puslapiuose duotu vaizdu apie Vytauto veiklą nuo 1386—1389.

1387 m. paskyrė Skirgailą vadinamu „principalis dux“, kad jis būtų Lietuvos vyriausybės prieky[1]). Skirgailos pozicijai duotas Jogailos nusakymas yra tikras, nes pats Jogaila sakė, „kad mes jį labiau branginsime už mūsų brolius ir labiau jo klausysime, negu mūsų draugų ir brolių“[2]). Kokį gi vardą jis galėjo užsitarnauti? Ar jis buvo Didysis Kunigaikštis, ar vietininkas? Nebuvo nei pirmas, nei antras. Jo gyvenimas buvo panašus į Didžiojo Kunigaikščio. Dėl to Skirgaila kitų buvo vadinamas Didžiuoju Kunigaikščiu, net supremus dux[3]). Jis veikė tik jam Jogailos paskirtose ribose. Kaip Trakų kunigaikštis, turėjo jis savo rankose dideles karo pajėgas. Nebuvo tačiau paprastas vietininkas, nes to vardo jis visai neturėjo. Jo pozicija dar tvirtai rėmėsi dinastijos šeimos struktūra, jis turėjo, galima sakyti, pavadavimo funkcijas. Antra vertus, Skirgaila reprezentavo Jogailai šalį taip, kad Lietuvos valstybės vieningumas buvo ypač aiškus. Rodos, kad Skirgaila neturėjo santykių su rusų kunigaikščiais, išskyrus tik tuos, kurie betarpiškai jam priklausė. Čia, be abejo, prisidėjo betarpiška Jogailos galybė. Šie santykiai išsilaikė iki 1392 m., iki buvo pakviestas Vytautas.

Tai buvo visoko pamatas, su kuo Vytautas turėjo skaitytis. Per šešerius metus atsitiko daug naujų dalykų. Buvo sutvirtėję ar bent pradėti santykiai, kurių pakeisti negalėjo net Vytautas. Vis dėlto buvusioji Skirgailos pozicija davė progos *stiprėti Vytauto autoritetui,* nes pats Jogaila bematant atšalo nuo Lietuvos. *Vytautui priešais akis stovėjo tikslas — Lietuvos nepriklausomybė, o su tuo ir unijos pašalinimas.* Prie šio

---

[1]) Długosz: Hist. Pol. X, 477: „ut summae rerum in Lithuania praeesset“.

[2]) J. Jakubowski: Opis księstwa Trockiego z r. 1387, Przegl. hist. 5 (1907), 44 ir kit.: „а держати ми его выше всей нашей братьи, и слушати ми его болѣ всѣхъ своихъ пріятелей и братьи“. Įsidėmėtina, kaip Skirgaila 1387 metų bajorų privilegijoj vadinamas. Vladislaus rex Poloniae, Lithuaniae que dux supremus et heres Russiae duoda privilegiją „universis et singulis Lithuanis armigeris sive bojaris nostrae ditioni ac signanter illustris principis domini Skirgaylonis ducis Lithuaniae et domini trocensis et polocensis subditis“. 1416 metų Ordino skundo rašte apie Skirgailą sakoma: „qui tunc vice sua (sc. Jagiellone) regebat Litwaniam“, Cod. Vit. Ant. n. 6.

[3]) Cod. Vit. n. 34.

tikslo, nepaisant naujųjų santykių, vedė labai tolimi keliai, kurių galą Vytautas galėjo beveik sučiupti, tačiau pasiekti negalėjo. Vytautas 1392 m. *Astrovo sutartimi nebuvo* Didysis Kunigaikštis, taip pat nebuvo nei valdžios vietininkas, nei vyriausias seniūnas. Kaip Kęstutis ir Skirgaila, lygiai taip ir jis gavo tarpininko vietą, jis buvo didesnis už kiekvieną atskirą kunigaikštį, bet neturėjo patsai iš savęs didžiojo kunigaikščio teisių, o tiktai pavaduojamąją valdžią. Kaip tik šiuo momentu vėl iškilo Lietuvos-Rusijos vieningumas, kuris anksčiau buvo susilpnėjęs, bet dar nepražuvęs. Čia Vytautui reikėjo parodyti, ar jis, iš garsios praeities semdamas, gali sugebėti atlikti pasaulinio masto politiko uždavinius. Tuo laiku Vytauto rankose buvo tiek pajėgų, kad būtų galėjęs pasipriešinti net lenkams. Prie jo valdomųjų sričių prisidėjo dar Jogailos suteiktos didžiojo kunigaikščio teisės, apimančios Lietuvą ir Rusiją, ir kurias Vytautas dar labiau stiprino, išleisdamas, kaip aukščiau buvo minėta, konstitucijos reformą. Prie to prisidėjo dar palanki Ordino politika. Dar labiau sekėsi Vytautui rusuose ir totoriuose. Jau pirmieji laikai po 1392 m. aiškiai pranašavo toli siekiančią universalę politiką Vytauto, kuris išėjęs griežtą realios politikos mokyklą, pamažu sugebėjo realizuoti savo politiškus idealus. Nuostabi buvo Vytauto politikos pusiausvyra tarp Rytų ir Vakarų, tai uždavinys, kuris išspręsti Lietuvos politikai nesisekė, faktas, einąs iš vidaus pasidalinimo, kuris jau tuomet tiek daug nelaimių Lietuvai buvo sudaręs. Nors ir dabar liko dvilypumas (Lietuva ir Lenkija), tačiau jis buvo daugiau teoretiškas negu praktiškas. *Vytauto valdžia Lietuvoje beregint išaugo į absoliutizmą,* nes Jogaila atsidavęs lenkų karalystei, visai maža domėjosi Didžiojo Kunigaikščio vardu ir laikė jį kaip mažos vertės dalyką. Nežiūrint Krevos unijos, Vytautas dėl politiškų pasėkų laimėjo lemiančią persvarą. Niekur nepasireiškė toks priešingumas tarp teisės ir realybės, pareigos ir būtinumo, koks buvo Vytauto politikoje pirmame Lietuvos nepriklausomo valdymo dešimtmety. Kiekvienas gi faktinis padėjimas įstengiasi virsti teise. Vytauto galybė pranešė tas ribas, kurias buvo nustačiusi ir leido Krevos sutartis, ypač troškimas lenkų nacionalistų sluoksnių. Jie troško Lietuvos regreso, Lietuvos politikos silpnėjimo prieš Lenkų karūną. Tokią žeminančią, šalutinių žemių būklę, kokią lenkai linkėjo lietuviams, aną gryną funkciją, Jogailos

jaunamartės dovana lenkų karalienei, Vytautas smarkiai nustūmė į šalį. Vytautas kiek tik begalėdamas stengėsi įgyti Lietuvai tokį pat rangą, kokį ir Lenkija turėjo, ypač stengėsi palaikyti viduje Lietuvos nepriklausomybę, laisvą nuo įvairių lenkų įsikišimų. Iš tokios būklės kilo pirmieji 1395 m. įvykiai. Santykiuose su užsieniu (tik ne su lenkais) Vytautas vadinosi „Didžiuoju Kunigaikščiu[1]"; tokiu pat titulu vadino jį ir užsienis. Tuo Vytautas gavo įspūdžio, kad pats esąs Gedimino ainis ir dėlto galįs valdyti kaip didysis kunigaikštis ir vadintis šiuo titulu. Dvilypumas pagaliau be sunkenybių baigėsi lenkų karalystėj, nors Lietuvoj teroretiškai dar buvo užsilikęs. Jei lietuvių didysis kunigaikštis tapo lenkų karaliumi, viskas turėjo būti paaukštinta. Šiuo atžvilgiu lenkų karalius ir Lietuvos Didysis Kunigaikštis atsistojo tokiame santyky, kaip kad buvo Lietuvos Did. Kunigaikštis su Trakų kunigaikščiu. *1395—1398 m. buvo sunkiausi, lemiantieji metai unijai,* nes Vytautas tiksliai siekė įkurti savo nepriklausomą Lietuvos valstybę ir panaikinti uniją. Nors Vytautas iš unijos ir naudos turėjo[2]), tačiau mažai ją vertino, kai dalykas sukosi apie Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę. Tik dėl šitokio Vytauto nusistatymo galima paaiškinti visus vėlesnius įvykius.

Dalykų keitimasis Lietuvoj buvo lenkams ne paslaptis. Apie tai dažnai primindavo karalienei, kuri šiuo dalyku rūpinosi, uoli lenkų partija, norėdama išsaugoti karūnos teises. Kaip gi galėjo karalienė lengvamaniškai atsižadėti tos jaunavedžio dovanos, ar gi veltui turėjo žūti jos asmens auka vasltybės gerovei padaryta? Ar galėjo ji duotis apgaunama lietuvių „barbarų" — taip lenkų sluoksniai vadindavo lietuvius — ir atsižadėti jos vaisių? Vytautas turėjo ir Lenkijoje savo šalininkų, kuriems stengėsi padėti, ypač Spitekui iš Melštino, kuriam davė pusę Podolės ir — didžiausiam lenkų skausmui — šias žemes davė „ne kaipo lenkų karalystės, bet kaipo Lietuvos valstybės dalį". Šis faktas, rodos, priešinosi Vytauto siekimams pašalinti atskirus kunigaikščius, tačiau Vytautas ir Lietuva susilaukė iš to gražių vaisių, nes tuo buvo sutrukdytas lenkų siekimas atsidaryti vartus į Juodąją jūrą per Mažąją Lenkiją ir Podolę, taip pat lenkai turėjo Voliniuje išsižadėti tų žemių, ku-

---

[1]) Cod. Vit. n. 117.

[2]) Dlugosz: Historia X, 505.

rias buvo įsigiję sumišimų laikais. Ši Vytauto grąžinimo politika sutrukdė lenkų bajorų planus — plėsti lenkų ekspansiją rytuose, Vytauto pranešanti jėga ir galybė davė suprasti, kad jis įstengs paimti į savo rankas visas iki šiol svyruojančias pasienio sritis.

Vytauto politika su kryžiuočiais taip pat nebuvo lenkams pageidaujama, nes ši politika buvo pagrįsta draugišku kai kurių dalykų sprendimu. Visi, be abejo, gerai atsiminė, kad ir pačiam Vytautui teko du sykiu gyventi pas kryžiuočius pasislėpusiam. Iš tikrųjų, buvo labai artimas įtarimas, kad Vytautas iš naujo ketino atkristi nuo unijos. Kas gi galėjo sužinoti Vytauto planus, kas gi galėjo įtikinti, kad Vytautas, pasitaikius pirmai progai, nedarys galo visiems varžymams ir net pačiai unijai. Iš šalies žiūrint tačiau nieko neatistiko tarp Lietuvos ir Lenkijos, nors įtempimas ir buvo labai didelis. Tai būtų buvę negalima, jei Jogaila tylomis nebūtų pakentęs Vytauto darbų ir užsimojimų. Pati Jogailos *pozicija buvo netvirta*. Iš visko, rodos, išeina, kad Jogaila slapta pritardavęs Vytauto planams, kad jis labiau žiūrėdavo į Lietuvą, negu į Lenkiją, ypač gi dėl dinastijos priežasčių. Jogailos, lenkų karaliaus, ateitis ir likimas parėjo nuo to, ar jis su Jadvyga turės įpėdinių, ar ne. Šis klausimas vis dar buvo neaiškus, tad ir Jogaila turėjo atsiminti, kad vieną dieną turėsiąs su lenkais atsisveikinti. Jis būtų stengęsis tampriai surišti Lietuvą su Lenkiją tik tuomet, jei būtų pamatęs, kad šią didžiulę karalystę galės palikti savo giminei. Bet kadangi Lenkijoj vis dar buvo galimumo, kad lenkai galį atitekti ir kitai dinastijai, Jogaila, be abejo, manė bent Lietuvą sau išgelbėti ir dėlto pats prisidėjo ir leido Vytautui veikti, kad Lietuvai būtų užtikrinta nepriklausomybė. Dėl šių tad dinastinų priežasčių Vytautas ir Jogaila buvo labai artimi ir dirbo išvien. Abu buvo vėliau opozicijoj su ta lenkų sosto partija, kuri rado daug Jadvygos pritarimo. Ji bijojo nustoti Lietuvos, todėl suprantama ir tai, kad ir jos 1398 m. žygis — ji ir šiaip savarankiškai dalyvavo valdžioj — rėmėsi 1385/86 metų sutartimi, kuria Jogaila jai buvo prižadėjęs duoti lietuvių-rusų žemes ir ji iš jų reikalavo mokesčių[1]). Todėl reikėjo pamiršti

---

[1]) Johann v. Posilge, Script. rer. Pruss. III, 219 ir kit. duoda vienintelę šių įvykių aiškesnę žinią. Greta kitų taip pat ir šiuos klaidingai vertina A. Lewicki: Kiedy Witold został wielkim księciem Litwy?, Kwart. hist. 8 (1894), 430.

penkerių metų praeitis, lenkai turėjo griežtai siekti Krevos unijos programos įvykdymo, juoba dėl to, kad Vytautas pasiekęs tuo metu tokios politiškos galybės, kuri galėjo tyčiotis iš unijos reikalavimų, tikriausiai galėjo atsisakyti tarnauti karalienei, nes buvo Lietuvą-Rusiją tiek sustiprinęs, kad ji sudarė vieningą frontą, ir pašalinęs atskirus kunigaikščius, kurie galėjo lenkams duoti progos mėginti savo užgaidas. Arenon išėjo pirmą kartą naujai perorganizuota Lietuva, kurią Vytautas per pirmuosius penkerius metus buvo sukūręs, kurios visuomenė pirmą kartą prabilo ir lėmė krašto likimą. Dabar lenkų puolimams buvo labiau svarbu lietuvio laisvė, patys lietuvių ir bendros valstybės pamatai, negu Gedimino dinastijos klausimai. Vytautas žadėjo *laisvės* tiems bajorams ir tarnybiniams kunigaikščiams, kurie buvo nepatenkinti lenkų galybės persvara, jautėsi, pav. renkant Vilniaus seniūną, esą aukštesniojo lenkų bajorų luomo apgauti ir visiškai išstumti. *Lietuva lietuviams,* savas kraštas saviesiems, ana gyvos tautos mintis, reikalaujanti autonomijos stipresniajam, sujudino lietuvių gimines, norinčias atsipalaiduoti nuo neteisėtai uždėtų pareigų ir naštų, taip pat ir nuo mokesčių, kurie simbolizavo lietuvių priklausomumą lenkams — tai buvo bendri reikalavimai lietuvių, kurie priešinosi unijai. Pats Vytautas savo drąsiais kariškais darbais sužadino lietuvių tautinę savigarbą, padarė atsakingus dėl bendrų 1398 m. valstybės dalykų. Vytautas kaip tik ketino su kryžiuočiais sudaryti svarbią sutartį, norėdamas slaptu Jogailos pritarimu duoti žemių amžiniems lenkų priešams — kryžiuočiams. Jadvyga pakėlė savo perspėjantį balsą. Vistiek, Vytautas jau ėjo tais keliais, kurie tolino nuo Lenkijos. Kaip tik šiuo momentu kilo didelis lietuvių, net ir rusų entuziazmas, kurie, turėjo galvoj, kad lenkų įtakoj perdaug krikščionėjanti Lietuva, bus ateity aršiausias rusų religijos ir politikos priešas. *Iš tikrųjų atsitiko, ko niekas nelaukė: Lietuvos bajorai apšaukė Vytautą Lietuvos karaliumi.* Šis faktas lenkams reiškė unijos panaikinimą. Pavojingiausias lenkų lietuvių politikos momentas atėjo pergreit. Šių faktų šviesoje lenkų patriotai bajorai sumišo. Juk pats Jogaila rėmė Vytauto planus, jo nesusipratimai su Jadvyga pasiekė aukštą laipsnį. Jei paskutiniu momentu lenkai nusileistų, tai Vytautas buvo pasiruošęs eiti savais, be lenkų, keliais, net priešingais Lenkijai. Nereikia aiškinimų, ką reiškė Lenkijai ši Vytauto politika, ypač tuomet, kai jis

iškilmingai patvirtino taiką su kryžiuočiais. Vargu dabar lenkai būtų begalėję atsispirti Vytauto sudarytai galybei. Šis įsitikinimas padarė tai, kad lenkų sosto partijos užgaidos ir pastangos nusilenkė prieš Vytautą, toli siekiantį diplomatą. Tad reikėjo, kaip kalba kai kurie faktai, skubiau pradėti derėtis. Iš 1398 m. yra išlikęs dokumentas[1]), kuriame Vladislovas (Jogaila) tituluojamas „rex Poloniae Lithuanique princeps supremus et heres Russiae", Vytautas gi tituluotas „ex parte Regni Poloniae supremus dux Lithuaniae[1])". Tuo Vytautas atsisakė nuo vainikavimo. Jis pasiliko lenkų karalystės sąjungoj, tapo ir išbuvo visą amžių didžiuoju kunigaikščiu. Susitaikymas buvo labai jam naudingas[2]), nes buvo bemanąs daryti svarbų politikos žygį — pradėti karą, kurį vadino kryžiaus karu, prieš totorius. Ir šiam užsimojimui priešinosi lenkai, ypač Jadvyga pranašavo blogą, nes šio didžio karo laimėjimas dar labiau būtų sustiprinęs Vytauto galybę, ir pats laimėtasis kompromisas būtų pakrypęs negeistinon pusėn.

1399 m. panašiai kaip ir 1398 m. buvo naujų krizių metai. Vytautas nors ir *nukentėjęs ties Vorksla,* bet dėl Jadvygos mirties ir Jogaila buvo patekęs į sunkų padėjimą. Lenkuose, rodos, buvo balsų, kurie liepė Jogailai grįžti į savo tėvynę[3]). Jis pats panašiai irgi buvo pareiškęs lenkams[4]). Bet kaipgi galėjo Lenkija tuo metu, kai buvo apsupta priešų, panaikinti uniją, kuri besilaikė tik Jogailos asmeniu. Antra vertus ir Vytautas buvo linkęs susitaikinti, nes ankstybas unijos galas būtų galėjęs visiškai sutrukdyti pribrendusius jo planus. Jogaila būtų sugrįžęs į Lietuvą pasivadinęs Didžiuoju Kunigaikščiu; Vytautas būtų turėjęs tenkintis vien Trakais. Užslopintas na-

---

[1]) Halecki: Dzieje unii Jagiellónskiej I (1919), 156.

[1]) Taip pat pažymėtina, kad Vytautas tais pačiais metais, darant Salyno taiką, vadinosi: supremus dux Litwaniae et Russiae, Bunge IV n. 1479.

[2]) Vytautas pats buvo išvykęs į Krokuvą, kad pašalintų visus nesusipratimus ir tai tikriausia 1399 m. pirmojoj pusėj. Kad ginčas ir vasarą dar nebuvo baigtas, matome iš Ordino vyriausio magistro pranešimo: „Mes mielai girdžiame, kad Jūsų ir kilniojo kunigaikščio, Jūsų brolio, Lenkijos karaliaus, santykiai esą kuo geriausi ir draugiški, ir manome, jog viskas baigsis kuo puikiausiai," Cod. Vit. n. 201.

[3]) Kad tokių balsų ir vėliau dar buvo, gali įrodyti pranešimas apie 1410 m. Petrikavo reichstag'ą, Raczyński: Cod. Lith., 112.

[4]) Długosz: Historia X, 537 ir kit.

minis karas būtų vėl prasidėjęs su visu karštumu ir jaunesnysis Jogailos brolis *Švitrigaila*[1]), kuris buvo pradėjęs sistematingai plėsti savo galybę, o ją ypač rėmė lenkai, nes matė jį esant Gediminaitį, būtų galėjęs sutrukdyti toli siekiančius Vytauto planus ir galybę. Šį pavojų Vytautas numatė, kai Švitrigaila gavo ties Vorksla žuvusio Spiteko iš Melštino Podolę ne kaip Lietuvos dalį, bet kaip lenkų karalystės lėną. Tuo ši sritis buvo galutinai prijungta prie Lenkijos, tuo įvyko lenkų sosto ir dvaro partijos puolimas sulaužyti Jogailos ir Spiteko padarytą sutartį.

Visi šie momentai reikėjo išaiškinti, jie vertė ir Vytautą nusileisti, jei jis nenorėjo naujų karų, iš naujo bėgti ir susilaukti užsienio spaudimo, lemiančio ir jo likimą. *Nauja* 1400 m. po ilgų derybų padaryta *sutartis Vilniuje — Radome*[2]) gavo abiejų šalių bajorų pritarimą. Lenkams buvo aišku, kad jau nebeįstengs pasiekti to, kas buvo pasiekta 1386 m., kad apie inkorporaciją negalėjo būti nė kalbos, o Vytautui taip pat buvo aišku, kad jis turįs atsisakyti visų nepriklausomybės siekimų Lietuvoje, kad jis negalįs būti tuo tarpu nepriklausomos Lietuvos karalius. Kas buvo dabar nutarta, tas paliko ateičiai pagrindu, kuris vėliau iš esmės nepakito. Pirmiausia Lietuva-Rusija pasiliko savotiška valstybė. Kaip seniau, taip ir dabar Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė išėjo plotmėn kaip atskiras vienetas. Čia niekas nepakito nuo 1386 metų. Branduolo ir šalutinių žemių sistema iš naujo prigijo. Lietuva nebuvo atskirta nuo lenkų karalystės, bet taip pat 1400/1 metų sutartimi nebuvo ir vienodo rango su Lenkija. Lenkų karalystės atžvilgiu Lietuva buvo, palyginti, antraeilė šalis, kaip kad Rusija su Lietuva. Vytauto pozicija pakito tiek, kiek Jogaila pripažino Vytautui iki gyvos galvos Didžiojo Kunigaikščio teises Lietuvoj ir Rusijoj. Iš to kilo naujų dalykų. Vytautas ir toliau pasiliko „dux Lithuaniae“, gaudamas nuo Jogailos Lietuvą-Rusiją, kitais žodžiais tariant: šalutinių žemių kūrinys Lietuva-Rusija gavo aiškų nepriklausomos pozicijos reprezentantą, kuris eitų didžiojo kunigaikščio pareigas ir kurio klausytų išlikę atskiri kunigaikščiai. Po Vytauto mirties Lietuva turėjo atitekti lenkams. Iš šių aktų kilo įvairiausių inkorporacijos unijos ir,

---

[1]) Pal. A. Lewicki: Powstanie Świdrigiełły, Rozprawy akad. um. hist. fil. II, 4 (1892).

[2]) Cod. Vitoldi n. 233, 34.

apskritai, nepriklausomybės ar vienodumo, personalės ar realės unijos nuomonių. Apskritai, mažiau kuo pasikeitė, negu buvo tikėtasi. Lietuva pasiliko lenkų karalystės narys, tik jos valstybės vienetas toliau išėjo aikštėn, tapus Vytautui betarpišku jos valdovu, kuris, o tatai svarbiausia, buvo lenkų karaliaus pasirinktas ir dėl to stovėjo žemiau už lenkų karalių. Vytauto niekas negalėjo atstatyti, nes Jogaila pastatė jį visam amžiui. Šiuos santykius galima statyti jau greta buvusių atskirų kunigaikščių pozicijos. Ši tvarka galėjo derintis ir dinastijos paveldėjimo teisėmis.

Vienas faktorius pranašavo naujus laikus, kurie vis dėlto iš esmės nepakeitė Lietuvos Lenkijos valstybės santykio, būtent, Lietuvos ir Rusijos bajorai. Be abejo, tas faktorius buvo tik bajorai katalikai, vadinas, tikrosios Lietuvos aristokratai, kurie, kaip Lietuvos žemių politikos atstovai, pritarė ir laidavo sutarties nuostatų vykdymą, kas taip aiškiai charakterizuoja atskirų kunigaikščių nykimo laikus. Prasiveržė monarchiška idėja ir stiprėjo bajorų politinė galia. Vis dėlto dar buvo išlikę atskirų kunigaikščių, kurie dabar, lygiai kaip 1386/89 m., pasižadėjo būti ištikimi[1]) Šį kartą jie prisiekė ne lenkų karaliui, bet Vytautui, prižadėdami po Vytauto mirties laikytis Lenkijos. Skirtumas tarp dabarties ir pirmesnių laikų buvo tas, kad dabar Lietuvoj buvo valdovas su didžiojo kunigaikščio teisėmis, — pirmiau visa tai turėjo Jogaila, buvęs kartu ir lenkų karalius, — kad Vytautas, nors ir Jogailos buvo paskirtas, valdė žemę kunigaikščio teisėmis. Žemesnis Lietuvos vaidmuo greta Lenkijos išėjo iš tam tikrų vienpusiškų taisyklių. Suprantama, kad Jogaila, kaip lenkų karalius, buvo vyriausias Lietuvos vadas (supremus dux). Šioje sutartyje tačiau buvo neišaiškinti kai kurie, ypač atskirų sričių įpėdinių paveldėjimo dalykai. Tik vienas dalykas buvo tikras, kad, mirus Vytautui arba Jogailai, vis dėlto neturėjo nutrūkti abiejų šalių vieningumo ryšiai. Tik tuomet Lietuvos šalutinių žemių ir savos valsty-

[1]) Pal. keletą Cod. epist. saec. XV, I n. 27—30. Reikia pažymėti, kad šie kunigaikščiai Vytautą vadina „didžiuoju kunigaikščiu“, nors jį patys lenkai tik hercogu vadina. Taip 1400 m. gruodžio mėn. 31 d. kunigaikštis Aleksandras Patrikevičius iš Starodubo padarė ištikimybės priesaiką: „по смерти нашего государя великого князя Витовта не искати ми иныхъ государевъ мимо нашего милого государя кроля Влодислава Польского и коруны Полскоѣ“, Акты Зап. Росс. I n. 17.

bės vaidmuo turėjo iškilti, nes be jo žinios ir sutikimo lenkai negalėjo rinkti karaliaus. Atvirkščiai, lietuviai žadėjo, Vytautui mirus, nerinkti naujo valdovo, bet grįžti prie lenkų karalystės. Šiuo atveju lenkų karalius galėjo pasiimti ir vykdyti didžiojo kunigaikščio teises ir valdžią.

Tuo iš naujo buvo padėti tvirti Lenkijos-Lietuvos-Rusijos sugyvenimo pamatai vienoje valstybėje — lenkų karalystėje, kurios ribose Vytautas turėjo daug laisvės. Vėl buvo galima žengti 1398 m. pertrauktais keliais. Ši rolė Vytautui nelabai patiko, nes reikėjo eiti greta lenkų. Vis dėlto ir priklausymas lenkų karalystei turėjo nemaža gero: Lietuvos priešas, vaidinęs svarbų vaidmenį jos istorijoj, kuris dažnai draskė Lietuvos veikimą kitose šalyse, buvo visiškai perblokštas; be to, dar daugiau: Vytautas savo užsimojimams galėjo gauti ir lenkų pagalbos.

Nežiūrėdamas Vilniaus-Radomo unijos galutinių taisyklių, Vytautas *nenurimo jų nepakeitęs*. Jo pozicija labai dar *parėjo nuo* lenkų ir Jogailos malonės. Tad ir laikmetis iki 1413 m., kada Horodlėj rimtai tartasi dėl neaiškių unijos punktų, buvo pilnas netikrumo ir bandymų panaikinti bei silpninti uniją tiek iš šalies, tiek iš Vytauto pusės. Tačiau Vytautas vėl buvo verčiamas pripažinti uniją. Vytauto svyravimai buvo ne vien tik unijos ribose, jo interesai siekė toliau už lenkų politiką, kuri jį rišo labiau su rytų dalykais. Tam reikalui reikėjo vakaruose sutvirtinti taiką, tai Vytautas ir padarė, pradėdamas labiau bičiuliautis su Ordinu, o lenkų nuomone tat visiškai prieštaravo unijos dvasiai. Dėlto šiais metais lenkai vertė Vytautą iš naujo prisiekti unijai ištikimybę; Vytautas per trumpą laiką padarė net tris ištikimybės priesaikas[1]). Manoma, kad 1405/6 metais tarp Lietuvos ir Lenkijos buvo padarytas unijos atnaujinimas[2]), nors apie tai neišliko jokių dokumentų. Rodos, kad Vytautas buvo užėmęs naują poziciją, nes jo titulas buvo pasikeitęs. Jis vadinosi Didžiuoju Lietuvos ir Rusijos Kunigaikščiu[3]), tuo tarpu kai pirma vadinosi tik kunigaikščiu. Taip darė jis iki 1411 m.

---

[1]) A. Prochaska: Nieznany akt homagialny Witolda, Kwart. hist. 9 (1895), 233 ir kit.

[2]) Į tai atsižvelgė ir Horodlės unija.

[3]) Jis vadinosi vieną sykį supremus dux, kitą kartą maior dux Lithwanie et Russie. Pal. kad ir W. Semkowicz: Przywileje Witolda dla Moniwida, Aten. Wileńskie I (1923), 257, 259; Napiersky: Russ. livl. dok. n. 140; Cod. Vit. n. 320.

Į Vytauto darbus lenkai žiūrėjo su suprantamu *nepasitikėjimu*. Apskritai, buvo ne ta atmosfera, kuri turėjo būti po seniai įsigalėjusios unijos. Lenkai gerai žinojo, kad Vytautas unijos sąlygas priėmė, kaip prievarta uždėtas pareigas, kurių jis, progai pasitaikius, mėgins nusikratyti. Unija pasirodė tvirta tik trumpu momentu, būtent svarbiame istorijos įvykyje — *Žalgirio kovoje*[1]), kur lietuviai ir lenkai bendrai grūmėsi su kryžiuočiais. Bet ir čia kilo pagaliau nesusipratimas, kuris aiškiai rodė, kad unijos ryšiai buvo netamprūs ir neaiškūs[2]). Vytautas ir šioje žūtbūtinėj kovoj neužmiršo Lietuvos reikalų ir kovoj elgėsi visai netaip, kaip kad lenkai darė ir norėjo. Dėl Lietuvos interesų Vytautas pasitraukė iš kautynių anksčiau, negu karas tai būtų leidęs, rodės nenorėjo sunaikinti Ordino[3]). Iš to mažiausia išeina, kad Lenkijos-Lietuvos karo tikslai nesutapo, vadinas, buvo rimtas perspėjimas unijos patvarumui. Tuo pačiu Vytautas parodė lenkams savo galią, nes Vytautas elgėsi savavališkai, ko lenkai sutrukdyti nesugebėjo. Vytauto nepriklausomybės ir savarankiškumo jausmas žymiai sustiprėjo ypač dešimtmety po Vilniaus-Radomo sutarties. Torno taika buvo seperatistinės lietuvių dvasios laimėjimas, Vytautas buvo *nugalėtojas, ir Lietuva iš to sėmė daug naudos.* Toliau buvo taip, kad lenkai unijai palaikyti turėjo duoti daug aukų, o Lietuva, naudodamosi jų vaisiais, už lenkų aukas atsilygino vis giliau naikindama unijos šaknis.

Vytautas kaip nugalėtojas pirmiausia pasireiškė tuo, kad nuo šiol nuolat nešiojo „Didžiojo kunigaikščio" titulą[4]). Vytauto galybė augo greta Jogailos, ypač sugrįžus iš rytų fronto, kur Vytautas įgijo naujos laimėjimo garbės, morališkos persvaros ir Lietuva buvo jau ne žemesnė, bet ėjo šalia Lenkijos ir Vytauto įtaka Lenkijoj pradėjo būti smarkiai matoma.

---

[1]) Pal. pav. Smolka: Witold pod Grunwaldem, Szkice historyczne I (1882), 31 ir kit.; arba A. Prochaska: Przyczynki krytyczne do dziejów Unii, Rozpr. akad. um. wydz. hist. fil. II, 8 (1896), 112 ir kit.

[2]) Tas aišku ir iš tos žinios, kurią Ordino magistras gavo apie 1410 m. Petrikaueno reichstag'ą, kur kaip tik dėl Voliniaus-Podolės pasireiškė lenkų-lietuvių priešingybė, Raczyński, 112.

[3]) Długosz: Historia XI, 86.

[4]) Taip yra jau Torno taikos raštuose, Raczyński 129: Wladislaus unacum praeclaro principe domino Alexandro alias Wytowldo Magno Duce Lithuaniae. Taika sudaryta inter nos et Regnum nostrum ac terras Lithuaniae et aliis nobis subiectis.

Vistiek Vytauto pozicija buvo daugiau faktinė, negu teisinė, nes 1400/1 m. unijos sutartis dar galiojo, o ši sutartis aiškiai sako, kad Vytautui didžiojo kunigaikščio valdžia buvo Jogailos duota. Dabar bematant Vytautas pasiekė, ko buvo troškęs ir ką 1398 m. buvo laikinai pasiekęs, būtent, savarankiško monarcho poziciją. Visi šie įvykiai sunku suprasti remiantis konstitucijos dėsniais ir teisėmis, bet jie yra tikri ir geriausiai liudija apie istorinį išsirutulojimą ir esmę. Vytautas nemėgo šuolių, bet viskam leido rutulotis pamažu ir nuosekliai. Ir šis Vytauto veržimasis po Torno taikos turėjo versti lenkus susirūpinti. Be to, tiek kryžiuočiai, tiek net ir Zigmuntas mėgino toliau skaldyti uniją. Kad išvengtų visų pavojų, lenkai vėl *vertė atnaujinti uniją,* kuri buvo 1412 gale pradėta ir *1413 m. pradžioje Horodlėje*) pabaigta*[1]. Unijos reformų norėjo lenkai, taip pat ir Vytautas. Tačiau Vytautas reformų norėjo ne dėl pavojaus, bet savo tikros pozicijos dėka galėjo jau daugiau reikalauti, negu kad lig šiol turėjo. Dėl šių tat priežasčių unijos reformų norėjo ir Lietuva. Horodlės unija, kuri sujungė daug naujų dalykų su senais, rodė, kad ateity unija galėsianti pasilikti nuolatinė ir pastovi, bet galėsianti priimti ir naujybių. Vilniaus-Radomo sutartis buvo nepaliesta, ir dėlto nebuvo paliesta branduolo ir šalutiniųjų žemių tvarka karalystėje. Čia gi išėjo aikštėn, kad Vytautas ir Lietuva jau pradėjo žygių, apie kuriuos kadaise manė ir Jogaila su lenkais. 1401 m. Vytautas visam amžiui užsitikrino sau Didžiojo Kunigaikščio poziciją. Be to, buvo nuspręsta, kad ir po Vytauto mirties Lietuvą valdysiąs savas didysis kunigaikštis. Tuo sutrukdė bandymus sujungti lenkų karaliaus ir Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio titulą viename asmenyje. Lietuva veržėsi priekin, kaip atskira valstybė, turėdama atskirą valdovą, skirtingą nuo Lenkijos karaliaus. Šie žingsniai padaryta ne tiek Vytauto garbei padidinti, kiek apsaugoti Lietuvos pozicijai Lenkų karalystėje. Šiais įvykiais buvo pašalintas pavojus suskaldyti Lietuvą į atskiras dalis arba paversti lenkų provincijomis. Tuo pat laiku pa-

---

[1]) Išspausdinta D z i a l y ń s k i o, Ziór praw litewskich, 7 ir kit. D ł u g o s z: Historia XI, 152 ir kit.; pal. taip pat И. Я к у б о в с к і й: Земскіе привилегіи великаго княжества литовскаго, Журн. мин. народн. просв. 1903 m. birželio mėn., 291 ir kit. Iš raštijos palyg. aukščiau 102 pusl. suminėtus darbus.

*) Lietuvių kalba įprasta ir Gardeliu vadinti (R e d.).

sibaigė ir ligšiolinės didžiojo kunigaikščio teisės, turinčios tik atstovaujamą charakterį. Nuo šo laiko lenkų karalius buvo renkamas tik pasitariant lenkų pralotams ir baronams su Lietuvos atstovais. Svarbiausia buvo, kad Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio titulas buvo nepaveldimas, kas lenkams būtų labai nepatikę, nes Lietuvos dinastijose būtų galėjęs prasidėti visiškas nepriklausomybės siekimas. Apie senąsias sosto įpėdinių teises ir paveldėjimą nieko nepasakoma. Naujybės — tai Lietuvos laimėjimas.

Lenkų, ypač gi *bajorų siekimai*, buvo tuo metu kitoki. Lenkų bajorai nenorėjo ir girdėti apie bet kokias lietuvių bajorų teises renkant lenkų karalių; Jogailaičių įpėdinių klausimas buvo dar vis neaiškus. Prie lenkų užgaidų galima priskirti visa tai, kas Lietuvą galėjo pririšti prie Lenkijos, nes Horodlės aktas faktinai turi du veidu. Greta Lietuvos nepriklausomybę garantuojančių nuostatų buvo ir tokių, kurie Lietuvą glaudžiai jungė prie Lenkijos. Nėra abejonės, kad tai buvo lenkų unijonistų programa. Jiems buvo svarbu — o tai išeina jau iš 1387 m. išleistų privilegijų — kiek galint pritaikinti Lietuvai lenkų kultūriškas, socialis gyvenimas, tiksliau tariant — Lietuvos lenkinimas. Ypač šiuose dalykuose Horodlės unija galėjo veikti, nes buvo įpintos ir bajorų privilegijos. Visos taisyklės galiojo vėl tik bajorams-katalikams[1]).

Lenkai pravedė, kad Lietuvos ir Lenkijos bajorai sudarytų *parlamentą* aptarti bendriems ypatingai svarbiems reikalams. Tuo dar nebuvo pasakyta, kad abiejų šalių bajorai turi suaugti į vieną vienetą, ir sudaryti vieną galutinę korporaciją. Iš tikrųjų gi, abi partijos sueidavo į vieną vietą, bet atskirai tardavos. Tačiau jau ir šis susipažinimas galėjo glaudžiai jungti abi šalis. Tą dar labiau stiprino vienas savotiškas reiškinys iš lenkų pusės[2]) lietuvių *bajorų adoptacija*, kuri vaizdavo „gražiausią Horodlės unijos posėdžių momentą“. Tokio lenkų bajorų palankumo stengėsi įsi-

---

[1]) Pal. taip pat W. Kamieniecki: Ograniczenia wyznanowe w prawodawstwie litewskim w XV. XVI. w., Przegl. hist. 13 (1911), 268 ir kit.

[2]) Pal. apie tai puikius straipsnius W. Semkowicz: Braterstwo szlachty polskiej z bojarstwem litewskim w unii horodolskiej 1413 r., rinkiny Polska i Litwa (1914), 395 ir kit.; tas pats: O litewskich rodach bojarskich zbratanych z szlachtą polską w Horodle, Miesięczn. herald. 1914; tas pats: Tradycja o kniaziowkiem pochodzeniu Radziwiłłow w

gyti ypač lietuvių bajorai, nes šis luomas vis dar reprezentavo tautą. Čia buvo pasiekta nei daugiau nei mažiau, kaip tik tai, kad daugelis Lietuvos bajorų perėjo į lenkų bajorų korporacijas ir priėmė jų herbus. Lenkijos santykiai su Lietuva tuo pasidarė daug glaudesni, nes atskiros lenkų ir lietuvių bajorų giminės buvo plačiai išsišakojusios ir vaidino svarbų vaidmenį Lietuvos ir Lenkijos politiniame gyvenime. Tuo pat laiku prigijo Lietuvoj *bajorų lygybės* ir *vienybės* pažiūra, nes iki šiol niekas nežinojo apie griežtai apsibrėžusį bajorų luomą. Tad Vytautas turėjo puikią progą pasirinkti daug bajorų giminių, kurios būtų ištikimos ir pasiryžusios jam tarnauti, ir kurias būtų galėjęs panaudoti prieš pačių kunigaikščių persvarą. Bet tuo dar nesibaigė mėginimai suvienodinti. Lenkai siekė *suvienodinti* net Lietuvos ir Lenkijos *valdymo sistemas.* Į Lietuvą turėjo būti įvestos vaivadijos ir teismo sutvarkymas, kuris būtų panašus į lenkišką. Lenkų pavyzdžiu Lietuvoje turėjo būti sudaryta iš bajorų ir valdininkų taryba, kurios didysis kunigaikštis turėtų atsiklausti. Lietuvos dvasininkai gavo tokias pat teises, kaip ir lenkai.

Horodlėj buvo padėta daug pamatų unijai sutvirtinti, tuo tarpu Lietuva gi siekė labiausiai būti nepriklausoma. Ši unija buvo išraiška didžiųjų politinių srovių, kurios ėjo viena prieš antrą. Vytautas neneigė tų kultūrinių gerumų, kurie atėjo iš lenkų. Jis net brangino visa, kas Lietuvą galėjo artinti su vakarais. Kadangi Lietuvos bajorai gavo visą eilę laisvių, tai Lietuva, kaip kad ir Lenkija, įėjo į vadinamą bajorų valstybių skaičių.

Vytautas Horodlės unijoj atliko vieną iš svarbiausių savo gyvenimo darbų. Bet į šį laimėjimą žiūrėjo jis kaip į etapą ir buvo nepasitenkinęs tuo, ką buvo pasiekęs. Lenkijoj vis dar buvo politinė ir kultūrinė persvara, Lietuva, palyginti su Len-

---

świetle krytyki historicznej, Kwart. hist. 34 (1920), 88 ir kt.; tas pats: O litewskich rodach bojarskich zbratanych z szlachtą polską w Horodlie 1413, Roczn. tow. herald. 7 (1924/5), 210 ir kit.; pal. taip pat Θ. Леонтовичъ: Правоспособностъ литовско-русской шляхты, Журн. мин. народпросв. 1908 m. kovo m. 65 ir kit.; В. Пичета: Литовско-польскія уніи и отношеніе къ нимъ литовско-русской шляхты, Сборн. статей посв. Василію О. Ключевскому (1909), 605 ir kit., М Любавскій: Къ вопросу объ ограниченіи политическихъ правъ православныхъ князей, пановъ и шляхты въ великомъ княжествѣ Литовскомъ до Люблинской уніи, ten pat 1 ir kit.; Krausauskaitė k. v.

kija, buvo antraeilė šalis. Unija Vytautui niekuo nekliudė laisvai veikti užsienio politikoje, eiti savais keliais be jokių rimtesnių unijos incidentų net iki 1429 m. Buvo ir mėginimų iš oro sugriauti ir susilpninti uniją. Artėjant pavojui iš oro, Vytautas ieškojo pagalbos unijoje, kaip pav., 1420 m. po Zigmunto Breslavo sprendimo. Tokiais momentais unija buvo tvirčiausia. Vadinas, *ji buvo tik karo instrumentas, naudinga priemonė, bet ne draugiškumu pagrįsta sąjunga.* Unijos užkulisiuose buvo ne idėjos ryšiai, bet šaltas protas, utilitarizmas, politinis racionalizmas. Dėlto yra faktas, kad unijos taisyklės ilgai stovėjo tik popieriuje ir nebuvo stengtasi jas galutinai įvesti.

Daugiausia ginčų ir nesusipratimų kilo dėl *lenkų vidaus politikos pasikeitimų,* kur Vytautas vis daugiau ir daugiau laimėjo[1]). Greta savo šalininkų turėjo Vytautas ne maža ir tų, kurie jam pavydėjo, kurie pamažu Krokuvoj gavo aukštas tarnybas, sudarydami Vytautui daug sunkenybių. Šiems priklausė ypač *Šafrancai* ir jaunas Krokuvos vyskupas Zbignievas *Olesnickis,* kurs dvidešimtais metais buvo visos lenkų politikos centras. Jaunoji karta pradėjo prieštarauti sęstančiam Vytautui ir jo planams. Dėlto ir Vytautas 1425 m. pasitraukė, pereidamas į kitą veikimo plotmę, kur jis buvo jau tiek įgudęs: į rytų užsienio politiką. Jo galia šuoliais siekė begalybes, ypač paskutiniaisiais gyvenimo metais jo persvara prieš Lenkiją labiausiai stiprėjo, sudarydama tą politinę atmosferą, sukėlusią karaliaus vainiko ginčą, kuris reikalavo perreformuoti, arba tiksliau tariant, sutraukyti uniją. Šis ginčas iškėlė aikštėn visas teritorines, uniją liečiančias meditacijas, kurios, abiejų pusių aptariamos ir kritikuojamos, žuvo dėl ankstybos Vytauto mirties. Vis dėlto unija šiais metais buvo labai abejinga.

Vytauto santykiai su Lenkija per visą gyvenimą pasiliko šalti racionaliniai santykiai[2]), kurie gal ir stiprėjo dėl Vytauto bičiulystės su pusbroliu Jogaila, kuris negalėjo užmiršti[3]) savosios

---

[1]) Labiausiai pažymėtinas čia yra jo santykis su Ciołeku, pal. H. Badeni: Stanislav Ciołek, Rozpr. akad. um. hist. fil. II, 14 (1900), 310 ir kit. Taip pat dėmesio vertas dalykas, kad Lietuvos leno teisių pagrindai veikė lenkus, pal. A. Prochaska: Lenna i maństwa na Rusi i na Podolu, Rozpr. akad. um. hist. fil. II, 17 (1902), 3 ir kit.

[2]) M. Любавскій: Литовско-русскій сеймъ (1900), 62 ir kit. be abejo manoma: „Jis mylėjo lenkus".

[3]) 1418 kalba Jogaila apie Lietuvą kaip apie savo nativa patria, Cod. saec. XV, II n. 81.

lietuviškos giminės, nes visą amžių žiemos metu gyvendavo Lietuvoj. Vytautui buvo svarbus tas faktas, kad unija teikia Lietuvai apčiuopiamos naudos, kurią visuomet lygindavo su unijos žalomis, pasireiškusioms ypač prieš 1386 metus. Turėdamas santykių su Lenkija, Vytautas jautėsi esąs lietuvis, kuris kovoja už ateitį tos šalies, kur jis sąmoningai gyveno nuo pat jaunų dienų. Su unija, kurią priėmė kaip liūdną blogybę, niekumet neturėjo vidaus santykių, nes unija ir Lietuvos nepriklausomybė buvo kaip ugnis ir vanduo, du priešingi dalykai. Dėl to Vytautą laikė lenkai separatistu, tuo tarpu jis buvo karštas kovotojas už Lietuvos nekriklausomybę ir laisvę. Unija buvo pagaliau dirbtinis padaras ir stokojo jam natūralių pamatų, kuriuos gali pagrįsti tik bendroji praeitis. Kiek daug buvo politiškų ir kultūriškų unijos vaisių Lietuvai, politikui nusvėrė tik politinė nauda, kurią davė pati unija. Vytautui atrodė, kad politiškų žalų kevalas esąs perstoras. Bet ir lenkų entuziazmas dėl unijos kilo iš valstybiškai politiškos meditacijos, kurios vėliau buvo idealus kultūros apaštalavimas.

Vytautas ir Vokiečių Ordinas

Misijų problema Žemaičių ir Nemuno klausimas

Vytautą auklėjo ne tik didieji jo mokytojai, Algirdas bei Kęstutis, bet jo teoretinį ir praktinį žinojimą papildė ir *Vokiečių Ordinas,* kurio mokykloj mokėsi keletą metų, du kartu bėgdamas nuo Jogailos. Be to, kultūringo ir aukštų vertybių kaimyno faktorius savaime veikė ką tik bepradedančią kultūrėti Lietuvą[1]). Iš to puikiai aiškėja jau nuo pat Ordino įsikūrimo susidariusi priešingybė, kurią, lietuviai jautė su instinktyvia primityvių tautų neapykanta aukštesnei kultūrai. Tačiau visą lėmė tai, kas dėl idėjinių Ordino pagrindų veikė du šimtus metų, o ypač Vytauto gadynėj sukėlė dar negirdėtų *politiškų idėjų ginčą.* Kalavijų ginčą papildė, pranešė pagaliau idėjų susikirtimas. Šis susikirtimas nulėmė galutinį priešingybių sunaikinimą.

Idėjos, kurias *Ordinas* ugdė, apsigyvendamas Baltijos pajūry, buvo jam prieš pat gimstant atitekusios iš universalių viduramžio galybių — karalių ir papų[2]). Teisybė, šios idėjos pasirodė greit, kaip danajų dovanos. Ordinas gyveno krikščionybės *misijų mintimis,* į kurias pretenzijų pareiškė imperatorius ir papa, kaip du regimieji krikščioniškojo pasaulio valdovai ir žemėje Dievo tvarkos atstovai, kurie jas pavedė ir atidavė Vokiečių ordinui, nors pačios tarp savęs kovojo dėl įtakos Ordinui. Ši misijų teorija davė teisės versti kardu pagonis

---

[1]) Pal. taip pat W. K a m i e n i e c k i: Wpływy zakonne na ustrój litewski, Przegl. hist. 25 (1925), 160 ir kit.

[2]) Pal. E. C a s p a r: Hermann von Salza (1924), 69 ir kit.; t a s p a t s: Vom Wesen des Deutschen Ordensstaates (1928); E. M a s c h k e: Der Deutsche Orden und die Preußen (1928); O s t e n - S a c k e n: Livländisch-russische Beziehungen (1908), 43 ir kit., tos universalės idėjos laikomos kaip pagrindinė Ordino žlugimo priežastis, nes jos XIV amžiaus gale, iškilus nacionalinėms idėjoms, buvo beveik priešingos laiko dvasiai.

krikštytis ir visas naujai apkrikštytas šalis prijungti kaip provincijas prie Ordino žemių. Per du šimtmečius Ordinas turėjo vieną ir tą patį tikslą — apkrikštyti ir politiškai pavergti. Ordinui buvo būtinas gyvenimo reikalas, kad šia mintim tikėtų ir jai pritartų visos vakarų krikščioniškos šalys. Lietuviams, šių misijų objektui, buvo svarbiausias dalykas priešintis krikštui ir jo nepriimti iš Ordino, nes su tuo buvo susijusi Lietuvos priklausomybė nuo Ordino, ką skaudžiai buvo pajutę prūsai — lietuviams artima giminė.

Nūnai, ypač XIV šimtmety, valdant Vytautui ir Jogailai, Lietuva pakreipė savo politiką ir į bažnytinius dalykus, kas Ordinui atėmė galėjimą ir tikslą kovoti. Ordinas pirmiausia domėjosi ne krikščioniška, bet labiau pagoniška Lietuva. Dabar 1386 m. atsitiko visai negirdėtas dalykas: Lietuva susijungė su Lenkija ir tuo prisiėmė pareigą apsikrikštyti; Vilniuj iš tikrųjų buvo įsteigta net vyskupystė, vadinasi, pats krikštas sekėsi puikiausiai. Jau tuomet, baigėsi paskutinės Ordino dienos, o ne Žalgirio kautynėse, *Lietuvių-lenkų krikšto* būdas panaikino ateivių misijų teoriją, kuri krikštijo vien ugnimi ir kardu. Lenkai iš tikrųjų įvykdė tai, ką mėgino XIV amžiuje visas vakarų kultūros pasaulis — *taikos keliu* apkrikštyti lietuvius. Šio įvykio negalima pakankamai įvertinti, nes ypač jis lenkams ir lietuviams davė geriausią dvasinės kovos priemonę, su kuria galima buvo pasirodyti visame krikščioniškame vakarų pasauly, neigti Ordino egzistencijos teisėtumą, o Ordino misijų karus pavadinti plėšimų ir naikinimų žygiais[1]). Šis nuopelnas nėra Vytauto, bet Jogailos. Tai buvo jo didžiausias darbas, kuris jau kybojo ore. Jo pirmtakūnai buvo beišpildą tai, prie ko jį dabar privertė politinė nauda.

Ordinas gi nenustojo drąsos. Dvigubai jis įtempė savo dvasines ir fizines pajėgas, kad tik daugiau kariuomenės surinktų, ir turėtų daugiau viliojančių priemonių, kurias galėtų pasiųsti vakarų kunigaikščių dvarams ir Europos riteriams, galintiems miklinti savo riterišką dorybę ir darbus, apkrikštydami Lietuvą. Šių krikščioniškų karių bendruomenės humaniškumu, artimo meile nebuvo galima pasikliauti; taip pat nebuvo reikalo galvoti, kad kryžiuočiai pasigailėtų ir švelniai elgtųsi su naujai apsikrikštytais lietuviais. Ordinas juos laikė kaip atskilusius

---

[1]) Pal. taip pat Cod. Vit. Anh. n. 6 (1416).

eretikus, puspagonius[1]), kurių šventas vanduo nebuvo paveikęs, ir kuriuos ugnimi bei kardu reikėjo krikštyti. Be abejo, sugriautos lūšnelės, sunaikinti gojai ir nuteriota tėviškė niekumet nevilioja laisvai apsikrikštyti. Gerai prityrę misijonieriai, kuriems rūpėtų ne politikos dalykai, būtų supratę, kad atversti į krikščionių tikėjimą nereikia pagonybę iš karto išnaikinti, ištrinti, kad jos ir pėdsako neliktų, bet pirmiausia tiktai paviršutiniškai ir atsargiai griauti senus įpročius[2]). Visiškai išnaikinti pagonybės negalima net per ištisus šimtmečius, o ką jau bekalbėti apie dešimčių arba kelerių metų laikotarpius. Gal tik vienoje srityje Ordino reikalavimas ir skundas būtų galima, kovojant ginklais, pateisinti, būtent: Žemaičiuose, kur pagonybė turėjo tvirčiausių šaknų, ir kurias išnaikinti Ordinas labiausiai stengėsi. Šiaip jau Ordinas darydavo tik mažesnius užsimojimus ir nieko didelio Lietuvos atžvilgiu jau neįvykdė. Lenkams lietuvams uniją sudarius, Ordinui šalia dvasinio ir politinio nuostolio išaugo naujas politinis tikslas: *kova prieš uniją.* Dėl to Ordinas ir toliau galėjo naudotis tais būdais, kurie vis labiau silpnino Lietuvos politinę situaciją ir buvo parankūs sukelti vidaus suirutę. Ordino planas buvo sudaryti Lietuvai-Lenkijai daug politinių kliūčių, tačiau šių planų sąlyginę teisybę įrodė Vytautas savo politika.

Prieš šiuos politiškus Ordino planus pastatė *Lietuva grynai geopolitškus reikalavimus,* liečiančius labiausiai *Žemaičius,* kurie tiek Ordinui, tiek ir Lietuvai buvo labai reikalingi. Tad ypač šiais lakais priekin iškyla Vytauto santykiai su šiais aktualiais, Ordino ir Lietuvos padėties likimo klausimais, prie kurių prisidėjo dar kitas dalykas suteikęs santykiams su Ordinu naują antspalvį: *kovą tarp prigimties ir istorijos teisių.* Ordinas visomis jėgomis laikėsi istorinių teisių, kurias jam įsikuriant buvo suteikęs papa ir ciesorius, ir jos Ordinui suteikė teisių pretenzijų, galimų realizuoti tik tam tikruose santykiuose. — Šie santykiai, matyti, kitėjo nenaudai Ordino, kuris dabar

---

[1]) Pal. ten pat Anh. n. 4 (1409).

[2]) Priešingai Konstancos susirinkime 1416 metais Ordinas kalbėjo net apie tai, kad lietuviai buvę krikštijami, kaip avių arba ožkų banda, kurios nardinamos į vandenį, kad ir jie buvę panardinti į vandenį, bet apie krikšto paslaptį nė mažiausio supratimo neturėję. Ir kadangi tada kaikuriems kilnesniems apkrikštytiems buvusios duodamos tunikos, tai kaikurie jų net po du kartu krikštydinęsis.

tas istorines teises pradėjo labiau dėstyti visam pasauliui ir lyginti politinio kaimyninių valstybių Lietuvos-Lenkijos gyvenimo teisybę ir neteisybę, tuo tarpu lietuviai rėmėsi tvirtomis prigimties teisėmis ir tarėsi nugalėsią. Visada, gal ir negreit, kur susiduria istorinė ir natūralinė teisė, pastaroji nugali pirmąją. Tik šioms sutampant gaunamas sąskambis, kurio, deja, niekuomet nebuvo pasiekta Ordino valstybėje, nes prigimties teisė duoda tautai nepriklausomą gyvenimą, apsisprendimą ir net atskirą valstybę, o tatai niekumet negalėjo įvykti Ordino valstybėj, kuri savo istorinėmis teisėmis tegalėjo pasiekti tik vokiško antspalvio krikščioniškų tautų valstybę. Be to, pati Ordino valstybė buvo labiau vokiška, bet prūsai dar nebuvo suvokietinti, o lietuvius suvokietinti būtų buvę dar sunkiau, nes nebūtų užtekę vokiečių kolonistų, kurie apsigyvendami juos būtų galėję nutautinti. Lietuviai gi vis labiau buvo lenkiami prie prigimties teisės, prie tautiškų savumų, susidariusių jau žiloj senovėj, ir kurių praradimas buvo susijęs su savarankiško gyvenimo atsižadėjimu. Vadinas, Ordino horoskopas kalbėjo apie nepalankią ateitį, tuo tarpu Vytautas rėmėsi natūralinių teisių programa, nors ir ją realizuoti buvo nelengva.

Žemaičiai[1]), kuriuos Vytautas paveldėjo iš savo tėvo, buvo be abejo įdomiausias Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės padaras, apie kurį sukosi visa eilė sunkių Lietuvos konstitucijos, karo, socialinių ir užsieninės politikos istorijos problemų, kurią Vytautas buvo bebandąs spręsti, net pakeisdamas ypač savo užsienio ir vidaus politikos gaires. Savotiškas žemaičių išsirutuliojimas labiausiai parėjo nuo geografinio padėjimo, be kurio škicų mes negalime apsieiti, nes su juo buvo susijusios sunkios politinės problemos. Be to, pati jūra Žemaičiams davė galimumų, kokių neturėjo kitos valstybės, įvairiai plėtotis. Pietuose žemaičių gyvenamosios sritys suėjo su Nemunu, vietomis

---

[1]) Pal. apie tai R. Krumbholtz: Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melno-See, Altpreuß. Monatsschrift N. F. 26 (1889), 193 ir kit.; O. Halecki: Litwa, Ruś i Żmudż jako części składowe wielk. księstwa litewskiego, Rozpr. akad. um. wydz. hist. fil. II, 34 (1916), 236 ir kit.; St. Zajączkowski: Studya na dziejami Żmudzi wieku XIII. (1925); tas pats: Przyczynki do hipotezy o pochodzeniu dynastji Giedymina ze Żmudzi, Aten. Wileńskie 4 (1927), 393 ir kit.; G. Mortensen-Heinrich: Beiträge zu den Nationalitäten- und Siedlungsverhältnissen von Pr. Litauen (1927).

ji net pralenkdavo. Apskritai, Nemunas buvo svarbiausia šalies upė, kuri tačiau tekėjo iš kitur ir kurios tėkmė čia buvo periferinė. Nemuno žemupis buvo tačiau gyvenamas ne lietuvių ir ne žemaičių, kurie tebuvo tik sargai tos srovės, tekančios toli iš rytų, ir Gudų kraštų ir sudarančios svarbią susisiekimo gyslą. Buvo labai nepatogu, kad betarpiškai per Žemaičius netekėjo jokia didelė upė, kuri visą gyvenimą būtų prie savęs rišusi. Žemaičiuose tebuvo daugybė mažų, tekančių čia į Nemuną, čia į Baltijos jūrą, upelių, netinkančių palaikyti tautų susisiekimui ir gyvenimui, taip pat ir laivams plaukioti. Kaip visų primityvių tautų pirmykščios istorijos išsirutulojime, kurio vaisiai tik vėliau pasirodydavo, taip ir čia lemiąs faktorius buvo ***kolonizacijos būdas***[1]). Kaip slavų teritorijos, taip ir šios gyvenamosios vietos buvo apsuptos plačiųjų miestų juosta, tyruma ir apleistos vietos labiausiai padėjo saugotis ir gintis nuo priešų. Ypač dideli miškai ir neįžengiamos vietos buvo tarp Ventos ir Žemgalių upės Mūšos (Aa) vandens sienos. Vandens siena buvo greičiausiai ir riba seniausiųjų gyvenamųjų sričių. Plati miškų juosta tuomet tęsėsi palei Nevėžį, skirdama ypač žemaičius nuo lietuvių. Šie Nevėžio miškai betarpiškai buvo susiję su milžiniško ploto dykuma, esančia palei vidurinį Nemuną, tarp Prūsų ir Lietuvos. Žemaičiai taip pat ir Nemuno pakrantėse buvo apsupti miškų juosta, kuri tęsėsi nuo Nemuno į šiaurę iki pat jūros[2]). Tačiau ir palei jūrą tęsėsi plataus miško ruožas; tad ir žemaičiai iš tikrųjų buvo nuo visų atskirti, apsaugoti ir turėjo pakankamai vietos pirmajai kolonizacijai.

Teisybė, tų ***natūralinių santykių politinė išdava*** kraštui išsirutuloti nebuvo palanki. Ši natūralinė žemaičių pilis, kurią, be to, dar Nemunas saugojo, ilgus amžius išlaikė savotišką gyvenimą, sudarė skirtingas formas ir neatsisakė pirmykščio gyvenimo, nors gíminiški lietuviai labiausiai dėl Nemuno anksčiau susipažino su kitomis gyvenamosiomis vietomis, pradėję bičiuliautis kaip kaimynai. Tačiau žemaičiai nemokėjo panaudoti jūros. Dėl to taip vėlai ***išsirutulojo*** ir jų ***valstybės konstitucija,*** kuri iš pradžių buvo visiškai panaši į Lie-

---

[1]) Pal. H. Mortensen: Litauen (1926), 59 ir kit.; G. Mortensen-Heinrich k v., 44 ir kit.

[2]) Pal. taip pat P. Karge: Die Litauerfrage in Altpreußen in geschichtlicher Beleuchtung (1925); J. Ganß: Die völkischen Verhältnisse des Memellandes (1925), 12 ir kit.

tuvos konstituciją. Kaip visose primityviškose tautose, taip ir čia viešpatavo šeimos ir giminės tvarka. Žemaičiai buvo istorinės kolonizacijos vienetas, susidaręs iš atskirų celių (terrae, vološt), kurių priešakyj, įprasta terminologija tariant, stovėjo „karalius". Suvienodintos kunigaikštystės nebuvo. Dėl to genčių vyresnieji buvo, palyginti, maži karaliukai, kurie jokiu būdu nesutiko su vieno valdovo valdžia. Tačiau tarp jų tuomet dar nebuvo žmogaus, kuris juos būtų galėjęs stipriai sujungti. Taip jie gyveno iki XIV amžiaus, vadinas, išgyveno laikotarpį, kada Lietuva jau seniai buvo viršutiniškai sujungta, neatsisakydama savo giminę sutvarkyti, kas ir buvo svarbiausioji priežastis, kad jie tiek maža tereiškė valstybės vidaus gyvenime. Tik tais laikais, kada šioji sritis buvo įkūnyta į didesnę valstybės sąjungą, ar tai lietuvių, ar Ordino, prasidėjo didelis perversmas, kuris mažus, savarankiškus valdovus sujungė į aristokratų luomą, prieš „Gebuver'us" valstiečius) pastatydamas bajorus. Nežiūrint viso to, ir dabar neprieita prie vidaus vienybės, bet labiau iš oro. Jie patys jautėsi esą vidaus sąjungos savarankiški maži potentatai, „šalies vyresnieji"[1]), kurie bendrai sprendė kraštą liečiančius reikalus, skelbdavo karus, darydavo taiką ir patys apspręsdavo savo likimą, kaip tam tikros rūšies bajorų respublikos. Jie ir toliau išdidžiai išlaikė laisvės supratimą[2]), ir su džiaugsmu prisimindavo tuos laisvės laikus, kada niekas mokesčių nemokėjo, niekas jų ir iš ūkininkų nereikalavo[3]). Tą laisvės dvasią pažymi jau tas dalykas, kad ypač žemaičiuose susidarė atskirų vienkiemių sistema[4]), kuri savaime vedė prie savarankiškų, užsidariusių savy asmenybių. Apsigyvendinimo būdas visai atitiko žemaičių politinį charakterį. Kad jie pagaliau griežtai laikėsi pagoniškų papročių, galima paaiškinti tautos pavyzdžiu, kurį atitiko visi žemaičių bruožai. Būtų reikėję dar ištisų šimtmečių, iki žemaičiai patys vieni būtų įgavę šiokios tokios reikšmės.

Kad *žemaičiai* XIII—XV šimtmety *daugiau svėrė Pabaltijo*

---

1) Cod. Vitoldi n. 67.

2) Taip pat yra garsi karžygiška jų dvasia, Cod. ep. saec. XV, II n. 78.

3) 1416 m. jie patys savo skundo rašte su išdidumu pareiškė, kad buvę pradžioje ingenui et liberi ir turėję bona nostra ex successione paterna iure hereditario et modis licitis cum plena et perfecta libertate, tuo tarpu Ordinas juos noris paversti belaisviais ir knechtais, Cod. Vit. Anh. n. 6.

4) Mortensen k. v. 108 ir kit.

politikai, tai tas kilo tik dėka kaimynų, kurie stengėsi juos nukariauti ir pro pirštus žiūrėti, kad juos užgrobtų, nes žemaičiai buvo kiekvienam labai reikalingi. Ypač grūmėsi Ordinas ir Lietuva. Ordino politikai, gerai numatę dalykus, užėmė visas svarbiausias vietas ir žemaičių upių žiotis, įkurdami čia tvirtoves ir įvesdami savo tvarką. Tokią vietą vaidino ir Klaipėda. Ordinas nieko nepraleido, kad žemutinio Nemuno sritis būtų nukariauta. Ir kai jam tai pavyko, jis pastatė Nemuno žiotims, taip gi ir Kuršių marioms saugoti tvirtą pilį — Klaipėdą, kuri turėjo eiti tokias pat sargo pareigas, kaip kad Gdanskas ar Marienburgas prie Vislos, arba Ryga prie Dauguvos. Tuo Ordinas buvo pabaigęs svarbų darbą, kurio reikšmė tik tuomet paaiškėjo, kai tautiškai susipratusios lietuvių giminės stengėsi įsigyti politinių geografinių vertybių ir kai pagaliau pamatė, kad šias gėrybes Ordinas laiko jau savo rankose. Lietuviai šiuos dalykus suprato jau valdant Mindaugui. Kaip tik Mindaugui su Ordinu kovojant dėl Žemaičių, pastarasis buvo pastatęs Klaipėdą.

Karai gi **pirmiausia sukosi ne dėl Nemuno** žiočių, ne dėl priėjimo prie jūros, bet dėl visų Žemaičių, kurie Ordinui buvo svarbūs dviem atžvilgiais. Pirmiausia, *Žemaičiai* buvo *tiltas iš Kuršo į Livų žemę,* kur buvo vėliau su kryžiuočiais susijungęs Kalavijuočių ordinas, turėjęs spręsti tokius pačius uždavinius, išgyventi tokį pat pavojų, kaip ir Kryžiuočių ordinas. Tad buvo būtino reikalo jiems artimai bendradarbiauti. Žemaičiai buvo palyginti tas kylis, trukdęs bendradarbiauti ir susilaukti bendro darbo vaisių. Žemaičių nukariavimas ir susijungimas su Livonija buvo Ordinui gyvybės ir egzistencijos dalykas. Antra vertus, Žemaičių nukariavimas reiškė, kad Ordinas visiškai užvaldė Baltijos pakraštį nuo Vislos iki Dauguvos žiočių. Ir šis dalykas Ordinui, mokančiam gerai naudoti jūras, buvo žavus ir viliojąs tikslas.

Iš antros pusės besijungianti į vieną valstybę Lietuva visomis priemonėmis stengėsi sutrukdyti žemaičių ir Ordino susijungimą, nes tada prieš ją būtų atsistojusios galingos ją slėgiančios galybės. *Žemaičiai buvo Lietuvos barikados prieš Ordiną,* kuris juos pirmiausia turėjo nukariauti, norėdamas rimtai kovoti su lietuviais. Dėl šių priežasčių žemaičiai, nors politiniu ir kultūros atžvilgiu buvo dar nesubrendę, įgijo daug svarbos ir buvo lyg koks raktas, kas, žinoma, nemaža kėlė

pačių žemaičių savigarbos jausmą, kai jiems piršosi du konkurentai.

Šios problemos išsprendimas Vytauto laikais dar nebuvo pribrendęs. Ir Vytautas neišvengė per ištisus šimtmečius besitęsiančio Sizifo darbo, spręsdamas šią problemą. Teisybė, Vytautas pasirinko tokius kelius, kurie dar buvo labai jauni. Jais ėjo Jogaila; šie taip pat atitiko ir Vytauto politiką. Šie keliai buvo tokie: *žemaičiai buvo vis mainų objektas,* kurį Lietuvos valdovai kartais atiduodavo Ordinui, būdami dideliam pavojuj, o progai gi pasitaikius, jie stengdavosi juos vėl atgauti. Tad žemaičiai svyravo šen ir ten, ir negalėjo savarankiškai progresuoti. Užimant Gediminų giminei, kuri būtų galėjusi juos sujungti, didžiojo kunigaikščio sostą, buvo kartu pareikšta, kad arčiausias kelias vis dar buvo tarp žemaičių ir Lietuvos, kuri nors ir nevienodos kilmės, buvo giminiška žemaičiams, garbino tuos pačius dievus ir su žemaičiais turėjo vieną bendrą dalyką: išorinį priešą Ordiną. Šioji aplinkybė kaip tik ir stūmė žemaičius į Lietuvos interesų ratą, nors žemaičiai, trokšdami savo laisvės, gal ir nenorėjo sutirpt kitoj valstybėj. *Žemaičių valstybiškai juridinė situacija ir priklausomybė sudarė tų laikų Lietuvos ir Ordino santykių matą*[1]).

Tad reikėtų metai po metų sekti ilgai trunkantį žaidimą, jei norėtume atskirai pasakyti, kokį vaidmenį, kylant ir nykstant Lietuvos ir Ordino santykiams, likimas lėmė žemaičiams, kada taikos derybos pakeitė karo žygius, darant paliaubas. Neramūs ir netaikingi santykiai tarp Ordino ir Lietuvos nepasibaigė ypač po to, kai Vytautas antrą kartą pabėgo iš Ordino žemių, kad galutinai Lietuvoje sutvirtintų savo poziciją. Suprantama, kad šis Vytauto pasielgimas nedžiugino Ordino, ypač jau ir dėl to, kad nustojo žemaičių draugiškumo. Dėl to po 1382 m. betarpiškai kilo keletas karų, ypač tuomet, kai magistras Ulrichas von Jungingen pakeitė Konradą Valenrodą. Tačiau šie karai, kaip paprastai, baigėsi vien kraštų sunaikinimu[2]). Vytautas negalėjo atsidėti vien kovoms su Ordinu, nes jam labiau rūpėjo Lietuvą naujai pertvarkyti. Kovoje su Ordinu Lenkija buvo Lietuvos sekundantas, kas ėjo Vytauto nau-

---

[1]) Pal. apie tai pagaliau K. H e i n l'o: Fürst Witold von Litauen in seinem Verhältnis zum Deutschen Orden in Preußen während der Zeit seines Kampfes um sein litauisches Erbe, 1382—1401, Histor. Studien 165 (1925).

[2]) Script. rer. Pruss. III, 185 ir kit.

dai, nors ir čia kilo nesusipratimų dėl to, kad Jogailos ir Jadvygos nuomonės dėl Ordino, kaip ir dėl daugelio kitų dalykų, nevisumet sutapdavo. Jogaila buvo ir pasiliko lietuvis; kaipo tokį vertino jį bemaž visi lenkų sluoksniai. Atvirkščiai, Jadvyga, kurios gyslose tekėjo josios didžiojo tėvo Liudviko kraujas, sąmoningai jautė savo situaciją, ir stengėsi su prūsais ramiai sugyventi, nors tai ne sykį Jogailos užsimojimus paraližuodavo. Vytautas dėl rytų politikos vis labiau ir labiau nutolo nuo vakarų fronto ir pats norėjo, kad vakaruose viskas eitų taikingu keliu, nors Ordino atžvilgiu nebuvo daugiau nieko pasiekęs, bet tik susitaręs dėl belaisvių pasikeitimo ir ginklų paliaubų, kai žemaičiai, kurie Vytauto patarimu 1390 m. buvo perėję prie kryžiuočių, nebuvo dar Vytauto valdžioje, ką jam leido senosios privilegijos, paskutinį kartą pripažintos Liudviko Bavariečio. Tik dar Žemaičiai rūpėjo Ordinui. Lietuvą gi, kuri buvo jau krikščioniška ir kurios genialus vadas buvo Vytautas, Ordinas dabar turėjo išbraukti iš savo politiškųjų pretenzijų. Be to, tuomet įvyko faktas, vertęs Ordiną labiau pagalvoti. *Ordino pasaulinė propaganda pradėjo mažėti.* Lenkai priešinosi visomis išgalėmis Ordino po visą pasaulį skleidžiamiems gandams, kad lenkų karalius esąs pusiau pagonis, ir Lietuvos krikštas esąs tik tariamas, tad ir nesą tikra, kad Lietuva negrįžtų išnaujo į pagonybę, kaip kad buvo Mindaugo laikais. Visą tai išėjo Ordino nenaudai: Romos *karalius Vencelis,* Jogailos prašomas, *uždraudė Ordinui kovoti prieš* Lietuvą, Žemaičius ir Rusiją[1]). Tuo aukščiausia imperijos galybė pasisuko prieš Ordino privilegijas. Vokiečių karaliai ir kaizeriai vis dar rėmė Ordiną. Vencelis padarė tam tikrą atmainą, prie kurios prisidėjo ir papa[2]). Tiesa, Ordinas kreipėsi į Vokiečių imperijos kunigaikščius[3]), bet nebebuvo galima panaikinti fakto, kad pasaulinė krikščioniškųjų vakarų galva buvo nusistačiusi prieš Ordiną, kas lietuviams ir lenkams davė labai pageidaujamą kovos priemonę prieš Ordiną. Dabar prasidėjo *diplomatinis dviejų galybių kovos laikotarpis.* Lietuva-Lenkija daug ko pasimokė

---

[1]) Th. Lindner: Geschichte des Deutschen Reiches unter König Wenzel, II (1880), 273 ir kit.; J. Goll: Čechy a Prusy (1887), 98 ir kit. Script. rer. Pruss. III, 196. 1389 m. Vencelis išsprendė dar kitaip, Cod. Pruss. IV, 85.

[2]) Script. rer. Pruss. III, 612 ir kit.

[3]) Cod. Pruss. VI, n. 42.

iš Ordino ir žinojo, kad šiuo atveju viską nulems pasaulio opinija. Ordiną vis dar saugojo toji misijų teorija, kaip ji buvo proklamuojama XIII amž. pradžioje, nes vaduodamiesi jos dvasia, nors ir supasaulėję, traukė vis dar vakarų ritierių gaujos į pagalbą kryžiuočiams, ir šie būriai neleido Ordinui pamiršti savo privilegijų prasmės. Net Romos karaliui jis nurodė savo profesiją[1]). Bet visa tai nesudarė sveikos atmosferos Ordinui, kuriam grėsė dar ir antras pavojus, nuo kurio galėjo pakitėti visa pasaulinė opinija. Rygos bažnytinis ginčas[2]), vadinas, bemaž grynai Ordino vidaus dalykas, bet į kurį, ko niekumet dar nebuvo buvę, šį sykį įsimaišė Lietuva ir Lenkija, nes jos norėjo vyskupu pravesti vieną Pamarės kunigaištį. Tam tikslui Lenkija su Pamare ir Štetinu padarė sutartį, ir Ordinas buvo iš visų pusių uždarytas. Vytautas buvo su Lyvų episkopatu glaudžiame sąryšy. Bet tas jam nekliudė pradėti 1395/6 m. taikos derybas su Ordinu, ypač kai rytų fronte pasidarė neberamu[3]), nes 1392 vėl prasidėjo karo stovis.

Po ilgų derybų pagaliau 1398 m. padaryta *Salyno sutartis*[4]). Vytautas turėjo nusileisti Ordinui, nes jam rūpėjo visas jėgas kreipti į rytus. Ordinas triumfavo ypač tuo momentu, kai Vytautas pats pasiekė aukščiausią laipsnį tikrojo *savo dešimties* metų viešpatavimo laiku, kas Ordinui visose kovose ir 1396 m. derybose gulėjo ant širdies, tat kaip ryškiai iškilo sutarty, kur Vytautas pasirodė kai kuriuose svarbiuose punktuose esąs nugalėtas. Visada, kada Vytautas nusileisdavo Ordinui, turėjo jis Ordinui būtinai atiduoti Žemaičius. Šį kartą atsitiko tas pats. Tačiau nieko nesakoma apie Ordino siekiamus tikslus ir apie aukštus krikšto uždavinius.

Be to, Vytautas turėjo prižadėti, kad jis neturis jokių teisių į Pliskavos žemes. Vytautas turis net padėti Ordinui nukariauti šitą sritį. Ordinas gi būtų turėjęs padėti Vytautui

---

[1]) V o i g t, Cod. dipl. Pruss. VI, 10.

[2]) A. P r o c h a s k a: Spór o Mitrę i pastorał w Rydze 1395—1397, Kwart. hist. 9 (1895), 621 ir kit.; S t a v e n h a g e n: Kampf des Deutschen Ordens in Livland um den Einheitsstaat, Baltische Monatsschr. 43 (1902), 146 ir kit., 202 ir kit.

[3]) Script. rer. Pruss. III, 199, 204 ir kit.

[4]) Preliminarinė sutartis išspausdinta Cod. Vitoldi, n. 179; Taikos sutartis išsp. R a c z y ń s k i o, 251 ir kit.; B u n g e, Liv-, Esth.- u. Curl. Urkundenbuch IV, n. 1479.

užimti didįjį Naugardą. Vis dėlto čia Prūsų ir Livonijos Ordino interesai labai skyrėsi. Jei Prūsai buvo susidomėję Žemaičiais, tai Lyvai — *Naugardu-Pliskava.* Tad Livonija visumet buvo labai jautri tam, kas buvo surišta su Vytauto valdžios išplėtimu šiose miestų respublikose, kadangi tada Livonijai grėsė tiesiog pavojus iš Lietuvos; tuo tarpu Prūsai buvo linkę padėti Vytautui Pliskavos-Naugardo žemes užkariauti, kad tik jis nusileistų žemaičių atžvilgiu[1]). Prie šios politikos Ordiną skatino be aukščiau minėtų priežasčių dar ir prekybos reikalai, nes jam būtinai reikėjo įsitvirtinti prekybos centruose, kaip pavyzdžiui, Pliskavoj. Ir Žemaičius jis brangino, kaip importo šalį. Dėl to visose derybose nepamiršta ypač prekybos dalykus sureguliuoti[2]). Nežiūrint didelių laimėjimų, kuriuos Ordinas įgijo Salyno sutartimi, Ordinas Vytautui davė šiek tiek žemių, prie kurių Ordinas buvo labai prisirišęs, būtent, Sudavijos dalį[3]), esančią prie Nemuno, tad iš to ir paaiškėja Vytauto nusistatymas palei Nemuną toliau veržtis.

Ordinas ypač minėjo savo reikšmingą laimėjimą, kuris paaiškinamas tik Vytauto totorių politika, karaliaus vainikavimos sumanymais, nes Vytautas tam tikslui negalėjo apsieiti be galingojo kaimyno palankumo ir pritarimo. Be prekybos patogumų, Ordinui Pliskava buvo svarbi dar ir dėl to, kad Ordino žemių ribas galėjo praplėsti iki schizmatiškų kraštų. Kadangi Ordinas savo žemes nebegalėjo plėsti į Lenkijos rytus — kiek buvo sunkumų, kol mažą Dobrinės žemelę užstatais įgijo! — nes čia viskas buvo užimta, kas pirmiau galėjo užimti tarpvalstybinę poziciją; kas buvo pusiau laisva, pusiau priklausoma, tad Ordinas su savo dar stipriai veikiančiais ekspansijos siekimais kreipėsi į rytus, rusų miestų respublikas su jų dideliais plotais, o mažiau Ordinui veržtis į rytus, t. y. į valstybiškai silpnus kraštus, trukdė žemaičiai. Dėl to dabar su *Pliskavos klausimu rišasi ir žemaičių.* Be to, Salyno

---

[1]) Pal. Osten-Sacken: Livländisch-russische Beziehungen, 41 ir k.

[2]) Pal. K. L. Goetz: Deutsch-russische Handelsverträge des Mittelalters (1916), 341 ir kit.; tas pats: Deutsch-russische Handelsgeschichte während des Mittelalters, Hansische Geschichtsquellen N. F. 5 (1922), 466 ir kit.; apie glaudžius prekybos santykius tarp Ordino ir Lietuvos pal. Th. Hirsch: Danzigs Handels- und Gewerbegeschichte unter der Herrschaft des Deutschen Ordens (1858), 160 ir kit.

[3]) Mortensen-Heinrich k. v. 22 ir kit.

sutartis parodė ir tokį faktą, apie kurį prieš tai niekas nebūtų ir galvoti galėjęs. Ana šalis, kurią Ordinas mielai skelbė esančią pusiau pagonišką, pilną heretikų, galėjo džiaugtis Ordino globojimu. Aišku, kaip Ordinas dėl šio dalyko įsipynė į gryną šalių ir galybės politiką!

Su Vytautu, be abejo, nebuvo galima padaryti amžinos taikos. Teisybė, *kitais metais iš tikrųjų viešpatavo puikiausia santaika tarp Lietuvos ir Ordino.* Ypač Vytautas turėjo priežasčių netrukdyti šių santykių. Kaip įrodymą šios santaikos galima priminti, kad Vytautas gavo iš Ordino kariuomenės kovoti prieš totorius. Be to, buvo panašu, kad Vytautas noris eiti savais keliais ir atsisakyti nuo unijos su lenkais, kas būtų Ordinui reiškęs tiek pat, kiek ir vykdymas tų jau iš 1386 metų kilusių siekimų — panaikinti uniją. Bet visa tai tebuvo tik trumpo laiko darbas, nes Lietuva ir Lenkija susitaikė vidurkely. Tai Ordinui buvo nenaudinga. Jis jau buvo bepradedąs įsigyventi Žemaičiuose[1]), įsigyti gyventojų palankumo, stengėsi aprūpinti šalį importo dalykais[2]), kada įvyko naujas perversmas Vytauto politikoj — Vilniaus—Radomo sutartis. Draugiškumo metu Vytautas stengėsi Ordinui patarnauti, įgyti pasitikėjimo, ir dėl to pasiekė net tarpininko vietą tarp Marienburgo ir Krokuvos, tarp kurių tiesioginiai santykiai kurį laiką buvo nutraukti[3]). Žemaičiuose Ordinas, žinoma, buvo atsargus, nes čia — tiek jis jau buvo prityręs — Vytauto pasirodymas darė stebuklus ir galėjo net sukelti žemaičių pasidavimą trumpu laiku. Kaip tik čia Ordinas vengė Vytauto pagalbos, nors Vytautas jiems 1400 m. padėjo[4]).

Dalykų padėjimą visiškai pakeitė unija. Ordinas teturėjo tik vieną interesą laisvoje, savarankiškoje Lietuvoje, kad ją visumet galėtų panaudoti prieš Lenkiją ir atvirkščiai. Bet šiuo atžvilgiu viskas buvo jau baigta. *Vytautas nebeturėjo jokių bičiuliškų interesų su Ordinu.* Jis reikalavo grąžinti įkaitus, kuriuos buvo davęs, būtent, žemaičius. Nes tarp Ordino ir Lietuvos nesantaika nuolat sąlygojo šių priklausomumą Lietuvai. Ordinas tegalėjo tai pasilaikyti tik remdamasis sutartimi. Bet

---

[1]) Script. rer. Pruss. III, 236 ir kit. Atrodo, kad jam pavyko net vertimas į krikščionybę, ten pat 240.

[2]) Cod. Vit. Anh. n. 6.

[3]) Ten pat n. 201, 204, 210.

[4]) Script. rer. Pruss. III, 235; Cod. Vit. n. 220/1.

Ordinas labai brangino sutartis, rūpestingai rinko ir naudojo jas kartais savo labai įmantriai sudarytiems apkaltinimo raštams ir manifestams, tuo tarpu Vytautas šiuo atžvilgiu buvo be skrupulų, be tradicijų ir labai užmaršus. Jis gyveno tik savo šalies gerovei, darė ir ardė sutartis žiūrėdamas tik naudos valstybei[1]). Už tokį darbą ne vienam dažnai ateina ant liežuvio išdavikas, bet to žodžio nepasakoma, nes Vytautas visada tai darė tik Lietuvos gerovės ir aukštesnių vertybių sumetimais. Tik žiūrint Ordino akimis atrodė kaip išdavikiškas darbas[2]). Lietuviams gi, kuriems Vytautas norėjo patarnauti, atrodė tai didžiausias nuopelnas.

Dabar prasidėjo naujas žaidimas senomis priemonėmis[3]). Nieko naujo nebuvo, kad Vytautas apleido Ordiną ir besirūpino lietuvių reikalais; taip pat nieko naujo nebuvo ir čia, kad Žemaičiai prisišliejo prie Lietuvos. Tada panaudotos priemonės teturėjo antraeilės reikšmės. Šį kartą panaudojo Vytautas vieną Salyno sutarties punktą[4]), pagal kurį buvo numatoma priimti pas save laisvuosius ir mokesčiais apkrautus žmones, ir abiejų pusių buvo padaryta sutartis, kuri pirmiausia turėjo saugoti, kad Ordinas ir Lietuva vengtų atitraukti darbo jėgas nuo vienas antro. Gyventa, mat, tais laikais, kad žmogaus jėga buvo vertingas kapitalas, kuris mielai galėjo būti panaudojamas skinant didelius tuomet ypač lietuvių gyvenamus miškus. Kitaip aiškindamas sąvokas apkrautas mokesčiais ir nelaisvas, Vytautas labai greitai sukėlė ginčą, kurs dar 1401 metų pavasarį privedė prie atviros kovos ir Vytautas atkariavo žemaičius. Ordinui vėl sumažėjo viltis; pamatė, kad Pliskava Ordinui paliko gana toli užpakalyje ir reikėjo griebtis darbo vėl iš naujo. Pradėjo veikti pagal senus, galima sakyti, išbandytus ir garantuotus metodus. Vytautas pats pakišo Ordinui šiuos metodus. Be abejo, kovoje prie Vorkslos buvo žuvę daug atskirų ir kitų lietuvių kunigaikščių. Išliko tik vienas, kuris nuolat kišosi į Vytauto gy-

---

[1]) Tatai kaip tik vėliau ir tapo paimta valstybės rezono mokslo pagrindan.

[2]) Taip pažymėdavo Ordinas, suprantamas daiktas, Vytauto elgimąsi.

[3]) Pal. taip pat M. G o y s k i: Wzajemne stosunki Polski, Litwy i Zakonu w latach 1399—1404, Przewodnik nauk. i lit. 34 (1906), 209 ir kit., 305 ir kit., 398 ir kit., 501 ir kit.

[4]) Cod. Vit. n. 238, 241. Script. rer. Pruss. III, 241 ir kit.

venimą, o po jo mirties dideliai triumfavo: tai *Švitrigaila*[1]), Vytautą morališkai privertęs padaryti Vilniaus-Radomo sutartį, ir jis buvo patogus Ordino įrankis prieš Vytautą. Ir čia Ordinas ėjo seniai jau pramintais takais. Pas save priimdamas sosto pretendentą ir kariškai jį paremdamas, tikėjosi Lietuvą suskaldysiąs į du lagerius. Suprantamas daiktas, kad kiekvienas tų pabėgėlių buvo pasiruošęs visa, ką Ordinas nori, pažadėti. Švitrigaila buvo Ordino prisiekdintas Salyno sutartį vykdyti[2]). Buvo išleisti tik nuostatai, liečią Pliskavą, kadangi jais remtis nebuvo jokio tikslo esant Švitrigailai bejėgiui; jie buvo vėl pravesti kiek vėliau slapta sutartimi. Visa tai, rodos, vedė prie to, kad Vytautas pradėjo abejoti, juoba jau ir dėlto, kad iš naujo žaidė su savo vos dešimtmetį besitęsiančiu valdymu. Pagaliau, dėl jo radikališkų reformų buvo daug nepatenkintų, ypač kunigaikščių, tad jis iš tikrųjų turėjo susirūpinti, nes Ordinas buvo pareiškęs, kad Prūsai esą atviri kiekvienam pabėgėliui iš Lietuvos, o Vytautas, atvirkščiai, taip pat galįs elgtis su Prūsais. Netrukus prasidėjusieji Ordino karo žygiai, siekdami Gardiną ir Vilnių[3]), gal ir privertė Vytautą iš naujo daryti taiką, kuri ir buvo padaryta 1404 m. Raciąže[4]), ji buvo patvirtinimas tik 1398 m. taikos, atidavė Ordinui iš naujo Žemaičius, nors ir labiau sunkiomis sąlygomis, nes Ordinas visais atvejais norėjo užsitikrinti ramybę nuo Vytauto užpuldinėjimų. Per naujįjį dešimtmetį nebuvo galima nė vieno žemaičio priimti į Lietuvą, nes nebuvo galima susikalbėti dėl pačios „belaisvio“ sąvokos. Vytautas buvo net taip toli nuėjęs, kad prižadėjo žemaičius, jei jie laisvai nepasiduotų Ordinui ir neduotų įkaitų, priversti ne tik kariškai[5]), bet uždaryti jiems ir prekybos sieną. Šį kartą sutartį patvirtino ir lenkų karalius, nes Vytautas buvo pareiškęs, kad jis negalįs be karaliaus daryti taikos. Be abejo, tai buvo nusileidimas Ordinui; bet jis nebuvo toks didelis, kaip kad paprastai vaizduojama, nes tuo jis dar

---

[1]) Pal. A. L e w i c k i: Powstanie Świedrigiełły, Rozpr. akad. um. wydz. hist. fil. II, 4 (1892).

[2]) Cod. Vitoldi n. 249. Be to Polocką pripažino Švitrigaila Ordinui, kaip kadaise Lietuvos Endriejus, pal. V o i g t, Cod. dipl. Pruss. V n. 124; B u n g e: Liv.-, Esth.- u. Curl. Urk.-Buch IV n. 1604.

[3]) Script. rer. Pruss. III, 258 ir kit.

[4]) Cod. Vit. n. 285; B u n g e IV n. 1642.

[5]) Tai įvyko jau 1405 metais. Script. rer. Pruss. III, 276 ir kit.

nebuvo unijos iškilmingai pripažinęs. Juk pats Ordinas jau 1398 m. Vytautui leido laisvai duoti Jogailai sutartį patvirtinti ar atmesti. Vis vien Ordinas nesiliovė bandęs atitraukti Vytautą nuo lenkų.

Kitais metais vėl užsimezgė draugiški santykiai su Ordinu, kuris davė kariuomenės paremti Vytauto žygiams į rusus[1]). Žemaičiuose Ordinas pradėjo, kaip ir 1398 m. steigti valdymo organizaciją pagal savo pavyzdį — vyriausias krašto valdininkas buvo vaitas — ir lietuvius lyginti su prūsais teisių atžvilgiu[2]). Tačiau šį kartą gi žemaičiuose augo nepasitenkinimas prieš Ordiną[3]). Kasdien jie skųsdavosi plėšimais ir priespaudomis. Net lietuviai buvo pasiuntę memorandumų[4]). Vytautas stovėjo nuošaliai, nors vis slaptai kurstydavo[5]). Ordinas griebėsi priešingų priemonių[6]), pradėdamas kontroliuoti ypač susisiekimą tarp Lietuvos ir Žemaičių. Siena peržengti buvo galima tik su tam tikrais pasais[7]). 1409 m. skundai dar padidėjo. Lietuvos šnipai įspėjo Ordiną apie susidariusią karo nuotaiką, kuri labiausiai buvo grynai tautinio pobūdžio. Vytautas, sakoma, pirmas pradėjęs apie tai kalbėti, sakydamas, jog *reikia išvyti visus vokiečius,* užpulti patį Karaliaučių ir juos visus į vandenį suvaryti[8]). Dar vis priešingos partijos viena antrai prikaišiojo[9]). Sienos buvo uždarytos[10]); ypač Ordinas trukdė

---

[1]) Ten pat III, 284. Cod. Vit. n. 344, 347, 352, 358.

[2]) Ten pat III, 300 ir kit. Gerai matyti anų laikų santykiai iš Ordino skundo 1409 m., Cod. Vit. Anh. n. 4.

[3]) Script. rer. Pruss. III, 384.

[4]) Cod. Vit. n. 425/7.

[5]) Ten pat 410.

[6]) Ir su Švitrigaila jis susijungė iš naujo, ten pat 430.

[7]) Ten pat n. 391.

[8]) Cod. Vit. n. 410. Šiuo atveju pravartu taip pat atsiminti Falkenbergo palikta žinia, (Pomn dawn. prawa polskiego V, 231) kad Vytautas nugalėjęs Ordiną pasakęs, jog dar Reine savo žirgus girdysiąs.

[9]) Ordinas pirmiausia kėlė aikštėn tai, kad Vytautas vėl susijungęs su rusais ir totoriais, vadinas su pagonimis, ir todėl sudarė sąjungą su Pamarės kunigaikščiais, Cod. saec. XV, II n. 28.

[10]) Kad Lietuvai rūpėjo importas aiškėja iš anų laikų ginčų. Taip pareiškė Vytautas 1409 metais Ordinui dėl Žemaičių ir susisiekimo iš Lietuvos: „Alleine die lewthchen czihen dorthen, umb den willen, das sie von alters sint gewont, wend unsir landt und Samaiten landt sindt czusampne gegreniczt und steen in gutem frede und wenne in der einem lande das getraide vas gerothen wirt, zo habin sie gewonheit us dem andirn lande

vežti javus į Lietuvą[1]). Tai buvo jautriausia lietuvių vieta, kurią Ordinas dabar užgavo. Vadinas, dabar Ordinui Nemuno žemupys buvo labai palankus įrankis, o lietuviai, be abejo, tokiais momentais turėjo pajusti skaudų smūgį, tą trūkumą, neturėdami nuo seno savo upės žiočių. Apskritai, grasymai išvyti Ordiną iš Lietuvos jau aiškiai pasakė, kad Lietuva apie žemaičių klausimą dabar kitaip galvoja, negu pirmiau.

Iki šiol lietuviams tebuvo svarbu, kad Žemaičių neužimtų Ordinas. Bet pačios priežastys buvo lyg ir paslėptos, nors pats Ordinas puikiausia žinojo, kodėl jis kaip tik Žemaičius norėjo užvaldyti; įtemptų santykių jau nebebuvo galima atitaisyti taikos keliu[2]). Tik *Žalgirio kova* juos šiaip taip išrišo. Neabejojama, kad tada ordinas baisiai nukentėjo nuo susijungusių lietuvių-lenkų kariuomenių, tarp kurių buvo dar ir kitų pagalbininkų, pav., totorių, bet ką unija laimėjo, tas neatitiko nugalėjimo. Nuo šio laiko vis labiau pasireiškė jau minėtoji savotiška Lietuvos politika, sekianti galutinai įgyti Žemaičius[3]). Dar prieš karą Vytautas buvo pradėjęs šį kraštą jungti Lietuvai, paskirdamas žemaičiams seniūną[4]). Tas pamaži siaurino bajorų valdžią. Atsparus Ordino laikymasis derybų metu, faktas, kad jis dar visiškai nebuvo nugalėtas, pasirodė čia, kad šios kautynės iš tikrųjų ne tokios buvo, kaip kad paprastai ir mielai sakoma, būtent, Ordino žlugimo priežastis, bet kad tai būta labiau Ordino perspėjimas. Iš Vytauto nusistatymo labai aišku, kad jis kaip laimėjimo vaisių tenorėjo galutinai Žemaičius prijungti prie Lietuvos. Neabejotina taip pat, kad Torno sutarty[5]) Ordinas sugebėjo vargais negalais įnešti savo patogią klauzulę, nes Žemaičiai turėjo atitekti Vytautui ir Jogailai, bet tik iki gyvos galvos. Tad ir Vytauto laimėjimas tedavė tik pusę visų vaisių, bet vis dėlto tai buvo žings-

---

das getraide und sost andire Dinge, der sie unterenandir bedorfen, czu kufin"", Cod. Vit. n. 391.

[1]) Długosz: Historia X, 572 ir kit.; Cod. Vit. Anh. n. 4 (1409), 425, 414.

[2]) Didžiai nepasisekė bandymas, kurį buvo padaręs partijų prašomas Vencelis 1410 m., pal. Script. rer. Pruss. III, 311 ir kit.

[3]) Długosz: Historia XI, 19.

[4]) Cod. Vit. n. 408.

[5]) Raczyński, Cod. Lith. 139 ir kt.; Bunge IV n. 1871; Cod. saec. XV, II n. 35.

nis į priekį, nes lig šiol būta taip, kad Žemaičiai, kilus nedraugiškumui tarp Lietuvos ir Ordino, priklausė Lietuvai. Šį kartą gi Žemaičiai ir taiką padarius priklausė Lietuvai. Čia tat ir buvo Vytauto laimėjimas ir Ordino nusileidimas.

Nuo Torno taikos galima pastebėti, kad Vytautas *visiškai pakeitė savo elgimąsi su Žemaičiais.* Jei lig šiol tik Ordinas buvo pažinęs jų vertybę, tai ypač Vytautas dabar Žemaičiuose pasirodė, kaip tikras politikas. Tuomet apčiuopiamai iškilo Nemuno klausimas, glaudžiai susijęs su Žemaičių dalykais. Vytautas dabar pradėjo rodytis kaip tikras politikas ir nebebuvo tas šachmatų žaidėjas, kuris pavojaus momentais atsižada savo figūros, Žemaičių, kad tik įsigytų Ordino bičiulystę. Ir Vytautui reikėjo tik išeiti iš tokių Algirdo ir Kęstučio politikos pagrindinių bruožų, kokius jie buvo panaudoję 1358[1]) m. prieš Karolių IV, siekdami labiausiai Pregelio, Nemuno ir Dauguvos žiočių. Šie gi siekimai anais sumišimų laikais buvo jau žuvę. Tik Vytautas aiškiausiai jautė, kad Lietuvos ekonominiam gyvenimui būtinai reikalingas Nemunas, kad Lietuva turi turėti savo uostą, į kurį įtekėtų didesnė upė, kurios Palangos uostas neturėjo. Vis labiau augąs susisiekimas, būtinas reikalas aprūpinti Lietuvą prekėmis ir maisto dalykais, — visa tai, norint verstis savarankiška prekyba, reikalavo priėjimo prie jūros. Tik dabar iš naujo kilo tai, kuo Lietuva seniau būtų turėjusi susirūpinti, būtent: *jūra, kaip tautų galybės šaltiniu.* Iki šiol Lietuva gyveno kontinento gyvenimą, pasiduodama galingų jūros valstybių globai, ypač Ordino. Panašus padėjimas buvo ir Lenkijoj, nors lenkai daug anksčiau už Lietuvą buvo supratę jūros reikšmę, tačiau jie šimtmečiais veltui stengėsi prieiti jūrą, ypač Vislos ir net Odero žiočių. Tik dabar Lietuva prabilo rimčiau į Europą, reikalaudama savo teisių į jūrą ir didesnes upes.

Prie to dar prisidėjo kilęs iš nesantaikos su Ordinu, jau seniau Lietuvoje brendęs, nepaprastai vyliojąs lietuvių politikos galybės faktas: tautinė mintis, kuri dabar prieš Ordiną vis labiau buvo pabrėžiama. Vytauto laikmetis pagaliau kiek nurimo, kad jis galėtų pagalvoti ir apie Lietuvos likimą ir jį istoriškai sureguliuoti tuomet, kada priešingoji pusė vis labiau pradėjo naudoti istorišką argumentą. Lietuva susirūpino pati

---

[1]) Pal. aukščiau 35 pusl.

savimi, atsiminė savo istorinius bei natūralinius pamatus. Ir štai, jie pastebėjo išsirutuliojusią Ordino istoriją, su ja susijusį Ordino nugalėtų ir prijungtų jo valstybei prūsų likimą. Tuomet staiga švystelėjo bendro politinio likimo mintis, pats kalbos panašumas. Prūsų likimas lietuviams buvo baisus įspėjamas pavyzdys. Tuo pat laiku pasirodė ir nesugadintos natūralinės teisės[1]). Šią teisę iškėlė pats Vytautas ir pagal ją suprojektavo savo politinę programą. Iš karto buvo aišku, kad Ordino valstybės sritis kadaise, kaip kad žemaičiai, buvusi laisva ir priklausiusi prūsams, taigi buvusi lietuviams giminiškos tautos. Kalbos panašumas davė teisę spręsti ir apie giminišką vienodą pačią kilmę. Šiais faktais remdamasis Vytautas, nors ir nevisiškai viešai, pradėjo revindikacijos politiką, kaip visada, taip ir dabar, nesiekdamas, kas nepasiekiama, žengdamas pažingsniui priekin. Tik šiais sumetimais galima paaiškinti naujojo dešimtmečio politiką.

Tad ir 1411[2]) m. gandai, kuriuos gerai girdėjo Ordino šnipai, tiksliai įvertinami, kada sakoma: Vytautas viską daro, *kad tik išplėštų Nemuną iš mūsų Ordino*", o iš tikrųjų viskas rodė, kad jis rimtai manęs *Nemuno dalyką paliesti,* nes keletą savaičių po Torno taikos šie gandai pasiekė ir Ordiną, kad Vytautas norįs pasistatydinti vieną pilį prie Dubysos ir vieną Veliuonoj ir be to dar pareiškęs, kad nežinąs ar Jurbarkas ir aplinkiniai miškai jam priklausą; kitais žodžiais tariant, Vytautas veržėsi planingai nuo Kauno Nemunu pavandeniui, naudodamasis Žemaičių teritorialinės sąvokos neaiškumu, susidariusio labiausiai dėl viduramžio ribų. Dabar jis net tyrumą vertino, ją įgydamas galėjo savo naudai pakreipti ir pagerinti Nemuno klausimo išsprendimą. Bet tai dar nebuvo vienintelis iš teisingųjų gandų, pasiekusių Ordiną. Pav. 1412 m.[3]) vasarą šnipai iš Lietuvos pranešė Ordino didmeisteriui, kad Vytautas jau pasistatydinęs dvi dideles pilis, ypač Veliuonoj esanti stipri įgula, kurią sudarančios įvairios tautybės: lietuviai, lenkai, rusai ir totoriai. Tuo pačiu laiku kitas šnipas pranešė vyriausiam magistrui, kad kaž koks Nigaila pasakęs susirinkusiai įgulai, jog

---

[1]) Ordinas gynė ir vėliau kaip ir pirma savo istorinę teisę, taip pat ir 1410 m., Cod. Vit. n. 440.

[2]) Bunge IV n. 1888; Krumbholtz: Altpreuß. Monatsschr. 1890, psl. 196, past. 1.

[3]) Cod. Vt. n. 494.

Vytautas pastatydinęs pilį prieš Ordiną ir netrukus pulsiąs Ragainę ir vėliau trauksiąs į Karaliaučių, į tą žemę, kadaise priklausiusią lietuviams, kurią vėl reikią atsiimti[1]). Vytauto girti bajorai esą Ordino pasiuntiniams pasakę: „mūsų karalius turi valdyti ir Karaliaučių, nes tai jo tėvo palikimas". Šios žinios turi artimą sąryšį su kitais gandais, kuriuos Lietuvos dvaras paleidęs po visą Lietuvą ir kurie skelbdavę, kad esą Ordinas reikią visiškai panaikinti, nes jis neturįs teisių gyventi šiose žemėse ir turįs būti perkeltas į totorių pasienį, kur galėtų gyventi ir vykdyti savo senus idealus — krikštyti. Ši mintis, taip pat kilusi jau Algirdo laikais, Ordinui buvo labai nemaloni. Iš tikrųjų vakarų pasaulis manė, kad, Lietuvai priėmus krikštą, kuris perėjo jau į pačius Žemaičius, Ordinas, esą išpildęs savo uždavinius prie Baltijos jūros, apkrikštydinęs pagonis, ir Lietuvoje nebereikalingas, tad ir jis turėtų kitur plėsti ir saugoti krikščionybę. Tokių vietų buvo daug, turint galvoj turkų, totorių bei rusų puolimus[2]). Net Zigmuntas, rodos, buvo tos pačios nuomonės, nes dvidešimtų metų pabaigoje norėjęs paskirti Ordinui naują tėviškę — Vengrijos-Turkijos pasieny[3]). Tokios pažiūros galėjo remtis vien dvasiniu Ordino charakteriu, bet jos visiškai nesidomėjo Ordino valstybiškai kūrybiškais gabumais.

Karo pavojus artėjo iš naujo tuomet, kada Ordinas nenorėjo ramiai pripažinti Nemuno politikos ir dėlto visomis diplomatinėmis priemonėmis stengėsi laimėti pasaulio opiniją, šiuo atveju vartodamas įprastą argumentą, kad Jogaila ir Vytautas esą iš naujo susijungė su pagonimis totoriais[4]), norį sunaikinti visą krikščionybę. Pagaliau įsimaišė ir *Zigmuntas,* tuo tarpu tapęs Romos karaliumi, ir ketino savo morališka persvara likvi-

---

[1]) M o r t e n s e n - H e i n r i c h k. v. 24 ir kit. rodo, kad Vytauto reikalaujamoji sritis ne lietuvių buvo gyvenama. [Su tuo negalima sutikti. (R e d.)]

[2]) Tos nuomonės buvo pirmiausia lenkai, kurie visai rėmėsi sena misijų teorija. Jie skundėsi 1416 m. Konstance: „Vellemus igitur, quod fratres predicti domus Theutonicorum, qui famam nostram semper suis detraccionibus delacerant, iuxta professonem et constitutionem sui ordinis loca tam delicata et vitam ipsorum sordidancia relinquerent et finitima adirent et inhabitarent in metis Tartharorum et Turcorum, insultus eorundem nobiscum viriliter deponendo", Cod. Vit. Anh. n. 6.

[3]) Pal. E. J o a c h i m: König Siegmund und der Deutsche Ritterorden in Ungarn 1429—1432, MIOEG. 33 (1912), 87 ir kit.

[4]) Cod. Vit. n. 495/8

duoti nesiliaujantį ginčą[1]); jam iš tikrųjų ir pavyko šiek tiek nuraminti abi puses. Žemaičių ir Nemuno klausimais nebuvo galima taip lengvai susitaikinti. Todėl jis pasiūlė Benediktą Makrą ištirti ir likviduoti tą ginčą, kilusį dėl Vytauto iššišokimo. Ypač Makra, rodos, buvo netikęs tarpininkas. Ordinas bent tarėsi esąs smarkiai apgautas, nes jis, negalėdamas šio ciesoriaus pasiuntinio palenkti savo pusėn, piktai pastebėjo, kad jis esąs žymiai palankesnis lietuviams[2]). Dėlto Vytautas nevengė jo pagerbti ir apdovanoti. Makros akivaizdoje buvo vedamos paskutinės Vytauto ir Ordino derybos, kuriose Ordinas reikalavo sugriauti Veliuoną ir šį kraštą grąžinti. Dėl šio dalyko kilo prie stalo tarp Vytauto ir Ordino maršalo didelių ginčų[3]), kurie aiškiai įrodė Vytauto sangvinišką prigimtį ir paskutiniuosius jojo politikos tikslus. Vytautas pareiškė, kad iš jo būsią galima ko nors tik geruoju gauti, bet ne piktuoju, „mane niekas negali priversti". Jis ir toliau nieko neslėpdamas viešai pripažino savo politinius tikslus. „Jūs norite atimti iš manęs Veliuoną, mano tėvo palikimą", bet pirma negu Ordinui turėsiąs atiduoti, turėtų dar daug kas savo galvos netekti. Maršalas gi kreipdamasis sakė, kad Ordinas turįs „gerų laiškų ir įrodymų" ir kad jie ne be pamato reikalaują. Tuomet Vytautas net buvo supykęs ir pasakė: *„Ir Prūsai yra mano paveldėjimas ir aš turiu pretenzijų iki Osos, nes tai visa yra mano tėvo palikimas"*. Tai ir buvo tas ginčytinas punktas. Vytautas, nors ir neteisingai, įrodinėjo remdamasis istorijos ir prigimties teisėmis, tėvų paveldėjimu, kraujo giminiškumo ryšiais, amžinais įpročiais, visa tai lietuviai ir slaviai suprato kaip patrimoniumą, tuo tarpu kai Ordinas rėmėsi tik pergamente apibrėžtomis ir sausomis teisėmis. Kiek visa tai Vytautas vertino, aišku iš jo pašiepiančio klausimo, „Koks gi yra Ordino tėvų palikimas?" Vytautas, padedamas savo prokuratorių, aikštėn iškėlė visas patrimoniumo kokybes, kur buvo labiausiai pabrėžtos tos teisės, liečiančios valdovo šeimą ir šalies valdymą. Tad Vytautas ir Jogaila dabar aiškinosi, kad jie negalį galu-

---

[1]) Pal. R. A r n d t: Die Beziehungen König Siegmunds zu Polen bis zum Ofener Schiedsspruche 1412, Diss. Halle-Wittenberg (1897), geriausia 66 ir kit.; S. B e c k m a n n: Der Kampf Kaiser Siegmunds gegen die werdende Weltmacht der Osmanen 1392—1437 (1902), 64 ir kit.

[2]) Script. rer. Pruss. III, 332.

[3]) Cod. Vit. n. 519.

tinai spręsti Žemaičių likimo, nes abu turį po dukterį, Jogaila Jadvygą ir Vytautas Zofiją, Didžiąją Maskvos kunigaikštienę, ir jos abi esančios tikros Žemaičių paveldėtojos, taigi ir tėvai be jų sutikimo negalį nutarti. Jei šie teisės santykiai buvo visumet reikšmingi sprendžiant sosto paveldėjimo teisę, tai šį kartą jie buvo reikšmingesni ir šiuo atveju. Tai buvo patogi priemonė, kada natūralinė teisė[1]), kurią labiausiai Vytautas vertino, nugalėjo istorinę teisę. Todėl ir Makra sprendė klausimus lietuvių naudai ir Veliuoną priskyrė Lietuvai, nes ji esanti Žemaičiuose ir jau prieš 168-rius metus priklausiusi Lietuvai; taip pat ir Klaipėdos pilis esanti pastatyta Žemaičių žemėje[2]). Vadinas, tokių toli siekiančių praktiškų rezultatų jau buvo davę klaidingi istorijos aprašymai apie politiškus ir tautiškus santykius.

Vyriausias Ordino didmeisteris Heinrich von Plauen buvo labai nusigandęs dėl tokio nutarimo, padaryto Romos karaliaus įgaliotinio. Lietuva triumfavo, nes jai buvo pripažinta jos teisė net vyriausio krikščionybės pasaulio viršininko. Vytautas jau susijungė su Pliskava ir Naugardu, tad iš tikrųjų rodėsi, kad Ordino dienos jau suskaitytos[3]). Todėl didmeisteris išnaujo šaukėsi viso pasaulio pagalbos. Karas vėl artėjo. Tuomet didmeisteris buvo atstatytas[4]), nes jis viešai raginęs prie karo su lenkais ir esąs „paklydęs vyras savo užsispyrime"[5]). Tačiau pasaulio akyse dar nebuvo likviduotas pats konfliktas. Ordinas ir toliau nesiliovė kovoti prieš Makros sprendimą. Konstancos susirinkime daug reikšmės turėjo Žemaičių ir Nemuno klausimai, bet ir čia galutinai neišspręsta, kuo labai tuomet rūpinosi Zigmuntas, kuriam pagaliau abi pusės įtikėjo išspręsti šį klausimą. Po Konstancos susirinkimo gilus nepasitenkinimas ir gresiąs karas pradėjo giedrėti. Tuo laiku Vytauto politiniame horizonte pasirodė nelauktas Vytautui svečias sukilėlis Švitrigaila, kuris vėl, kaip ir prieš keletą metų,

---

[1]) Ordinas gynė tai įprastu būdu, kaip matyti iš Ordino gynėjo Casparo von Macra paskaitytojo memorialo ir atsakymo; išspausdintas rašte Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum išl. Działyński III, 52 ir kit., 147 ir kit.

[2]) Cod. epist. saec. XV, I n. 46.

[3]) Cod. Vit. n. 543/4.

[4]) Script. rer. Pruss. III, 335.

[5]) Cod. Vit. n. 562.

rado pagalbos Ordine[1]). Be to, žemaičiai sukilo[2]). Trumpai sakant, visa kaip buvo, taip ir paliko abejinga iki pagaliau buvo padaryta 1411 m. numatyta taika. *Papa ir karalius konkuravo dėl tarpininkavimo.* Papa 1419 m. mėgino sutaikinti Gnievkove[3]), nors tatai darė nei lenkų, nei lietuvių neprašomas. Tačiau abi partijos rėmėsi Zigmuntu ir vis dėlto statė savo sąlygas, kurios be jokių išimčių sudarė seniai pageidaujamą programą. Vytautas dabar parodė savo veidą ir reikalavo Žemaičių, pradėdamas jūra iki Nemuno, taip pat ir Klaipėdos pilį. Buvo aiškiai ir griežtai pasakyta, kad *Lietuva siekia Nemuno žemupio ir jūros.* Ordinas Vytautui nepripažino teisės į Klaipėdą, sakydamas, kad ji niekumet nebuvusi žemaičių žemėj, bet visumet priklausiusi kuršiams, dėlto ir Ordinas esąs visai teisingas. Tačiau nieko neišėjo iš šių derybų. Visa viltis buvo padėta Breslavo reichstage, kur Zigmuntas 1420 m. davė savo sprendimą visais atžvilgiais palankų Ordinui[4]). Torno taikos bemaž visi punktai buvo patvirtinti, Žemaičiai turėjo Vytautui ir Jogailai pasilikti tik iki jų gyvų galvų.

Visas Vytauto temperamentas buvo šiuo sprendimu sujudintas. Kitų metų politika buvo pilna keršto dėl netikėto įvykio, kurį jis prisiekė Zigmuntui ir Ordinui. „Kaip liūtas staugė“[5]) Vytautas iš pasiutimo, gavęs pirmą žinią apie padarytą sprendimą. Tuojau sudarė griežtą protestą[6]), pamatuodamas savo teisę į Žemaičius, įnešdamas tokių argumentų, kurie buvo tikrai moderniški ir iškėlė naujų pažymių tos pažiūros, kad viduramžiai nebuvo jau tiek nutolę nuo realybės ir paties pasaulio, bet griebdavosi ir lengvai suprantamų, apčiuopiamų argumentų. Be abejojimo, jis pareiškė, kad Žemaičiai esą jo paveldėjimas ir sentėvių palikimas. Be to, Žemaičiai ir Lietuva visumet sudarę nedalomą vienetą ir turį bendrą kalbą ir vie-

---

1) Script. rer. Pruss. 374 ir kit.

2) Ten pat III, 376.

3) Raczyński, 237, Script. rer. Pruss. III, 382 ir kit.

4) Deutsche Reichstagsakten VII (1878), 399 ir kit.; pal. čia R. Holtzmann: Der Breslauer Reichstag von 1420, Schles. Gesch.-Bl. 1920, 1 ir kit.; Długosz: Historia XI, 240 ir kit.

5) Długosz: Historia XI, 246.

6) Cod. Vit. n. 861.

nodus žmones[1]). Žemaičiai vadinami atskiru vardu vien dėl to, kad kraštas esąs žemiau*) nuo jūros paviršiaus negu Lietuva, žemuma pavadinta žemaičiais, priešingai aukštuma — aukštaičiais. Žemaičiai jau nuo nebeatmenamų laikų vadinas lietuviais o ne žemaičiais. Ir Vytautas dėl to vienodumo niekados savo titule neminėjęs Žemaičių. Bendra kalba, kilmė ir žemė buvo jo argumentai, nors jie ir nevisumet išlaikydavo kritiką. Visa, ką Ordinas buvo užėmęs Žemaičiuos, tai buvo, palyginti, derlingiausi kraštai — jis buvo užgrobęs prievarta, bet ne prakaitu ir darbu įsigijęs. Jei sprendimas būtų buvęs teisingas, tai Zigmantas, Vytauto nuomone, būtų turėjęs atkreipti dėmesio į tai, „kad kryžiuočiai esą svetimi žmonės, atėjūnai iš Vokietijos žemių, okupavę prūsų žemes[2]); dabar jie drįsta mus, tikruosius paveldėtojus, prievarta išvaryti iš mūsų krašto. Tokios tat buvo Vytauto pažiūros, kurios visados rėmėsi neformuluota tautų prigimties teise.

Taip pat ir *šiai kovai* panaudotos *priemonės* buvo moderniškos išvaizdos. Lenkija-Lietuva ypač stengėsi patraukti mokslininkų ir publicistų, kurie galėtų išdirbti teisių sprendimus, memorialus ir gynimosi raštus[3]), siunčiamus visam pasauliui, kad geriau visi galėtų įsigilinti į pačią esmę tokio konflikto, kurio jokiu būdu diplomatai, vieni sėdėdami prie diplomatų stalo, negali išspręsti. Teisių žinovai ir teisių fakultetai turėjo lemiantį žodį. Taip tariamasis viduramžio tamsumas vis labiau nyksta, jei tik įsigiliname ne į tokį konfliktą sudariusias pažiūras, bet į pavartotas priemones. Teisybė, panaudotos visai moderniškos propagandos priemonės. Tad kaip galėjo Lenkija, kurios santykiai su Ordinu buvo pilni pasienio ginčų ir net ištisų sričių, kaip pav., Pamarės pretenzijų, nepagalvoti naudotis vaizdingiausiomis priemonėmis tose vietose, kada rei-

---

[1]) Tai nurodė taip pat ir Žemaičių 1416 m. kaltinamasis raštas: „cum eadem gente Lithwanica, cuius nos caro et ossa existimus", Cod. Vit. Anh. n. 6.

*) Šis klausimas prof. Būgos išspręstas galutinai tik XX amžiuje. (R e d.).

[2]) 1416 m. šis momentas buvo dar ryškiau Žemaičių pažymėtas. Mat, tada Žemaičiai atsiminė savo brolius prūsus, „kuriuos Ordino riteriai jau seniai buvo pavergę", kurie netekę turtų ir laisvės esą padaryti tarnais. Be to: Kaip Ordinas mokęs čia tikėjimo? Prūsai esą dar visai šiurkštūs ir žiaurūs, tartum jokio krikšto dar nebūtų priėmę. Cod. Vit. Anh. n. 6.

[3]) Lites ac res gestae III, 192 ir kit., yra jie surinkti nuo 1420 ir kitų metų.

kėjo perkalbėti ar įtikinti, kaip pav. kuriją. Kaip ir mūsų laikais, taip ir po Breslavo sprendimo lenkai parodė papai žemėlapį, kur visos ginčytinos problemos buvo grafiškai atvaizduotos. Marienburgo didmeisteris nemaža nustebo tada, kai prokuratorius 1421 m. balandžio mėn. 8 d. iš Romos[1]) pranešė buvęs su Ordino advokatu pas papą, „kuris mums parodė išbraižytą skarą, panašią į pasaulio žemėlapį, kur lenkai jau nurodė, kad mūsų Ordino žemės Kulmija, Pamarė etc. esančios įdėtos lenkų karalystės ribose“. Tuo pat metu buvo ir Nemuno klausimas paliestas, kur Ordino advokatas pareiškė papai, kad Vytautas noriai trokštąs turėti Klaipėdą. Ordinas gi jokiu būdu negalįs sutikti. Nes, jei tas įvyktų, „Livonija ir Prūsija būtų padalintos ir viena nuo antros atskirtos“, o tas Ordinui atneštų daug žalos.

Vytauto pastangos grąžinti Žemaičius 1420 m. pasiekė kulminacinį punktą. Jis jau nebenorėjo pirkti Ordino draugiškumo, kad ir mažiausiu nusileidimu Žemaičių klausime. Tada įsibrovė kaip tik didžioji verta dėmesio politika į painius Vytauto ir Ordino santykius, nes po Breslavo sprendimo Ordinas buvo vien tiktai įrankis Zigmunto politikos[2]), kuri dėl kilusių husitų karų labai surizgo, taip kad 1422 m. Ordinas Zigmunto pakurstytas paskelbė Lenkijai ir Vytautui karą, nors šis jam nedavė jokios naudos[3]). Dėlto po ilgų karčių pergyvenimų buvo suprasta, darant taiką, kad niekumet nereikia įsileisti tarpininko Lietuvos-Lenkijos ir Ordino dalykuose, bet abiejų pusių neraminančius dalykus ir ginčus tarp savęs bičiuliškai patiems spręsti. 1422 m. *prie Melno ežero darant taiką*[4]) visiems jos dalyviams teko nusileisti ir ji vaizdavo todėl tikrą kompromisą. Daug geriau, negu iš šių įvykių tikėtasi, išėjo Ordinui, lenkams taipgi beveik jokių nuostolių nebuvo. Vytautas gi labiausiai pasiekė savo tikslą. *Žemaičius dabar gavo jau galutinai.* Tuo ši šalis išsivadavo iš svyruojančios būklės dėka Vytauto, kuris pravedė savo neužtektinai paremtą mintį, kad Žemaičiai visumet sudarė Lietuvos elementą. Nuo šiol Žemaičiai nebebuvo daugiau atskilę nuo Lietuvos. Nors Ordinui bu-

[1]) Cod. epist. saec. XV, II n. 95.
[2]) Cod. Vit. n. 953/4.
[3]) Długosz: Historia XI, 293 ir kit.
[4]) Raczyński, 225 ir kit.; Bunge IV n. 2637.

vo tuo suteiktas be abejojimo didelis smūgis, nes jam reikėjo galutinai atsižadėti tilto į Lyvų žemę, tačiau Ordinas sutrukdė didžiausią Vytauto siekimą — *Nemuno klausimą, kuris buvo išspręstas Ordino naudai.* Aiškiai apie tai liudija sutarty pažymėtas Žemaičių ribų nustatymas. Pati siena dabar prasidėjo nuo Šventosios įtakos į Nemuną, o iš čia jau ėjo trijų mylių atstumu nuo Nemuno, Kuršių įlankos ir nuo Klaipėdos ligi jūros. Šiaurėje siena turėjo prasidėti nuo Šventosios (Heiligen — Aa). Tuo abi šalys kiek ir nustojo, bet kartu ir kiek senųjų žemių palaikė. Nemuno žiotys ir pati Klaipėda, vadinas, svarbiausioji upės dalis paliko rankose Ordino, kuris ir toliau galėjo Lietuvą varžyti prekybos atžvilgiu. Už tai Lietuva gavo beveik be vertės prie jūros priėjimą ties Palanga. Tačiau ir šioji maža jūros pakrantė turėjo reikšmės, nes ji visiškai trukdė susijungti Prūsams su Livonija. Vytautas ištisus šimtmečius besitęsiantį Žemaičių ginčą išsprendė Lietuvos naudai, bet jis nesugebėjo nukariauti Nemuno žiočių. Čia pasirodė jojo galybės galas ir ribos. Tačiau jūros klausimas, *veržimasis prie jūros buvo stipriai išjudintas,* jis, panašiai kaip ir lenkų istorijoj, niekumet nebepranyko iš Lietuvos istorijos.

Likusieji Vytauto valdymo metai gali būti pavadinti, žiūrint Ordino, kaip ramūs ir taikingi metai, nors ir tada pasirodydavo daug skirtumų, kylančių iš nevienodo supratimo tų dviejų vaidmenų, kuriuos vaidino Lietuva, kaip natūraliai išaugusi tauta ir valstybė, o Ordinas tik kaip dirbtinė valstybė.

Be abejojimo, santykiai su Vokiečių ordinu, *ypač Livonija*[1]), dar nebuvo išsemti Žemaičių ir Nemuno klausimo sprendimu, nors šios dvi problemos ir buvo svarbiausios. Juk Rusijos centre prasidėjo dar kita upė, kuri tekėjo per lietuvių-rusų žemes, ir ties Ryga, Livonijos ordino krašte, įplaukė į jūrą: *Dauguva*[2]). Ji buvo svarbiausia visų į Baltijos jūrą tekančių upių, nes ji labai arti susiėjo su Dniepro vandenimis, o šiais pro Maskvą ir

---

[1]) Pal. Osten-Sacken: Livländisch-russische Beziehungen (1908); A. Prochaska: Stosunki Inflansko-Litewskie w XV. w., veikale Litwa i Ruś (1913), H. 10—12, 1 ir kit.

[2]) Pal. Prochaska: Dzieje Witolda, 338 ir kit.; H. G. Schröder: Der Handel auf der Düna im Mittelalter, Hans. Gesch.-Bl. 231 (1917), 23 ir kit.; K. L. Goetz: Deutsch-russische Handelsgeschichte (1922), 443 ir kit.; I. M. Кулишер: Очерк истории русской торговли (1923), 98 ir kit., tas pats: Russische Wirtschaftsgeschichte I (1925), 118 ir kit.

Smolenską galima buvo pasiekti tolimosios rusų šalys pietuose. Šiame ruože buvo svarbūs Lietuvos miestai: Polockas, Vitebskas, netrukus Vytautui priklausė ir Smolenskas, visi šie miestai sudarė prekybos Rusijos ir Pabaltijo prekybos centrus. Livų pusėje Ryga laikės viešpataujančios pozicijos. Be to, ši upė turėjo svarbos Pliskavai, Dorpatui, iš dalies ir Naugardui. Nemunas šių ypatybių neturėjo, nes į vidaus Rusiją nebuvo kelio, kuris būtų tikęs laivaims plaukioti. Ir čia vis dėlto Vilnius, Trakai, Kaunas buvo svarbiausieji *Lietuvos prekybos centrai,* kuriais visumet rūpinosi patys kunigaikščiai. Ypač Vytautas daug nusipelnė šalį keldamas, kurdamas ne tik miestus, bet ir stropiai remdamas prekybą[1]) taip, kad jo laikmetį galima vadinti lig tam tikro laipsnio aukso laikotarpiu. Tačiau Lietuva, ugdydama savo prekybą, vis užkliūdavo Ordiną, kuris valdė Nemuno ir Dauguvos žiotis, kas ją varžė ir darė net nuo jo mūsų prekybą pareinamą. Šie santykiai pagaliau buvo juk ir abipusiški ypač Dauguvoje. Rygai visa upė likdavo beveik be vertės, kai Lietuva uždarydavo sieną, net nuo šios parėjo tolimasis susisiekimas su Rusija ir prekių importas. Šis susisiekimo kelias gi buvo baisiai jautrus ir reagavo į kiekvieną politikos trūkčiojimą, kaip kad kitaip ir negalima valstybiškai surištuose sutvarkymuose; tad ir susisiekimas pareidavo nuo Ordino ir Lietuvos santykių. Dėl to kiekvienoje politinėje sutartyje buvo kartu kalbama ir apie atitinkančias prekybos taisykles.

Jau nuo XIII šimtmečio, kai Ryga pradėjo augti į prekybos galybę, pastebimi santykiai su Ordinu. Dauguvos prekybos pamatu pasiliko 1229 m. sutartis, kuri tik 1406 m. Kapusos sutartimi buvo pakeista[2]). Tad ir čia Vytauto valdymas sudarė epochą. Berods jau XIV šimtm. buvo naujų prekybos sutarčių ir papildymų, kurie tačiau vis rėmėsi 1229 m. sutartimi ir buvo sudarytos tarp atskirų kunigaikštysčių, pav., Polocko, Smolensko ir Rygos. XIV šimtmety Ryga stengėsi užimti mo-

---

[1]) Kaip dideliai Vytautas rūpinos prekyba, galima spręsti iš jo bičiuliško pranešimo Ordino didmeisteriui, kad pagaliau baigęsis tarp Danijos ir Hansos karas, dėl kurio būtų nukentėjusios visos šalys, taip pat ir Lietuva, kur „alles das tuwer ist“ (visa pabrango), pav., drabužiai, kurie pirma buvo labai pigūs, Cod. Vit. n. 330. Apie fiskalį prekybos charakterį pal. Довнаръ-Запольскій: Государственное хозяйство (1901), 370 ir kit.

[2]) Goetz k. v. 473 ir kit.

nopolinę poziciją, ir ypač trukdyti tai, kas rusams 1229 m. buvo pažadėta: tolimesnė kelionė pro Rygą. Tuo Rusija būtų išlyginusi tai, ką jai ir Lietuvai lyg likimas buvo uždėjęs, būtent tarpeklio valstybių charakterį. Ryga tuo būtų nustojusi svarbiausios reikšmės: būtent, vietos pardavimo ir tolimesnio prekių pervežimo, nustojusi prekiauti su vakarais, turėdama geriausių susisiekimo ryšių su Hansa. Vytauto gi siekimas ir tikslas buvo laimėti kuo daugiausia Lietuvai iš to patogaus padėjimo, kuris Lietuvą padarė tarpininku tarp tolimųjų Rusijos šalių ir Rygos; norėjo taip pat atnaujinti 1229 m. sutarties pagrindus. *Polockas turėjo būti centralis Dauguvos prekybos punktas,* sustojimo punktas, o ne vien pereinamoji stotis. Vytautas norėjo Rygos pirkliams leisti važiuoti prieš vandenį tik iki Polocko, o Rusams pavandeniu taip pat iki Polocko, ir priversti čia atlikti savo prekybos darbus: mainyti, perkrauti ir tt. Jis tarėsi išlyginsiąs trūkumą upių žiočių, padarydamas Polocką kaip ir antrą Rygą. Be abejo, tai būtų buvęs labai nepatogus dalykas Rygos prekybininkams, kurie mieliausiai be sustojimo būtų įvažiavę Rusijon. Tuo metu, kai valstybė skubėjo prie aukščiausio galybės laipsnio 1398/9 m., lietuviai ir rusai labiausiai pareiškė norį pagal 1229 m. sutartį važiuoti pro Rygą ir Gotlandą ir Travę. Teisybė, šiuose svarbiuose klausimuose netoli teeita, tad ir Polockas šiuo laiku nevaržomas išlaikė aukščiausią Lietuvos prekybos poziciją. 1406 m. padarytoji taika, kuri jungėsi su 1229 m. sutartimi pasiliko galioje iki XV šimtm. galo, bet ji nieko nesakė apie svarbų tolimesnio plaukiojimo klausimą. Už tai vokiečių pirkliams Polocke buvo suteikta daug lengvatų. Kad ir prekybiniai santykiai dėl politinių sąlygų nebuvo labai pastovūs, tačiau niekur nepasakoma, kad Vytautas siekęs daugiau negu didžiausių prekybos laisvių, ir svajojęs apie plačią prekybą su užjūriu. Vytautas vargiai begalvojo apie Lietuvos praplėtimą išilgai Dauguvos, maždaug į Rygą ir Livoniją. Kaip tik šis varžymas parodė Vytauto realios politikos bruožą, kurio neturėjo senasis 1358 m.[1]) lietuvių planas, kuriuo rimtai buvo galvojama užimti Dauguvos žiotis.

Tačiau Vytauto valstybiškai politiniai santykiai su vokiečių Ordinu — čia visai nekalbama, kad Lietuva ir Ordinas turėjo daug, abipusių tamprių kultūrinių ryšių — nebūtų

---

[1]) Pal. aukščiau 35 pusl.

dar visiškai išsemti, nepriminus anos didelės *politinės idėjinės* kovos, kuri sutapo su Vytauto laikais ir akivaizdoje viso pasaulio žiauriu būdu Ordinui pasakė, ką manoma apie Ordiną ir jo egzistencijos teisėtumą. Viskas stojosi ir griuvo su kryžiaus karais tiek svarbos ir orumo įgijusia misijų teorija, pagimdžiusia vakaruose krikščionių kunigaikščių solidarumo jausmą, kurio nešėjai labiausiai buvo dvasininkų ordinai. Ciesorius ir papa rūpinos šią teoriją išlaikyti[1]). Visi krikščioniški karaliai, kunigaikščiai[2]) ir luomai buvo patekę į šios pažiūros įtaką ir padėjo įsikurti ordinams Baltijos pajūry. Pagonių krašto okupavimas buvo leistas. Šių pažiūrų, kurias rėmė šv. Bažnyčios tėvai ir biblijos tekstas, laikėsi visa tų laikų vakarų pasaulio visuomenė, taip pat ir Lietuvos-Lenkijos karaliai bei kunigaikščiai, kada jie pagaliau buvo priėmę krikščionybę. Dėl to lietuvių kunigaikščiai, įtraukus juos į krikščionių visuomenę, tapo patys misijų teorijos nešėjais. Tas kaip tik ir sudarė tragišką vokiečių Ordino likimą. Ordinas laikėsi senos misijų teorijos, dirbančios ugnimi ir kardu, Lietuva gi ir Lenkija laikėsi nekruvinos ir taikingos teorijos. Visur, kur tik buvo kovota, lietuviai ir lenkai matė politinės galybės dalykus ir dėl to jie be atodairos jungėsi su pagonimis, nors Ordinas pagal senąją teoriją manė čia esant didžiausią ereziją ir dėl to dažnai primindavo papai, kad reikia „kryžiaus karo prieš hercogą Vytautą ir jį atskirti nuo lenkų karaliaus“[3]).

Visi šie teoriški ir praktiški priešingumai, susidarę seniau ir dabar, buvo įnešti į tarptautinį forumą, pav. į *Konstancos susirinkimą*[4]), kur Romos karalystė pasirodė pilname savo spindė-

---

[1]) Pal. apie bendrą dvasišką būklę be abejo labai šališką knygą A. Dempf: Sacrum Imperium (1929).

[2]) Pal. Jagailą 1388 m., Cod. epist. saec. XV, II n. 13.

[3]) Cod. Vit. n. 493, 1412, gegužės mėn. 28 d.

[4]) Pal. iš bendrų veikalų kad ir H. Finke: Forschungen und Quellen zur Geschichte des Konstanzer Konziles (1889); paskui H. Finkės drauge su kitais išleistus Acta concilii Constantiensis I—IV (lig 1928); be to duoda daug medžiagos lenkams-lietuviams E. H. v. Hardt: Magnum Constantiense concilium, 6 tm., ir Ulrich v. Richentals Chronik des Konstanzer Konzils, išl. Buck (1882); A. Prochaska: Na soborze w Konstancyi, Rozpr. akad. um. wydz. hist. fil. II, 10 (1898), 1 ir kit.; P. Nieborowski: Die preußische Botschaft beim Konstanzer Konzil bis Ende Feber 1416, Breslauer Dissert. (1910); H. Bellée: Polen und die römische Kurie in den Jahren 1414—1424. Osteurop. Forschungen 2 (1914); K. Morawski:

jime, kad didelėj dvasios ir politikos kovoj išspręstų šį ginčą, kurį ypač lenkai gynė, nors jis lietė daugiausia Lietuvą. Tai buvo unijos ir abiejų pusių kultūrinio padėjimo vaisiai. Lenkija turėjo daug senesnį dvasios išsirutulojimą, negu Lietuva ir, be to, Krokuvoje turėjo universitetą — labai svarbią priemonę dvasinėj-politinėj kovoj. Be to, ji turėjo gabių vietinių, senų tradicijų dvasininkų, kurie, kai tik buvo paliesti glaudžiai susiję valstybiniai ir bažnytiniai dalykai, noriai stodavo tarnauti tėvynei. Juk jie labiausiai būdavo karšti patriotai ir savo tautos garbintojai. Lenkuose tautinė mintis ir susipratimas dėl ilgų kovų ir glaudaus Ordino ryšio su vokietybe, dėl vokiečių rytų kolonizacijos buvo sužadinta anksčiau, o ypač stipriai ji pasireiškė XIV šimtm. Tad savaime aišku, kad Konstancos susirinkime lietuvių reikalus atstovavo lenkai. Iškilminga ir didelė lenkų delegacija, nuvykusi į Konstancos susirinkimą, savo eilėse turėjo narių, kurie savo drąsiais įsikišimais į debatus ir energingu laikymusi misijų teorijos susilaukė visuomenės pagarbos, ypač iš Poznaniaus vyskupas Andrius Laskari ir lenkų užtarėjas, Krokuvos universiteto rektorius Paulus Vladimiri (Włodkowicz[1]). Nors ir neįgaliotas, bet labai svarbus susirinkime Ordino gynėjas buvo dominikonas *Jonas Falkenberg'as,* kurio išliko ginčų sprendimo raštai; juose jis teoriškai rašė apie Ordino pagrindus; jo samprotavimo centrą sudarė Lietuva. Nebuvo sunku atspėti, koks buvo abiejų partijų pamatinis nusistatymas. Falkenberg'as gynė istorinę Ordino teisę į pagonišką Lietuvą ir į Žemaičius, vadinas, senos kilmės misijų teoriją, mobilizuodamas visą mokslinių priemo-

---

Historya uniwersytetu Jagiełłońskiego I (1900), 120 ir kit.; daug memorialų ir pasitarimų pranešimų yra rinkiny Lites ac res gestae išl. Dzialyński III, 66 ir kit.

[1]) Svarbiausieji traktatai išspausdinti rinkiny Starodawne prawa polskiego pomniki V (1878), 161—194, 196—232, 233—296 (išl. Bobrzyński); pal. čia C. Höfler: Der Streit der Polen und der Deutschen vor dem Konstanzer Konzil, Sitzungsber. d. Wiener Akad. phil.-hist. Kl. 95 (1887); B. Bess: Johann Falkenberg O. P. und der polnisch-preußische Streit vor dem Konstanzer Konzil, Zeitschr. f. Kirchengesch. XVI (1896), 385 ir kit.; Krzyżanowski: Doktryna polityczna Pawła Włodkowicza, Studja hist. ku czei Zakrzewskiego (1908); K. Tymienicki: Moralnośc w stosunkach między państwami w poglądach Pawła Włodkowicza, Przegl. hist. 1919/20; J. Fijałek: Dwaj dominikane Krakowscy: Jan Biskupiec i Jan Falkenberg, Księga pamiątk. ku czci O. Balzera I (1925), 271 ir kit.

nių aparatą. Lenkų atstovui Włodkowicz'ui nebuvo sunku išaiškinti natūralę teisę ir misijų teoriją, kuri buvo prisisunkusi tų laikų humaniškumų jausmų, nes lietuvių ir žemaičių pavyzdys[1]) labai sudomino ir patį susirinkimą. Jis buvo įtikintas, kad pagonių nereikia išskirti iš normos, kad ir jiems reikia duotąjį žodį pildyti. Susirinkimas buvo linkęs pritarti Lenkijos-Lietuvos pusei, kas aišku jau ir iš to fakto, kad Jogaila ir Vytautas buvo paskirti bažnyčios generalvikarais rusų kunigaikštystėse. Vytautas, be to, buvo paskirtas dar ir Žemaičiuose[2]).

Ordinas vadino save krikščionybės skydu, titulu, kurio troško dabar ir kitos rytų krikščioniškos tautos. Be to, jis irgi gyvai rūpinosi misijų reikalais. Taip pat senosios galybės nebeveikė, ypač Ordinas regresavo jau ir dėl to, kad neturėjo vokiškų elementų, kuriuos būtų galėjęs panaudoti krikšto apsaugai, kaip kad Prūsuose, kur jis labiausiai rėmėsi vokiečių miestais ir kaimais. Vokiečių rytų kolonizacija, kaip bendras reiškinys dėl žmonių stokos pasibaigė jau XIV šimtmety; naujai misijų teorijai Ordinas nebesugalvojo nieko lygaus priešais pastatyti.

Bendras žvilgsnis į poziciją ir laimėjimas, kuriuos Vytautas iškovojo iš Ordino arba pastatė prieš jį, sako, kad jis daug toliau buvo nuėjęs, negu buvo pasiekę jo tėvai ir sentėviai, nes jis (Vytautas) savo griežta ir išmintinga politika išnaudojo Ordiną ir lenkus visais atvejais. Žemaičius galėjo visiškai sau

---

[1]) Žemaičiai 1417 m. gavo vyskupystę Medininkuose; pal. W. Holtzmann: Die Gründung des Bistums Samaiten, Zeitschr. f. Gesch. d. Oberrheins N. F. 32 (1917), 70 ir kit., kur įsteigimo dokumentas pirmą kartą išspausdintas. Kultūros istorijai apskritai yra svarbus čia pasakymas, kad tose šalyse lig šiol nebuvę žinomi miestai.

[2]) Theiner Mon. vet. Pol. II n. 25, 26. Kaip nemalonus buvo Ordinui kiekvienas Vytauto ir lenkų kišimasis į krikščionių reikalus šiaurėje, galima matyti iš pasitarimų dėl Vytauto protektorato Dorpatui. Tuos pasitarimus vedė Ordino gynėjas Romoje. Ordinas būtinai norėjo sukliudyti, kad Vytautas „der kirchen czu Derpte (Dorpat) beschermer sin solle widder die Reussen und alle andere", Bunge V n. 2063 (1416), n. 2127 (1417). Bet kad papai teikti tokius titulus, kurie buvo nukreipti stačiai prieš misijų privilegijas, buvo svarbu, aiškėja iš to, kad ir lenkai 1418 m. Falkenbergo proceso metu iš papos galėjo išgirsti šiuos žodžius: „Nobis igitur, quibus constant regem et Polonos predictos veros catholicos et orthodoxe fidei zelatores necnon regnum Polonie notabile membrum esse militantis ecclesie". Tekstas išspausdintas Bess, Zeitschr. f. Kirchengesch. XVI (1896), 460 ir kit.

atsiimti, buvo pasiekęs Prūsų ir Livonijos ordinų nuolatinio atskyrimo, palietęs bent mažą dalį jūros, sustiprinęs Dauguvos prekybą Lietuvos naudai, sutvirtinęs idėjiškai politiškus teisės pagrindus lenkų padedamas. Atsiminus atsparų galingiausią tų laikų karo pajėgomis, esantį rytuose, Ordiną, turėjusį tobuliausią karo techniką ir kariavimo metodą, ir gynusį kiekvieną žemės pėdą ir pergamentą, reikia pripažinti, kad Vytautas Lietuvos interesams dirbo tiek, kiek begalėjo žmogus dirbti, susilaukdamas milžiniškų vaisių. Ypač svarbus buvo 1422 m. Lietuvos su Ordinu vakarų sienų nustatymas, nors Ordinas dar daug dešimtmečių stengėsi atgauti prarastąsias sritis.

Vytauto plačioji politika

Rusų, totorių ir bohemų klausimas

Visos Rusijos ir Juodosios jūros problemos

Šį straipsnį galėtume pavadinti rytų politika, jei nereiktų skaitytis su Vytauto daugiau epizodinio pobūdžio Bohemijos politika, kuri su jo planais rytų fronte, būtent, su rusais ir totoriais, turėjo tą bendrą dalyką, kad daugiausia jis kilo iš Vytauto *tolimųjų erdvių* siekiančios politikos. Tai buvo rytų žmogui įgimta plačių kraštų siekiančios politikos ypatybė. Kaip Gediminui ir Algirdui, taip ir Vytautui erdvė buvo įprastas dydis.

Visa Vytauto politika sukosi apie du tolimosios *rusų* ir *totorių* kraštus, kurie buvo milžiniško ploto ir siekė daug šimtų mylių. Tačiau kova lietuvių-rusų valstybės rytų ir pietų krašto pasieny ne visur buvo vienoda. Šiaurės Rusijos miestų respublikų pasienio ruožas palei Dauguvą labai aiškiai skyrėsi nuo plačiųjų kairiajame Dniepro krante esančių kraštų, ten dėl miškų iškilo tokių naujų uždavinių, kokių nepažino pietų pasienis. Čia reikėjo kovoti puolamai ir ginamai su augančia Maskvos valstybe ir jos sąjungininkais, o pietuose — su stepių valdovais — totoriais. Ir dar daugiau: stepių nukariavimams reikėjo pasiekti išėjimą į Juodąsias jūras ir iš naujo jungti prekybos tinklą, kuris tęsėsi palei Juodąją jūrą ir labiausiai italų buvo palaikomas. Podolės-Valachijos klausimai buvo glaudžiai susiję su kelio į jūras saugojimu.

Ir vienur ir kitur Vytautas rėmėsi savo pirmtakūnų darbais, ypač *Algirdo,* kurio planai, deja, dėl sosto neramumų paliko anuomet nerealizuoti. Ir unijos sudarymas taip pat maža tepadėjo Lietuvos rytų politikai, nes lenkai neturėjo betarpiško intereso nukariauti naujų kraštų, ypač rusų Maskvos fronte. Čia lietuvių-rusų valstybės ir toliau gyveno savotišką gyvenimą, laikėsi savo plėtojimosi tendencijų, kurios, gal būt, būtų žuvusios, jei Vytautas nebūtų pradėjęs rūpintis Algirdo palikimu. Šiuo at-

žvilgiu Vytautas rytų dalykuose, gal būt, padarė didžiausią žygį. Jei Lietuvą dėl Maskvos politikos turėjo labiausiai viena rūpintis, tai vis dėlto galėjo tikėtis lenkų paramos visuose kituose žygiuose, nes jie patys siekė užkariauti Juodąją jūrą. Čia visumet susidūrė lietuvių-lenkų interesai, nes Lenkija, įgijusi Raudonąją Rusiją, po Valachijos priklausomybės paskelbimo, stengėsi paimti Podolę ir taip pasiekti Dniestro—Pruto—Būgo liniją.

Po unijos, palyginti su Algirdo laikais, po to, kada Jogaila ir Vytautas buvo priėmę Rymo kat. tikėjimą, iškilo naujas momentas tolimuosiuos rytuos, anuos kraštuos, kur dar tebeveikė politinės jėgų nuotrupos, kurias stiprino ir rėmė Maskvos valstybės išdygimas ir totorių galybės sustiprėjimas. Tai buvo *misijų teorija,* kuri jau nuo XIII šimtmečio iš vakarų perėjo į rytus ir siekė net rusų ir totorių, nors pačios misijos vis labiau paliko teorijoj. Vis dėlto Vytautas ir Jogaila kryžiaus karų mintį, kuri ką tik neseniai buvo nukreipta prieš Lietuvą, gerai suprato, mokėjo iš naujo sužadinti kurijoj ir Europos kunigaikščių dvaruose, juos patraukti savo pusėn ir panaudoti savo artimiesiems politinės galybės tikslams[1]). Tokiais momentais patogiausia buvo sujungti natūralaus išsirutulojimo siekimai, saugojimas geografiškai svarbių sričių ir universalios tendencijos.

Tuoj pirmame dešimtmety Vytautas sugrįžęs į Lietuvą davė suprasti, kaip didžiai ir kiek vienodai jis vertina *rusų* ir totorių *dalykus.* Be to, šitie dalykai iš vidaus tarp savęs buvo irgi labai susiję. Vytauto vidaus politikos programa buvo pašalinti smulkiuosius kunigaikščius, kur tiktai galima; tas atskirų kunigaikščių pašalinimas buvo daromas tam, kad stipriau sujungtų periferines valstybės sritis su branduolu. Su tuo buvo susijęs pirmojo jo rytų etapo politinis tikslas: sustiprinti valstingumo dalykus pasienio srityse, likviduoti visus neaiškumus, kurių tais laikais daug ten prisirinko. Branduolo sritis šalia Maskvos buvo ir pasiliko Dniepro žemėse *Smolenskas,* kuris jau nuo Algirdo laikų varė svyruojančią politiką. Čia stengėsi

---

[1]) Pal. jau aukščiau 119 pusl.; čia dar reikia suminėti Posilges žinią, Script. rer. Pruss. III, 288, pagal kurią 1407 metais Jogaila ir Vytautas rūpinosi iš papos leidimą misijoms rytuose tarp rusų ir totorių, „uff die czu reysin glycher wys, als her gegebin ist dem Dutschin orden czu Pruszin und Lyffland“; 1411, Dlugosz IV, 124: Lenkų karalius prašė papą, „ut regi contra Tartaros crucem et generale passagium largiretur.“

Vytautas galutinai tą svyravimą panaikinti[1]), pašalinęs atskirus kunigaikščius, ką jis 1395 metais[2]) ir padarė, kada jis vietinį kunigaikštį pašalino ir iškilmingai įvažiuodamas į Smolenską paskyrė ten vietininkus, du jam ištikimus kunigaikščius. Tai sujudino Rusų pasaulį. Vytautas vis dėlto atnešė svarbią garantiją: susigiminiavimą su Maskvos Didžiuoju Kunigaikščiu, tatai ir privertė jį laikytis taikingos politikos, nors jo, kaip uošvio, persvara grynai rusiškuose kraštuose, Maskvos interesų sferoj, turėjo vis labai paliesti Maskvos kunigaikštį. Dėlto pasijuto betarpiškai paliestas Smolensko kunigaikščio uošvis Riazanės kunigaikštis[3]). Trumpai sakant, Vytauto įsigalėjimas sujudino visus rusų kunigaikščius, kadangi jie dabar jau bijojo, kad Vytautas, kuris be to susijungė su totoriais, iš naujo pradės realizuoti savo dėdės Algirdo programą, siekusią nukariauti visą Rusiją. Tuoj susidarė *rytų koalicija*, kuriai šį kartą vadovavo Vosylius iš Maskvos. Prie tos koalicijos prisidėjo net senas Lietuvos šalininkas Tvėrio kunigaikštis Mykolas, nežinia ar laisvu noru, ar buvo priverstas — taip pat visi Maskvos įtakoj ir valdžioj esantieji rusų kunigaikščiai[4]). Savaime suprantama, Riazanė toj koalicijoj ypač pasižymėjo. Vytautas visa energija sukilo prieš Riazanę ir sunaikino ją. Bet Vosylius norėjo su Vytautu taikoje gyventi. Jis 1396 m.[5]) du kartu susitiko su Vytautu, grįžtančiu iš Riazanės, Smolenske ir Kolomnoj, kuri yra arti Maskvos. Vytautas liko laimėtojas ir susitarė su savo žentu pasidalinti sferomis. Vytautui teko ir Smolenskas. Rytų koalicija buvo sulaužyta, Maskva pasidavė Lietuvos įtakai. Vytautas norėjo ypač nukreipti ir Maskvos jėgas prieš Ordiną. Jis tikėjosi paversiąs Maskvos koaliciją į *vakarų koaliciją*, prie kurios kietai buvo prijungęs ir Naugardą. Jis iš Kolomnos siuntė į Naugardą pasiuntinius, bet gavo neigiamą atsakymą. Naugardas visumet buvo nepaprastai atsargus ir Lietuvos-Maskvos santykiuose norėjo vaidinti svarstyklių rodyklės rolę, vieno palankumu žaisti su antru. Kiek Maskvos koalicija buvo susmukusi ma-

---

[1]) Jau 1386 m. čia lietuviai sekmingai kovojo Vytautui dalyvaujant, Полн. собр. р. л. VIII, 51 ir kit.

[2]) Ten pat IV, 101, XVII, 81, 327.

[3]) Ten pat XVII, 81.

[4]) Ten pat XI, 163, XV, 165.

[5]) Ten pat IV, 99, VIII, 69 ir kit., XI, 166, XVII, 81.

tyt iš to, kad jau kitais metais Naugardas kariavo su Maskva, tuo tarpu Tvério kunigaikštis Mykolo Jonas, Vytauto svainis, kartu su kitais kunigaikščiais viešėjo Vilniuje. Tad Vytauto laimėjimas visur prasiskverbė. Žinoma, čia dalyvavo jau ir tas faktorius, kad Vytautas buvo užmezgęs glaudžius santykius su totorių galybe.

Totoriai[1]) rytų Europoj buvo galinga jėga. Tačiau jau Algirdo ir Maskvos kunigaikščio Dimitro laikais totoriai jų buvo smarkiai sumušti. Ta nesulaikoma stebuklinga totorių galybė buvo jau seniai susmukusi. Tai pagreitino ordoj kilę nesusipratimai. Dar vis chanatai tebebuvo padalinti, ypač kada Timurlenk'as sumušė Kipčako ordą. *Tochtamiš'as*[2]) Perekopo ordos chanas, Timurui įsakius, vėl sujungė atskiras ordas, ir tuomet sukilo prieš Timurą, užėmė 1392 metais Sarajaus caratą, nors po to jis buvo Timuro smarkiai suspaustas. Tichtamiš'as vis dėlto paliko dar ir toliau Maskvos aukščiausiu valdovu. Jis norėjo ir su vakarais ramiai gyventi, kaip pavyzdžiui Jogaila, bet visgi kaip caras, kuris skaitėsi „visos Rusijos" caru, reikalavo kontribucijos ir duoklės iš visų tų kraštų, kurie kadaise priklausė Riurikams, taigi ir iš tokių kraštų, kurie jau seniai buvo valdomi Gediminaičių. Nežinoma, ar tie reikalavimai veikė jau Algirdo laikais, bet dabar *visos Rusijos idėja kilo su totorių antspalviu,* tatai ir nulėmė, kad didžiosios Lietuvos kunigaikštystės rusiškos sritys pateko rytų įtakon. Vadinas, greta Lietuvos ir Maskvos siekimo sujungti visą Rusiją, iškilo dabar totorių siekimas. Tochtamiš'as pradėjo didelę nukariavimo politiką, sunaikino kraštą prie žemutinio Dono, privertė rusų kunigaikščius mokėti reguliariškai duoklę ir reikalavo, remdamasis savo dvare susidariusiomis pažiūromis, kad visi kadaise priklausantieji Kijevo Rusijai kraštai turi mokėti duoklę, tokios reikalavo, pasiųsdamas 1393 m. jarliką[3]). Jogailai, ir iš lietuvių-rusų valstybėj esančių rusų kraštų. Bet niekur nėra žinių, kad iš

---

[1]) Pal. ypač Грушевський: Історія України-Руси IV², 312 ir kit.; Прѣсняковъ Образованіе, 319 ir kit.; F. Koneczny: Geneza uroszczeń Iwana III. do Rusi litewskiej, Aten. Wileńskie III (1925/26), 194 ir kit.

[2]) Pal. apie jį Hammer-Purgstall: Geschichte der Goldenen Horde (1840), 334 ir kit.

[3]) Biblioteka Warszawska 1853, III, 572 ir kit.; Daniłowicz: Skarbiec dipl. I n. 631; pal. visumai A. Prochaska: Z Witoldowych dziejów, Przegl. hist. 25 (1912), 259 ir kit.

tikrųjų kada nors Vytautas ar Jogaila būtų mokėję totoriams tokią duoklę[1]). Tai buvo ir pasiliko tik teoriškas reikalavimas.

1395 m. atsirado svarbi permaina Vytauto ir Lietuvos istorijoj. Timurui sumušus *Tochtamišą*, pastarasis *pabėgo* pas *Vytautą* prašyti apsaugos ir, tur būt, su prašymu, kad Vytautas jam padėtų atgauti prarastus kraštus. Kaip aukštai jau buvo tuomet pakilusi Vytauto garbė, jei net ir visos Rusijos caras dabar pas jį ieškojo apsaugos! Vytautas tuoj su įprasta energija panaudojo tą progą ir ruošėsi į didelį žygį prieš totorius, iš anksto įsitikinęs ištikimybe rusų kunigaikščių, kurie 1397 m.[2]) viešėjo jo dvare. Bet Vytautas kol iš tikrųjų pradėjo žygiuoti, padarė su Tochtamišu Lietuvos naudai sutartį, kurioje šis išsižadėjo visų teisių į rusų kraštus, priklausiusius tuomet Lietuvai[3]). Bet, rodos, kad Tochtamiš'as šituos kraštus Vytautui dovanojo, kaip pav. Kijevą, Voliniu, Podolę, Smolenską, Černigovą ir eilę kitų kraštų, kurie tikrai tais laikais dar nepriklausė Vytauto valstybei, nors jis kėlė tam tikrų pretenzijų, kaip dėl Tūlos, Pronsko, Pliskavos, Naugardo, Riazanės, Perejaslaulio. Iš čia aiškiai matyti Vytauto tikslai. Jam prieš akis stovėjo nemažiau ir nedaugiau, kaip visa Rusija, išskyrus Maskvą. Teisybę, Tochtamiš'as turėjo jam visą Rusiją, žinoma, tik už metinę duoklę padėti įgyti, o Vytautas sutiko padėti atgauti Krimo, Azovo, Kazaniaus, Astrachanio ordas[4]). Tuo būdu Vytauto totorių politikoj atsirado visai naujų santykių. Jie įgijo formų, apie kurias Algirdas nė galvoti negalvojo, 1397/8 m.[5]) žygiai buvo sėkmingi, nors Timur-Kutlugo pasi-

---

[1]) Kas 1401 buvo taip vadinama, tai nebuvo duoklė.

[2]) Script. rer. Pruss. III, 216. Paskui Vytautas nužygiavo lig Kafos ir daug totorių padarė savo valdiniais.

[3]) K. Puławski: Stosunki z Mendli-Girejem (1881), 292.

[4]) Visiškai panašiai skamba metraščių pareiškimai apie pasitarimus prieš pat žygį 1399 m. Taip kalbėjęs pagal Новогородск. четв. лѣтоп. (Полн. собр. русск лѣтоп. IV, 103, Tochtamiš'as ir Vytautas vienas antram: „Gerai, sunaikinsiu totorių žeimę, nugalėsiu carą Timur-Kutlugą, jam atimsiu caratą ir grobį padalysiu; Ordos carate pasodinsiu carą Tochtamišą, o aš pats atsisėsiu Maskvoje, didžiojo kunigaikščio visos Rusijos soste ir Didysis Naugardas su Pliskova bus mano." O Tochtamišui jis sakęs: „Aš pasodinsiu Tave Ordo carate, o Tu mane pasodinsi Didžiojoj Maskvos ir Visos Rusijos kunigaikštystėje," pal. taip pat platų pasakojimą iš Никоновск. Лѣтоп, ten pat XI, 172.

[5]) Pal. apie tai be daugelio kitų nuotaikingą vaizdavimą В. Лясконскій: Русскіе походы въ степи въ удѣльно-вѣчевое время и походъ

priešinimas buvo stipriai jaučiamas. Tačiau Vytautas tik 1399 m. paruošė totoriams galutinį smūgį, kuris baigėsi Vorkslos[1]) kautynių pralaimėjimu.

Vorksla! Visada pirmiausia iškyla šis vardas, kada norima Vytauto gyvenimo darbus keliais žodžiais apibūdinti. Teisybė, ir šios kautynės, kaip kitos, turi bendrą ypatybę, kad į jas žiūrima kaip į simbolį, su kuriuo rišami visi susiję betarpiškai anksčiau ar vėliau įvykę dalykai, už kuriuos ji laikoma atsakinga. Kova prie Vorkslos paprastai apibrėžiama, kaip Vytauto laimė ir galas rytuose, net apskritai galas iki tam tikro laipsnio jo plačiai siekiamiems planams. Bet vis dėlto perdaug vertiname reikšmę tos kovos, kuri be abejo rodė skaudų Vytauto pralaimėjimą, nors iš to kilo daug kūrybinių dalykų. Jau tos kovos būdas, o labiau joje veikusios jėgos reikalauja platesnio aprašymo.

Jau pats kautynių prie Vorkslos upės faktas ragina pagalvoti kiekvieną, kuris yra apžvelgęs ilgesnio laikotarpio lietuvių-rusų-totorių santykius. Jis pažins, kad šioji kova taip toli totorių žemėse yra ne atsitiktinė, be iš anksto buvo nulemta tam tikrų įvykių. Vytauto žygiai kilo ne vien iš jo garbės troškimo, bet tai buvo daugiausia pietų Rusijos žemių palikimas, kurį Lietuvos valstybė, nukariavus jas, buvo įgijusi. Kaimynystės su stepių gyventojais iš tikrųjų uždėjo daug pareigų valstybei, kurioje buvo ir Kijevas. Tuomet iškilo aikštėn pietų rusų-totorių problema arba *problema kovos tarp miškų stepės ir grynosios stepės.* Ir Vytautas — tai rodo tų laikų ir vėlesnieji žygiai — tą problemą gerai suprato. Prie to prisidėjo antras svarbus dalykas, kuris dar tuomet mažai pasireiškė, bet vis dėlto egzistavo, būtent: *kova dėl Juodujų jūrų.* Šios geopolitiškos problemos, kurios kilo dėl ūkiškų ir politiškų sumetimų, ilgą laiką lėmė pietų Rusijos istoriją. Bet niekas taip sekmingai nesistengė jas rišti, kaip Vytautas. Tad kovos su totoriais turi gilesnį ir rimtesnį pagrindą ir negali būti supra-

---

кн. Витовта на татаръ въ 1399 году, Журн. мин. народн. рпосв. 1907 kovo mėn., 1 ir kit.; gegužės mėn. 18 ir kit.; 1908 liepos mėn. 70 ir kit.; pal. taip pat Script. rer. Pruss. III, 229 ir kit.; Полн. собр. р. л XVII, 97.

[1]) Posilge, Script. rer. Pruss. III, 222 pasakoja apie pastatytą per keturias savaites prie Dniepro pilį iš akmenų ir molio. Totoriai tuomet pasidavę. Dlugosz: Historia X, 523 rašo, kad Vytautas tada per Doną perėjęs ir buvęs netoli nuo Volgos.

stos, kaip Vytauto savarankiškos galybės siekimas arba fantastinis ir politinis žygis apsaugoti pašalintiems totorių chanams ir įgyti vyriausiai valdžiai šiuose kraštuose. Ūkiškos ir politiškos priežastys pasiekti Juodąją jūrą ir saugoti kelią į ją nuo stepių klajoklių buvo esminiai Vytauto gynimos ir puolimo darbų argumentai pietų Rusijoj. Vytautas taip sėkmingai ir tikslingai pradėjo kovą su stepėmis ir davė pradžią tokiam išsirutulojimui, kuris ateity formavo dabartinį pietų Rusijos gamtovaizdį. *Vytautas buvo didelis kolonizatorius,* jis nugalėjo stepes kolonizacija. Anas mišriųjų stepių ruožas, kuriame iš dalies buvo ir Kijevo valstybė, buvo visados grynųjų stepių pavojuj. Bet kaip čia nustatyti riba, kada buvo tokie milžiniškai platūs pasienio ruožai. Upės nieko nepadėjo, kalnų nebuvo, miško irgi stigo. Tad kaip sulaikyti vis pasikartojančius godžius klajoklių puolimus, siekiančius prekybos centrų, pav. kad ir Kijevo? Vytautas, kaip ir kiekvienas šiaurės rytuose valdovas, kuris kada nors, pav. kad ir Vokiečių Ostelbijos kolonizavimo laikais, buvo kolonizavęs didesnius plotus, žinojo, kad žmonės ir sodybos gali sudaryti gyvą sieną ir krašto pylimą jam apsaugoti. Norint suprasti Vytauto darbą, reikia įsigilinti į kariuomenės ir tvirtovių linijų sistėmą, kurią sukūrė plačioj vienoda kryptimi iš vakarų į rytus iki Juodųjų jūrų einančioj mišriųjų ir grynųjų stepių zonoj, pradedant Podole ir siekiant toli už Dniepro. Vytautas panaudojo abi priemones: statydino tvirtoves ir kurdino sodybas.

Būtinai reikalinga buvo pastatyti *eilę pilių ir tvirtovių* maždaug linijoj šalia *dešinio Dniepro kranto* prie Čerkaso, Zvenigorodo, Bakotos, Kamieniеco. Jau 1393 m. Kijevo kunigaikštis Skirgaila, kuris buvo ten Vytauto paskirtas, gavo jo įsakymą[1]): „traukti į Čerkasą ir Zvenigorodą ir juos paimti". Čia buvo ta vieta, kur kadaise Algirdas sumušė totorius. Čia, Podolėn[2]), jis buvo perkėlęs Kariataičius, čia 1395 m.[3]) atvyko, nežiūrėdamas tų laikų Lenkijos ir Vytauto įpročių, Spitekas iš Melštyno,

---

[1]) Полн. собр р л XVII, 80.

[2]) Kaip tik čia, kadangi nebuvo priemonių apsiginti, o totorių pavojus nuolat grėsė, daug pasitaikydavo apmūrytų pilių ir miestų, pal. Полн. собр. р л XVII, 81 ir kit. Podolijoj taip pat vėl lenkų buvo įvesta jau jų pačių šaly panaikinta gyvenimo tvarka, pal. Prochaska: Lenna i maństwa na Rusi i na Podolu, Rozpr. akad. um. hist. fil. II, 17 (1902), 12.

[3]) Cod. Vit. n. 115.

kaip vakarų Podolės kunigaikštis, kuriam kaip tik buvo pavesta ginti nuo totorių svarbios pilys Kamieniec, Skolą, Smotrič, Bakotą ir Červernogrodą[1]). Ir štai dabar perėjus Tochtamišui su dideliu būriu *totorių* į Kijevo kraštą, pasitaikė proga juos kaip *kolonistus* apgyvendinti ir sustiprinti svarbią Podolės ir Dniepro liniją[2]) iš tikrųjų jie buvo Zvenigorodo ir Mėlynųjų vandenų apylinkėse apgyvendinti, ten buvo išsiųsti ir tie totoriai, kuriuos Vytautas 1398 m. buvo paėmęs į nelaisvę[3]). Tačiau ir kairįjį Dniepro kraštą Vytautas norėjo užsitikrinti, o ypač Vorkslos upė čia labai svarbi, nes šiuos kraštus saugoti buvo būtinas reikalas todėl, kad per juos ėjo svarbiausi keliai ir Dniepro brastos. Tad ir čia Vytauto laikais galėjo atsirasti eilė sodybų, kolonijų, pav. Koleberda prie Vorkslos ir kit. Bet Vytautas tuo nepasitenkino. Jam labiausiai rūpėjo Dniepro linijos saugumas. Jis pasinaudojo proga tuomet, kada Kaukazo tautos (kabardincai ir čerkesai) keliavo į pietų Rusiją, jis jas apgyvendino ypač Kanievo ir Čerkaso miestų apylinkėj prie Dniepro[4]). Tuo buvo sudarytas platus kolonijų ruožas prieš Kijevą, kuris jau dabar betarpiškai priešų puolimams iš stepės nebuvo prieinamas, kaip pirmiau.

Dabar kalbėsime *apie būdą ir motyvus,* dėl kurių Vytautas oficiališkai atliko tą žygį. Čia nieko nepasakoma apie saugojimą mišriųjų stepių zonos, nieko apie Juodąją jūrą. Kur kas daugiau atgarsio rado vienas krikščionių vakarų pasaulį liečiąs motyvas: Žygis buvo rengiamas kaip *didelis kryžiaus karas*, kurį papa laimino, prašydamas tikinčiųjų jame dalyvauti[5]). Iš tikrųjų Vytautas buvo buvęs geras Ordino mokinys ir atliko tai, ką davė jam Jogaila, paskelbdamas 1388 m. savo sumanymą žygiuoti prieš totorius ir turkus, prašydamas papos suti-

---

[1]) Полн. собр. р. л. XVII, 83 ir kit.

[2]) Pal. žemės perleidimą totoriams Naugarduko srity 1390 m., Danilowicz: Skarbiec diplomatów I n. 627; pal. taip pat Cod. Vit. n. 105.

[3]) 1397 m. jis visą totorių gaują paėmė į nelaisvę ir apgyvendino juos Vilniaus srity, Полн. соб р. р. л. II, 352; pal. ir Dlugosz: Historia X, 523.

[4]) Pal. Архивъ юго-западной Руси VII, 1 р. 103.

[5]) Theiner, Mon. vet. Pol. I n. 1041—1043. Iš tikrųjų papa darė taip, lyg Jogaila būtų vadovaujamoji žygio siela, apie Vytautą jis nekalbėjo. Apskritai papa žiūrėjo į totorių taip pat ir turkų klausimus kaip į religinius klausimus ir net atvertimo problemas. Todėl jis 1415 metais davė taip pat Jogailai teisę kovoti su pagonimis ir totoriais, Cod. ep. saec. XV, II n. 59.

kimo. Vytautas, gal būt, panašiai kaip ir Ordinas, galvojo atlikti misijas ir kartu įsigyti valstybei žemių. Tą atitiko ir didelis skaičius kariuomenės, kuri rinkosi Kijeve[1]). Šalia vietos lietuvių ir rusų, atvyko, savaime aišku, pagalbininkai totoriai, taipgi vokiečių Ordino kariuomenės dalys ir lenkai. Šitoj milžiniškoj kariuomenėj viešpatavo kryžiaus žygių dvasia. Ji ruošės žygiuoti į grynąją stepę ir pagaliau suduoti totoriams lemiantį smūgį ir išgelbėti vakarų kraštą nuo civilizacijos priešų, taip jie visumet buvo vaizduojami. Kariuomenė traukė palei didįjį kelią, kuris ėjo toliau Vorkslos tėkme, kur ne tiktai svarbus prekybos kelias, bet ir pagarsėję kovos laukai. Jei ir šis žygis buvo suruoštas kryžiaus obalsiu nugalėti islamui, tai vis dėlto Vytautas ir Tochtamiš'as prieš kautynes turėjo dar ir kitų tikslų bei planų, kuriuos sutartinai vykdyti buvo pasižadėję. Vytautas žadėjo Tochtamišą pasodinti ordos sostan, o Tochtamiš'as turėjo Vytautui padėti įgyti visą Rusiją su Maskva. Vadinas, čionai Algirdo planai pasireiškė stipresne forma. Išnaujo kilo mintis apie visos Rusijos caratą ir tai šį kartą su lietuvišku antspalviu. Ta mintis sutinka su tuo, ką Vytautas pasakė prieš kovą Timur-Kutlugo karo vadui Edigai[2]). Čia aiškiai iškilo *universalės valdžios planai,* nes jis tarėsi esąs Dievo paskirtas visų kraštų valdovas, kurio ir ordos chanas turįs klausyti. Be to, turįs būti chano piniguose Vytauto atvaizdas. Tai buvo grynai fantastiškai imperialistiški planai, kurie nieku būdu rytuose neatrodė utopiški, turint galvoj valdžios įgijimą ir vykdymą, nes juk ir patys totoriai valdė didelę Rusijos dalį, nelaikydami kariuomenės įgulų. Apie tokius priklausomybės santykius greičiausiai ir Vytautas galvojo, reikalaudamas, kad totorių orda jam pasiduotų, kas tačiau buvo Edigos atmesta. Iš to kilo margumynas politiškų idėjų, kurias žygio dalyviai įvairiais būdais stiprino: krikščioniškos misijos mintis, saugoti pietų Rusiją, paimti šiaurės Juodosios jūros kraštą, viešpatauti visoj Rusijoj, nugalėti totorius, įkurti tam tikros rūšies rytų pasaulio valdžią — štai maždaug buvo konkrečios arba grynai abstraktinės prigimties problemos ir norai, kurie net vienas kitą naikino.

Pralaimėta kova, žinoma, visas tas mintis ir norus nustūmė į užpakalį, bet jų nesunaikino[3]). Anaiptol, turint galvoj tvirtą

---

[1]) Pal. vaizdingą dėstymą Dlugosz o, Historia X, 526 ir kit.

[2]) Никон. лѣт., Полн. собр. русск. лѣт. XI, 173

[3]) Kovos reikšmę įvertina pav. Osten-Sacken: Livländisch-russische Beziehungen, 32 taip: „Kaip 1410 metų liepos mėn. 15 d. buvo tikra

politišką Vytauto prigimtį, tos problemos buvo tik atidėtos lig patogesnio momento. Be abejo, *Vytauto pralaimėjimas* buvo skaudus, *bet ne galutinis* ir ne toks, kad totorių galybė būtų galėjusi triumfuoti ir vėl užgrobti plačius Rusijos kraštus, taip pat negalima buvo sakyti, kad Vytauto pajėgos jau buvo išsemtos. Vis dėlto kova buvo neapsakomai baisi. Jau skaičius ten žuvusių lietuvių,rusų kunigaikščių kalba, apie didelę kraujo auką, atneštą lietuvių-rusų valstybės, taip pat ir Lenkijos, nors pastarųjų žygiuotės nuotaika buvo nevienoda. Nors šis pralaimėjimas paliko vakarų pasauliui labai gilų įspūdį, vis dėlto papa nesileido sulaikomas ir jau kitais metais vėl kvietė į kryžiaus žygį[1]). Tačiau tuo tarpu buvo pasibaigę karo žygiai su totoriais, bet ne jo įtaka Ordos santykiams. Jis daugiau laimėjo negu kryžiaus karais, dirbdamas kaip diplomatas ir tarpininkas, kuris gudriai panaudojo tuomet esančią ordoj nesantaiką[2]).

Rusijoj gi po pralaimėjimo prie Vorkslos *rusų kunigaikščiai laisviau atsikvėpė*[3]). Ypač *Smolenskas,* kur tremtinys vietinis kunigaikštis buvo sugrįžęs ir sukilo tuo metu[4]), kada Vytautas buvo spaudžiamas Ordino ir Švitrigailos. Tik 1404 metais[5]) galėjo Vytautas traukti su savo galybe prieš Smolenską. Jis vėl pasodino tenai vietininką. Bet ir šį kartą Maskvos galybė, kuriai rūpėjo Smolenskas, sujudo, kadangi Jurgis iš Smolensko buvo prašęs Maskvos pagalbos.

Bet Smolenskas davė tik *pradžią* atskilimams *rytų fronte.* 1406 m.[6]) kilo bendras sukilimas ir atskilimas lietuvių-rusų ku-

---

Vokiečių Ordino mirties diena, taip 1399 m. rugpiūčio mėn. 12 d. buvo Lietuvos mirties diena. Net dar daugiau: pasaulio istorija 1399 m. rugpiūčio mėn. 12 dieną laiko viena didžiausių dienų, nes jos rezultatai buvo tai, kad tikroji, ne geografiškoji Europos ir Azijos riba lig pat 18 amžiaus pasiliko Lenkų-Lietuvių ir Rusijos siena. Kad Vytauto planas būtų pavykęs, Rusijai nebūtų reikėję jokio Petro Didžiojo.“ Cod. Vit. Anh. n. 6.

[1]) T h e i n e r, Monum. Pol. I n. 1042, Ir Ordinas atrodo iš naujo turėjęs minčių pakartoti žygį; pal. Cod. Vit. n. 206.

[2]) Jau 1399 m. atėjo pasiuntiniai pas Vytautą nuo naujo totorių karaliaus, Cod. Vit. n. 214.

[3]) Pal. ypač taip pat П р ѣ с н я к о в ъ: Образованie, 331 ir kit.

[4]) Полн. собр. р. л. IV, 196, VIII, 75, XI, 185 ir kit., XVII, 98. 1401 padarė Vytautas bergždžią žygį į Naugardą, Script. rer. Pruss. III, 250.

[5]) Еолн. собр. р. л. III, 102, IV, 106 ir kit., VIII, 77, XI, 189, XVIII, 50 332; D ł u g o s z: Historia X, 550 ir kit.

[6]) Script. rer. Pruss. III, 282; Полн. собр. л. р. II, 352, VIII, 78; Cod. Vit. n. 352.

nigaikščių, kuriuos ypač Vosylius stengėsi globoti. Smolensko kunigaikštis pabėgo iš Naugardo į Maskvą[1]). Netrukus atvyko iš Lietuvos ir Ivano Aleksandras Algimantaitis su daugeliu lietuvių ir lenkų. Jis gavo iš Vosyliaus Perejeslaulį. Juo pasekė ir kiti. Vis aiškiau pasirodė rusų-Maskvos sienos nepastovumas, kurio priežastis jau minėjome anksčiau. Dideliame politiškame antagonizme tarp Lietuvos ir Maskvos, kurs vis iš naujo kildavo dėl Naugardo ir Pliskavos, trumpalaikė 1408 m. taika nerodo aiškumo ir ramumo. Lietuvos-rusų santykiams 1408 metai buvo nelaimingi, nes Vytautui šį kartą reikėjo gyventi tą momentą, kada visa eilė lietuvių-rusų kunigaikščių, kurie valdė Briansko, Seversko, Černigovo sritis, kur Vytautas su savo didžiąja vidaus reforma buvo sustojęs, Švitrigailos vedami perėjo Maskvos pusėn[2]). Dabar Vytautas dalyką su didesne energija paėmė į savo rankas, nes jis matė tą pavojų, kuris grėsė Lietuvos rytų kraštams iš Maskvos[3]). Bet žygis, kurį jis rengė, pasibaigė be kovos Ugros „amžina" taika[4]), įvykusia tiktai dėl glaudaus giminiškumo tarp Vytauto ir Vosyliaus ir šį kartą viešai sujudinusia Maskvos eilėse kovojusius totorius; todėl jie mėgino po to, kaip Ediga 1409 m.[5]) buvo nukariavęs visą Maskvos kraštą ir tik už didelį piniginį atlyginimą buvo tą kraštą palikęs, padaryti su Vytautu sąjungą tik dėlto, kad Lietuvą ir Maskvą iš naujo tarp savęs sukiršintų ir tuo būdu duotų vienai kuriai įsigalėti[6]). Tačiau Vytautas pasiliko su Maskva taikoje[7]). Jį privertė tai daryti ypač rytų kraštų nepastovumas. Pagaliau taika atnešė Vytautui gana daug naudos. Ugra ir toliau pasiliko siena, tik Vorotinskas ir Odojevas buvo grąžinti Novoselskui. Tad ir Vytautas Lietuvos-Maskvos kraštų siena galėjo būti beveik patenkintas.

Dabar Vytautas galėjo daugiau savo akis kreipti į šiaurę, būtent, *Naugardo ir Pliskavos miestų respublikas*[8]), kurių poli-

---

[1]) Полн. собр. р. л. IV, 109, VIII, 81.

[2]) Cod. Vit. n. 380, 384.

[3]) Script. rer. Pruss. III, 291; Полн. собр. р. л. XI, 204 ir kit.

[4]) Полн. собр. р. л. VIII, 81 ir kit.

[5]) Ten pat XI, 205 ir kit.

[6]) Ten pat XV, 179 ir kit.

[7]) Cod. Vit. n. 437.

[8]) Pal. apie tai Н. И. Костомаровъ: О значенiи Вел. Новгорода въ русской исторiи. Pirmą kartą išėjo 1861, dabar Собранiе сочиненiй I (1903). 197 ir kit.; tas pats: Сѣверорусскiя народоправства во времена

tika buvo glaudžiai susijusi su Maskva ir Ordinu. Tie miestai ir toliau paliko Lietuvos-Maskvos galybių kovoje kaip svarstyklių rodyklės. Taip abu galingi kraštai be atlydos žaidė savo jėgomis, kurios sudarė amžinai kintamą galybių poziciją. Bet, apskritai imant, lietuvių įtaka tuose kraštuose labiau vyravo[1]), tai matyt iš to, kad Naugarde-Pliskavoj nuolat buvo lietuvių kunigaikščiai. Visgi 1406 m.[2]) buvo toks nuotykis, kad Vytautas kartu su Naugardu[3]) kovojo prieš Maskvą-Pliskavą. Taip pat Žalgirio kovoje Naugardas siuntė Vytautui pagalbinę kariuomenę. Bet daugiau, kaip ligi šiol, tuose kraštuose Lietuva negalėjo pasiekti, nes tie kraštai labiau prisišliedavo prie labiau tolimosios Maskvos, negu prie Lietuvos[4]). Užtat Vytautui atsivėrė, panašiai kaip totoriuose, kitas kelias į ortodoksinę šiaurę: galimybė krikštyti, panaudoti Romos misijų teoriją, tuo labiau, kad Jogaila jau 1415 m.[5]), o Vytautas 1417 m. tuose kraštuose papos buvo paskirti kaipo generaliniai vikarai. Tuo iš naujo pasirodė glaudus Vytauto ryšys su vakarų Europa, kad ją panaudotų rytuose savo politiniams tikslams. Tačiau Vytauto politika valstybės teisių atžvilgiu nesusilaukė pastovių vaisių. Tos abi miestų respublikos priklausė lietuvių, tačiau ūkiškai buvo tiek stiprios, kad būtų lengvai davusios politiškai prispiriamos.

Žalgirio kova padarė *rytų tautoms didelio įspūdžio*, kai Vytautas ir Jogaila, iškilmingai lankydami Lietuvos kunigaikštystės rusų pasienio kraštus, parodė rytų tautoms perdėtą Žalgirio kovos reikšmę[6]). Puikaus dvaro lydimas traukė Vytautas ir Jogaila iš Vilniaus į Pliskavą, Vitebską, Smolenską, Kričevą ir

---

удѣльно-вѣчевого уклада III (1904); Н. А. Рожковъ: Политические партии в Великом Новгороде XII—XV в., pirma Журн. мин. народн. просв. balandž. m. 1901; dabar Из русской истории. Очерки и статьи I (1923), 193 ir kit.; А. Никитскiй: Очеркъ внутренней исторiи Пскова (1873); P. v. Osten-Sacken: Livländisch-russische Beziehungen während der Regierungszeit des Großfürsten Witowt von Litauen, Dissert. Berlin (1908).

[1]) Pliskava gavo miesto valdytoją iš Maskvos, Полн. собр. р. л. IV, 195.

[2]) Ten pat IV, 196 ir kit., VIII, 78. Cod. Vit. n. 374. 1408... Cod. Vit. n. 378.

[3]) Полн. собр р. л. IV, 199.

[4]) 1418 Vytautas didžiai skundėsi Maskva, kad ji Naugardą-Pliskavą „savais miestais“ vadinanti, Bunge, Liv-, Esth- u. Curl. Urkundenbuch V, 2201; Cod. Vit. n. 763.

[5]) Prochaska: Witold, 150 ir kit.; Cod. Vit. n. 482, 498.

[6]) Cod. saec. XV, II n. 58.

Zaslavą. Tada panaudojo, kaip paprastai Dnieprą, pasiekė Kijevą, plaukė iki Stunos įtako, iš kur Jogaila grįžo atgal per Podolę ir Galiciją į Lenkiją. Tai buvo formalus paradas armijos ištikimųjų, kurie rytuose laikė lietuvių-lenkų valstybės pusę. Jie atvykdavo iš visų pusių į artimesnius miestus arba siųsdavo savo pasiuntinius, kaip pav. Naugardas-Pliskava. Vytauto duktė su Riazanės kunigaikščiu (gal būt irgi Maskvos) atvyko į Smolenską.

Su *Maskva* vis dėlto, nežiūrint tam tikro daugiausia dėl šiaurės respublikų kilusio santykių paaštrėjimo, neprieita prie atviro konflikto. 1417 m., kada iš naujo grėsė karas, Jogailai tarpininkaujant, vėl buvo padaryta taika, sustiprinta Sofijos, dukters, vedybomis su Jogailos broliavaikiu[1]). Nežiūrint taikos, Vytautas nesutiko su Maskva sudaryti Ordinui priešingos sąjungos, nors Maskva, bijodama dėl Naugardo-Pleskavos likimo mielai būtų tai dariusi[2]). Ir vėl Vytautui buvo patogu remtis katalikų tikėjimu, kuris draudė romos krikščioniui kariauti su Romos krikščionimi ir daryti prieš jį sąjungą. Vytautas gerai buvo susigyvenęs su Ordino terminologija ir dialektika. Nuolatinis Ordino veržimasis į Naugardo-Pliskavos sritis, ypač sujaudino Maskvą, kuri po Lietuvos buvo įgijusi persvarą. Ne kas kitas, kaip padėjimo netikrumas viešpatavo šituose kraštuose, kur susitiko trys lenktyniuojančios galybės: Lietuva—Maskva—Ordinas, iš kurių nė viena kitai nenorėjo užleisti nė pėdos žemės, nė trupučio įtakos. Be abejojimo, tatai puikiausiai saugojo abi respublikas, nors jos neišvengė iš visų pusių joms naikinti ruošiamų žygių.

Po taikos prie Melno ežero Vytautas nebuvo Ordino ir Maskvos trukdomas ir galėjo laisvai elgtis su *Pliskava,* nes ši 1422 metais pasiliko vienui viena ir negalėjo tikėtis Naugardo pagalbos. Todėl Vytautas norėjo atlikti galutinį žygį į Pliskavą. 1423 m. jis ruošėsi karui. Sutartis su Dorpato vyskupu turėjo jam čia padėti. Karas kilo tik 1426 m.[3]), bet visa Livonija (Or-

---

[1]) Kaip nervingai vakarų šalys, o labiausiai jų priešakinis postas, Ordinas, sekė tuos įvykius, matyt iš Livonijos meisterio pranešimo didžiajam meisteriui 1416 m. sausio mėn. 1 d., kur jis aprašo jam dideles vestuves: „Da werden vil volkes ut Polan, Behemen, Ungarn, Merhen, Russen und andirn landen hinkommen." B u n g e, Liv.-, Esth.- u. Curl. Urkundenbuch V n. 2047. Ordinas tuojau su tuo surišo Vytauto visos Rusijos planus.

[2]) Cod. Vitoldi n. 763.

[3]) Cod. Vit. n. 1231/4.

dinas, Rygos arkivyskupas ir Dorpato vyskupas) tame kare nedalyvavo. Vytautas iš tikrųjų karą pralaimėjo[1]).

Tačiau tai įvyko *paskutinėmis Vytauto gyvenimo dienomis*, kurios kaip tik buvo pilnos *intensyvaus darbo rytų fronte*. Po kovos prie Vorkslos, kada Vytautas buvo paskelbęs pasauliui savo visą Rusiją įsigyti siekiančius tikslus, vienas dalykas labiausiai iškilo aikštėn, būtent, kad jo svainis Maskvos Vosylius, nori ramiai gyventi su neekspansyve Lietuva ir, be to, jos galybę gerbti, bet nieku būdu neatsižadėti daugiau kaip šimtmečio senų tradicijų didžiosios Maskvos kunigaikštystės, siekiančios jam vadovaujant sujungti visą Rusiją ir neatiduoti Lietuvai svyruojančius Maskvos kraštus vakaruose. Tokiais momentais tuoj atšaldavo bičiuliški santykiai. Vosylius nebuvo toks didelis nugalėtojas, kaip pav. Jonas Kalita arba Dimitras Donietis, bet vis dėlto mokėjo tose sunkiose sąlygose išlaikyti Maskvą, nors Vytauto kaimynystė nebuvo lengva našta[2]). Iš kitos pusės Vytautas matė, kad giminystės ryšiai su Maskva varžė politinį veiklumą prieš ją, atvirkščiai, tas susigiminiavimas jam tuo buvo naudingas, kad savo karo žygiuose bent galėjo tikėtis palankaus Maskvos neutraliteto. Bet taip pat aišku, kad rytuose Vytautas, jei Vosylius būtų ilgiau už jį gyvenęs, nieko nebūtų galėjęs daugiau pasiekti visos Rusijos valdžios atžvilgiu.

Tad su šita *ankstyba Vosyliaus mirtimi* likimas lėmė, kad Vytautas, baigdamas savo gyvenimą, dar sykį susilaukė netikėto laimėjimo rytuose, betarpiškos įtakos Maskvos kraštuose. Jau 1423 m.[3]) Vosylius pavedė savo vyresnįjį sūnų Vosylių ir kitus vaikus kartu ir žmoną Vytautui globoti ir pakartojo tai 1425 m. gulėdamas jau mirties patale. Tokiu būdu staiga atsidarė platus laukas Vytauto politikos planams, kurių iki žilos senatvės nebuvo atsižadėjęs. Rodės, kad *visos Rusijos idėja dar galėtų realizuotis* Vytauto gyvenimo išvakarėse, kai jam buvo sukakę 75 metai. Vos Vytautas buvo atlikęs Bohemijos intermediją, vėl gyvai jautė reikalą rūpintis rytais, nes be poilsio skersai ir išilgai važinėjo po savo valstybę ir žiūrėjo tvarkos. Niekur nepastebėsime tiek judrumo ir nenuilstamumo, kaip rusų rytų

---

[1]) Полн. собр. р. л IV, 203 ir kit., XII, 7.

[2]) Pal. apie jį taip pat А. В. Экземплярскій: Великіе и удѣльные, князь сѣв. Руси I (1889).

[3]) Prieš vienerius metus viešėjo pas Vytautą jo duktė su savo sūnum Vosylium ir metropolitu Focium, Полн. собр. р. л. VIII, 91.

kraštuose, kur jis, nežiūrėdamas žilos senatvės, sutrukdavo savaitėmis varginamose kelionėse ir žygiuose.

Jau vasarvidžių 1424 m.[1]) dar prieš Vosyliaus mirtį, keliavo jis po ilgo nebuvimo į rytus. Pasisekimai, kurių jis ten daug turėjo, buvo nelaukti. Jau naujųjų 1425 m.[2]) pirmą dieną Vytautas galėjo pranešti Ordino magistrui, su kuriuo jis tuomet ir ateity puikiausiai sugyveno, apie didelį atsitiktinį laimėjimą *rytų kovos laukuose,* nes jam buvo pavykę iš savo rytų kraštų išvyti totorių ciesorių. Iš to matyti, kad Odojevo kunigaikštystė buvo Maskvos lėnininkas, o šį kartą taip pat buvo užšachavusios lietuvių pilys, kurios siekė Okos upės baseino kraštus. Viena tokių pilių buvo Tūla, kurią totorių valdovas šiais metais po aštuonių dienų apgulimo negalėjo paimti. Tada, sako Vytautas toliau, šitas totorių ciesorius traukęs į Riazanės kunigaikščio kraštą, „kuris ir dabar mūsų klauso". Tuo būdu *Vytautas, iš tikrųjų, buvo pasiekęs savo politikos išsiplėsti rytuose kulminacijos tašką,* jis stovėjo net už nugaros Maskvai, kuriai dabar rodės, jog slenka tamsus likimo debesis. Bet dar gyveno Vosylius, kuris visumet priešingai Lietuvai stengėsi remti ir palaikyti atskiras kunigaikštystes. Bet kaip tik tuo momentu, kada jis buvo priverstas užstoti Vytautui prie Okos upės kelią ir tuo sutrukdyti Vytauto plėtojimąsi, kuris tuo tarpu buvo pridengtas totorių karo uždangalu, jį ištiko mirtis. Tuo žlugo paskutinė kliūtis, kuri būtų galėjusi Vytauto toli siekiančius planus trukdyti, nes jo dešimties metų anūką ir jo dukterį jis kaipo globėjas ir saugotojas laikė savo rankoje[3]). Jis galėjo dabar Maskvos politiką labiau pagal savo norą varyti. Todėl nenuostabu, kad dabar visas rusų pasaulis prieš šį Didįjį be jokių sąlygų ir su didele pagarba nusilenkė. Iš tikrųjų, *istorija Vytauto rusiškų žygių* kitais metais buvo visiškai panaši į *didelio triumfo žygį,* nes buvo surenkamos į krūvą rusų žemės palei didelį karo kelią iš Smolensko į Riazanę[4]). Galybės ir didžios

---

[1]) Cod. Vit. n. 1159; A. Dembińska: Stosunki Wielkiego księcia Witołda do Rusi północno-wschodniej w latach 1425—1430, Przewodn. nauk. i lit. 46 (1918), 577 ir kit. neduoda iš esmės nieko naujo, be to, nepažįsta Prochaskos darbų; Прѣсняковъ: Образованіе 350 ir kit., 389 ir kit. Полн. собр. р. л. VII, 92.

[2]) Cod. Vit. n. 1181.

[3]) Ten pat VIII, 92.

[4]) Ten pat n. 1298; pal. čia dar iš 1427 metų Hennes pranešimą, ten pat n. 1329.

asmenybės žavingumas stačiai darė stebuklus tame krašte, kuris nebuvo nusistojęs valstybės teisių atžvilgiu. Su Riazane ir Pronsku Vytautas dabar buvo atsiekęs toliausių rytų taškus. Pirmiau, negu rinkti kitas žemes, Vytautas norėjo savo pikčiausį priešą Pliskavą nugalėti. Bet veltui[1]). Maskvoje gi, nesant sosto įpėdinio, bajorai stengėsi saugoti tą didžiosios kunigaikštystės įtakos sferą, ypač tų miestų respublikose. Todėl jie nusiuntė pasiuntinius pas Vytautą ir skundėsi, kad jis naikinąs Vosyliaus tėviškę[2]). Rodos, šis Maskvos spaudimas ir privertė Vytautą susitaikyti su Pliskava.

Vytautas traukė dabar į tolimiausius savo Rusijos kraštus, išilgai Okos upės taip, kad Maskvos žemė paliko po kairės. Šio triumfo žygio metu — nes toks jis buvo — susirinko svarbiausiose vietose kaimyniniai rusų kunigaikščiai, kurie dėl pagarbos buvo vadinami didžiaisiais kunigaikščiais, ir prisiekė jam dabar arba vėliau kaip lėnininkai, pasižadėjo būti klusnūs ir ištikimi, atnešė daug brangių dovanų, kurias galėtume kaip duoklę palaikyti. Atvyko kunigaikščiai iš Riazanės, Perejeslaulio, Pronsko, Navoselsko, Odojevo ir Vorotinsko. Be to, ir tie Tvėrio kunigaikščiai, kurie anksčiau bičiuliavosi su Lietuva, kadangi priešingai Maskvai jie buvo pasidavę Lietuvai, siuntė Vytautui laišką, kuriame patvirtino seną bičiulystę[3]). Tuo būdu iš šiaurės ir iš pietų Maskva buvo suspausta, kaip replėmis. Vytauto pasisekimas buvo didelis. Jo *laimėjimo pranešimas,* kurį jis grįždamas 1427 m. rugpiūčio mėn. 14 d.[4]) iš Smolensko nusiuntė vyriausiajam Ordino magistrui, yra pilnas aukščiausio laipsnio savigarbos ir pasitenkinimo ir tas pranešimas dvelkia didžia Vytauto dvasia, kaip retai kuris kitas. Bet viršuj viso to buvo obalsis ir tikslas: *Jungtinė visa Rusija.* Jau jo *valstybės didumas* jį svaigino. Nors daug kunigaikščių mums pasidavė, „tačiau mūsų žemės ir mūsų pilys buvo jau prieš, už ir tarp tų kraštų“ ir kaip replėmis laikė naujai įgytą kraštą. Vytautui grįžtant, Maskvos žemė buvo po dešinės.

---

[1]) Ten pat IV, 203, XII, 7; Długosz: Historia XI, 340 ir kit.

[2]) Полн. собр. р. л. VIII, 94.

[3]) Акты западной России I n. 33, 1427 m. rugpiūčio mėn. 3 d.; visiškai panašiai apie Riazanę, pal. Д. И. Иловайскій: Исторія Рязанскаго княжества, išėjusio rinkiny Д. И. Иловайскнго (1884), 138 ir kit.

[4]) Cod. Vit. n. 1298.

„Ir mes būtume atvykę pas mūsų dukterį, Maskvos didžiąją kunigaikštienę, jei būtume norėję pasisukti iš mūsų kelio tris dienas“. Vadinas taip arti jis buvo nuo antrosios Rusijos sostinės. Be to, neseniai buvo atvykusi jo duktė su savo sūnum, pasidavusi su žeme ir žmonėmis jo globai.

Tokia didžioji kunigaikštystė kaip Maskva pasidavė jo, Lietuvos *Didžiojo Kunigaikščio* globai! Kaip triumfatorius, Vytautas peržygiavo rytų platybes, apsvaigintas savo valstybės milžinišku plotu dabar pasuko nuo Smolensko į pietus. Ir vėl jo širdis smarkiau plakė prisiminus, kad jo valstybei ne tik milžinas rytų kraštas priklauso, bet taipgi ir pietuose nematyti jokio galo ir kad visa tai esanti jo savastis. Tris savaites Vytautas galėjo plaukti Dnepru pavandeniui ir vis tai buvo jo valstybėje! „Tokia didelė yra mano valstybė“ — išdidžiai skambėjo šis jo pranešime pavartotas žodis. Taip, dar daugiau! Ir tuo Vytauto laimėjimo himnas pasiekia tikriausią savo antspalvį: — „Ir *Kijevas* yra nuo senų senovės *visos Rusijos galva*“. Teisybė, jei dar trūktų visos Rusijos Vytauto programos įrodymų, tai jų duoda šis posakis, įterptas laimėjimo pranešime, kuris iš naujo sukelia visos Rusijos istoriją prieš dvasios akis ir primena Rusijos Kijevo laikais jos susmukimo metą, ir tai, kad Algirdas ją buvo nukariavęs, taip pat, kad Kijeve glūdi idėjiškai politinių vertybių, į kurias Vytautas vėl galėjo žiūrėti, kaip į realizuotą dalyką, kuris nebebuvo jau tuščia svajonė. Maskva ir Kijevas, tie abu vardai buvo tokie skambūs pranešime. Ir visa šita buvo jo valstybėje, klausė jo valios! Visų priekyje, galva visos Rusijos, kuri dabar atrodė Lietuvoje sujungta. Ir Vytautas buvo jos žadintojas, jos jungėjas. Vytautas visai aiškiai prieš save matė visos Rusijos paveikslą, tatai totorių politika dar labiau paaiškina. Be to, Vytautui prieš akis šmėžavo milžiniško didumo valstybė. Ir šią valstybę gerai pažino, jis sumanė šį kartą pereiti ir pasiekti pačius jos pakraščius. Tad jis ir tęsė savo triumfo žygį nuo Kijevo pro Podolę ir Lucką, Vlaidmirą, Horodlę — „irgi mūsų valstybės kraštais“ ligi Gardino. Taip Vytauto istorinė idėja su dabarties pasisekimais sudarė tankų šydą, audinį, kur buvo sunku rasti pirmųjų siūlų pradžia. Ar istoriniai atsiminimai skatino Vytauto nukariavimo planus, ar platieji nukariavimai žadino istorijos jausmą? Neatskiriamai buvo susilieję nuo Algirdo laikų abu dalykai, vienas antrą sąlygodami, vienas antrą veikdami.

Dar liko keli atviri Vytauto troškimai, kurie tačiau nebebuvo įvykdomi. Pav. Maskva, palyginti, nelabai stipriai priklausė Vytauto. Taip pat Naugardas ir Pliskava būtinai dar sykį iškilo Vytauto politikoj, jo gyvenimo išvakarėse, nes ir jie visais atvejais buvo reikalingi norint realizuoti visos Rusijos planą. Nors Pliskava dabar net ir perėjo Lietuvos pusėn ir Vytautas 1428 m.[1]) su didele kariuomene traukė į Naugardą, kuris vėl buvo nuo Lietuvos ir Maskvos pasiliuosavęs, tačiau jis nebepasiekė svarbiausio kariško laimėjimo tikslo: visiškai jį pavergti ir įterpti į lietuvių-rusų valstybę[2]). Vytautas buvo priėjęs rusų politikoj savo galybės ribas.

Vytautas turėjo *pasisekimo* tiek Maskvos fronte, tiek *totoriuose*[3]), kuriuos tais laikais buvo nugalėjęs, nepaisant kovos prie Vorkslos dėl palankių aplinkybių, kilusių labiausiai iš totorių stovyklose susidariusių santykių. Kova prie Vorkslos suteikė Vytautui, be to, patogų momentą jo tolimajai totorių politikai, kada buvo žuvęs kovoje, arba jai pasibaigus mirus chanas Timur-Kutlug kartu su sūnumis[4]), tad ir pavojus, kuris galėjo kilti dėl šio valdovo, iš dalies nebegrėsė, nors gyveno dar didžiausias Vytauto priešas galingas totorių karo vadas *Ediga,* kuris tapo tikras imperatorių statytojas Aukso ordoje. Tačiau tai netrukdė, kad Tochtamiš'as valdė Perekopinę (Krimo) ordą, kuri nuolat buvo nesantaikoje su „Aukso orda". Tokiu būdu Vytautui platus kelias į totorių kraštą buvo atviras ir jo įtaka galėjo čia visumet stiprėti. Ir tai tuo labiau, kad nesibaigė kovos dėl sosto, stipresnysis išvydavo silpnesnį, atimdamas jo sostą arba nužudydamas. Santykis Aukso ordos su Vytautu ir Vosylium buvo vis nepastovus. Ediga stengėsi vieną prieš kitą sukiršinti ir abu išskirti. Vis dėlto Vytautas galėjo džiaugtis laikine ramybe iš Edigos pusės, nes dabar jis tuo labiau galėjo panaudoti savo įtaką Krimo žemėse. Netrukus atėjo proga. Tochtamišo sūnūs buvo išvyti. 1409 m. jie kreipėsi į Vytautą, prašydami pagalbos[5]). Vytautas nusiuntė vyriausiąjį tų brolių Soldaną į

---

[1]) Полн. собр. р. л. IV, 205, VIII, 94, XII, 8.

[2]) Pal. Osten-Sacken: Livländisch-russische Beziehungen, 118 ir k. Dėl to nepasikeitė didelis jo grobis (Cod. Vit. n. 328).

[3]) Prochaska: Witold, 414 ir kit.; Грушавський: Історія IV, 312 ir kit.

[4]) Полн. собр. р. л. XI, 183

[5]) Cod. Vit. n. 393.

ordą ir pasodino jį sostan. Vytautas — carų darytojas[1]). Kaip aukštai jis dėlto turėjo savo tautiečių akyse iškilti[2]), kiek pagarbos susilaukti tolimuose rytuose! Ir štai ne karu, bet taikos keliu Vytautui pavyko užimti ordoj tokią vietą, kuri pagaliau perėjo į tam tikrą, kad ir *netvirtą vyriausią valdžią*). Veikiai kovojo Baltojoj ordoj tarp savęs Tochtamišo sūnūs ir anūkai. Ir visados atsitikdavo taip, kad pralaimėjusi pusė bėgdavo pas Vytautą prašyti pagalbos[4]) ir nuolat dėlto pietų rusų kraštas turėjo nukentėti, pav. 1416 m.[5]) Ediga puolė Kijevą ir jį baisiai sunaikino[6]). Šis puolimas buvo kerštas už Vytauto įtaką skiriant ordos carą. Pagaliau kitas totorių 1416 m. caras Ašigirėjus buvo gimęs Lietuvoj[7]). Svarbūs yra 1419 metai[8]), kada Ediga padarė su Vytautu taiką, jam siūlė draugiškumą ir, gal būt, pripažino lėno priklausomybę tų kraštų, kur Vytautas pats skirdavo carus. Tai buvo daugiausia Krimo totorių kraštai. Kad Vytauto vardas čia ypatingai buvo gerbiamas ir visas kraštas jo griežtai priklausė valstybės teisių atžvilgiu, mes geriausiai galime matyti iš kelionės aprašymo Gilberto de Lannoy[9]), kuris 1421 m. padarė didelę kelionę į Rusiją ir taip gi nuvyko per pietų rusų stepių kraštą nuo Podolės iki Kaffos, kur puikiausiai turėjo progos įsitikinti ir pajusti, kaip nepaprastai saugojo jį, suminėjus jam Vytauto vardą.

Labai dažnai totorių lankomas kraštas buvo Černigov-Seversk, kuris susisiekė su Aukso orda, darydavusia nuolat žygius į Maskvą ir kartu naikindavusia Lietuvos kraštus. 1424

---

[1]) Pal. taip pat Długosz: Historia XI, 221. 1409 praneša didmeisteris, kad Vytautas esąs susijungęs ne tik su Maskva, Pliskava ir Naugardu, bet taipgi ir su „totorių karaliais“, Cod. Vit. n. 437.

[2]) Kad taip buvo, matyti užtektinai iš Pochvala Vitolda; pal. Полн. собр. р. л. XVII, 104.

[3]) Totorių politika gerai apsimokėjo. Didelis totorių skaičius dalyvavo jau Žalgirio kovoje. Script. rer. Pruss. III, 314, 484.

[4]) Cod. Vit. n. 629, 639.

[5]) Полн. собр. р. л. XVII, 98; Długosz: Historia XI, 197 ir kit.

[6]) Script. rer. Pruss. III, 364; Cod. Vit. n. 683.

[7]) Cod. Vit. n. 683.

[8]) Długosz: Historia XI, 239; A. W. Kojalowicz: Historia Litvaniae (1669), 107 ir kit. Totorių caras Vytautą labai nuoširdžiai sveikino ir, be to, padovanojo „dromedarą“ (kuprį), Cod. Vit. n. 828.

[9]) Zbiór dzieł obejmujących allo dzieje albo rzeczy polskie. Išl. Lelewel (1844); ištraukos geros taipgi Script. rer. Pruss. III, 443 ir kit.

metais[1]), kada Vytautas rytų fronte norėjo padaryti tvarką, totorių caras Chudandach'as puolė Odojevo kraštą[2]), apgulė Tūlą ir sunaikino Riazanę. Tai buvo tik vienas iš daugelio kunigaikščių. Vytautas 1425 m. priskaitė jų šešis, kurie „gyveno krašte vienas čia, kitas ten, nes jų žemės buvo labai plačios ir didelės". Štai Vytautas vėl išdidžiai galėjo Ordino vyriausiajam magistrui pranešti, kad jo kandidatas caras Machmet'as, kurį jis buvo pasodinęs sostan ir kurio sūnus 1427 m. pas jį viešėjo, „esąs galingiausias ir laikąs stipriai visą ordą"[3]). Iš rašto buvo numanu, kad tas laimės, kurį Vytautas saugojo, nors ir kažin kiek carų atsirastų. *Vėl Vytautas su išdidumu galėjo parodyti savo vakarų kaimynams, kad rytuose didelės carų valstybės lenkiasi jo valiai.*

Kiek daug iš tikrųjų Vytautas reiškė, matome ne tik iš to fakto, kad jo vardu ordoj buvo gaminami pinigai, bet ir iš to, kad *totoriai su didžiausiu noru traukė į jo kraštus*, kadangi jie tikėjosi jo valdžioj visai ramiai ir geriausiai gyventi[4]). Vytautui tai buvo sveikintina proga savo jau prieš Vorsklą nustatytiems planams įvykdyti[5]): stepes, t. y. kraštus tarp miško stepių ir jūros kranto nugalėti pietų Rusiją, kurioj daugiausia buvo negyvenamų laukų, padaryti derlinga, apgyvendinti, taip pat ir apginti. Vytautas jau taip buvo nugalėjęs stepių sūnus, kad net jų gyvenamose vietose juos valdė. Dabar reikėjo dvigubai pietų Rusijos vaizdą formuoti. Pasinaudodami paliktais raštais, mes galime iš paties Vytauto trumpų, bet svarbaus turinio žodžių, pasakytų 1427 m.[6]) suprasti, kiek iš tikrųjų padaryta pietų Rusijos kūrybinio, žemę pertvarkančio, valstybę sudarančio darbo. Be to, *„į mūsų kraštą atvyko dabar daug totorių netoli Kijevo, jūros kranto ir Podolės,* kuriems karai jau įkyrėjo ir kurie su savo žirgais atvykę pasidavė mūsų mokesčių tvarkai, ieško mūsų žemėje taikingo ir ramaus gyvenimo".

---

[1]) Cod. Vit. n. 1181.

[2]) Полн. собр. р. л. XI, 239.

[3]) Cod. Vit. n. 1270.

[4]) Pal. taip pat M. Ф. Владимiрскiй-Будановъ: Населенiе Юго-западной Россiи отъ пол. XIII. до пол. XVII в. (1886, urač 52 ir kit. Kad totoriai kartais nenorėdavo apsigyventi Vytauto valstybėj, įrodo 1421 m. atsitikimas, kai visa eilė totorių pasipriešino ir panoro grįžti namo. Vytautas tokiais atsitikimais elgėsi griežtai; Bunge, Lvi.-, Esth.- und Curl. Urkundenbuch V n. 2537.

[5]) Žiūrėk aukščiau 150 pusl.

[6]) Cod. Vit. n. 1270.

Vytautas ir čia galėjo būti patenkintas savo pasisekimais tikra Vytauto politikos prasme, būtent, Juodųjų jūrų, kada jis siekė *Podolės ir Valakijos,* ypač *Juodosios jūros krantų.* Tai buvo priešingas dalykas to, ko pasiekti jam nelabai pavyko prie Baltijos jūros[1]). Tačiau prie Juodosios jūros jis, palyginti, turėjo daug pasisekimų, nes čia nebuvo tokio kieto priešo, koks buvo Ordinas, nors ir čia dėl jūros lenktyniavo galingos valstybės, kurios daug ko reikalavo iš Vytauto diplomatinių bei karinių pajėgų. Juk nuo Kazimiero Didžiojo siekė Lenkija taip pat išsiplėtoti iki Juodųjų jūrų[2]), nes ir jie labai vertino Haličą, Podolę ir Valakiją, dėl kurių lenktyniavo tokiu pat būdu ir Vengrijos karalius, kuris lenktynėse galėjo panaudoti kai kuriuos teisinius titulus[3]). Vytauto santykiai su Moldavijos kunigaikščiu, kuriam savo seserį jis buvo davęs per žmoną[4]), taip pat rodo, kad jis tvirtai laikėsi Podolės, kad jis čia siekė tolimesnių interesų. Pagaliau Zigmuntas—Vytautas—Jogaila savo ruožtu pasidalino suinteresuotus kraštus[5]). Moldavijos kunigaikštis buvo visai jų įtakoj ir gresiant pavojui iš turkų pusės, vis kreipdavos į juos. Jie visados buvo pasirengę kovoti su turkais ir Zigmuntui padėti. Vytautas, sudaręs tvirtą apsaugą pietų Rusijoj, būtinai norėjo *įkurti jūros uostą.* Bet čia jis vėl išjudino seniai žlugusias senovės Rusijos tradicijas, norėdamas aktyviai dalyvauti jūros prekyboj ir susisiekime. Pirmiausia, priėjimas prie jūros turėjo būti kariškai tvirtas, tik tuomet galima buvo statyti uostą. Uostas Chadžibey, vėliau Odesa pavadintas, jau egzistavo. 1415 m. šituo uostu buvo pasinaudota išvežant į Konstantinopolį javus[6]). Be to, Vytautui ypač rūpėjo atstatyti Bielogradą (Akkerman). Ypač patogus momentas jam pasitaikė tuomet, kai po Breslavo nutarimo pa-

---

[1]) Vytauto pasisekimus nusakanti formulė: „Nuo jūrų iki jūrų“ iškyla aukščiau, pal. A. Guagnini: Sarmatiae Europeaque descripcio, išl. Pistorius veik. Polonicae historiae corpus I (1591), 40.

[2]) Грушевскій: Історія VI (1907), 607 ir kit., jis polemizuodamas su Szelągowskiu, per daug vertina nuotolį.

[3]) Taipgi ir Moldavijos kunigaikštis Romanas nuo 1390 metų turėjo šiokį titulą: „Didysis vaivada ir savarankiškas viešpats iš Dievo malonės valdąs Moldaviją nuo kalnų iki jūros“; pal. N. Jorga: Geschichte des rumänischen Volkes I (1905), 288.

[4]) Pal. apie tai Jorga k. v. I, 300, Cod. Vit. n. 981.

[5]) Cod. Vit. n. 492; Długosz: Historia XI, 134 ir kit.

[6]) Długosz: Historia XI, 188; Полн. собр р. л. II, 353.

sidarė įtempti santykiai su Zigmuntu, kas jį paskatino pulti tarp turkų ir Zigmunto šen ir ten svyruojančią Valakiją[1]). Ir Gilbertas von Lannoys[2]) buvo tuomet liudininkas, kaip Podolės storasta nusiuntęs 12000 vyrų į Bielgradą, kur gyveno genujiečiai, valachai ir armėnai ir kur vieno mėnesio metu buvo statyta, panaudojant baisiai daug medžiagos, Vytauto pilis. Be abejo, jo nusistatymas buvo įsigyti šitą svarbią vietą, kuri egzistavo šalia Chadžibey.

Prie *Dniepro linijos*, šalia daugelio *tvirtovių* buvo įtaisytos dvi muitinės: Tavan'as ir Chartica, kurios kartu buvo svarbios sustojimo vietos totorių ir prekybs keliuose[3]).

Vytautas aiškiai matė Moldavijos ir Valakijos įvykius, ypač kariškų painiavų ir diplomatiško įtempimo metu su Zigmuntu, kuris turėjo progos aplinkiniu keliu per žemutines Dunojaus kunigaikštystes kelti neramumus Vytauto kraštuose. Tai ir po 1420 m. šitas kraštas turėjo ypatingos reikšmės tuomet, kada lenktyniavo Zigmunto ir Vytauto-Jogailos galybės, nes Moldavijos kunigaikštis buvo namo pasiuntęs savo žmoną, Vytauto seserį ir tuo viešai perėjęs Zigmunto pusėn[4]). Vytautas, kuris buvo labai jautrus dėl asmeniškų įžeidimų[5]), nenurimo, kol atlygino už tą smūgį. Jis nedelsė kuogreičiausiai paliesti Zigmuntą ir Moldaviją jautriausioj vietoj: jis pradėjo tartis su turkais[6]), kas iš naujo įrodė, jog Vytautui valstybiniai interesai labiau rūpėjo negu religiniai sumetimai. Tačiau netrukus su Zigmuntu padaryta taika sustabdė artimesnę lietuvių ir turkų sąjungą, kuri būtų galėjusi atnešti visai Europai nenumatytų pasėkų.

Vytautui buvo lemta išspręsti pietų Rusijos uždavinį, nors prieš jį ėjo ne tik žmonės, bet ir griežtoji gamta. Čia kaip tik glūdi didžiausias jo nuopelnas, kad jis pradėjo *kovoti* su stepėmis *ir gamta.* Vytautas davė valstybei rytuose ir pietuose sie-

---

[1]) 1420 Vytautas nuvyko padėti Valachų vojevodai, kuriam grėsė turkų laivynas Bielgrade, Cod. Vit. n. 887.

[2]) Pal. aukščiau 161 pusl., 6 past.

[3]) Dar XVI amž. buvo Dniepro žemupy visa eilė Vytauto veiklos atminimų, pav. „Vytauto maudykla", „Vytauto brasta" ir t. t.; pal. Грушевський: Історія IV, 315, VI, 9.

[4]) Cod. Vit. n. 997.

[5]) Ten pat n. 1002.

[6]) Ten pat n. 1013, 1024; pal. taip pat Caro: Liber cancellariae I n. 90, Cod. Vit. n. 1286.

nas, kurios toli peržengė gamtos nustatytas ribas ir kurios pietuose siekė jūros pakraščio, bet šiaip ypač buvo priešingos pačiai gamtai, išeidamos iš upių sistėmos, o tatai daryti skatino Rusijos idėja. Be abejo, grynųjų stepių ir tankiųjų miškų žemė pirmiausia buvo nepereinama gamtos siena. Tačiau neįmanomas daiktas, kad šis valstybės kūrinys išliktų tokios formos tuomet, kada Vytauto laikais buvo pasiekęs didžiausio išsiplėtimo laipsnį. *Nes rytuose siena* buvo visai natūrali, labai vingiuota, žiūrint atskirų kunigaikštysčių formos ir ji labai dažnai kito jėgų santykio atžvilgiu. Jau Algirdo laikais Lietuvos valstybė nesitenkino vien Dniepro baseino kraštais, bet siekė, kadangi vandens sienos lengvai pereinamos, kitų upių sistemų. Vytautas, įgydamas Smolenską, gavo kraštą, nurodžiusį kelią jo išsiplėtimo veržimuisi ypač į Oką ir Volgą, kas ir sudarė Vytauto valstybės plačiai išsišakojantį vaizdą. Tad Vytauto valstybė beveik ir apėmė visus kraštus Dniepro baseino, didesnę Nemuno baseino dalį, tačiau prie Dauguvos, Volchovo, Velikajos, Volgos, Okos ir Dono ji turėjo tik aukštutinės tėkmės kraštus. ***Ypač todėl, kad Vytauto valstybėj rungės gamta su idėja ir valstybė dėl idėjinių siekimų nuolat buvo linkusi peržengti natūralius duomenis, kurie buvo ir Maskvoj, kur viešpatavo tokios pat idėjos kaip ir Vytauto valstybėj, susidarė anas nepribrendęs Vytauto valstybės kūrinys, kuriam stiprias formas ir tvirtą vidaus pagrindą būtų galėjęs duoti tik ilgas valstybės išsirutulojimas.***

Jei Vytauto rusų-totorių politikoj, nežiūrint visų idėjinių dalykų, aiškiai buvo galima įžiūrėti jo realios politikos bruožus, tai tas kur kas sunkiau pastebėti tokiuose žygiuose, kurie visą Vytauto valdymo laiką buvo epizodiniai, bet jie vis dėlto nemažiau pažymi valstybės konstituciją, valstybės kūrimą ir imperijos sudarymą. Tai buvo *Bohemijos vainiko klausimas*[1]).

---

[1]) Pal. čia St. S m o l k a: Unia z Czechami, rinkiny Szkice historyczne I (1882), 127 ir kit.; A. L e w i c k i: Ein Blick in die Politik König Siegmunds gegen Polen in Bezug auf die Hussitenkriege (seit dem Käsmarker Frieden), Arch. f. österr. Gesch. 68 (1886), 345 ir kit.; J. G o l l: König Siegmund und Polen 1420—1436, MJOeG 15 (1894), ir kit.; tas pats: Čechy a Prusy (1897), 135 ir kit.; A. L e w i c k i: Król Zygmunt Luxemburski a Polska 1420—1436, Kwart. hist. 10 (1896), 67 ir kit.; A. P r o c h a s k a: W czasach husyckich, Rozpr. akad. um. hist. fil. II, 9 (1897), 100 ir k.; A. P r o c h a s k a: Książe Husyta, Księga ku czci Orzechowicza II (1916), 241 ir kit.; V. N o v o t n ý: K polské kandidature na český trůn v dobe

Tas klausimas taip pat priklauso tolimajai Vytauto politikai, nes Lietuva nei žeme nei šiaip kuriuo keliu nieko bendro neturėjo su Bohemija[1]). Tiltas, kuris galėjo juos jungti, labiau buvo Lenkija. Dažnai buvo klausiama motyvų, dėl kurių Vytautas apskritai kišosi į Bohemijos reikalus; dėlto yra susidariusių įvairių nuomonių. Tačiau nežiūrint viso ko, tegalėjo Vytautui būti tiktai vienas svarbus motyvas — susiartinti su Bohemija: keršias už Zigmunto sprendimą Breslave. Jau Breslave buvo progos susitikti su bohemais, kadangi Zigmuntas kaip tik tame mieste liepė pakarti vieną husitą. Husitai aiškiai matė lietuvių ir lenkų nusistatymą, nukreiptą prieš Zigmuntą. Bohemijoj, kur valdovo klausimas galėjo būti išspręstas tik karalystės įkūrimu, nežiūrint visų demokratiškų srovių, buvo paliestas lenkų arba lietuvių kandidatūros projektas, kadangi šie kraštai, kartu su Bohemija nekentė Zigmunto. Zigmuntas tuomet buvo paliestas opiausioj vietoj, nes jis matė, kaip viena jo didžiausia įpėdinystės žemė staiga nuo jo atskirta. Jau 1420 m. gegužės mėn. rodosi buvo pradėti santykiai tarp Bohemijos ir Lenkijos. Vasarą atvyko antroji pasiuntinybė. Tų pačių metų pabaigoje galutinai atvyko iš Pragos pasiuntiniai, kurie jau turėjo paruoštą labai aiškiai visus esminius punktus apimančią instrukciją, iš kurios labiausiai buvo viena aišku, kad Pragoj visų pirma galvojo apie Lietuvos didįjį kunigaikštį arba lenkų karalių. Tačiau pasiūlymas Lenkijos karaliui buvo visai rimtas. Šioj instrukcijoj buvo susijusios beveik visos dvasinės husitizmo srovės, visų pirma tautiškai politiški rūpesčiai, kur ypač pabrėžiamas prieš vokiečius nedraugiškumas, kurį po Breslavo sprendimo gyvai galėjo atjausti tik Lietuva ir Lenkija[2]), ir tas pavojus, kad vokiečių kalba galinti išnaikinti ne tik Bohemijos, bet ir visų slavų, taip pat ir lenkų kalbas. Bet nemažiau

---

husitské, veik. Žižkův sborník, išl. R. Urbánek (1924), 100 ir kit.; kaip ištrauka su tokia pat antrašte randama Conférence des historiens des états de l'Europe orientale et du monde slave 1927, I-a dal., 137 ir kit.; M. Грушевський: Впливи ческого нацьонального руху XIV.—XY. в. в українскім життю і творчости, як проблема досліду, Зап. наук. тов. ім. Шевченка 141—143 (1925), 1 ir kit.; ypač 8 pusl. Pagrindiniai šaltiniai Długosz'o: Historia XI, 261 ir kit.

[1]) Primenama tam tikrus religiškai dvasinius santykius religinio pakantumo dėka Lietuvoje; pal. taip pat J. Bidlo: Češti emigranti v Polsku v dobe husitské a mnich Jeronym Pražský, Časop. česk. mus. 1895, 242 ir kit.

[2]) Tai taip pat tuojau atsirado ir Lenkijoj, Caro: Lib. canc. II n. 57.

jausmingai kalbėjo husitai ir apie religinius pavojus, kurie grėsė Bohemijos karalystei. Toliau buvo karaliaus vainiką priimant sąlygos — pripažinti ir ginti tuos keturius straipsnius ir juos bohemų kraštuose ir kitur platinti. Be šių, reikia laikytis ir kitų „tiesų": bažnyčios turtai turėjo palikti konfiskuoti, vokiečiai negalėjo būti pakenčiami viešose įstaigose. Tai buvo sąlygos, panašios į tam tikros rūšies rinkimų kapituliaciją, kurios nieku būdu Vytautui ir Jogailai nebuvo priimtinos, nes jie būtų turėję pereiti į kalikstinizmą.

Lenkijos karalius po ilgo svyravimo atsisakė, Vytautas pradėjo tartis, tikėdamasis su bohemais sudaryti kompromisą. Jis prižadėjo jiems atsiųsti savo broliavaikį Zigmuntą Korybutą[1]. Pragiečiai kai kuriuose klausimuose nusileido, bet svarbiausiuose punktuose laikėsi kaip pirma. Bet štai ne tik Zigmuntas[2]), bet ir visas pasaulis sujudo dėl politikos Vytauto, krikščioniško kunigaikščio, kuris stojo eretikų ir maištininkų priešaky ir tuo baisiausiai nusidėjo krikščionims[3]). Vytautas tam priešingai pareiškė, turėjęs tik galvoj bohemus saugoti ir grąžinti juos bažnyčios globai[4]), tačiau niekas tuo netikėjo, ypač papa, kuris šitą Vytauto atvertimo planą griežtai pasmerkė. Bet vis dėlto *Vytautas,* matyti, kartu turėjo galvoje ir *tą misijos teoriją, tik, žinoma, kitokios formos,* kokią buvo panaudojęs jau prieš rusus ir totorius gauta iš paties papos; visa tai, rodės, lėmė Vytauto veikimą, nes jam rūpėjo pabaigti krikščionybei ir Dievui tinkamą darbą, kurį būtų visi atjautę, kad būtų vėl grąžinęs husitus bažnyčios globai ir tuo iš Ordino atėmęs tuo įtariamus motyvus, jog jis esąs netikras krikščionis. Bet papa su tuo nesutiko[5]), kadangi Vytautas, norėdamas išspręsti husitų klausimą, kilusį iš karšto tautiško įkvėpimo ir religinio fanatizmo liepsnos, galvojo apie kompromisą, kurį vėliau iš tikrųjų Zigmuntas realizavo. Bet tuo momentu nei kurijoj, nei Zigmuntui nekilo noro tokiam husitizmo pavojui likvi-

---

[1]) C a r o: Lib. Canc. II n. 52; P a l a c k ý: Urk. Beiträge z. huss. Bewegung I n. 118; Cod. Vit. n. 988.

[2]) Tas įsakmiai jam rašė, kad turįs nutraukti ryšius su schizmatikais. Cod. Vit. n. 950.

[3]) Cod. Vit. n. 992, 1004; C a r o: Lib. canc. II n. 109.

[4]) Cod. Vit. n. 1012; P a l a c k ý: Urk. Beiträge n. 172.

[5]) Jis prašė jį su husitais nesusidėti, jeigu esąs geras krikščionis valdovas. Net jeigu būtų tikslo išplėsti savo valdžią ir tai turėtų nuo to atsisakyti, Cod. saec. XV, II n. 108.

duoti ir papa grasė Vytautui kryžiaus karu, jei jis neatsisakysiąs nuo savo sumanymo[1]). Prie šito žingsnio jį privertė pagaliau Zigmunto įkvėptas Ordino karas su Lietuva-Lenkija, kuris baigėsi prie Melno ežero visų dalyvių pasitenkinimu. 1423 metais tarp Vytauto-Jogailos ir Zigmunto Kesmarke buvo padaryta taika. Šituo susitaikymu ir baigėsi Vytauto intermedija Bohemijoj.

Į klausimą, ar Vytautas iš tikrųjų siekė Bohemijos karaliaus vainiko, galima labiau neigiamai, negu teigiamai atsakyti. Nors galimas dalykas, kad jis galvojo apie lietuvišką secundogeniturą. Vytautui veiksmas dideliame plote buvo įprastas dalykas, tad ir jam Bohemijos nuotolis neatrodė toks didelis. Tačiau šitas planas nesuskubo pribręsti, bet jis įrodo, kaip stipriai Vytautas mokėjo įsikišti į vakarų žemių politiką, palyginti su nepaslankiu Jogaila.

---

[1]) Cod. saec. XV, II n. 119.

Vytauto bažnytinė politika[1])

Kaip ir kitose valstybinio veikimo srityse, taip ir bažnyčios politikoj Vytautas stipriai rėmėsi pagrindais savo Didžiojo dėdės Algirdo, tasai jau mažiausiai grūmėsi su puse tų problemų, kurios būtinai reikėjo išspręsti Vytautui. Bažnyčios politiniai klausimai jau darosi opesni, kada Lietuva tapo katalikišku kraštu ir šalia arba viršuj ortodoksų atsirado valstybinė religija, būtent Romos krikščionybė. Pats Vytautas tapo krikščionis. Jis jau 1392 m. rado katalikų bažnyčios organizacijos pradmenų. *Romos krikščionybė ir ortodoksija Lietuvos valstybėj stojo griežtai viena prieš kitą.* Nors vakarų krikščionybė ir turėjo primatą, tačiau dėliai daugelio Lietuvoje gyvenančių ortodoksų, Lietuvos valdovai buvo priversti valstybės atžvilgiu globoti ir ortodoksiją, kuri jau turėjo čia ilgą ir seną istoriją[2]). Ji turėjo jau 100 metų egzistuojančią stiprių šaknų bažnyčios organizaciją, kurioje jau Algirdas darbavosi, dažnai reformuodamas. Dabar šalia to išaugo valstybėje naujas administracijos tinklas. Nes dabar kaip ir anksčiau bažnyčios organizacija, ar ji būtų Romos krikščionių, ar ortodoksų, turėjo didelę politinę reikšmę, taip, kad kiekvienas pakeitimas joje jau reiškė politiką. Tad valstybė ir bažnyčia, kaip anksčiau, taip ir vėliau, paliko ankštai surištos.

Vytautas laikėsi *bažnyčios politikoj visai valstybinių pažiūrų.* Jo didžiausias veikimas buvo *bažnyčios organizaciją* paversti stipriu, kiek galima lanksčiu politiniu įrankiu. Katalikų bažnyčioj jis tam tikslui jokių kliūčių nesutiko, kadangi jos

---

[1]) Pal. čia jau aukščiau 41 pusl. suminėtą raštiją K. Völker: Die Kirchenpolitik der Jagiellonen, Zeitschr. f. Kirchengesch. 47 (1928), 357 ir k.

[2]) Bet prie teisių sulyginimo valstybės gyvenime Vytautui viešpataujant neprieita, kaip dažnai tatai tvirtinama. Pal. taip pat W. Czermak: Sprawa równouprawnienia schizmatików i katolików na Litwie (1432—1563), Rozpr. akad. um. hist. fil. II, 19 (1903), ypač 460.

organizacija Lietuvoje buvo prasidėjusi tik apie 1387 m. Vilnius buvo pirma Lietuvos vyskupystė ir kadangi ji buvo didžiojo kunigaikščio sostinėj, tai buvo ir paliko ateity svarbiausioji. Kas ypatingai buvo žymu, kad vyskupas, panašiai kaip Lenkijoj, pagal kurios pavyzdį katalikų bažnyčios konstitucija buvo sutvarkyta[1]), turėjo politikos darbuose didžiausios įtakos, dalyvaudamas ir kunigaikščių taryboj, kur ir šiaip turėjo lemiantį balsą. Tai parėjo ir nuo jo ypatingos pozicijos, kilusios iš bažnyčios nuosavybės bei imuniteto bei dvasininkų teismo organizavimo. O vis dėlto Vytautas visai nenorėjo duoti bažnyčiai tiek daug laisvių, kad ji išaugtų į savarankišką arba net valstybei priešingą galybę. Tad Vytautui skiriant dvasininkus valdininkus, ypač aukštesniuosius, labiausiai rūpėjo tarti savo sprendžiamąjį žodį ir nuolat pravesti savo kandidatą, kas jam jo valdymo laikais Vilniuje visados pavyko. Ne kitaip jis darė ir Žemaičiuose[2]), kur politika ir krikštas buvo labai susiję, nes žemaičių krikštas iš Lietuvos reiškė triumfą jauno lietuviško katalikiškumo, kartu tai būtų buvęs bažnytiškai organizatoriškas prijungimas prie Lietuvos ir tuo daroma politinė įtaka kraštui. Ir čia Vytautas ir Jogaila apdovanojo bažnyčią žemių nuosavybe ir turtais[3]), skyrė su bažnyčios sutikimu vyskupus, kurie buvo ištikimi valstybės vyrai, lietuviai, kurie nors priklausė lenkų tautybei, bet gerai mokėjo žmonių kalbą. Taip bažnyčia liko visada įrankiu valstybės rankose.

Kartu su greitu krikščionybės plėtojimusi ir bažnyčių steigimo darbais, kilo dar svarbus valstybei klausimas, būtent, kas stovės *lietuvių bažnyčios viršūnėj*. Nes kas šitą bažnytinę vietą užima, gali iš to įgyti ir politinės naudos. Kuriai arkivyskupystei priklausys naujai įkurtos lietuvių-rusų valstybės vyskupystės? Kaip svarbus buvo šis klausimas, lengva suprasti ir iš krikšto mėginimo Lenkijos karaliaus Kazimiero ir Vengrijos karaliaus Liudviko. Jei tasai norėjo įgyti Gnieznui primatą[4]), tai prižadėjo Lietuvai savas arkivyskupystes ir vyskupystes, vadinas, savarankišką bažnyčios provinciją. Bet tada visas krikštas ėjo iš Lenkijos, buvo padaryta unija ir Lietuvos didysis kunigaikštis išrinktas Lenkijos karalium. Suprantams da-

---

[1]) Pal. Działyński, Zbiór praw litewskich, 1 ir kit.

[2]) Cod. Vit. n. 743.

[3]) Paszkiewicz: Polityka ruska Kazimierza W. (1925), 136 ir kit.

[4]) Pal. dėl Lucko kad ir Cod. Vit. n. 1422.

lykas, kad Lenkija stengėsi išplėsti Gniezno veikimo sritis Vilniuje ir net visose lietuvių vyskupystėse, nors pats papa to dar nebuvo nusprendęs. Jis labiau galvojo apie Lietuvos bažnyčios priklausomybę[1]). Rodos, kad ypač Vytautas į Gniezną einančius siūlus silpnino ir stojo už laisvą ir nepriklausomą Vilniaus dioceziją. Be to, dar vienas neaiškumas buvo kliūtis Ordino, kuris vis dar kėlė savo misijų privilegijas ir todėl reikalavo bažnytiškai įtraukti Lietuvos vyskupystes į Ordino kraštų arkivyskupystę. Tikrai žinoma, kad Vilniaus vyskupas, nežiūrint esančių lenkų reikalavimų dėl priklausymo Gniezno metropolijai XV amž. nedalyvavo lenkų provincijų sinoduose, nors jis buvo teoretiškai priskaitomas prie tos provincijos, kuri Konstancos susirinkimo 1415 m. buvo priskirta prie vokiečių tautos[2]).

Vytautas daug daugiau kovojo dėl *Žemaičių bažnyčios organizacijos*, į kurią reiškė Ordinas rimtų pretenzijų. Nedaug betrūko, kad ir jis Konstancos susirinkime būtų pasiekęs savo reikalavimus. Tad ir Žemaičiai ilgą laiką rodės gyveno panašiai, kaip ir kitos vyskupystės, dėl kurių buvo kovojama ir kurios kitų globai nepasiduodamos, betarpiškai, kaip kad ir Vilnius, priklausė papai. 1421 m. po Breslavo sprendimo papa pasiliko sau tuose kraštuose priežiūros pirmenybę, ir jeigu nebūtų tuo laiku įvykusi prie Melno ežero taika, tada jis tikrai, po ilgesnio ar trumpesnio laiko, šitą vyskupystę būtų įkūnijęs Rygos arkivyskupystėn. Visos šitos bažnytinės organizacijos Vytautui jau labai nepatiko. Vytautas svajojo tik apie aną tikslą bažnytinėj politikoj, apie kurį jau buvo galvojęs ir Vengrijos karalius Liudvikas, ir kurio siekė kiekviena bręstanti ir krikščionėjanti valstybė, būtent, Vytautas norėjo, kad *Lietuva ir bažnytiškai būtų visai savarankiškai valdoma, nepriklausoma* nuo svetimų įtakų, net nuo Lenkijos. Aiškus įrodymas, kaip sistematiškai Vytautas dirbo, kad duotų Lietuvai visišką nepriklausomybę ir pamaži atskirtų Lietuvą nuo Lenkijos. Kaip betarpiškas pavyzdys tokiam jo siekimui, galėjo būti Bohemija, kuri irgi tik XIV amžiuj gavo savo arkivyskupystę. To norėjo Vytautas ir savo valstybei, kaip jis 1418 m. rašė aiškiai papai[3]). Skundo priežastis buvo Lembergo arkivyskupas,

---

[1]) Prochaska: Władysław Jagiełło I, 83.

[2]) Pal. H. Likowski: Powstanie godności prymasowskiej arcibiskupów gnieźnieńskich, Przegl. hist. 19 (1915), 175, past. 1.

[3]) Cod. epist. saec. XV., II n. 89.

kuris pasižymėjo dideliu veiklumu ir, norėdamas įgyti pirmenybę prieš Gniezno arkivyskupą, kuris irgi vėliau įgijo Lenkijos primato titulą[1]), norėjo išplėsti savo arkivyskupystę ir Volyniaus kraštuose. Tokiuo būdu lietuvių-rusų valstybė būtų buvusi Romos bažnyčios atžvilgiu suplėšyta į dvi dalis: Gniezno ir Lembergo. Lembergo arkivyskupas ypač norėjo Vladimiro, kaip tai ir įvyko paminėtame 1415 m. Konstancos susirinkime[2]), kur ir Kijevas, Cholmas, Kamieniecas ir Seretas buvo priskiriami Lembergui. Tam Vytautas 1418 m. energingai pasipriešino, ypač dėliai Vladimiro, „kurio patronato teisė jam priklausanti", kadangi jis ją įkūręs ir apdovanojęs, kas aiškiausiai įrodo jo valstybinį ir savotišką bažnyčios atžvilgiu galvojimo būdą. Tačiau Lembergo arkivyskupas paima dar Vladimiro vyskupą savo dvasinėn iurisdikcijon. Tuo tarpu gi Vytauto buvo *aukščiausias siekimas savo žemėse ir valdomuose kraštuose tinkamu laiku įsteigti arkivyskupinę metropolitaninę* bažnyčią, „kuriai aš minėtą Vladimiro katedralinę bažnyčią ir visas kitas mano naujai pastatytas ir dar statomas bažnyčias šiose žemėse ir kunigaikštystėse taip pat įkurtas ir kuriamas diocezijas norėčiau pavesti tvarkyti dvasios dalykus". Vytautas baigė savo norą ir planus su grasymu, jei taip ir toliau bus elgiamasi, be jo valios atitraukiamos bažnytinės įstaigos, jis turėsiąs kaip ir pirmiau griebtis laisvų priemonių bažnyčios atžvilgiu[3]). Tuo aiškiai ir tiksliai buvo apibrėžta Vytauto programa, kuri siekė valstybinio ir bažnytinio savarankiškumo. Tačiau tuomet prie Lietuvos arkivyskupystės įsteigimo neprieita, kadangi ypač kurija tokiuose reikaluose buvo labai nepajudinama ir kitų senesnių bažnytinių įstaigų teisių nenorėjo susiaurinti.

Vytautas elgėsi tikslingai savo *politikoj ir su ortodoksais*[4]), ir šiam elgimuisi geriausius pagrindus jau buvo padėjęs Algirdas. Jie visai sutiko su tais pagrindais, kuriuos Vytautas pa-

---

[1]) Likowski k. v. 174 ir kit.

[2]) Ten pat. 175.

[3]) Kad jis taip didižavosi ne be pagrindo, aiškėja iš Vytauto charakteristikos padarytos Ordino kronikininkų (Script. rer. Pruss. III, 493), kur taip pasakyta: „Derselbie herre grosfurste was mylde und vil weg gab." Taip pat jo viešpatavimo metu buvo apdovanota eilė bažnyčios įstaigų.

[4]) Pal. čia aukščiau 44 pusl. suminėtą raštiją; pal. taip pat M. Дьяконовъ: Власть Московскихъ государей (1889), passim; Прѣсняковъ: Московское царство (1918); tas pats: Образованіе, 363 ir kit.

naudojo katalikų bažnyčiai. Jie siekė ir bažnytiškos savo valstybės, nes rytų bažnyčiai jau buvo savaime suprantamas dalykas, kur tautinė bažnyčia metropolitanato vardu rodė formas, kurios nepertraukiamai jungė valstybę su bažnyčia[1]). Valstybiniai nesutikimai, skiriant bažnytinę valdžią, tiek pat reiškė, kaip ir politiniai nusižengimai. Be to, ortodoksų bažnyčia, taip kaip Algirdo laikais, ir dabar palaikė visos Rusijos programą, reikalaujančią, kad visoj Rusijoj tegalįs būti vienas metropolitas, kuris gyventų Kijeve, bet ne Maskvoj. Be to, turįs būti paskirtas lietuviškiems ortodoksų tikėjimo kraštams atskiras metropolitas, kurs turėtų teisę pasivadinti visos Rusijos metropolitu, nes tik tokiu būdu galima būtų sumažinti ir susilpninti įtaką Maskvos, kuri nuolat slėpdavos už metropolito nugaros. Tokią pat maždaug programą ir Vytautas taikė bažnytinėj politikoj ir ortodoksams, kurių metropolitą *Ciprijoną* buvo perėmęs kaip Algirdo laikų paveldėjimą, nors šiam po Algirdo mirties labai blogai sekėsi, nes jis kaip lietuvių kandidatas negalėjo atsilaikyti prieš Maskvą. Tik po Dimitro mirties gavo jis Vosyliaus pripažinimą ir Maskvoje[2]). Taip vakarų ir rytų schizma baigėsi vieno visos Rusijos metropolito naudai, kuris vadinosi Kijevo metropolitu, bet persikėlė į Maskvą, kas parodo, kiek buvo sustiprėjusios vieno šimtmečio tradicijos. Kada Vytautas pradėjo valdyti, jis rado tik Ciprijoną kaip metropolitą — mat, kaip tik tada buvo prasidėjęs giminiavimasis su Maskva — ir jį pripažino taip pat ir Lietuvos valstybėj, nors jo būstinė buvo Maskvoj. 1396[3]) ir 1404 m.[4]) Ciprijonas nuvyko ilgesnį laiką į Lietuvą, kad šitą savo metropolijos dalį — ji buvo didesnė — visai neapleistų. Neaiškus santykis ortodoksų bažnyčios organizacijos su Lietuvai priklausančiais kraštais pasireiškė Ciprijonui esant metropolitu, ypač Voliniuje, kur ir katalikų bažnyčiai grėsė iš Lembergo pusės pavojus. Čia savo pretenzijas dabar pareiškė Haličo metropolitas. Bet 1393 m. Vladimiras, 1405 m. Cholmas buvo pavesti Ciprijonui, taip kad čia lietuvių-rusų-lenkų valstybinė siena tapo ir ortodoksinė-bažnytinė siena.

---

[1]) Pal. taip pat Прѣсняковъ: Московское царство (1918), 67 ir kit.

[2]) Полн. собр. р. л. XV, 158.

[3]) Ten pat XI, 166.

[4]) Ten pat XI, 191.

Tačiau jau dabar pasireiškė *prieš bažnyčią didelė neapykanta*, ypač prieš koruptišką veikimą Konstantinopolio patriarcho ir ciesoriaus, kurie tik stengėsi iščiulpti jiems pavestas bažnytines provincijas, iš kurių jie su dideliu pamėgimu reikalavo mokesčių, nurodydami turkų pavojų[1]). Šita neapykanta Lietuvoje smarkiai augo. Dėl tos pačios priežasties mums buvo aišku Vytauto vėlesnis laikymasis bažnyčios klausimu. Pakeitimai Vytauto rusų politikoj sąlygojo, kad jis 1406 m., mirus Ciprijonui, vėl griebėsi Algirdo metodų ir kartu su Vosyliu, kuris Kostantinopoly prašė metropolito, nusiuntė savo kandidatą, bet jo vis dėlto nepravedė. Visos Rusijos metropolitu tapo graikas *Focius* ir tai su būstine Maskvoj, su kuria Vytautas tuo laiku kaip tik gyveno didžiausioj nesantaikoj. Vis dėlto Vytautas susitaikė su Vosyliu m, taigi, gal būt, ir su Focium, po to, kai pastarasis buvo pažadėjęs dažniau lankyti Kijevo kraštus. Priežastis, kad Konstantinopolis išpildė Maskvos, o ne Vytauto prašymą buvo, kad Maskva daug nusileido ir buvo pavedusi Konstantinopoliui rinkti savo nuožiūra metropolitą, tuo tarpu kai Vytautas statė savo kandidatą. Be to, Maskvos didysis kunigaikštis buvo ortodoksas, o Vytautas katalikas.

Netrukus kilo *tarp Vytauto ir Fociaus didžiausių nesutikimų*. Fociui ir Maskvoj nesisekė, kadangi bažnytinės įplaukos sumenkėjo, daugelis bažnyčios šalininkų net pabėgo ir kreipėsi į Vytautą. Focius stengėsi kuodaugiausia turtų įgyti iš bendros savo metropolijos. Lietuvą labai retai lankė ir stengėsi ją labai išnaudoti, dėl to tat ir bajorai labai skundėsi[2]). Vytautui tai buvo laukta proga įvykdyti savo valstybiškai politinę programą ir ortodoksų bažnyčios sferoj ir pirmiausia reikalauti lietuvių rusų valstybei savo metropolito ypač todėl, kad Vytautas buvo persiėmęs stipriu istorizmu, o Kijevas vis jam primindavo kadaise buvusius kitoniškus laikus, kuriuos su dabartimi sulyginti, jo supratimu, jokių kliūčių nebuvo. Štai dėl to *lietuvių ortodoksų bažnyčioj* prieita prie *revoliucinio įvykio*, kuris kaip nė vienas Vytauto gyvenimo atsitikimas taip gražiai ir aiškiai neparodė jo tikrą nusistatymą ir valstybiškai politinius tikslus. Geri šaltiniai idėjiškai politiniams dalykams pažinti yra Vytauto

---

[1]) Ten pat XI, 168 (1398).

[2]) Ten pat XI, 223.

aplinkraščiai[1]) ir tie raštai, kurie sąryšyj su 1415 m. bažnytiniu revoliuciniu aktu buvo išsiųsti į pasaulį.

Nepasitenkinimas Lietuvos ortodoksų episkopatu davė Vytautui progos energingiau veikti, pralenkiant visas kliūtis, prieš Konstantinopolį. Tai nebuvo prievarta, kuri būtų vertusi episkopatą stoti Vytauto pusėn. Nes skundų skaičius prieš Focių buvo gana didelis. Vytautas griežtai norėjo, kad Kijevas vėl įgytų senas savo teises. Kaip Kijevo metropolijos vyskupai pasižymėjo tie aštuoni ortodoksų vyskupai, kurie 1415 m. lapkričio mėn. susirinko pas Vytautą, kad galutinai pradėtų lemiamą žingsnį, *atstatytų Focių* ir išrinktų kitą metropolitą *Gregorą Camblaką*[2]), kuris buvo mirusio Ciprijono giminietis, taigi gimimo bulgaras. Labai stipriai veikė jau pirmas vyskupų skundas dėl Kijevo bažnyčios smukimo: *„kuris esąs visos Rusijos galva"*, bet dabar esąs apleistas savo vyriausiojo ganytojo, kuris stropiai renka įplaukas, bet jas naudoja kitur, ir tuo nukėlęs Kijevo bažnyčios garbę kiton vieton. Bet esąs Vytautas, palankaus Dievo likimo atsiųstas, kaip gelbėtojas, jis, „Lietuvos ir daugelio rusų žemių viešpats". Vytautas pašalino Focių ir prašė Konstantinopolį, kad duotų kitą metropolitą. Tačiau Konstantinopolis atsisakė tai padaryti. Tada Vytautas iš naujo sušaukė didelį ortodoksų didžiūnų ir dvasininkų susirinkimą į Naugardėlį, kur buvo išrinktas Gregoras „Kijevo bažnyčios ir visos Rusijos" metropolitu. Ar tai buvo revoliucinis aktas? Visi prieš patriarchatą nusistačiusieji vyskupai kartu su Vytautu kuoaiškiausiai tai neigė, kadangi pagal apaštalų raštus buvo galima, kad du arba trys vyskupai pašventintų metropolitą. Taip buvo elgtasi ir Didžiojo Kijevo kunigaikščio Iziaslavo laikais. Ir, tat aiškiai matyti iš paties protesto, ar turėtų šitas istorinis įrodymas nustoti galios dėl blogų papročių Konstantinopoly, kur viešpatavo simonija ir bažnytinių vietų gaudymas? Ir ne tik istorija išrodytų teisingą Vytauto pasielgimą, bet ir kaimyninių bei giminiškų tautų santykiai. Nes jau bulgaruose buvo įprasta, kad krašto vyskupai šventina ir skiria metropolitą. Toks pat padėjimas ir serbiškai kalbančiuose kraštuose, kur ir šiandien yra metropolitas, ir jo priklauso daug vyskupų. Iš tikrųjų, Serbų-Bulgarų pavyzdys buvo gerai pasirinktas argu-

---

[1]) Išspausdinta rinkiny Акты западной Россiи (1846) п. 23, 24, 25. Pal. taip pat Полн. собр р. л II, 353, geriausia XI, 226.

[2]) А И. Ящимирскiй: Григорий Цамбуакъ (1904).

mentas, nes Bulgarija jau nuo 870 metų, Serbija nuo 1219 metų, galutinai nuo 1346 metų turėjo savarankiškas metropolijas[1]). Tautinis ir valstybiškai bažnytinis judėjimas smarkiai žengė į priekį. Daugiausia iš Balkanų pasaulio kilusieji vyskupai sekė dabar Lietuvoj tuo, kas pirmiau buvo visoje Rusijoj. Rusijos ortodoksų bažnyčios vienybė jau Haličo pajudinta, rodos, pagaliau visai sudužtų, jei Maskva nenusileistų. Lietuva ir toliau lygino savo padėjimą su Balkanų tautų padėjimu ir savo naudai galėjo įrodyti, kad Serbų valstybė nebuvo tokio didumo, kaip Vytautui priklausančioji, priešingai net, esanti labai maža ir retai gyvenama. „Kodėl gi mes dabar kalbame apie serbus apie bulgarus?" Patys apaštalai — o jiems vėl Kristus — davė galios šitą žygį daryti; vadinas, padarė tai Dievas, kuris gali duoti teises išrišti ir sujungti. Su didžiausiu griežtumu jie įrodė kyšių ėmimo paprotį, ypač skiriant metropolitą, ir Konstantinopolio bažnytinių vietų pardavimą, ir tuo kartu teisina savąjį žygį, kad tokie papročiai niekumet negalėjo būti bažnyčios įstatymuose.

Vytautas pritarė vyskupams savo tą pačią dieną sudarytame *aplinkraštyje,* rėmė jį tais pačiais argumentais, tik Vytauto kalba buvo stipresnio tono ir aiškesnė. Vytautas nerado žodžių peikti bažnyčios apiplėšimus ir teriojimus Kijeve, iš kur visos brangenybės buvusios nugabentos į Maskvą. Jam ypač svarbu buvo tas dalykas, kad jis, nors nebūdamas pats ortodoksų tikėjimo, rūpinosi rusų bažnyčios ir jos reformos reikalais, kad niekas negalėtų jam prikišti, jog jis, būdamas kito tikėjimo, nieko nepadaręs rusų bažnyčiai[2]). Čia, kaip ir Algirdo laikais, lėmė jau paties Vytauto gyvenime įvairiais atvejais pastebėtas *religinio pakantumo bruožas*[3]). Kartu Vytautas pasakė, iš kur eina tie istori-

[1]) Pal. K. Kadlec: Autokefální církve pravoslavných Slovanů, išėjusių rinkiny Slovanstvo. Obraz jeho minulosti a prítomnosti (1912), 389 ir kit.; A. Hudal: Die serbisch-orthodoxe Nationalkirche (1922), 21 ir kit. Kad kaip tik Balkanų įtaka, kilusi dėl 1393 m. prasidėjusios bulgarų emigracijos į Rusiją, buvo didelė, tat pagaliau pabrėžė H. Schaeder: Das dritte Rom (1929), 1 ir kit.

[2]) „но то знайте: занеже мы есмо не вашее веры, а коли быхмо хотѣли того, штобы въ въ нашей дрьжавѣ вѣра ваша меншалася и игыбала, а церкви ваши не строены, и мы быхомъ о моихъ не пѣчаловалися, воля намъ есть", Акты n. 25. Pal. čia, ką jis Camblakui į jo reikalavimą pereiti į ortodoksų tikėjimą esąs atsakęs, Полн. собр. р. л. IV. 115 ir kit., XI, 233.

[3]) Ir į nelaisvę paimtiems totoriams leisdavo laikytis islamo tikybos, o lenkai to nedarydavo, pal. Полн. собр. р. л. II, 352; Długosz: Histo-

niai įrodymai, kuriais rėmėsi vyskupai, tvirtindami savo teisių nuomonę. Jie rado tas žinias rusų metraščiuose, būtent, Kijevo, Vladimiro ir kitų. Ir Vytautas kuogriežčiausiai stojo už Kijevo atstatymą. Ir užsienį visa tai veikė kaip akcija sujungtos Rusijos prasme. Ordine buvo išplatinti gandai, kad Vytautas naujo „rusų papos" arba patriarcho valdžiai nori pabrukti Maskvą, Naugardą, Pliskavą ir visus kitus rusus[1]). Svarbiausiuose dalykuose Vytautas šį kartą savo norą įvykdė. Camblakas laikėsi Kijevo metropolito soste. O Focius visomis bažnytinėmis priemonėmis prieš jį kovojo[2]). Nors Camblakas ir buvo patriarcho iškeiktas, bet jis pasiliko metropolito soste iki savo mirties 1419/20 m.[3]). Tuomet Vytautas vėl susitaikė su Focium. Tokiu būdu schizma buvo užbaigta. *Šiuo atveju Vytautas, kaip ir arkivyskupo klausimu, nors buvo įgijęs daug žymių laimėjimų, savo noro negalėjo įvykdyti.*

Kiti svarbūs bandymai galų gale Vytautui pavyko trečiame bažnytinės politikos lauke: *bažnytinė unija*[4]). Ta mintis yra tokia sena, kaip perskyrimas į rytų ir vakarų bažnyčią, kuri 1386 m. rado Lietuvoj tinkamą dirvą, nes kartu su krašto katalikinimu reikėjo pagalvoti apie tai, kas turi atsitikti su ortodoksais. Jau iš to, kad katalikų tikėjimui Lietuvoje buvo duota pirmenybė, turėjo kilti religinis dualizmas, kuris būtinai reikalavo išsilyginimo, kad dėl to nenukentėtų visa valstybė. Atskirų sluoksnių ir įstaigų privilegijos sukelia visada nepasitenkinimą

---

ria X; 523, Taip pat prisidėjo čia pozicija husitų klausimo atžvilgiu, pal. taip pat H a r d t: Concilium Constant. IV, 634 ir kit.

[1]) B u n g e: Liv.-, Esth.- u. Curl. Urkundenbuch V n. 2047 (1416). Savo rašte be abejo Vytautas paliko kiekvienam laisvę priklausyti Kijevo metropolito, ar ne.

[2]) Полн. собр. р. л. IV, 116.

[3]) Ten pat IV, 119, XI, 235.

[4]) Pal. A. P r o c h a s k a: Dążenia do unii cerkiewnej za Jagiełły, Przegl. powszechny 1896; A. L e w i c k i: Sprawa unii kościelnej za Jagiełły, Kwart. hist. 11 (1897), 310 ir kit.; E. Г о л у б и н с к i й: Исторiя русской церкви II, 1 (1900), 260, 337 ir kit.; H. L i k o w s k i: Kwestya unii kościoła wschodniego z zachodnim na soborze kostnickim, Przegl. kościelni 5 (1906); Г р у ш е в с к i й: Iсторiя V (1905), 508 ir kit.; P r o c h a s k a: Władysław Jagiełło I (1908), 372 ir kit.; t a s p a t s: Witold, 166 ir kit.; apie ankstybesnį bandymą pal. M. Ч у б а т и й: Західна Україна і Рим у XIII. в. у своїх змаганях до церковної унії, Зап. тов. ім. Шевченка 123/24 (1917), 1 ir kit.; iš bendrų veik. pal. W. Norden: Das Papsttum und Byzanz bis 1453 (1903).

išskirtųjų, šį kartą tai buvo ortodoksai. Tarp kitko Vytautas ir Jogaila su krikštu paėmė kartu misijų pareigą visuose pagoniškuose ir schizmatiškuose kraštuose. Tam tikslui geriausia dirva galėjo būti Lietuva. Tačiau kokia misijos teorija čia reikėtų taikinti, ar senoji ar naujoji? Be abejo, antroji teorija, kuri išėjo iš ramių, taikingų priemonių, čia nieko negalėtų padaryti, nes rusų tautoje ilgais šimtmečiais išbandytas ortodoksų tikėjimas buvo įleidęs stiprias šaknis, taip kad iš šių senų religinių ir giminiškai teritoriališkų elementų išsidirbo savaimingas tautinis jausmas, kurs stojo opozicijon tada, kada Rymo katalikų bažnyčia atviriau pradėjo reikšti savo misines tendencijas. Dėliai valstybinių pagrindų Lietuvoje iškilo vėl aikštėn paprasčiausioj formoj bažnytinės unijos problema, tad ir iš Lietuvos kilo tas akstinas šią problemą išspręsti[1]). Su unijos įvykdymu būtų baigta ir įkyrėjusi kova dėl bažnyčios aukščiausios galvos tarp Lietuvos ir Maskvos, vadinas, tai būtų sudarę politiniuose reikaluose didesnio aiškumo. Pagaliau šiek tiek įtakos po lenkų-lietuvių unijos Lietuvoje kilusioms bažnyčios jungimosi tendencijoms turėjo ir kurijos mėginimai Konstantinopoly ir Maskvoje dėl susiartinimo. Ypač Ciprijonui, kurs dar vis kovojo dėl savo pripažinimo, šita unijos mintis galėjo būti svarbiausia, tad rodos, kad jis kartu su Vytautu ir Jogaila sutartinai dirbo, nors pats nelabai tikėjo pasisekimu, kadangi Konstantinopolis buvo prieš šį projektą. Kada 1396 m. Lietuvoje viešėjo Ciprijonas, šiuo klausimu buvo daug tartasi, sudarytas planas ir manyta sušaukti Kijeve pasitarimas. Bet Konstantinopoliui pasipriešinus, žlugo ir lietuvių-lenkų projektas. Šitas atsakymas buvo labai netikėtas, nes tuomet grėsė iš turkų pusės didelis pavojus, tad kryžiaus karo žygių nuotaika, kilusi iš naujo vakarų šaly, būtų galėjusi labiausiai sustiprinti vakarų ir rytų bažnyčios solidariškumą. Tačiau patriarchas mandagiai atsisakė, nes nei laikas nei vieta tokiam pasitarimui nėsą palankūs, be to, gresiąs turkų karas, tad ir visos jėgos turi būti įtemptos.

Tik maždaug po dviejų dešimtmečių atgijo *susivienijimo mintis* tada, kada Camblakas buvo išrinktas metropolitu ir sušauktas *Konstancos susirinkimas*, kuriame lenkai tarp kitko ir unijos klausimą įnešė. Labai naudinga, kad unijos rei-

---

[1]) Taip pat Likowski: Powstanie godności prymasowskiej arcibiskupów gnież., Przegl. hist. 19 (1915), 176. Prochaskas priešingas tai nuomonei.

kalais buvo atvykę ir Graikijos ciesoriaus pasiuntiniai[1]). Vytautas ir Jogaila pareiškė papai, kad jiems labai rūpi bažnyčios susivienijimas[2]), o šią mintį sustiprino tas momentas, kad atvyko į Konstancą puiki ortodoksų tikėjimo atstovybė, sudaryta maždaug iš 300 atstovų, o jos priešaky buvo Camblakas[3]), ir pabrėžė jausmingais žodžiais papai Martynui V unijos idėją. Camblakas tikėjosi, kad šitas darbas bus padarytas dviejų dielių tautų, būtent, rusų ir valachų naudai, nes savo metropolijoj buvo radęs daug unijos šalininkų. Tačiau vis dėlto negalima buvo pasiekti apčiuopiamų rezultatų, ypač todėl, kad Focius ir jo šalininkai visomis savo pajėgomis spyrėsi prieš tuos dalykus, kurių realizavimas būtų išėjęs Maskvos ir Fociaus nenaudai. Ypač Maskvos pasipriešinimas, rodės, sukėlęs Bizantijos imperatoriaus dvare unijai nepalankių nuomonių, nes nuo tų laikų iš tos pusės nebegauta jokios paramos, tad ir toji mintis jau buvo pasmerkta žlugti. Bažnyčios sujungimas turėjo būti visiškas, nes lietuvių rusų ortodoksai nelabai būtų sutikę tuo, jei dalykas tik iš dalies būtų buvęs išspręstas. Be to, ne laiku įvykusi susirinkimo pabaiga, rodos, sutrukdė rimtesnes šiuo dalyku derybas. Vis dėlto buvo tas svarbus rezultatas, kad Konstancoje puikiausiai susitarta dėl tokio rytų bažnyčios dalykų sprendimo būdo, tuo tarpu ypač pabaigos žodžiuose, kuriuos papa pasakęs lietuvių - lenkų delegacijai, kad karalius ir toliau paliktų ištikimas unijos tikslui, stengtųsi taikingomis priemonėmis kovoti su schizmatikais; kad betarpiškai buvo atmestas misijų metodas Ordino, kuris ir toliau galvojo kardu bei ugnimi misionuoti Rusiją, faktas, kurį labiau dar pabrėžė tas dalykas, kad Jogaila ir Vytautas buvo paskirti Romos bažnyčios generaliniais vikarais rusų kraštams. Tačiau unija dar nesibaigė susirinkimo uždarymu[4]), tat įrodo 1422

---

[1]) Vokiečių kronikininkas džiaugiasi ta pasiuntinybe ir jos tikslais, Script. rer. Pruss. III, 376 ir kit.

[2]) Cod. Vit. n. 651.

[3]) Jis buvo Jogailos papai mielai rekomenduojamas. Jis vadino jį archipresulem seu metropolitanum tocius Russie ac plage orientalis, Cod. saec. XV, II n. 81.

[4]) Jogaila rašė 1420 metais karaliui Manueliui, kad jis labai džiaugęsis, karaliaus pasiuntiniui pranešus, bažnyčios jungimo darbais, Cod. Vit. n. 895. 1424 m. Anglų karalius Henrikas VI. siuntė Vytautui pasiuntinį, kuris turėjo paklausti, kaip esą nusistatyta bažnyčios reformos atžvilgiu, C a r o: Lib. canc. I n. 47.

metų įvykiai, kada kurija iš naujo stengėsi sueiti į kontaktą su Konstantinopoliu, bet tai veltui, nes ten labiau buvo įsivyravusi konsiliarinė idėja, kas Martynui V iš anksto trukdė bendradarbiauti unijos darbe. Vis dėlto šie mėginimai buvo reikšmingi ir vėliau davė apčiuopiamų rezultatų.

Vytautas ir savo bendroj bažnyčios politikoj visumet turėjo galvoj valstybės pirmenybę. Dėl jos buvo bažnyčia, ji turėjo duoti valstybės kūnui statybos medžiagos ir atskirų pamato elementų.

Vytauto santykis su universaliomis jo laiko pajėgomis

Vainikavimos klausimas

Perėjus Lietuvai į krikščionybės pusę, prasidėjo kaip lig šiol kiekvienoj valstybėj piršimasis *ciesoriaus* ir *papos*[1]), dviejų universalių pajėgų, turinčių nuo senų senovės abipusiškų santykių ir kovų, kur paprastai vienos laimėjimas reiškė kitos nykimą. Plačiai pasklidusi nuomonė, kad tos dvi pajėgos vėlesniais viduramžiais Vakaruose visai netekusios savo autoriteto, tapusios nebegyvos schemos, kurių likimu ne labai buvo susirūpinusios jaunos, iš jų pačių išsivaduojančios tautos ir valstybės, ne visai atitiko tiesą. Iš tikrųjų, galima kalbėti tik apie tų dviejų galybių susilpnėjimą Vakaruose nuo XIII ir XIV šimtmečio. Šią nuomonę remia istorija tų dviejų galybių įtakos Rytams, nes šiokiu ar tokiu būdu rytų kraštų istorijoje visumet atspindi jų dviejų galybę ypač pavojaus momentu, kada pasirodydavo naudinga prisišlieti prie šio pasaulio galingųjų. Tada vienos pajėgos sumažėjimas ir pasikeitimas kita būdavo visai artimas. Bet, apskritai imant, reikia pasakyti, kad papos valdžia rytuose žymiai buvo nustelbusi ciesoriaus valdžią dideliuose

---

[1]) Kadangi prie nagrinėjamų šiame skyriuje idėjiškai politinių klausimų dar kartą grįšiu kitame bendresniame veikale, turiu pasitenkinti paminėdamas, mažiau bendresnius veikalus, kurie yra pasirodę pastaruoju laiku. Pal. kad ir G. Egelhaaf: Geschichte der deutschen Kaiseridee (1922); F. Gundolf: Caesar. Die Geschichte seines Ruhms[2] (1925); K. Heldman: Das Kaisertum Karls des Großen (1928); E. Pfeil: Die fränkische und deutsche Romidee des Frühmittelalters, Forsch. z. mittler. u. neuer. Gesch. 3 (1929); A. Dempf: Sacrum Imperium (1929), 5 ir kit., 527 ir kit.; A. Brackmann: Der Streit um die deutsche Kaiserpolitik des Mittelalters, Monatshefte von Velhagen & Klasing 1929, Juni, 443 ir kit.; P. E. Schramm: Kaiser, Rom und Renovatio. Studien und Texte zur Geschichte des römischen Erneuerungsgedankens vom Ende des Karolingischen Reiches bis zum Investiturstreit I/II (1929).

plotuose, tat aiškiai rodo Lenkijos istorija, kuri iki XIV šimtmečio palaikė gerus, valstybiškus kurijos priklausymo santykius, kurie teikė naudos, nebūdami našta. Ir Lietuva suėjo į glaudžius santykius su papos valdžia.

Tokie bažnyčios laimėjimai buvo susiję su *misijų teorija,* dėl kurios krikščioniškieji Vakarai Rytuose spaudė pagonis, o papos valdžiai, kaip grynai dvasios galybei, tas daug labiau tiko, negu ciesoriaus valdžiai, iš kurios tuojau susidarė pasaulinio krikšto pusė: *pagoniškų kraštų politinis įtraukimas ir pavergimas,* ko bijojo ką tik subrendusios ir krikščionėjančios tautos. Be to, ciesoriaus valdžia Rytų tautoms buvo labai artima, galėjo stipriai veikti politinį vieningon valstybėn besiformuojančių tautų gyvenimą taip, kad primityviu, bet tikru instinktu jausdamos pavojų savo politinei laimei, jos griežtai nenorėjo prisijungti prie valstybės, mieliau pasidavė tolimesnei papos globai. Kol šis mokslas klestėjo, kol žmonės gyvai tikėjo, kad papos ir ciesoriaus valdžia pareinančios iš Dievo, kad jos atstovauja Dievo pasaulio ir dvasios valstybei, tol ciesoriaus ir papos valdžia turėjo tam tikrų teisių valdyti krikščioniškąjį pasaulį, krikščioniškajai tautų bendruomenei nepriklausančius pagonis ir schizmatikus, net iš tolimųjų Rytų, kurie priešinosi Vakarams, ties kurių vartais buvo Lenkija ir Lietuva. Kilęs principinis ginčas dėl pirmenybės, žinoma, sugriovė šią nuomonę. Tas vakarų tautoms suteikė daugiau laisvių, drąsos ir teisių savarankiškai elgtis, kas veikiant abiems universalioms pajėgoms būtų buvę nelengva padaryti. Dėl pirmenybės, primato, didesnio Dievo artumo, dėl motinos ir dukters teisių santykių vėlybesniais viduramžių laikais smarkiai grūmėsi kurijos ir imperijos idėjos, todėl ir Vakarų politikos dvasia pasidalino į dvi dalis. Tačiau dėl to abi pajėgos nebuvo dar panaikintos, bet tik susilpnėjusios, kovodamos labiau dėl moralinio, negu dėl politinio primato. Tai buvo tik galybės klausimai, davę medžiagos ir pagrindo vienai arba kitai šalininkų pusei kovojant dėl publicistinės teoriškai moksliškai pagrįstos teorijos.

Ypatinga rytų krašto būklė susidarė tuomet, kada prie tų dviejų Vakarų galybių prisidėjo dar trečioji, iš dalies senesnė amžiumi, su nemažesniu idėjų turiniu ir pajėgų teisėmis, kaip anos, būtent, *Bizantija,* kur ciesoriaus valdžia ir patriarchatas buvo panašiai sąlygas išrutuliojęs, kaip ir vakaruose. Graikijos

ir Romos imperijų, Romos papos ir Graikijos patriarchato kova tęsėsi nuo senų laikų ir davė suprasti, kad Romos imperija priėjo ribas, susitiko su naujomis universaliomis teisėmis, kurios stabdė į rytus besiveržiančią Romos ciesoriaus ir papos valdžią, pradėjus veikti graikų-ortodoksų pasauliui. Tiek Romoj, tiek Bizantijoj išaugo toji mintis, kad Rytų pasaulis turi tapti Rytų Roma ir priklausyti Bizantijai[1]). Žinoma, Rytai dėl savo politinio išsirutuliojimo teturėjo atsparumo ir telkiamosios galios, mokslo ir principų lankstumo daug mažiau, negu Vakarai, nes jiems tuo svarbiu momentu trūko misijų idėjų, kurios Vakarų krikščionybę skatindino ir stiprino. Be to, Bizantija Vakarų imperijos klestėjimo laikais nepažino tų smarkių vakarų tautose brendusių troškimų ir norų, siekiančių politinių pirmenybių, bet ji stiprino dar atskirų valstybių išsirutulojimą. Tačiau prieš Romos ir Bizantijos imperatorių, Romos papą ir Bizantijos patriarchą stojo dar viena universališka pajėga, priešas to, ką buvo sukūrusi Rytų ir Vakarų krikščionybė, būtent, *mongolų* (totorių) ir *turkų pasaulis,* noris pasauly viešpatauti ir įgyvendinti pasaulio religijos idėjas[2]). Pirmiausia, imperijos troško tiek Bizantija, tiek ir totoriai, nors ją įkurti pasisekė tik Rusijai.

Lietuvos-Rusijos valstybė buvo tarp tų universalių pajėgų ir galėjo glaustis prie vienos ar antros pasaulinės organizacijos. Nebuvo aišku, ar ji kryps į vakarus pastarųjų naudai, ar į rytus, kur ją ortodoksija labiausiai traukė ir viliojo, ką aiškiausiai parodė bažnytiškai politinė Vytauto programa, nes, sudarant bendrąją Rusiją, Lietuva būtų turėjusi pasisakyti už caratą Vilniuje arba priešingai. Ypač totorių dalykų išsprendimas aiškiai kalbėjo už krypimą rytuosna. *Taip Lietuvos siela nuolat svyravo tarp Rytų ir Vakarų.*

Tiesa, *vakarai* turėjo *stiprių žvalgų,* kurie Lietuvą vis labiau traukė savo kryptimi, pirmiausia *Lenkiją* ir *Vokiečių ordiną:* pirmoji norėjo duoti vakarų tikėjimą, iš dalies kultūrą, o antrasis, be to, buvo paruošęs dar universalių vakarų politikos sąvokų. Kaip pirma, taip ir dabar buvo sprendžiamasis klausimas, iš kurios pusės Lietuva priims krikščionybę. Pagal jį

[1]) Puikią santrauką apie Bizantijos politinių idėjų vertę duoda patriarchas A n t o n i u s savo laiške iš Maskvos iš 1393 m. į Vasilijų I, Acta Patriarch. Constant. II, 188 ir kit.

[2]) Pal. N. J o r g a: Geschichte des Osmanischen Reiches I (1908), pusl. VII.

aiškėjo ir jos laikymasis universalių galybių atžvilgiu. XIV šimtm. nukariavimai Lietuvai vėl parodė kelią į rytus, taigi ir į Bizantiją, nors po Lenkijos unijos žymi valstybės dalis pasiliko rytuose ir vertino labiau rytų religines ir valstybines formas. Rusijos sričių, ypač istriškojo Kijevo galvojimas ir mąstymas buvo susijęs su Bizantija, tad iš tikrųjų Lietuvos-Rusijos valstybėj greta dviejų religinių buvo dar dvi politinės sielos. Vytautas jau buvo radęs tą dvilypumą. Todėl ir jo politika buvo nukreipta į abi puses, nors pats tegalėjo priklausyti tik vienam pasauliui. Dėl nepaprastų gabumų jis visumet tarpininkavo, išlygino priešingybę ir sugebėjo rasti geriausią kelią jo didžiajai Lietuvos valstybės idėjai. Ramus kaip paprastai ėmėsi šio darbo, vertino šaltai atskirų universalių pajėgų svorį ir keisdavo dėl aplinkybių savo vaidmenį be skrupulų.

Kaip Romos valstybės prieglauda ir heroldas iškilo *Ordinas,* kurs savo kilmę pirmiausia vedė iš valstybės bei iš papos valdžios. O kova su Lietuva ir dėl Lietuvos buvo kartu ir rungtynės tų dviejų universalių galybių, davusių Ordinui be misijų dar ir politinių teisių, būtent, imperatoriui, kad jis šiuos kraštus Ordino padedamas įterptų į imperijos narių skaičių, ir papai, kad per Ordiną ir jame gautų naujų vasalų prie Baltijos jūros ir Lenkijos, ir tuo būdu sudarytų nepriklausomų valstybių juostą, siekiančią nuo Vengrijos iki Baltijos jūros. Žinoma, daug neaiškumų kilo dėl dvigubos Ordino valstybės teisių kilmės, nes jis visumet negalėjo pasirinkti vieną iš tų dviejų tėvų, davusių jam gyvenimo teisių[1]). Jam buvo neaiškios tos valstybės teisės, pagal kurias jis priklauso ar imperijai ar kurijai, ypač tuomet, kada tarp didžiųjų XIII amžiaus papų, taip pat ir Bonifaco VIII laikais, kurija turėjo daug pasaulinių užgaidų. Bet ir tada, kada papos valdžia nustojo politiškai veikti, kiekvienai Vakarų pajėgai buvo svarbu turėti už savęs moralinę papos valdžios galybę. Ypač Lenkija liko ištikima savo praeičiai, todėl ir Lietuvos klausime sutiko su kurijos nusistatymu, ir Lietuvos politikai stengėsi įgyti jos palankumo ir sutikimo. Labiausiai Lietuvoj, kur religiniai ir politiniai klausmai buvo glaudžiai susiję, bažnyčia visumet turėjo natūralinę teisę tarti lemiantį žodį. Šiuos dalykus lenkai vis nurodydavo papai,

---

[1]) Pal. A. Werminghoff: Der Hochmeister des Deutschen Ordens und das Reich bis zum Jahre 1525, Hist. Zeitschr. 110 (1913), 473 ir kit.

tam prieštaravo Ordinas, naudodamasis imperatoriaus malone. Ordinas, pagaliau pasidaręs Vokietijos valstybę, rišosi labiau su ja, negu su papos valdžia, nes kurfiurstai galėjo jam padėti, jį apsaugoti nuo rytų priešų. Imperijos, kartu ir bažnyčios vardu, — nes pagaliau jis buvo dvasiškas Ordinas — jis reikalavo, kad Lietuva pripažintų imperiją, sutiktų ji įkūnijama į platų imperijos kūrinį ir betarpiškai pasiduotų kilniajam imperijos nariui Ordinui; o bažnyčia — Lietuvos krikšto.

Imperija, žinoma, nevisumet vienodai galvojo *apie rytus,* nes nevisumet Romos soste sėdėjo imperatorius ar Romos karalius, kuris būtų persiėmęs tokia imperijos galybės dvasia, kaip *Karolius IV* arba Zigmuntas. Soste sėdėjo ir toksai Vencelis, kuris ne tik valstybės vairą labai laisvai valdė, bet ir jos idėjomis nesirūpino. Iškilmingai pagrįsta turiniu galingų idėjų veikusių ir politiškai, žibėjo imperija Karoliaus, kurio 1356 m. Auksinės Bulės įvade dar kartą atgimė gigantiškas didžiulis politiškas kūrinys su savo boniomis ir kolonomis, kaip kad buvo senais viduramžiais, o dabar liko vien tik siekimo objektas. Tvirtai pasireiškė imperatoriaus būklė kaip pasaulio viešpaties, bažnyčios gynėjo, ramybės ir tvarkos saugotojo. Imperijos uždavinys esąs rūpintis visų sielų išganymu, nes imperatorius esąs „monarcha mundi“, aiškino Karolius 1558 m. Lietuvos kunigaikščiams[1]), kuriuos stengėsi atversti į krikščionybę. „Būdami imperatoriaus globoj ir apsaugoj galėsite džiaugtis savo laisve, valdžia, garbe ir ramybe, o mes nuolat ir narsiai ginsime jus nuo visų pagonių, kur tik bus reikalinga“. Taigi, priimdami krikščionybę lietuviai būtų patekę globon Romos imperatoriaus, pasiryžusio juos ginti nuo pagonių vakarų krikščionių pagalba. Susmukus imperatoriaus galybei, Ordinas labiausiai susidomėjo politika rytuose, stengėsi atlikti imperatoriaus misijos uždavinį, su juo supažindinti lietuvius, nes Lenkijoj to daryti jau nebebuvo galima. Ir šioji rūpinosi Lietuva, *Vencelio* asmeny rado valdovą, kuris nepripažino imperatoriaus ir draudė Ordinui daryti naujų žygių, su kuo sutiko ir papa. Tik šį kartą papa ir imperatorius sutarė, kad Lietuva turi būti visiškai įkūnyta ir atiduota Lenkijai.

Tačiau Ordinas nerimo ir *stengėsi Lietuvą įtraukti imperijos įtakon,* nors pati valstybės galva apie tai nebegalvojo. Šias

---

[1]) Paszkiewicz: Polityka ruska Kazimierza W., 197, past. 5.

teises labiausiai saugojo kurfiurstai „valstybės šulai“. Tad ir Ordinui buvo patogus dalykas valstybės taryboj įnešti savo skundus prieš Romos karalių, įrodyti savo gerąsias, senąsias imperatoriaus ir papos teises į Lietuvą. Kad tos universalios politinės idėjos Lietuvos ir Ordino dalykuose vis iškildavo, puikiai įrodo 1398 m.[1]) Salyno taikos sutartis. Vytautas, bijodamas, kad su Romos valstybės pripažinimu nebūtų susiję politiniai nuostoliai, pirmiausia atsisakė, taigi ėjo tuo keliu, kuriuo tada jau visos Europos tautos buvo pradėjusios eiti, būtent, šalintis nuo imperijos ir eiti be jos. Po ilgų Ordino derybų[2]) ir įkalbinėjimų taikos sutartį papildė Vytauto pasižadėjimas, „kad jis visas savo žemes ir žmones laikytų prie krikščionybės, šventos Romos bažnyčios ir Romos valstybės, ką ir kiti krikščioniški karaliai ir kunigaikščiai turi daryti“. Vadinas, toji pareiga, rišusi Vytautą, krikščionišką į kunigaikštį su imperatorium, buvo iš esmės religinio pobūdžio. Jis turėjo krikštyti pagonis ir nenaikinti nė vieno krikščioniško krašto. Politinė Romos karaliaus ir imperatoriaus įtaka rytų kraštuose buvo galima tik tarpiška, būtent tada, kada jis, būdamas *taikos teisėju,* galėjo morališkai vaidą spręsti. Jeigu besiginčijančios partijos susitaikindavo imperatoriaus nusprendimu, tai tas reikšdavo imperijos pasisekimą, nes jo nusprendimas nebuvo keičiamas. Tiek Lenkija, tiek Lietuva iškeldavo kurijos idėją, jei imperatoriaus sprendimas jų nepatenkindavo. Tuomet apeliacija į papą įrodydavo, kad jie esą įsitikinę, jog papa galįs nesilaikyti imperatoriaus sprendimų. Aiškiai išėjo tat aikštėn 1410 m.[3]), kai Vencelis išleido trečiųjų teismo sprendimą

---

[1]) Voigt, Cod. Pruss. VI n. 54; Cod. Vit. n. 179; tą pat pažadėjo ir Švitrigaila 1402 m., Cod. Vit. n. 249, ir Vytautas Racięże 1404 m., Russisch-livländische Urkunden, išl. K. E. Napiersky (1868) n. 151.

[2]) Jau 1396 m. kovo 5 d. Rygos arkivyskupas padaro su Vytautu ir visais savo valdiniais sutartį, „de deme hilgen stole to Rome und dem hilgen Romischen rike horsam und undertanich sin“, Bunge: Liv.-, Esth.- u. Curl. Urkundenbuch IV n. 1413. Dorpato vyskupas vis dėlto 1396 m. kovo mėn. 26 d. kalba savo sąjungos sutarty apie Vytauto valdinius, kurie esą „dem hilgen stole to Rome“ valdiniai, Bunge: IV n. 1415. Skirtumas išaiškinamas tuo, kad už išrinkto Rygos arkivyskupo buvo Romos karalius, Bunge: IV n. 1417. Apie Ordino derybas dėl Imperijos pripažinimo pal. ten pat IV n. 1421.

[3]) Dlugosz: Historia XI, 2; pal. taip pat derybas 1412/13, Raczyński: Cod. Lith. 152; Cod. Vit. n. 513, 519.

tarp Lenkijos-Lietuvos ir Ordino ir šįkart Ordino naudai, dėl ko iškilo nepasitenkinimas Lenkuose. Tas pats atsitiko 1420 m. su reikšmingu Zigmunto sprendimu. Abiejų universalių pajėgų teises buvo norima tik tuomet pripažinti, kai iš to buvo apčiuopiamos naudos. Tam priešinga Zigmunto, kaip tarpininko, betarpiška akcija pasirodė naudinga po Torno taikos, nes Ordino žemėj dėl to kilo nepasitenkinimo audrų. Kaip išrinktasis Romos karalius, Zigmuntas, visa savo galybe remdamasis, derėjosi su Ordinu dėl Lietuvos ir Lenkijos, laikydamas jį valstybės nariu, ir uždraudė Ordinui pulti tas žemes. Be to, Vytautas ir Jogaila iki Breslavo sprendimo nesipriešindavo Zigmunto tarpininkavimui[1]). Teisybė, Macros sprendimo, padaryto Lenkijos-Lietuvos naudai, Ordinas nenorėjo priimti, Marienburge ėjo gandų, kad lenkai paleido kalbą, kaip lenkams gal atitikti imperijos vikaras, kas yra neįprasta ir negirdėta krikščionims[2]).

Iš tikrųjų, tai būtų buvęs negirdėtas ir nesuprantamas dalykas, nes betarpiškai po to sušauktame *Konstancos susirinkime,* kur ėjo *didelis teorinis universalių pajėgų* ir vakarų kunigaikščių ginčas, aiškiai pasirodė, kad Lenkija ir Lietuva nekrypo nei į imperatoriaus, nei į papos pusę, bet į save. Savarankiškumo nujautimas nugalėjo, abi *sutartinai atsigrįžo nuo universaliųjų pajėgų,* aistringas laisvės šūkis, kilęs ir prigijęs pirmiau tarp vakarų valdovų nūnai, nors ir labai vėlai, pasigirdo iš rytų, pasiekdamas susirinkusius bažnyčios tėvus ir kunigaikščius, laisvės šūkis, pagrįstas natūralėmis teisėmis, o ne istoriškomis Dievo imperatoriaus ir papos. Prasidėjus susirinkimui, Lenkijai buvo patiektas painus klausimas[3]), kuris ypač rūpėjo Zigmuntui: ar ji pripažįsta Romos karalių ir valstybę kaip „vyriausią valdovą". Lenkija, nors ir priklausydama Zigmunto valios nors ir rėmėsi 1413 m. sprendimu, nenorėjo aiškiai atsakyti, bet pagaliau nusprendė, „kad gi imperijos nepripažįsta ir jų, Lenkijos, karalius esąs laisvas karalius", taip pat buvo ir su Ordinu, nes Zigmuntas susirinkime sarkastiškai pasakė, kad Ordinas nežinąs, kam jis priklausąs — imperatoriui ar papai. Jei jį užkliudo imperatorius, jis sakąs, kad priklau-

---

[1]) Apie taikius santykius pal. taip pat Cod. Vit. Anh. n. 5.

[2]) Cod. Vit. n. 546 (1413).

[3]) Ten pat n. 641, 1415 po liepos mėn. 15.

sąs papai ir atvirkščiai, todėl jo niekumet negalima esą patenkinti. Iš tikrųjų ir susirinkimo metu jis svyravo šen ir ten, norėjo, panašiai kaip Lenkija, mieliausiai būti nepriklausoma[1]). Kartu susirinkime *ėjo dėl papos ir imperatoriaus teisių* smarki *teorinė kova,* aiškiausias įrodymas, kaip mažai tikėta žlugimu tų idėjinių politinių vertybių, ką sakosi galį konstatuoti kai kurie modernieji tyrinėtojai[2]). Tačiau prieiname naują įsitikinimą paskaitę bylas ir traktatus, kuriuos dėl Lenkijos valstybės Konstancos susirinkime patiekė žinomas Lenkijos kanonų žinovas, Pragoj mokslus ėjęs, Krokuvos universiteto rektorius *Povilas Vlodkovičius*[3]), jais jis norėjo atremti *Jono Falkenbergo* suglaustus Ordino argumentus. Tuose raštuose spindėjo dabarties srovės ir vertybės, kurių kilimą arba galutinį žlugimą sąlygojo nusistatymas dėl imperatoriaus ar papos valdžios, dėl kurios Vlodkovičius savo veikale — *„Tractatus de potestate papae et imperatorio respectu infidelium“*[4]) aiškinosi rimtai ir sumaniai. Buvo aišku, kad dėl tos lemiančios nuomonės, Ordino nusistatymas, išsprendimas Ordino teisių į Lietuvą, turėjo pereiti nuo kadaise imperatoriaus ir papos duotųjų privilegijų. Todėl teorinis klausimas dėl imperinės ir papos galybės ir pareinamybės tuomet turėjo žymią dienos politikos reikšmę. Daug kas, net viskas, parėjo nuo ekspertų, buvusių kanonų ir teisių žinovų, nuomonės, nes jie kaip tik atstovavo dvaro pageidaujamiems norams, o dvaras jų pagrįstus ir moksliškus įrodymus pasiimdavo sau, tad teorija ir praktika šiuo atveju susiliejo į neatskiriamą vienumą. Ir tuomet dar paliko tas faktas, kad niekas dėl abiejų universalių pajėgų neabejojo. Tik jų kompetencija buvo ginčijama. Vis dėlto buvo matyti siekimas atsikratyti tų pajėgų. Ypač Vakarų (Prancūzijos) pavyzdys prie to stumte stūmė. Šiaip Vlodkovičius visur pabrėžė, kad kunigų suverenitetas esąs didesnis už pasaulio, kad papa didesnis už imperatorių, nes imperatorius esąs tik papos pagalbininkas, ekzekutorius, kad netikintieji turį savo teises,

---

[1]) Cod. Vit. n. 667.

[2]) So B. Bess: J. Falkenberg, Zeitschr. f. Kirchengesch. 16 (1896), 397: „Jau seniai nebeaktualus klausimas, kokie santykiai ciesoriaus ir papos valdžios, kažin ar bebus čia keliamas“, panašiai pusl. 435 ir kit.

[3]) Pal. čia raštiją suminėtą aukščiau 142 pusl., 2 past.

[4]) Išleista Bobrzyńskio veikale Starodawne prawa polskiego pomniki V, 161—194.

kurias turi pripažinti imperatorius ir papa, jei tik jie nesukelia jokių išsišokimų, kad ir kryžiaus karus prieš juos gali prądėti tik papa, nes jų žemės betarpiškai nepriklausė imperijai. Todėl ir Ordino privilegijos esančios nepagrįstos, ir visa, kas eina iš papos ir imperatoriaus misijų teorijos, ypač tai, kas remiasi jėga. Visi mokytieji pastarųjų šimtmečių autoriai iki bažnyčios tėvų taip pat ir imperijos idėjų atstovai, kaip Dantė, Marsilius iš Paduos, buvo garbinami arba smerkiami, kad dviejų kalavijų kovoj laimėtų dvasininkų kalavijas.

Tokios pažiūros, kilusios iš papos omnipotencijos, ne labai patenkino Zigmuntą, kuris labai pasitikėjo tais įrodymais, kuriuos išdėstė *Falkenbergas* savo prieš Vlodkovičių nukreiptame *„Liber de Doctrina potestatis papae et imperatoris*“[1]), kur skelbiama, kad imperija ir papa einą greta, esą lygiateisiai, nes abi galybės betarpiškai pareinančios iš Dievo. Dvasinė ir pasaulinė jėga niekumet negali sutapti, todėl visas žemės rutulys pasauliniuose dalykuose priklausąs imperijai. „Imperatorius yra Dievo generalvikaras pasauliniuose dalykuose“. Todėl netikintieji neturį teisių turto, kuris jam priklausąs ir kurį jis negalįs iš jų atimti, „ne tiktai netikinčiųjų žemė, bet ir visi pasaulio ponai turi tarnauti imperatoriui ir klausyti jo jurisdikcijos“. Jis turi teisę kariauti su netikinčiaisiais, nors jie taikoj gyventų, jėga apkrikštyti, žodžiu tariant, jis gali elgtis taip, kaip imperatoriaus vardu seniau elgėsi pats Ordinas. Aišku, kad tos pažiūros buvo kilusios iš bažnyčios kovos laikų, kryžiaus karų atmosferos, kurios pagaliau rėmėsi kalavijo galybe; aišku, turėjo stovėti žemiau už anas humaniškas, siekiančias tautų laisvės, net netikinčių žmonių įsitikinimus branginančias, taiką įvertinančias bažnyčios idėjas.

Tokie Lenkų išvedžiojimai skaudžiausiai įžeidė Romos karalių, nes jis, kaip ir jo tėvas, gyveno imperijos idėjai ne dėl to, kad jis būtų norėjęs patenkinti savo garbės troškimą, bet labiau dėl to, kad tai buvo jo širdies dalykas. Jis matė baisių dalykų, kada, valdant Venceliui, vis labiau smuko imperija. Todėl pirmasis jo valdymo tikslas buvo *nusmukusią imperiją iš naujo pakelti į senąją galingą vietą*[2]). Tas troškimas ir ilgesys kilo ne iš tuščių prabangos jausmų, bet iš idėjiškai politi-

---

[1]) Tą sprendimą ypač remia G. B e c k m a n n: Der Kampf Kaiser Siegmunds gegen die werdende Macht der Osmanen 1392—1437 (1902).

[2]) Ten pat V, 196—232.

nio vidaus būtinumo, kas, palyginti, kaip raudonas siūlas tęsėsi Romos karaliaus viešpatavimo laikais. Iš Vengrijos viešpatavimo, iš kovų su islamu gimė universališkas jo galvojimas, nes jis visumet tikėjosi, kad visi Vakarai sukils prieš tą rytų pavojų. Kas galėtų šiam darbui paraginti ir vadovauti, jei ne galinga imperija! Ir dėl to šį *kilnų imperijos esmės supratimą* rėmė ir aplinkinis pasaulis, nes tikėjimas imperija dar nebuvo žuvęs. Jie žiūrėjo į ją, kaip į „pasaulinę krikščionybės galvą“, žuvęs. Jie žiūrėjo į ją, kaip į „pasaulinę krikščionybės galvą“[1]), kurį taip pat ir papos nuomone turėtų rūpintis „šventosios Romos bažnyčios ir tikrojo tikėijmo garbe, šventosios valstybės nauda ir klestėjimu, pasaulio gerove[2]), tad buvo visai teisinga, kad Zigmuntas viename aplinkrašty į visus valstybės valdinius 1412 m.[3]) pradžioj pasakė: „Kaip mes su Dievo ir šv. Romos imperijos tarybos pagalba, su pagalba tos pačios imperijos, kuri, deja, vokiškų ir nevokiškų kraštų per Arelato karalystę Savojoje kadaise vieną teritoriją sudarė naudingą nuosavybę, kuri taip pranyko visai, kad yra didelio reikalo vėl atstatyti ir tvirtai vėl gelbėti“. Ypač Italija iš naujo reikėjo prijungti imperijai. Taip pat sušvelninti vokiečių Ordino kančias, kurias padarė jam Lenkija ir Lietuva, nes ten tekėję daug krikščioniško kraujo „dėl saracėnų, latvių, totorių, žemaičių ir kitų netikėlių“, kuriuos Jogaila ir Vytautas buvo pasikvietę pas save. Jam padėti yra krikščionybės ir imperijos uždavinys, nes „šis Ordinas daug metų buvo geriausias skydas visos krikščionybės toj vietoj ir ištikima visų riterių priebėga“. Zigmuntas aiškiausiai skyrė tas pareigas, kurias turėjo suverene prasme atlikti valstybei, ir tas, kurias moraliai buvo įpareigotas pildyti krikščionybei. Tik kaip krikščionybės globėjas jis prisiėmė teisę tarti žodį Ordino ir Lietuvos klausimu[4]) ir kaip toks, papos nuomone, jis turėjo pareigos juos taikinti. Matyt, vadovaudamasis pareigos jausmu, trokšdamas

---

[1]) Deutsche Reichstagsakten VII (1878), išl. Kerler, psl. 17, 116 ir kt.

[2]) Ten pat 28 (1410).

[3]) Ten pat 181 ir kit.

[4]) Raczyński, Cod. Lith. 175 ir kit. 1413 m. trečiųjų teismo sprendimo proga tarp Ordino ir Lenkijos jis nurodė šiuos argumentus: „Notificamus per presentes provecti arduis et maximis, que monarchiam mundi respiciunt et pro presenti circa sollicitudines uarias, quas pro reformacione

imperiją pakelti lig senojo klestėjimo ir garbės, kuri dabar buvo susmukusi, „kurią mes ligšiol nešėm nepavargę ir sunkiomis širdimis“[1]), jis 1420 m. važiavo į Breslavo suvažiavimą, kur jis, kaip imperijos valdovas ir krikščionybės gynėjas, turėjo išspręsti, ypač dėl nepaprasto abiejų partijų judrumo sunkų uždavinį. Kaip tik tuo momentu, kada matė esąs skirtas spręsti svarbiausią klausimą rytų, kuriuos gerai pažino iš Vengrijos ir turkų karų, jo sieloje gimė galingų Dievo lemiamos imperijos pajėgų jausmas — patį Dievą jis vadino „dangaus imperatorium“[2]) — jis, jausdamasis esąs atsakingas, šitaip pradėjo Breslavo sprendimą[3]). „Karalių karalius ir valdovų viešpats, anas nemirtingas amžinas imperatorius savo neapsakoma Apvaizda, krikščioniškojo tikėjimo paguodai ir krikščionių ir dievobaimingųjų išganymui įsteigė aukštą imperatoriaus majestoto galybę, kad, pagal pavyzdį dieviškosios monarchijos, kur yra maloni ir amžina ramybė, kilnioji žemiškos imperijos karaliaus galybė valdytų kraštą ištikimai ir išmintingai su nepaliaujamu uolumu eitų pavestos valdžios pareigas ir, kiek tai leidžia žmogiškas silpnumas, stengtųs, kad žemiškoji valdžia visomis pajėgomis rūpintųsi sekti dieviškos valdžios mintį, todėl taip turi būti, kad tikrojo tikėjimo nariai imperatoriškos didybės budrumu ir pagalba galėtų ramiai gyventi, pranyktų karai, ginčai ir nesantaika“. Kadangi jis buvo matęs ilgą rytų karą, tai „Dievo valia pasiėmęs ant savo pečių šventosios Romos valstybės valdžia ryžosi tarnauti krikščionių tautai, kadangi mūsų pareiga nuraminti visus sukilimus, slopinti pilietinius karus ir ginčus“, ir noris padaryti čia amžiną taiką. *Kas visą savo gyvenimą taip kalbėjo apie imperijos esmę ir pildydamas imperatoriaus pareigas elgėsi pagal tas idėjas, rimtai apie jas galvojo, turėjo gerą širdį, buvo linksmas, šviesaus proto, di-*

---

status sancte matris Ecclesie et largiente domino quantum ex alto nobis fuerit concessum, quae in eadem ponenda cuius eciam sacri Canones nos advocatum appellant et defensorem pro recuperacione quoque Iurium sacri Romani Imperii et rei publce Ecclesiastice et secularis exaltione et incremento ex assumpti Romani Regie potestatis officii debito, nos cottidie voluntarios subire oportet.“ J. C a r o: Aus der Kanzlei K. Sigismunds, Arch. f. öst. Gesch. 59 (1880), 74 ir kit.

[1]) Reichstagsakten VII, 394.

[2]) Ten pat 54 ir kit. (1411).

[3]) Ten pat 399 ir kit.

džios drąsos, stiprios rankos, kadangi jis kovojo už didžią politinę idėją ir ja pasitikėjo[1]).

Ar bereikėjo daugiau įrodymų, kad Zigmuntas visa siela buvo atsidavęs imperijos universalumo ir realumo idėjai; nors įrodymo galimumas dar buvo rytai, teikiami jam urbi et orbi; ypač *Lietuvos vainikavimo* klausimas — tai buvo tas galimumas — aiškiai pasakė, kad krikščioniškuose vakaruose dar stipriai veikė, kaip politinė valstybė, imperija, kiek vokiečių tauta, kaip imperijos nešiotoja, iš jos naudojosi pasaulio gerui ir krašto apsaugai. Aišku, kad Zigmuntui pavyko įgyvendinti teoriškai pagrįsta pajėga; kad tam tikroj vietoj vėl būtų galima pradėti imperijos vardu politišką siekimą, reikėjo daugiau pasiruošti, ko negalėjo padaryti Breslavo trečiųjų teismo sprendimo pasėkos. Lietuvoj ir Lenkijoj nuotaika buvo nepalanki ir labiau parodė, kaip didžiai realybės ir universalės politikos idėja skiriasi, kaip smarkiai turėjo kovoti imperija dėl kiekvieno savo galių žingsnio, koks didis turėjo būti tas politikas ir žmogus, kuris, nešdamas ant savo pečių imperijos naštą, norėjo iš to laimėti apčiuopiamų vaisių ir ne tik tikrajai valstybei, bet ir vakarų krikščionybei. Dėl žiaurių realybės faktų žuvo tos idealės idėjos, kurias 1420 m. išeidamas iš imperatoriaus galios, kėlė Romos karalius Zigmuntas, ypač dėl tos jėgos, kuri po XIII amžiaus aplamai buvo *stipriausias universalizmo priešas — nacionalistiška mintis.* Kai tik tautos pažino save, pradėjo tikėti savo likimu, tada jos sukilo prieš politinį globojimą ir joms uždėtą suverenitetą, grūmėsi dėl savo galybės, ieškodamos savo viešpatavimo ir karalystės priežasties pirmykščioj jėgoj, atsižadėdamos anttautiškumo ir antvalstybiškumo. Tai joms atrodė, kaip gera pasitaikius progai priemonė[2]). Nepalankiais momentais jos dažnai apsispręsdavo prieš universales

---

[1]) Pal. taip pat Th. Lindner: Deutsche Geschichte unter den Habsburgern und Luxemburgern II (1893), 287 ir kit., 418 ir kit.; R. Holtzmann: Schles. Gesch.-Bl. 1920, 1 ir kit.

[2]) Taip rašė Lenkijos karalius 1419 m., tikėdamas palankiu Zygmanto sprendimu, į Breslavos vyskupą, kad Zygmantas jam pranešęs, quomodo imperiali, auctoritate et edicto tamquam Romanorum Rex, qui tunc debitum sui exequitur officii, dum dissensiones in unitate componit, bella deponit et diffidentium animos vere caritatis federe reformat fraternitati vestre et aliis per Orbem principibus christianis Romanis subiectis Imperio prohibuit, jog nė vienas jo valdinių neinąs prieš Jogailą ir Vytautą, Raczyński, Cod. Lith. 240.

pajėgas. Tuomet vėlybesniais viduramžiais jau beliko ne kas kita, kaip tyli rezignacija, regresas arba kompromisas, pagaliau kova, kurią galėjo pradėti imperatorius, bet ne papa su savo atbukusiais ginklais. Tačiau ir imperijai trūko tų galių priemonių, kurių turėjo turėti toji plati politinė imperijos idėja, nes Romos Imperijos branduolas, vokiečių valstybė dėl vidinės savo organizacijos ir konstitucijos neturėjo paruoštos kariuomenės. Viskas tuomet pareidavo nuo gerų aplinkybių, visumet imperatorius turėjo rasti tinkamų aplinkybių, kurios malšintų priešingybę. Vėl jis turėjo nusileisti į paprastą dienos politikos eigą ir kasdien vesti su karaliais ir kunigaikščiais, kaip su sau lygiais žmonėmis, varginančią diplomatinę kovą. Tas netiko universalioms idėjoms, trukdė garbės kilnumą, silpnino nujaučiamo politinio primato faktus moralinio primato naudai. Greta to imperijos idėja viešpatavo nesusilpninta, Zigmuntas svarbiu momentu ją realizavo.

Kelias iš Breslavo 1420 į Lucką 1428 m.[1]) buvo ne kas kitas, kaip paini diplomatinių spąstų, konferencijų, pasitarimų, intrigų ir galvosūkių kova, kur Zigmuntas parodė visus savo gabumus. O kiek daug dalykų kvaršino tą planingą galvą. „Jei tai bebūtų buvęs tik vienas Lenkijos-Lietuvos-Prūsijos ginčas, įniršęs balsas dėl Breslavo sprendimo". Bet čia dar prisidėjo be galo painus husitų klausimas, kuris ir Zigmuntą ragino atsargiai elgtis, jei jis nenorėjo dėl Lietuvos-Lenkijos, ypačiai priešingo Vytauto veikimo, netekti savo peveldėtos Bohemijos, buvusio tėvo laikais Vokiečių valstybės perlo ir rinktinio imperijos nario. Todėl reikėjo sutrukdyti Lenkijos-Lietuvos pasipriešinimą ir tą padarė 1423 m. Kesmarko taika, kada buvo pripažinta Melno ežero taika, nors tuo jis turėjo atsižadėti Breslavo sprendimo ir tokiu būdu pašalino svarbiausiąją naujų susiartinimų kliūtį. Iš tikrųjų, į Zigmunto ir Lenkijos-Lietuvos gyvenimą grįžo draugiškesni santykiai, nors ir nevienodi buvo vienų ir kitų interesai. Iš Kesmarko sutarties išėjo ypač svarbus faktas: Koributas, Lietuvos-Lenkijos politikos atstovas Bohemijoj, buvo paleistas ir atšauktas. Tuo būdu oficialioji Lenkija-Lietuva perėjo į husitams priešingą lagerį. Zigmuntas galėjo lengviau atsikvėpti. Žiedas, apsupęs Vengriją, varžęs imperijos širdį, buvo

---

[1]) Pal. čia be jau aukščiau 164 pusl., 1 past. minėtos raštijos dar A. Sarnes: Wiltold und Polen in den Jahren 1427—1430, Disset. Breslau (1893), visa išsp. Altpreuß. Monatsschr. 30 (1893), 101 ir kit.

sulaužytas, Bohemija izoliuota. Tuo būdu dėl pakitėjusių aplinkybių Zigmuntas turėjo iš naujo imtis uždavinio, kurį jam papa buvo nurodęs, nuo kurio ji buvo atitraukusi Lenkija-Lietuva, būtent, nuraminti Bohemiją ir numalšinti husitus. Ligšiol proklamuojami ir vedami imperijos karai neatnešė vaisių. Lenkija iš naujo stengėsi susitaikinti, o husitai Lietuvos laikinį epizodą norėjo padaryti pastoviu dalyku ir todėl tarėsi su Vytautu dėl naujo Kaributo atsiuntimo[1]). Tačiau Vytautas šiurkščiu, nemandagiu tonu pavarė pasiuntinius. Pagaliau jis griežtai stojo Zigmunto pusėn ir atsisakė nuo husitų plano, kuris Zigmunto atžvilgiu jam buvo davęs to, ko jis norėjo, o jei būtų daugiau norėjęs, tai jau vis dėlto nieko nebūtų galėjęs gauti. Juk jam ypač 1424 m. ir kitais metais buvo reikalinga taika vakaruose, nes jis vykdė savo didžiuosius planus rytuose.

Bet vis aiškiau iškilo ligšiol paslėptos *naujos Lietuvos-Lenkijos unijos spragos,* kas Zigmuntui labai patiko ir, nežiūrint gerų santykių su Lenkija, jis visumet turėjo būti atsargus, kadangi lenkai, nors ir buvo priešingai pasižadėję dėl *Silezijos,* interesavosi Bohemijos klausimu ir norėjo Sileziją iš husitų patraukti pas save, tuo norėjo papildyti nuo Kazimiero Didžiojo niekumet neužmirštamą įžeistą vietą, dargi 1386 m. Jogailos pasiektą revindikcijos politika. O Silezija Zigmuntui buvo ne tik brangi valstybės žemė, sudaranti tiltą į Ordiną ir Lenkiją, bet taip pat ir Bohemijos glasis. Todėl ir Zigmuntas turėjo teisių manyti, kad lenkai įsikišdami į husitų reikalus ir stengdamiesi jiems patarnauti, norėjo laimėti Sileziją. Vytautas šiais klausimais nebuvo betarpiškai suinteresuotas, todėl ir atsisakė daryti tarpininkavimo akciją Bohemijon grįžusiam Koributui; ta proga juo labiau pasinaudojo Jogaila, tuo įžeisdamas vienam Romos karaliui pavestą sutaikymo teisę, ypač atsižvelgiant į Bohemiją, kam papa, interesuodamasis imperatoriaus pajėgų silpnėjimu, davė savo sutikimą. Kai Lenkija pasiūlė ginkluotą pagalbą, Zigmuntas atsisakė, nors po 1426/7 m. karų tik Lenkija turėjo paruoštą kariuomenę kovai prieš husitus. Tačiau, matyt, Zigmuntui militarinis laimėjimas neatrodė vienintelė išeitis, nors, norėdamas patenkinti vakarų reikalavimus, jis visumet šaukdavo į karą, kurio visi, rodos, troško, bet niekas, esant reikalo, karan nestodavo. Zigmuntas labiau tikėjosi susitaikinti derybomis,

[1]) Cod. Vit. n. 1141.

kaip jau seniau buvo numatęs Vytautas. Tas kelias buvo geriausias ir dėl to, kad tuo būdu buvo pašalinama užsienio politikos įtaka, ypač slaptieji Lenkijos Silezijos net ir Bohemijos karaliaus vainiko troškimai.

Tačiau ne vien įvairus nusistatymas husitų klausimu trukdė tvirtai išorėn veikiančią Lietuvos-Lenkijos uniją. *Rytų interesai atitraukė Vytautą toli nuo vakarų, ir didieji plotai, kuriais jis buvo susirūpinęs, buvo jam svarbesni, negu atkaklus ir nuolatinis Lenkijos keliamas ginčas.* Melno ežero sutartis laukė galutino ištesėjimo. Nors daug sykių tartasi su Ordinu ir Lenkija, tačiau sienų klausimai dar nebuvo išspręsti. Dėl naujų ribų savo teises pasakė ir Zigmuntas. Vytautas, priešingai, ragino susitarti, palaikydamas Ordiną, kuris jam buvo reikalingas realizuojant šiaurės Rusijos miestų respublikų planus. Ilgas ginčas Lenkijos ir Ordino sukosi apie Lubičo malūną, kas Vytauto temperamentą, nežiūrint žilos jo senatvės, stūmė iš pusiausvyros ir žiauriu tonu iš tolimųjų Rytų, kur nesvarbu buvo malūnas daugiau ar mažiau, kur ėjo kova dėl didžiulių plotų, ne dėl pėdos pločio ribų, vertė rašyti į Lenkijos karalių šiuos pažymėtinus žodžius: *„Mes Jūsų Didenybei šiuo reikalu jau dažnai rašėm, kad mums jau koktu apie tai rašyti“*[1]). Iš tų žodžių patiriame didelį priešingumą, kuris skyrė Vytautą nuo Lenkijos, tai pasireiškė ir Palangos klausimu, kurią tam tikromis sąlygomis Vytautas buvo pasiruošęs perleisti Ordinui. Tuo jis norėjo žymiai paspausti Lenkiją, kad ji nusileistų Ordinui ribų klausime[2]), nes Lenkijos karalius ir sosto taryba ragino Vytautą šių žemių neatiduoti. Iš tikrųjų, tai buvo vienintelės Lietuvos, net Lenkijos durys į Baltijos jūrą. Ir dar kitas epizodas nušviečia gilų nuomonių nevienodumą ir Lenkijai priešingą Vytauto nusistatymą. Jogaila buvo ketinęs važiuoti į Ordino žemę, į Dancigą. Jis jau dėl to buvo susitaręs su vyriausiu Ordino magistru, kuris buvo labai susirūpinęs, kad Dancigo piliečiai nesukiltų, o dar labiau bijojo atgimstančios Lenkijos

---

[1]) „Nos tociens V. S. in eo ipso scripsimus, quod iam scribere amplius nos tedet.“ Cod. Vit. n. 1298 (1427).

[2]) Iš tikrųjų Lenkija nusileido, Długosz: Historia XI, 339 ir kit. Tuomet ėjo taip pat karalienės Sofijos moterystės sulaužymo byla, kur Vytautas padarė pavyzdingą įtaką sprendimui. Długosz XI, 498 sako: „Omnia siquidem regia transactio quam potestas aut translata videbatur in Alexandrum Witawdum auct secum commucata.“

inspiracijų į jūrą. Apskritai, Ordinas įtarė, kad čia gali būti kokia didelė politinė kelionė ir todėl savo susirūpinimą pranešė Vytautui, kuris atvirai pasakė, kad ir jis nežinąs, kodėl karalius taip norįs važiuoti į Dancigą, šventą kelionę ir maldas jis galįs atlikti Lietuvoj ir Lenkijoj. „Mes nesuprantame, dėlko jis čia taip veržiasi, juk gali ties Palanga apžiūrėti jūrą, o kadangi tai yra matęs, ko daugiau nori“[1]). Vytautas pagaliau pyko ir dėlto, kad Ordinas sutiko jį pripažinti teisėju, kuris spręstų ribų ginčo klausimą, o lenkai to nedarė, kas jo garbę ir garsą skaudžiai užgavo, ypač po didžiųjų laimėjimų Rytuose.

Bet tuo nesibaigė priešingumai, kuriuos ypač stiprino Zigmuntas ir Ordinas. Įsimaišė dar be galo painus *dinastijos momentas*[2]), kuris žymiai sustiprino Vytauto autoritetą ir svarbumą. Ilgą laiką paveldėjimo klausimas Jogailų valstybėj buvo neišaiškintas, nes iki dvidešimtųjų metų tebuvo tik vienintelė antrosios žmonos duktė, o visai nebuvo vyriško įpėdinio. Tačiau ir tos antrosios Jadvygos ranka Lenkijai galėjo būti likimo klausimu, nes viskas parėjo nuo to, kam ji bus atiduota. Lenkijos karaliaus dvare rimtai buvo manoma apie Brandenburgo margrafo[3]) sūnų, nes tuo būdu gal būtų praskintas kelias į vakarus ir suduotas galutinis smūgis Zigmuntui, kurs stengėsi tą vedybų projektą sugriauti ir priešais pastatyti kitą su Boguslavu iš Pamarės. Tuo būdu ketino jis laimėti daug jėgų, būtent, Danijos karalių, o labiausiai Vytautą, ir šiuo atžvilgiu Zigmuntas visai ateičiai būtų užtikrinęs tvirtą įtaką Lenkijos viduj. *Vytautas svarstyklėse vaizdavo persvarą.* Iš abiejų pusių apie jį buvo smarkiai šokinėjama, Zigmuntas nesigailėjo saldžiažodžiavimo, apeliuodamas į jo didybę ir garbę, ir 1424 m.[4]) per pasiuntinius pasakė nuoširdžių kalbų, lygino jį su Cezariu ir jo darbais, ir jo galybę Lenkijoj taip aprašė: „Nuo Jūsų valios viskas pareina, nes Jūsų noras kitų noras, Jūsų nenoras — kitų nenoras.“ Be to, jis jį kiršino su pastaba, kad

---

[1]) Ten pat n. 1313, sausio mėn. 15 d. 1428.

[2]) Halecki: Dzieje unii I, 241; L. Kolankowski: O litewską koronę, Kwart. hist. 40 (1926), 386 ir kit.; A. Prochaska: Z dziejów unji Jagiellońskiej, Aten. Wileńskie IV (1927), 190 ir kit.

[3]) Pal. E. Brandenburg: König Siegmund und Kurfürst Friedrich I. von Brandenburg (1891), 174 ir kit.; Dlugosz: Historia XI, 270; Caro: Lib. Canc. I n. 2, 3.

[4]) Cod. Vit. n. 1133; Caro: Lib. Canc. I n. 1 b.

vedybos su brandenburgiečiu jau todėl nėra teisėtos, „nes nesusitarta su Lietuvos ponais, o dėl Lietuvos-Lenkijos unijos ir sutarčių tos vedybos neturinčios teisių pagrindo ir negali įvykti.“ Nepaprastai sumaniai išnaudojo Zigmuntas jo nekenčiamą uniją, paliesdamas giliausius Vytauto norus ir troškimus, siekiančius Lietuvos savarankiškumo. Kaip tik dabar Romos karalius parodė jam, kaip jį apgavo Lenkijos karūnos diplomatai. Iš kitos pusės ir Lenkija labiau negu Brandenburgietį vertino Vytautą tuomet, kai buvo reikalaujama skubiai ir griežtai pravesti vedybas, nes reikia ištirti nusistatymą Vytauto, „be kurio pritarimo nieko negalima veikti“[1]). Nenuostabu, kad tuo augo, Vytauto išdidumas.

Visai kitu keliu buvo pastūmėtas dinastijos klausimas, kai 1424 m. Jogailai iš ketvirtos žmonos buvo gimęs seniai lauktas vyriškas įpėdinis. Jogaila manė, kad dabar paveldėjimo klausimas jo namuose esąs jau išspręstas[2]). Bet kaip tik tuomet staiga Lenkijos bajorų luomas smarkiai puolė sostą ir, griežtai reikalaudamas apsisprendimo teisių, atmetė karališko titulo *paveldėjimo principą* ir reikalavo pripažinti *rinkimų principą*. Tada Jogaila nustojo vilties nuolat sutvirtinti Jogailų dinastiją Lenkijoj. Kartu grėsė pavojus ir Lietuvai, nes, pravedus Lenkijos sosto paveldėjimą, ji netektų savo balsavimo pritarimo teisių, turėtų priimti tą valdovą, kurį skiria Lenkijos paveldėjimo teisės. O tas kaip tik nesutiko su Vytauto planais, kuris norėjo, kad Lietuva unijoj daugiau svertų, kad įpėdinio klausimas Lietuvai būtų atskirai, pagal Horodlės uniją, sutvarkytas. Rinkimų principas, pravestas Lenkijos-Lietuvos unijoj, buvo pavojus Jogailos giminei, nes ji tiek iš Lenkijos, kiek ir iš Lietuvos dėl kitų sosto kandidatų galėjo būti išstumta. Jogailos būklė iš tikrųjų nebuvo pavydėtina, nes griuvo visi ramsčiai, kuriais jis tikėjosi paremti savo namų ateitį. Lenkijoj Vytauto galybė, susijungus su Zigmantu ir Ordinu, visumet tolo nuo Lenkijos, o dabar ir pati Lenkija stojo prieš Karalių. Iš tikrųjų, tokia padėtis ir nuotaika galėjo vesti prie to, kas atsitiko 1399 m., kai

---

[1]) Cod. Vit. n. 1148. Apskritai sakant, čia nėra didelio perdėjimo, nes iš tikrųjų Vytauto balsas Lenkijoj daug svėrė, dėl objektyvumo arba tiesiog dėl kritiko nusistatymo Lenkijos atžvilgiu taip buvo priimtas Breste ir jaunasis Vladislovas kaip įpėdinis „de speciali consilio et voluntate Witoldi ipsiusque praelatorum, baronum ac militum“, C a r o: Lib. Canc. I n. 66.

[2]) Cod. Vit. n. 1169; Cod. saec. XV, II n. 149.

mirė Jadvyga: Lenkija galėjo atsisakyti nuo savo valdovo, kurs ir Lietuvoj negalėjo rasti savo teisių, vadinas, sėdėtų tarp dviejų kėdžių. Šioji Jogailos baimė vaidino ir kitais metais valdmenį, nes visi tie dažnai prieštaraują klausimai ir interesai susibėgo į *Lucko kongresą*[1]).

Šie svarbiausieji užsienio ir vidaus politikos klausimai vedė prie to kongreso, kurio epochinė reikšmė politikos faktų istorijoje kaip ir idėjiški politikos vaisiai begali būti aukštai vertinami. *1429 m. Lucko kongresas iš karto daug apėmė: aukščiausią Vytauto galybę, puikiai išsilaikiusią imperijos idėjos tinkamumą, kartu sunkų Lietuvos-Lenkijos unijos klausimą.*

Lucko suvažiavimui pradžią buvo davęs Zigmuntas, kuris, būdamas Vengrijos karaliumi, turėjo dažniau bendrų suvažiavimų su Jogaila ir Vytautu, dažniausiai prie Vengrijos sienos, Cipse. Dabar sutarta padaryti suvažiavimą Lucke, Voliniaus krašte. Zigmuntas atvyko į jį kaip Romos karalius. *Romos karalius Lucke, Rusijos žemių mieste! Nepaprastos reikšmės įvykis,* apie kurį vos puslapis paskirtas visoj imperijos ir Rytų istorijoj, kupinas alegoriškos reikšmės. Maža buvo imperijos istorijoj atsitikimų, kad Romos karalius ar imperatorius būtų žengęs į Europos rytų žemes, gal būt, per daug retai, nežiūrint imperijos nuostolių ir jo autoriteto rytuose. Tačiau kiekvieną, sykį kada taip atsitikdavo, palikdavo pastovūs didelės reikšmės paminklai, prasidėdavo epochos rytų istorijoj. Šimtmečius pratekęs žvilgsnis grįžta prie pirmojo, susitinkame su Otonu III, kurs 1000 metais padarė į Gnieznią maldininko kelionę, kuri iš tikrųjų buvo svarbi politikos kelionė ir supažindino rytus su imperatoriaus iškilmingumu, pamokė jam nusilenkti. Su didžiausia prabanga pasirodė tada Otonas, kupinas imperijos idėjų, nors Lenkijos hercogas Boleslavas Narsusis stengėsi jį savo žibėjimu pralenkti, norėdamas savo galybę visiems parodyti. Ir visa, kas buvo susiję su 1000 metų Gniezno diena, turėjo plačių vaisių. Toliau eina *Fridrichas Barbarossa,* kurs savo

---

[1]) Be abejojimo tą dalyką traktuoja visi pradžioje nurodyti veikalai apie Vytauto istoriją, apskritai, kaip ir aukščiau 164, 189 pusl. suminėti darbai. Geriausiai atvaizduotas kongresas yra Prochaskos jo veikale „Jagaila ir Vytautas“, kur be abejo šioms asmenybėms duodama reikšmės daugiau, negu idėjiškai politiškiems sumetimams. Medžiagos šaltinis yra geriausias Codex dipl. Vitoldi ir Cod. epist. saec. XV. Taip pat išsemiamai pavaizduota Dlugoszo: Historia XI, 359—416.

kariuomenės priešakyj nukeliavo iki Oderio krantų, sustiprino *Silezijos* savarankišką išsirutulojimą ir taip dar niekumet negirdėtu būdu iškėlė savo imperatoriaus autoritetą rytuose. Tačiau toliau į rytus nebuvo nuėjęs nė vienas valdovas. Tą 1429 m. padarė Zigmuntas. Vytauto pasiruošimas tai dienai viename jo valstybės mieste buvo svarbus dalykas. Jis išdidžiai pasiryžo prieš aukščiausią vakarų valdovą parodyti paskutiniais metais pakilusią galybę, turtus ir brangenybėmis papuoštus palydovus ir jį pavaišinti. Šiuo atžvilgiu Vytautas buvo panašus lig smulkmenų į Boleslovą Narsųjį.

Suvažiavimas buvo sušauktas 1429 m. pradžioj Lucke. Iš visų pusių atvyko Vytauto vasalai ir jo priklausą žmonės. Pirmiausia atvyko stipri Lenkijos delegacija, sudaryta iš bajorų, aukštų valdininkų ir paties karaliaus. Kartu dalyvavo ir Ordinas, taip pat Vytauto žentas, didysis Maskvos kunigaikštis su ištisa eile Rusijos kunigaikščių iš Riazanės, Ddojevo, Tvėrio Naugardo. Toliau ėjo pasiuntiniai iš totorių ordos, Moldavijos, Danijos karaliaus ir iš Cargrado (Bizantijos). Taip pat dalyvavo ir vienas Kazanės[1]) „burmistras“, kurs su visais savo valdiniais buvo pasidavęs Vytautui, jį maloniai priėmusiam. Apskritai, buvo atvykę kunigaikščių ir pasiuntinių pulkai iš visų Europos rytų, kuriuos Vytautas supažindino su Zigmuntu ir kunigaikštiškai pavaišino. Zigmuntas, kaip paprastai, atvyko pasivėlavęs. Dabar prasidėjo atskirų valstybių lenktyniavimas, nes kiekvienas norėjo parodyti didžiausią savo puikybę. Nors lenkų istorikai sako[2]), kad Lenkija pralenkusi visus savo puikybe ir prabanga, tačiau negali būti abejojama, kad šįkart daugiausia parodė Vytautas. Atskiri pasiuntiniai buvo priimti iškilmingai, bet su nepaprasta grožybe Zigmuntas, kurio kelionė į rytus buvo panaši į triumfą.

Kas buvo svarstyta Lucke? Zigmuntas labiausiai norėjo susieiti su Vytautu, apsvarstyti ir aptarti eilę klausimų, kuriuos išspręsti veltui stengėsi Zigmuntas ir Lenkija, dėl ko ši sykį pasirodė ir buvo atvykę pasiuntiniai iš rytų bei kaimyninių Europos vakarų dalių. Svarstytini buvo visi iš pastarojo dešimtmečio kilę klausimai: Bohemijos-Silezijos, Prūsijos-Lenkijos, pagaliau Moldavijos klausimas, taigi svarbiausios

---

[1]) Cod. Vit. n. 1337.

[2]) Dlugosz: Historia XI, 366 ir kit.

problemos, kurios judino visą Lenkijos-Lietuvos užsienių politiką, kuriai išspręsti Zigmuntui būtinai reikėjo Vytauto, nes tik Lietuvos dėka galėjo panaudoti visas priemones, kad lenkai nusileistų. Todėl Zigmuntas pirmiausia norėjo susitikti su Vytautu be Lenkijos, o to norėjo ir pats Vytautas[1]). „Kadangi daugelis dalykų, turinčių reikšmės Zigmuntui ir Vytautui, negalima buvo apspręsti be Lenkijos karaliaus, prašoma pakviesti ir šį". Toks buvo iš anksto Zigmunto ir Vytauto nusistatymas kongrese. Zigmunto pasiuntiniai, buvę pas Vytautą, be abejo buvo sudarę derybų programą. Yra žinoma, kad vainikavimo klausimas, kurs netrukus tapo svarbiausiu Lucko suvažiavime, buvo jau iškeltas pasiuntinių ir nebetarpiškai ir nepasiruošus Zigmunto įneštas į debatus[2]). Dėl vainikavimo klausimo visa kita liko užpakaly. Vytauto vainikavimas iš naujo ragina grįžti į Lietuvos valstybės pradžią.

Vainikavimo klausimas turėjo tiek amžiaus, kiek ir Lietuvos krikšto pradžia, kurią vykdė krikščioniškosios Vakarų pajėgos ir Lietuvos kaimynai. Ypač vainikavimo klausimas puikiausai vaizduoja abiejų universalių imperatoriaus ir papos galybių veikimą. Karaliaus titulą jos teikdavo daugiausia tiems pagonių kunigaikščiams, kurie priėmė krikštą ir buvo priimti į krikščioniškąją šeimą, į vakarų tautų ir valstybių bendruomenę. XIII ir XIV šm. papa, kaip paprastai, o ypač visumet rytuose, pralenkė imperiją. Tai buvo papos laimėjimas, kada sutiko priimti krikščionybę Lietuvos jungėjas Mindaugas. Kaip užmokesnį, gavo karališką vainiką, kurį priėmė iš papos malonės. Bet kartu jis tapo papos vasalu. Karaliaus vainiko neteko Mindaugas atsimetęs nuo bažnyčios. Ir jis nebuvo duodamas *pagonims* Lietuvos valdovams iki Gedimino laikų, kada vainikas vėl pasidarė artimesnis Gedimino derybose su kurija dėl krikšto ir vainiko buvo jau gan toli pažengusios[3]), bet pagaliau

---

[1]) Cod. Vit. n. 1333, 1428 lapkr.: Vytautas Zigmantui: „absente prefato domino rege Polonie possemus Stem Vtam facilius et decencius honorare et tractare, Vre Sti in multis nos conformando, videlicet in missarum audicione et consiliorum ac prandiorum peraccione, sed quia in pluribus Vre Sti et nobis proficuis sine prefato domino rege Polonie non poterimus quidquam concludere."

[2]) Nežiūrint priešingų tvirtinimų aiškiai matyti iš Ordino pasiuntinybei tuoj po Lucko duotos instrukcijos, kur straipsnis sako: „Von der cronunge des grosfursten", Cod. Vit. n. 1340.

[3]) Theiner, Mon. vet. Pol. I n. 290—296.

projektas iširo. Krikšto mėginimo šimtmety matome labai daug vainiko pasiūlymu. Taip 1349 m.[1]) papa žadėjo vainiką Kęstučiui, jei apsikrikštytų, taip pat Vengrijos Liudvikas žadėjo Kęstučiui iš papos išrūpinti vainiką, jei jis iš Vengrų prisiimtų krikštą. Tačiau krikšto vainikavimo bandymai nedavė jokių vaisių. Paskui buvo ilgesnė pertrauka, nes pasikeitė Jogailos frontas ir jis gavo kitą karaliaus vainiką, todėl krikštijant Lietuvą nebuvo reikalo, ypač pati unija to daryti neleido, iš naujo kelti vainikavimo projektą, kuris dar nebuvo užmirštas, nes greta Lenkijos vainiko, jei pati dėl to unija nesugriūtų, negalėjo būti Lietuvos vainiko. Todėl nuo šio laiko vainikavimo klausimas iškyla nebe sąryšy su Lietuvos krikštu, bet tik tada, kada unijai grėsė pavojus ir iširimas. Dabar iniciatyvą paėmė tos pajėgos, kurioms rūpėjo unijos suskaldymas. Šie mėginimai ypač rišosi *su vardu Vytauto, kurio valdymo laikas buvo nužymėtas vainikavimo klausimu, kaip raudonu siūlu.* Kartą jis ryžosi tai daryti sąryšyje su papa, du kartu mėgino su Romos karalyste.

Visai priešingas tam, kas buvo padaryta 1386 m. unijos, Vytauto manymu, turėjo būti valstybinis aktas, kurį 1398 m.[2]) jis su savo bajorais paruošė ir kurį tyrinėtojai yra įvairiai įvertinę, dažnai sumažinę jo vertę arba visai paneigę. Tik pastaruoju laiku prigijo tikrojo Lietuvos-Lenkijos istorijos momento įvertinimo nuomonė, kuri labiausiai pabrėžė, kad čia pasireiškė naujas vakarų unijos jėgų įsikišimas arba, geriau pasakius, Vytauto ir Jogailos kreipimasis į jas. Kodėl taip atsitiko, kad Vytautas tais metais sutiko veikti priešingai paskutiniojo dešimtmečio būklei, kodėl Jogaila su tuo sutiko, visa tai jau anksčiau pasakyta, aiškinant anų laikų Lietuvos ir Lenkijos santykius. Pašalintas stipresnio unijos įtempimo, pirmą kartą aiškiai ir stipriai pasigirdo Lietuvo laisvės motyvas unijos harmonijoj. Lietuviai norėjo būti laisvi, kaip ir pirma. Dėl to jie reikalavo savo, o ne Lenkijos karaliaus, ir todėl formaliai, romėnų ir germanų pavyzdžiu, aklamacija pakėlė Vytautą Lietuvos karaliumi. Taip sako tų laikų istorijos rašytojas. Tačiau tie gandai, kurie pasiekdavo visumet geros orientacijos Ma-

[1]) Ten pat I n. 693: vosque ac successores vestros titulo regio insignire et regalibus insigniis decorare.

[2]) Posilge: Script. rer. Pruss. III, 493 ir kit.; Halecki: Dzieje unii I, 153 ir kit.

rienburgo dvarą, buvo tokiu tonu parašyti[1]), kad juos drąsiai galima įterpti į ligšiolinę Lietuvos valdovų vainikavimo mėginimų eigą, kur kalbama tik apie Lenkijos karaliaus derybas ir triūsą Romos kurijoj suteikti vainiką Vytautui, „Lietuvos ir Rusijos“ valdovui. Karingas Lietuvos bajorų aktas galėjo duoti pradžią ir rasti atgarsio vyriausiuose lietuvių visuomenės sluoksniuose, lietuvių „tautoj“. Kaip pirma, taip ir dabar universalinės pajėgos teikė vainiką ir kėlė į karalius, kaip pirma, taip ir dabar Jogaila ir Vytautas pagal senovės lietuvių tradiciją, kuri buvo artima ir Lenkijos pavyzdžiui, kreipėsi į Romą, nors Ordinas, turėdamas šio krašto daug privilegijų, labai buvo nepatenkintas, nes nebebūtų jis galėjęs kelti krikščioniškai valstybei savo pretenzijos[2]). Bet šis mėginimas dėl pastaruoju laiku tvirtėjančios unijos nebuvo realizuotas. O Vytautas visumet stengėsi iš tokios ploto atžvilgiu didelės Lietuvos-Rusijos valstybės padaryti karalystę, nes jis, matyt, norėjo atsisakyti nuo Lenkijos jungčių. Kol Vencelis buvo Romos karaliumi, tuo reikalu maža ko buvo galima laukti. Kas kita buvo, kai *Zigmuntas,* kuris vėl Vengrijos karalystės ypač arti buvo susijęs su Vytauto valdomąja Moldavija ir Podole ir susipažinęs su politinėmis Lenkijos-Lietuvos valstybės problemomis savo imperine politika, kuria jis buvo giliai persiėmęs, palietė jautriausią unijos vietą. Todėl atsitiko taip, kad Zigmuntas, kaip imperijos vietininkas ir išrinktas Romos karalius, buvo pasiryžęs veikti su visomis savo Romos karalystės pajėgomis. Sunkios Ordino ir Lenkijos derybos prieš 1410 m. karą, toliau Vencelio trečiųjų teismo sprendimas ne labai tiko nuraminti rytams. Tuos sumišimus panaudojo Zigmuntas, kad šauniai pasirodytų prieš Lenkiją. Moldavijos klausimas ir kiti ginčijami dalykai *privedė abu monarchus,* susitarus, susitikti Kesmarke. Iš Lenkijos-Lietuvos pusės atvyko tik Vytautas, bet už tai nepaprastoj puikybėj. Ir čia atsitiko, kaip rašo Dlugošas[3]), kad Zigmuntas

---

[1]) Cod. dip. Pruss. VI n. 61.

[2]) 1416 m. Lenkija savo skunde prieš Ordiną sako, kad Ordinas dažnai sėdavęs nesutikimą tarp Lietuvos kunigaikščių, dažniausia traukdavęs juos savo pusėn ir buvęs priešingas Jogailai: „Promiserunt enim quibusdam fratribus nostris, quod ipsos ad sedem supremi principatus nostri voluerunt extollere et r e g n u m de terris nostris erigere ac eos postmodum c o r o n a r e“, Cod. Vit. Anh. n. 6.

[3]) D ł u g o s z: Historia X, 5 ir kit.; pal. čia P r o c h a s k a: Władysław Jagiełło I, 240 ir kit.; vėliau tuo rėmėsi Vytautas, Cod. Vit. n. 837.

Vytautui slaptai pasiūlęs vainiką ir tuo stengęsis jį atitraukti nuo Lenkijos. Bet šis nesidavė apgaunamas, ir nakčia pro tamsą išjojęs ir viską papasakojęs Jogailai. Zigmuntas tuo norėjo ne ko kito, kaip Lietuvos-Lenkijos unijos suardymo, lenktyniuoti su papos valdžia ir įgyti palankumo pas imperijos kunigaikščius, kurie iš to būtų galėję matyti jo garbės pakilimą užsieniuose. Iš kitos pusės, jei Vytautas būtų nepriėmęs to pasiūlymo, galėjo labiau paspausti Lenkiją. Nors tai buvo tik epizodas, tačiau to neužmiršo Vytautas ir Zigmuntas.

Ypač *1429/30 m. vainikavimo klausimas* parodė, kad Zigmuntas laukė patogiausios progos dar kartą pakartoti savo pasiūlymą. Tikėjosi ją rasti Lucke. Ir vėl unija stovėjo pavojuje, Vytautas ir Jogaila vienas nuo antro labai nutolo, Lietuvos separatizmas ir pabudęs lietuvių tautinis jausmas davė vilties, kad šį kartą Vytautas tikrai laimėsiąs, o 1429 m. Zigmunto pasiūlymas buvo panašus į 1410 m. Bet šį kartą Vytautas, kurs nieko negalėjo pasakyti, skatino Zigmuntą kreiptis į Jogailą, kad gautų jo sutikimą. Tą žingsnį Zigmuntas padarė pasinaudodamas siurprizo momentu. Anksti rytą, kai Jogaila dar tebemiegojo, atėjo jis pas jį ir išdėstė jam savo planą, duoti Vytautui karaliaus vainiką. Visi šaltiniai liudija, kad Jogaila su džiaugsmu pritaręs ir davęs savo sutikimą. Tiesa, Jogaila tada buvo 80 metų amžiaus senelis, kuris visumet kovojo su galingais, Lenkijos politiką lemiančiais sluoksniais, kurie ypač Jogailos dinastijos klausimu buvo taip mažai palankūs. Kaip 1398 m., taip ir dabar negali paneigti, kad Jogaila jau seniai norėjo Lietuvą padaryti karalyste ir bent kuriuo nors būdu ten užtikrinti savo giminę, kas buvo galima tuo lengviau įvykdyti, kadangi Vytautas neturėjo nė vieno vyriško įpėdinio. Šis dinastijos klausimas, tur būt, tai ir lėmė, nes greitai aiškėjo, kad Zigmuntui ne taip rūpėjo ir Vytautas ne taip suprato jo pasiūlymą, kad karaliaus titulas būtų duodamas jam pačiam, kaip jo paties darbų ir galybės pripažinimas, kas turėtų baigtis jo mirtimi, o tokių pavyzdžių buvo rytuose gana daug. Priešingai Lietuvos-Rusijos žemės reikėjo sulipdyti į naują karalystę Lenkijos sosto taryboje[1]), tatai sukėlė pasipiktinimo audrą labiausiai jaunų iškilėlių, kaip Olesnickis, kurie čia įžiūrėjo konstitucijos laužymą, net karą. Dėl ko galėjo sugriūti unija. Be to,

---

[1]) Długosz IV, 369 ir kit.

Olesnickis pasiskubino pranešti, kad Lenkijoj esama įpėdinių, Jogailos sūnų iš Sofijos, todėl ir Vytautas, kaip Dievą mylįs, turįs atsisakyti nuo tų Zigmunto išgalvotų, pilnų apgavimo ir klastos planų, siekiančių ardyti ir silpninti Lenkiją, jis turįs prisiminti, kad Lenkija suteikusi Lietuvai galybės, tiek daug turtų, kurių ši niekumet neturėjusi.

Taip kilo smarkiausi ginčai Lucke, tačiau Jogaila iš pradžių nepasidavė Lenkijos opozicijos prikalbamas. Todėl Lucke buvo įsitikinta, kad Jogaila esąs už Zigmunto planą, bet stipri Lenkijos grupė, veikianti visomis priemonėmis, priešingai, iškėlė ypač tuos klausimus, kurie kadaise buvo susiję su unija ir stengėsi griežta forma aiškinti buvusiųjų unijų teises, o dabartinį projektą traktuoti kaip prieštaraujantį konstitucijai. Ir senasis Jogaila, vos tik grįžęs į Lenkiją, pasidavė naujos generacijos opozicijos įtakai, buvo priverstas atsisakyti nuo savo plano ir sutikti su tuo, ko norėjo Lenkijos bajorija, t. y. valdžios atstovai. Rodos, kad Jogaila buvo net apgautas, nes be jo žinios buvo pasitarimai, išsiųsti raštai, kurie Vytautą, linkusį taikingai elgtis, skaudžiausiai įžeidė, iš naujo sukėlė tautinį lietuvių jausmą, nes šie jau gyveno kitais jausmais, tikėdamiesi gauti savo karalių. Ši Vytauto sukelta tautinė lietuvių ambicija[1]) buvo geriausia Zigmunto sąjungininkė, kokia buvo reikalinga jo planams, kurie pačioje pradžioje susidūrė su įvairiomis kliūtimis.

Nors Zigmunto pasiūlymu Vytautas jautėsi tikrai pagerbtas, nes jis kilo nuo „visos krikščionybės galvos", kaip Vytautas Zigmuntą tais metais gindamas vadino[2]), tačiau, kaip išmintingas ir žinąs savo pareigas politikas, kurs skaitėsi su galimomis kliūtimis, jis buvo atsargus ir pritarė Zigmunto Lucko pasiūlymui tik su sąlygomis, stengėsi užtikrinti pritarimą savo gyvenimo darbo vainikui, svarbiam Lietuvos istorijos įvykiui, ypač Lenkijoj, nes jis su Jogailos pažadėjimu skaitėsi kaip su tikru faktu. Todėl Zigmuntas, dar nieko aiškaus nematydamas apie Vytauto apsisprendimą, išvažiavo iš Lucko ir visą 1429 m.

---

[1]) Kaip sako A. Brückner: Polaci i Litwini, język i literatura, išėjusioj rinkiny Polska i Litwa (1914), 343 ir kit., pusl. 348 apie lietuvius: „XV šimtm. jų niekas nepolonizavo, priešingai, jie miegojo kapų miegą ir ne kartą juos žadino Vytautas", yra nesuprantamas dalykas.

[2]) Cod. Vit. n. 1352, 1429, 1429 geg. mėn. 3 d.: Vytautas gina Zigmuntą Lenkijos karaliaus akyse dėl husitų klausimo: „Impossibile enim quod Dominus Romanorum rex, qui caput est tocius christianitatis, talia attemptaret."

pusmetį laukė atsakymo iš Lietuvos, kuris tačiau ilgai užtruko, nes čia su Lenkija dėl unijos esmės, dėl *vainikavimo teisių teko sunkiausiai diplomatams kovoti ir išaiškinti jo santykius su unija.* Ypač dėl to kilo didžiausių nuomonių įvairumų, panašiai, kaip ir šių dienų mokslininkams, kurie stengiasi išaiškinti unijos esmę. *Lenkijos unionistai* pabrėžė nuolatinę uniją[1]) ir jos esmę, kad lietuviai be Lenkijos bajorų pritarimo negali patys rinktis valdovo. Bet kaip tiktai tam priešinos vainikavimo projektas, nes lietuviai, ta garbe pasitikėdami, galėtų pasidrąsinti išsirinkti sau naują karalių be Lenkijos pritarimo, kas, aišku, prieštarautų unijoms, ir apskritai, dėl vainikavimo Lietuva nutoltų nuo Lenkijos. Tačiau *Vytautas*, Zigmuntui išdėsčius Lenkijos priekaištus ir prieštaravimus, visai kitokiu tonu išsitarė apie unijos esmę. Labiausiai jis pyko dėl to metodo[2]), kaip Jogaila Lenkijos-Lietuvos valstybės vidaus reikalus išdėstė Romos karaliui ir jį apsunkino tais dalykais, kuriuos būtų turėję tarp savęs apspręsti. O Romos karaliui aiškino Vytautas, kad Jogaila tokiais raštais pažemina Lietuvos žemes, „lyg būtų jos nelygios jo žemėms, kurios jam lygios, kaip broliai“. Todėl čia ir esą tiesos, kad Lietuva negali rinktis sau valdovo, tačiau tas nepaneigia fakto, „kad mes esame išrinkti tų žemių didžiuoju kunigaikščiu ir valdovu, jas valdome tvirtai ir ramiai“. Tačiau ne vien jį pažeminęs Jogaila savo raštu, bet taip pat ir pačius lietuvius, „kuriuos jis norėjęs padaryti formaliai nelaisvius, savo sosto vasalus, kas jiems taip sunku pakelti, kaip žmonėms, kurie visumet buvo laisvi, nebuvo jokios šalies vasalai“. Su visu aiškumu pastebime čia griežtą teisių ir tikrovės priešingumą, pasireiškusį unijoj, ir kurio buvo galima išvengti tik nauju sutvarkymu, bet ne išlyginti senovės raidėmis, kol gyveno toks valdovas, kaip Vytautas. Lietuvos bajorai norėjo būti lygūs su Lenkijos bajorais, nes jie pakankamai turėjo atjausti jų išdidumą, nežiūrint bendro 1413 m. garbės sulyginimo. Tačiau tie menki dalykai, kurie dideliuose apsisprendimuose kartais atsveria, veikė pavyzdingai. Jau vainikavimo ginčas puikiausiai parodė, kiek maža unijos entuziazmo esama Lietuvoj. Kaip baigsis principinis ginčas, buvo visai neaišku. Zigmuntas neteko kantrybės ir pasiūlė naują suvažiavimą, bet Vytautas su

---

[1]) Cod. Vit. n. 1341 und Długosz XI, 389 ir kit.

[2]) Cod. Vit. n. 1344, 1345.

tuo nesutiko, nes jam atrodė be reikalo skirti naują suvažiavimą, kol nebuvo išspręstas pats vainikavimo klausimas. Jei vainikavimos iš tikrųjų įvyktų, „tai mums rodos, kad tas turėtų įvykti mūsų žemėj, mūsų namuose, mūsų tėvynėj"[1]).

Vytautas[2]) labai neapkentė Olesnickio, Oporowskio ir husitams draugiškų Šafrančų, kurie karalių savo įstaigose laikė apsupę, neleido savarankiškai veikti ir darė tai, kas priešinga Vytautui ir Lietuvai, ir užsiėmė tamsiais darbais; Vytautas patiekė jiems visą nuodėmių sąrašą, pyko ir ant Jogailos, kuris nesistengė atsikratyti nuo tų tarėjų ir juos tinkamai nubausti. Didžiausi jo vainikavimo priešai esą tie žmonės vengė kieto sprendimo, kurio nekantraudamas laukė Vytautas ir Zigmuntas, ir varydavo vilkinimo taktiką gražiais tuščiais žodžiais ramindami Vytautą, taip pat stengėsi išdildyti iš atminimų kadaise Jogailos silpnoje valandoje duotą žodį[3]), ir apskritai, neigti tą faktą ir savotiškai aiškinti karaliaus žodį.

1429 m. vasarą *abi pusės pradėjo smarkiai ruošti naujus planus.* Buvo mobilizuotos visos sprendimu suinteresuotos instancijos, iš lenkų pusės ypač papa, prasidėjus ginčui buvo pasiųstos atitinkamos žinios[4]). Jis labiausiai buvo susirūpinęs taika ir husitų nukariavimu, ką jis norėjo pavesti Lenkijai ir Lietuvai, kadangi netikėjo Zigmunto dalyvavimu. Zigmunto sukeltą vainikavimo projektą stengėsi paimti į savo rankas ir pats išspręsti. Šiuo atveju jis palietė Romos karaliaus teisę pasodinti karalių. Vadinasi, dėl apčiuopiamų dabarties politinių vertybių prasidėjo naujose ribose tų dviejų universalių pajėgų kova. Vytautas buvo pasiryžęs karaliaus vainiką priimti be Lenkijos sutikimo, ir jokiu būdu neatsisakyti, nes dėl to jo autoritetas dar labiau būtų nukentėjęs. Taip pat nelengva nuo savo plano atsisakyti buvo ir Zigmuntui, nes ir jo garbė būtų žymiai nukentėjusi. Todėl jis dar labiau ragino Vytautą, neigė visus galimuosius prieštaravimus ir gandus, kuriuos skleidė Lenkijos dvaras, ypačiai tą, kad Zigmuntas vainikavimu noris laimėti visą pasaulį[5]). Zigmuntas išdėstė Vytautui pasaulinės monar-

---

[1]) Ten pat n. 1347.

[2]) Ten pat n. 1352.

[3]) Ten pat n. 1344, 1364.

[4]) Ten pat n. 1370.

[5]) Sed pro certo sciat, quod per hoc nollemus lucrari totum mundum, Cod. Vit. n. 1365.

chijos, imperijos esmę, kaip religiniais kultūriniais keliais besiremiančią instituciją[1]), kurios svarbiausias tikslas esąs pagonių krikštas. Vytautas, ligšiol buvęs geras lietuvių ir žemaičių apaštalas, dabar turįs būti krikščionybės šulas prieš „barbarae nationes". Kad jis galėtų sparčiau ir stipriau veikti, norėjo Zigmuntas jam suteikti karaliaus vainiką, pakelti Lietuvą į karalystę. Bet dėl to jis dar nesąs Romos imperijos valdinys ir vasalas, bet liekąs laisvas karalius, kuris krikščionybę gindamas turėtų stoti greta imperatoriaus. Vytautas turėtų kovoti su totoriais, o Zigmuntas kovotų su turkais[2]). Todėl abu esą Europos gynėjai. *Taip Zigmunto projekte vieningai susijo misijų teorija ir imperijos idėja,* prieš ką Lenkijai ir kūrijai buvo labai sunku kovoti. Tiesiog žavėtinu būdu Zigmuntas Vytautui 1429 m. liepos m. rašė, kad karaliaus vainikas ir atskiros insignijos „su dideliais papuošalais" jam ir jo žmonai jau paruoštos. Jis iškilmingai visa tai pasiųsiąs. Lenkai dar labiau pradėjo nekantrauti ir širsti, nes pažino Vytauto griežtumą. Jie mėgino eiti šunkeliais, kurie iš karto sukėlė nepasitikėjimo ir kuriuos galima vertinti, kaip vilkinimo priemonę. Taip rugsėjo mėn. pas Vytautą atvyko Lenkijos karaliaus pasiuntiniai su Olesnickiu priešakyj ir visai formaliai siūlė Lenkijos vainiką[3]), kurį Jogaila sutikęs jam atiduoti. Vytautas savo karalystėj būtų buvęs „stiprus ir galingas". Kaip Vytautas galvojo, matyti iš jo pastabos ir kartu duoto atsakymo: bet mūsų vainiką čia mūsų krašte jie mums nevelija. Vytautui buvo svarbu ne vien vainikas, bet Lietuvos pakėlimas į karalystę. Be to, Lenkijos pasiūlymas išėjo ir iš tų sumetimų, kad Vytautas neturėjo vyriško įpėdinio[4]), nes 1430 m. Jogaila pakartojo savo pasiūlymą, „kaip jis savo vainiką gera valia norįs užleisti ir mums savo vaikus ir vainiką su kitomis suverenumo teisėmis atiduoti į globą, kad mes darytume, ką mes norėsim". Iš čia aiškūs lenkų sumanymai, kuriais norėta šunkeliais einant dėl Jogailos giminės paveldėjimo teisių Lenkijo-Lietuvos sutrukdyti Lietuvos vainikavimą.

---

[1]) Cod. ep. saec. XV, II n. 182, 183 (1430).

[2]) Jau 1415 m. Vytautas ir Jogaila buvo pasiruošę eiti į turkų karus. Cod. Vit. n. 651.

[3]) Ten pat n. 1383.

[4]) Długosz XI, 387: te ipsum, qui nec successorem vides te relinquere.

Aišku, kad tose ilgose derybose buvo pavartotos visos tuomet įprastos politinės ir viešosios nuomonės priemonės. Ypač Zigmuntas turėjo rūpintis atremti kurijoj tuos lenkų priekaištus dėl husitų klausimo[1]), kuris galėjo pažeminti jo, krikščionybės galvos, autoritetą, nes kurija dėl jo elgimosi su husitais ir grasinimo sušaukti bendrą susirinkimą aptarti bažnyčios, taip pat ir husitų klausimams, buvo nelabai palanki[2]) ir godžiai rijo lenkų žinias, norėdama rasti priežastį tolimesnėms akcijoms[3]). Lenkija nuolat stengėsi Zigmunto veikimą palyginti su taikos ardymu, konflikto troškimu ir pabrėžti savo pasiruošimą numalšinti husitų sukilimą[4]). Bet Zigmuntas griežtai teisinosi savo laiške papai, kad jis „galingojo Dievo garbei, krikščionių apsaugai ir ramybei ir netikinčiųjų baimei tą vainikavimą pradėjęs ruošti su Lenkijos karaliaus žinia". Būtų geriau, kad papa mieliau trokštų vieningumo, o ne krikščionybės nesantaikos. Jei nugalėtų Lenkijos pasipriešinimas, tada „ir mums ir mūsų imperijos autoritetui bei didžiajam kunigaikščiui būtų padarytas didžiausias įžeidmas... Tačiau mes tikime, kad Jūsų Šventenybė labai pasirūpins pakelti imperatoriaus autoritetą, pašalinti nesantaiką krikščionybės gerovei"[5]). Imperinė idėja visu savo turiniu išėjo iš sakrališkai religinių ribų. Zigmuntas gerai mokėjo derinti savo žodžius, kad nuginkluotų tą, kuris turėjo rūpintis dvasiškais dalykais, ir atimtų priežastį, jog Zigmuntas siekiąs grynai pasaulinių galybės tikslų. Misijų teorija, kurią Jogaila ir Vytautas jau dažnai buvo palietę, suliepsnojo nauja forma, „barbarae nationes"[6]) anapus Lietuvos ir Lenkijos, kaip imperijos žydėjimo laikais, taip ir dabar davė imperijai turinį ir veikimo tikslą. Ypač teoriški imperijos ir papos pagrindai dėl beviltiško laukimo ir pusės metų derybų dabar iškilo pirmon eilėn, nes lenkai įnešė savo painius argumentus ne tik dėl unijos, bet ir kita kryptimi dėl Zigmunto žygio teisėtumo.

Ar Romos karalius, nebūdamas imperatorius, turi teisę ką pakelti į karalius? O gal šią teisę teturi vienas papa? Tuos

---

[1]) Pal. Raczyński, Cod. Lith. 336 ir kit. (1429).

[2]) Długosz XI, 388 ir kit.

[3]) Pal. čia Martino V laišką, rašytą 1430 m. rugpiūčio mėn. 5 d., Cod. Vit. Anh. n. 34.

[4]) Cod. Vit. n. 1393.

[5]) Długosz XI, 388 ir kit.

[6]) Cod. Vit. n. 1394.

teorinius klausimus Lenkija vėl padarė universaliai politinio idėjų ginčo objektu, kaip kad buvo Konstancos susirinkimo metu, kur Vlodkovičius taip pat realiais politiniais sumetimais Lenkijos vardu ginčijosi dėl imperijos ir papos kompetencijų. Jau 1412 m. Lenkijos byloj su Ordinu ir Konstancos susirinkime ir, po Breslavo 1420 m. sprendimo, politinio gyvenimo arenoj pasirodė naujas vadas, galima sakyti, nauja didžiulė galybė, būtent, *universitetas,* kurio sprendimas buvo lyg dogma, politikos tikslas, nes tuomet universitetai buvo, palyginti, valstybės universitetai ir atstovavo tam mokslui, kuris labiausiai patiko karaliaus dvarui. Šis žaidimas keistu būdu pasikartojo taip pat Lenkijos ir Zigmunto vainikavimo konflikte. Vytautas—Zigmuntas kreipės į Vienos universitetą, ypač į teisių fakultetą, Jogaila laikėsi Krokuvos universiteto, kurio kanono žinovai jam išdirbo specialų pranešimą[1]), atsakė į tikrai nelengvą klausimą, būtent: ar Romos karalius dėl Romos karališko titulo, arba tik kaip imperatorius, ir aplamai, ar imperatorius, o ne vienas papa turėjo teisę karalių vainikuoti, sostan sodinti; ar patepimas ir pašventinimas, kaip grynai bažnytiniai aktai, priklauso vainikavimo ceremonijoms, ar ne. Lenkijos politinių sluoksnių norai apsprendė atsakymą ir kelią Lenkijos juristų, pasiėmusių spręsti tokį nedėkingą uždavinį. Vadinas, jis negalėjo laisvai savo nuomonę pareikšti. Be to, jų tarpe nebuvo Vlodkovičiaus, kuris, kaip rodo jo traktatai, buvo persisunkęs moderniško ir moksliško gyvenimo dvasia ir labiau žinojo dialektą ir metodus, negu autoriai *Krokuvos universiteto pasitarimo,* dėl kurio teisingai sakoma, kad jis buvęs vienašališkas, pilnas advokatų, suktybių, o labiausiai nesiskaitęs su XIV amžiaus teisių būkle, kuri dėl seno įpratimo, palyginti, buvo šventas dalykas. Žinoma, lenkų nusistatymui maža naudos davė šis šimtmetis, iškėlęs teorijų ir naujų dalykų apie imperijos ir papos esmę bei santykius, siekiančius to, ko norėjo pats Zigmuntas, kuo rėmė jis savo darbus. Tad Krokuvos profesoriai griebėsi senų, apdulkėjusių, mokslo ir praktikos seniai užmirštų ir abejingų teorijų iš tų XII ir XIII šimtm. laikų, kada imperatorius ir papa

---

[1]) Pirmiau tik iš įstatymų rinkinių žinomus susirinkimų nutarimus St. Zachorowski atspausdino ir ypač ištyrė moksliškų atžvilgiu: Studya z historyi prawa kościelnego i polskiego (1917), 149 ir kit.; taip pat pal. A. Prochaska: Znaczenie niedoszłej koronacji Witolda, Aten. Wileńskie I (1923), 337 ir kit.

smarkiai kovojo, nė vienu žodžiu nepalietė naujų teorijų, todėl visi Lenkijos juristų įrodymai atrodo pasenę, neprilygstą tų laikų mokslo laipsniui, nors jie (juristai) naujas netinkančias jiems teorijas sąmoningai atsisakė naudoti. Jie gynė tą nuomonę, kad išrinktas ir papos aprobuotas Romos karalius neturįs teisės sodinti karalių, nes skirti karalių yra imperatoriaus *ordo*, bet ne iurisdictio atributas, nes ir unccio ir consecratio nėra pašaliniai, tik iškilmes didinančios ceremonijos, bet esminiai dalykai, kuriuos papa, gavęs iš Kristaus „visą pasaulio galybę", perduoda ir karaliui. Ir karaliaus vainikavimas būtinai reikalingas patepimo. O papos primatas stovi aukščiau už Romos karalių, kuris be to nėra joks vyskupas, kuris galėtų duoti šventimus, kas iš esmės ir sudaro karaliaus vainikavimą. Tad Vytauto karaliaus patepimas galėtų labai pakenkti Lenkijos karaliui ir jo žemėms, ypač todėl, kad Lietuva, išeinant iš paveldėjimo teisių, priklauso Jogailai. Lenkai tyčia aplenkė tą klausimą, kokias teises tuomet turėtų vainikuotas ir pateptas karalius, turint galvoj karaliaus klausimą, tad ir šioje vietoje jų įrodinėjimai jau turi nemaža spragų.

Vienos teisių fakultetas, ypačiai italų Romos karaliaus taryboj esąs teisių žinovas Jonas Baptistas *Cigala*, stojo kovoti už Zigmunto ribas, nes jis galėjo drąsiai remtis dabarties teisių būkle, jos paskutiniojo šimtmečio kryptimi ir tokiu būdu pagrįsti savo tezes. Ir čia kyla atsiminimų Konstancos susirinkimo, kur Falkenbergas daug žiauresniu, bet panašiu tikslo siekiančiu būdu gynė karaliaus teises. Vienos juristai ir Cigala taip pat tikėjo esant vienodų imperatoriaus ir papos teisių, betarpiško kilimo iš Dievo, be to, išrinktojo Romos karaliaus galybė esant visiškai lygi vainikuoto imperatoriaus galybei, nes ne vainikavimas, bet rinkimas lemiąs dalyką. Pašventimas imperatoriaus ir karaliaus vainikavimo metu tik padidinąs iškilmes ir esąs grynai bažnytinės ceremonijos dalykas. Taip formulavo Cigala savo nuomonę, kurią svarbiausia taip pat palaikė Vienos profesoriai. Su klausimu, kas iš tikrųjų turįs teisės patepti karalių, jie elgėsi labai atsargiai, nors gerai žinojo būtiną papos teisę, tačiau jie gynė ir vyskupų teises. Nežiūrint visų kurijos teisių tam esąs pašauktas ir ordinarius loci[1]). Abu

---

[1]) Iš tikrųjų papa uždraudė Cholmo vyskupui kuriuo nors būdu dalyvauti rinkimuose, Cod. saec. XV, II n. 186.

besivaidiją politiniai lageriai turėjo teorinių ginklų tolimesnei kovai, kurioje tos nuomonės buvo įvairiai panaudotos.

Lenkijos pasiuntiniai stengėsi pirmiausia suklaidinti Vytauto tikėjimą į teorines ir praktines Zigmunto teises, ypač dėl patepimo sukelti abejojimų, kur Zigmuntas, pasirėmęs Vienos teisėmis iš 1430 m.[1]), kai vainikavimas jau buvo paskirtas Marijos Gimimo Šventėj, stengėsi atremti, tvirtindamas, jog vainikavimo pasiuntinybei viskas paruošta, ir jis galįs ramiai pakviesti numatytus svečius į vainikavimo iškilmes. Dėl patepimo nesą abejonių, nes tai esąs ne esminis dalykas, bet turįs tik ceremonijų reikšmės. Tik tas, kuris norėtų daryti kas reikalinga, tegu pasiima papos leidimą. Jam nėsą reikalo abejoti dėl jo imperatoriaus teisių įkurti karalystę ir atsižvelgti į tuos kitų karalių pavyzdžius, kaip Kastilijos, Škotijos, Sicilijos, kurie taip pat esą karaliai, nepriėmę patepimo. Su pasiuntiniais jis išsiųsiąs ir Cigalą, kuris jam išaiškinsiąs ir kitus teisių klausimus.

Vadinas, teisėtumo pagrindai ir jų priešingybės buvo jau išaiškintos ir politiškieji dalyviai galėjo patys pasirinkti. Vytautas tvirtai buvo pasiryžęs kiekvienu atveju vainiką priimti. 1430 mt. pavasarį[2]) jis iš naujo užtikrino Zigmuntui ir Ordinui savo prisirišimą, kad Lenkija jaustų jo galybę. Tuo labiau, kad aukščiau minėti lenkai mums neužleis vainiko ir mūsų žemę panorės kaip nelaisvius ir baudžiauninkus laikyti, todėl mes to veikiau esame priversti vainikuotis savo laisvei užtikrinti. 1430 metų rupiūčio mėnesį visi pradėjo smarkiau veikti. Romos karaliaus dvaras pagaliau išsiuntė *vainikavimo pasiuntinius.* Vytautas iš visur kvietė svečius. Lenkai dėl Vytauto elgesio buvo visai nusiminę ir galvojo apie karą, o Ordinas vėl ieškojo galėjimo apginti savo žemes nuo Lenkijos puolimo. Iš tikrųjų įvyko netikėtas dalykas: pirmieji pasiuntiniai ir Cigala pateko nelaisvėn lenkų, kurie juos apiplėšė ir sumušė[3]). Tarp atimtųjų raštų buvo Zigmunto ir Vienos teisininkų-ekspertų pareikštos nuomonės. Iš tikrųjų tai buvo blogas ženklas vainikavimo pasiuntinybei, kuri turėjo dabar nuvykti ir kuriai lenkai visais atvejais taisės užkirsti kelią ir net

---

[1]) Cod. Vit. n. 1414.

[2]) Ten pat n. 1402.

[3]) Cod. Vit. n. 1433.

pulti Ordino žemes. Jau ėjo gandų, kad 5000 Lenkjos raitelių esą susirinkę ties siena[1]), kas Ordinui nemaža rūpesčių padarė.

Vytauto nuotaikos tose didžiausiose rugpiūčio pabaigos ir rugsėjo pradžios vilties dienose nereikia nė aprašinėti, turint galvoj jo paties temperamentą. Bet ką reiškia didžiausias pyktis, didžiausia neapykanta Lenkijai! Vilniuj jau buvo susirinkusi šviesiausia kunigaikščių eilė, kuri dien po dienos didėjo. Vytauto nekantrumas vis augo. Toji diena, kada rytams, savo valdiniams, norėjo prodyti savo galybę ir garbę, rodos, vis labiau nutolo. 1430 m. rudenį Zigmuntas ir Vytautas eiškojo naujų kelių, po to vokiečių vainiko pasiuntiniai pasitraukė dėl lenkų kariuomenės ir grįžo namo. Cigala ir kiti pirmosios pasiuntinybės nariai, kurie buvo atvykę į Lietuvą, stengėsi dalyvaujant visų rytų, nuo Maskvos iki Konstantinopolio ir totorių ordos svečiams, Vytautą perkalbėti, kad jis sutiktų paruošt vainiką Vilniuje ir juo vainikuotis, nes Romos karalius tikrai duosiąs sutikimą"[2]). Vytautas vėl stengėsi duoti patarimų Zigmuntui dėl naujo vainiko siuntimo[3]), pasiūlydamas, kad jie nevažiuotų su tokia didele gurguole ir su daugeliu žmonių triumfu, bet kad slaptai atvyktų. Zigmuntas žadėjo tai padaryti lapkričio mėn. 8 d.[4]). *Tačiau spalių mėn. 27 d. Vytautas mirė,* nesulaukęs tokios artimos *iškilmingiausios savo gyvenime valandos,* kuri buvo prieš jį. Po trumpos ligos mirė 80 metų senelis. Tuo ir sugriuvo visi planai, viltys, troškimai ir konfliktai, susiję su Vytauto vardu ir pavidalu. Galima tikėti, kad Vytautas, gulėdamas mirties patale, prašė Jogailą, kuris buvo pats atvykęs į Vilnių[5]), išspręsti vainiko klausimą, saugoti jo žmoną[6]), taip pat ir Lietuvą ir jos gyventojus ir nepakeisti jo įsakymų ir privilegijų. Vienas prieš kitą stovėjo du aštuonių dešimtų metų seneliai, skirtingos programos simboliai ir įkūnytojai, abu kilę iš to paties namo, kiekvienas kitos tautos heroldas. Tas ir sudarė baisų tragizmą. Dar gilesnis buvo tas, kad Vytautas tuo momentu, kada dėl tautos ir

---

[1]) Ten pat n. 1438.

[2]) Długosz XI, 405.

[3]) Cod. Vit. n. 1456: 1430, spalių mėn. 13 d.

[4]) Ten pat n. 1458.

[5]) Długosz XI, 405 ir kit.; Cod. Vit. n. 1460.

[6]) Jis 1428 metais paskyrė jai dalį ir sutiko, kad jai priklausant lenkų jos turtai turį atitekti karūnai, Cod. Vit. n. 1321.

tėvynės buvo pasiryžęs žengti svarbiausią savo gyvenimo žingsnį, turėjo skirtis su šiuo pasauliu, palikti žemišką didvyrių areną. Kiek galėdamas Vytautas dėl vainiko stengėsi išvengti karo su lenkais. Nūnai, žengdamas į grabą, savo iš naujo lenkų priklausomybėn patekusiai tėvynei linkėjo ir patarė nusileisti, būti ramiai ir atsisakyti nuo vainikavimo plano.

Tuo užsibaigė Vytauto gyvenimo ir Lietuvos istorijos ratas, kuris yra taip pat svarbus ir vakarų imperatoriaus ir papos rungtynių istorijos skyrius. Zigmuntas savo imperialine politika daug ką buvo pasiekęs, suteikdamas imperijai iš naujo pajėgų ir pagarbos, net politinių laimėjimų. Jis negalėjo skinti pribrendusių vaisių Lietuvoj ir turėjo nusilenkti prieš Aukščiausiojo lemiamą atsitikimą, bet ne prieš papą, kuris, kiek galėdamas, ardė Zigmunto poziciją. Jis siekė net daugiau; lenkų pagalba ir husitų pavojum remdamasis, ruošė prieš galybės ir autoriteto siekiančią imperiją naują planą, kurį Ordino prokuratorius Marienburgui pranešė 1430 metų spalių mėn. 11 d.[1]): — Didžioje paslaptyje man teko sužinoti, jei prancūzų žemė būtų taikoje arba kitas kuris kraštas, tai imperija persiskirtų su vokiečių tauta ir toks projektas čia yra svarstomas. Vadinas, šioje pavojingoje ir reikšmingoje imperijos valandoje iškilo Translatio imperii mintis[2]), geriausias įrodymas, kad imperija ir tuomet dar buvo politinė galybė, kurios reikėjo siekti. *Tai buvo svarbus pamokymas* bendrai Europos evoliucijai, kurios išdavas parodė Lucko kongresas, tapęs pasaulinės istorijos įvykiu.

Jei universalios Vakarų pajėgos Vytauto valdymo metu Lietuvos-Rusijos valstybėj užėmė svarbią politinę vietą, su kuria Vytauto užsienio politika dažnai turėjo skaitytis, tai vis dėlto labai toli atsiliko *imperatoriaus* ir *patriarcho* ugdomi *lūkuriavimai* dėl *Bizantijos*[3]) ir uoliai saugojamos pretenzijos. Valdant Vytautui, Lietuvoj tebebuvo vos pėdsakai jų gyvybės. Neaiški Bizantijos egzistencija visame slavų Rytų pasauly, kada va-

---

[1]) Cod. Vit. n. 1455.

[2]) K. Kowalewski: Die Theorie von der translatio imperii und ihr Einfluß auf die Politik und Geschichtsschreibung des Mittelalters, Dissert. Königsberg, Jahrb. d. phil. Fak. d. Univ. Königsberg 1922, 110 ir kit.

[3]) Pal. В. Иконниковъ: Опытъ изслѣдованія о кильтурномъ значеніи Бизантіи въ русской исторіи (1869); М. Дьяконовъ: Бласть Московскихъ государей (1889), ir kit.; Прѣсняков: Образованіе, 365

karų imperatoriaus ir papos valdžia dar žydėte žydėjo, nebuvo susijusi su vieno ar kito kunigaikščio priešingu veikimu, bet parėjo labiau nuo bendrų išsirutulojimo ir gyvybės reiškinių tų universalių pajėgų, kurios jau ir seniau buvo sutikusios pasipriešinimo. Labiausiai dėl savo galybės ribose esančių tautų ir tautiško judėjimo ji neišsilaikė, nes niekumet nebuvo sukūrusi tokios stiprios politinės valdžios, kaip kad vakarų imperatorius ir papa. Todėl vėlesniais viduramžiais rytų Romai prieštaraujančios tautos reikalavo daug daugiu savarankiškumo, negu savarankiškam gyvenimui atbundančios vakarų tautos. Tai buvo blogas ženklas Bizantijai, kada jau kelis kartus Balkanų kunigaikščiai buvo pakilę į ciesorius, sukūrę savo patriarchatus ir tuo būdu visai atsisakę nuo Bizantijos. Pagaliau XIV šm. buvo pašalinta visa tai, kas buvo susiję su politine Konstantinopolio valdžios pirmenybe, tad ir rytų Romos imperatoriui nebeliko nieko kito, kaip tik garbės pirmenybė. Už tai Bizantijoj geriau išsilaikė centrinė bažnyčios pozicija. Prieš ją nekovojo ir visiems ištikima Maskva, kada Vasyliui I valdant, ji pradėjo šiauštis prieš rytų Romos imperiją. Juk šis kunigaikštis nė daugiau, nė mažiau nebuvo pasakęs, o reikalavo tik imperatoriaus vardą išbraukti iš liturginių maldų. Bardamas jį, kas yra svarbu Bizantijos universalių idėjų evoliucijos istorijai, patriarchas 1393 m.[1]) Vasyliui dar kartą parodė abiejų universalių pajėgų bendrus galybės rūmus, pabrėžė imperatoriaus valdžios reikalingumą, nes bažnyčia be imperijos esanti neįmanoma. Kaip Romos, taip ir Bizantijos imperatorius pirmiausia turėjo rūpintis bažnyčios uždaviniais, ypač ją globoti. Tai ir buvo tas šunkelis, kuris imperatoriui leido užsiimti ir politikos dalykais. Ypač nuo to gynėsi ir ortodoksinė Vytauto ir jo žento Vasyliaus laikų Rusija. Rusija niekumet neturėjo glaudžių Bizantijos priklausomybės ryšių, kurie baigėsi tuo, kad imperatorius ir patriarchas skyrė Rusijos bažnyčios valdininkus ir buvo jiems paskutine teismo instancija. Todėl Rusijos kunigaikščiai, norėdami gauti naujų valdininkų, kreipdavosi į Konstantinopolį, kuo jie, žinoma, pareiškė ir savo norus, bet kurių nebuvo žiūrima. Tuo pačiu keliu ir Vytautas susidūrė su Bizantija, nes jo Rusijos vyskupai taip pat jos priklausė. Vytautas pagal seną įpratimą kreipėsi, kaip ir didysis Maskvos kunigaikštis, į Bizantiją,

[1]) Acta patriarch. Constant. II, 188 ir kit.

bet, žinoma, su tuo skirtumu, kad jis prezentavo savo kandidatą ir jo atmetimą priėmė kaip neteisingą įžeidimą. Bet tuo jis vis dėlto pripažino ciesorių ir patriarchą.

1415 m. kreipėsi jis į dvi galybes, norėdamas gauti naują metropolitą, nes buvo atstatęs senąjį Focių ir tuo įsikišęs į Bizantijos reikalus. Tai buvo revoliucijos žygis prieš rytų Romos universales pajėgas. Čia nieko nepadėjo tas faktas, kad Vytautas tuoj po atstatydinimo pasiuntė pasiuntinius pas ciesorių ir patriarchą, kurie turėjo prašyti Camblaką pakelti į metropolitus. Tačiau jie veltui prašė. Tik dabar ortodoksų vyskupai su Vytautu pradėjo lemiantį žingsnį, atsisakė nuo Bizantijos imperijos, kurios mylimasis buvo patriarchas. Jie grįžo į pirmuosius krikščionybės laikus, kada dar nebuvo tokių galybių, kaip kad ciesoriaus ir patriarcho, buvo iškelta sinodų idėja, giminiška su sėkmingais vakarų susirinkimais, pasireiškusiais tautiškai bažnytinėmis formomis. Vyskupai, kuriuos 1415 m. Vytautas buvo pakvietęs į Naugarduką, savo aplinkraštyje[1]) apskritai atmetė ciesorių, nes imperijos smurto saikas prieš bažnyčią jau esąs kupinas. Esą negalima, kad patriarchas ir susirinkimas bažnyčios įsakymu pašventintų metropolitą, kurio nori ciesorius, nes iš šio galima esą pirkti kiekvieno kunigaikščio titulą, ką puikiausiai parodo Ciprijono, Pimino, Dionisiaus ir kitų pavyzdžiai. Todėl jie negalį nieko veikti, turį laikytis senų bažnyčios taisyklių, sakančių, kad patys vyskupai gali rinkti metropolitą. Jie griežtai protestavo prieš tą įtarimą, kad jie norį atsiskirti nuo bendrojo bažnyčios kūno, lyg būtų eretikai. O kiek aukščiau buvo tuomet pakilusi ciesoriaus valdžia vakaruose, negu sugadintuose simonija rytuose. Konstancos susirinkimas ir Naugarduko sinodas buvo baisiausias kontrastas. Todėl ir Vytautas tarėsi mažai esąs suvaržytas universalių pajėgų. Tas nepasikeitė ir tada, kada jo anūkė ištekėjo už Bizantijos ciesoriaus sūnaus[2]), nes Bizantija visuotinoj istorijoj, taip ir Lietuvoj, veikė, palyginti, su Roma ir jos universalėmis galybėmis tik kaip schema[3]), kurios Vytautas lengvai nusikratė.

---

[1]) Акты зап. Россіи I п. 24.

[2]) Полн. собр р л VIII, 86; Cod. Vit. n. 754.

[3]) To nepakeitė ir laisvi Vytauto su turkais ir Bisantija santykiai, kurie buvo prasidėję šunkeliais per Vokietiją ir Moldaviją, C a r o: Lib. Canc. I n. 90 (1426).

Pagaliau Vytauto universališką mąstymą stiprino *totorių* pavyzdys, nes totoriai, kaip ir Bizantija, turėjo carą, ciesorių, kuriuos Vytautas iš dalies skirdavo ir globodavo; tad tuomet buvo ir bus suprantama, jei 1399 m., akivaizdoj prieš jį stojusios kariuomenės, jame iškilo pasaulinės galybės planai, nes reikėjo prieš totorius pastatyti lygiavertę pasaulio nukariavimo programą. Žinoma, skirtingi religiški įsitikinimai ir nevienoda totorių kultūra trukdė artimesnius Vytauto santykius arba paveldėjimą, o vis dėlto, nors šaltiniai to ir nepasako, įvairiausiose srityse totorių įtaka paveikė lietuvių-rusų valstybę.

Nei Bizantija, nei totoriai negalėjo lygintis su vakarų universalinių idėjų įtaka Vytauto valstybėj. Vadinas, šis valstybinis kūrinys labiausiai priklausė toli Rytų kontinentą pralenkiančiai vakarų įtakai.

Vytauto vaidmuo Lietuvos ir pasaulio istorijoje

Rezultatai

Žmogaus didybė yra paprastai šlovinama, į padanges keliama, bet kartu ir šmeižiama, su purvais maišoma. Didybės įvertinimas yra labai arti nuo klaidingo sprendimo. Pirmu atveju siekiama didybę iškelti lig antžmogiškumo, panašumo į Dievą, tiesiog lig dievinimo, kad tuo savo paties vertę padidintų, o antru atveju — trokštama didybę sumažinti, kad ne taip aiškiai reikėtų jausti savo paties nevertingumą. Abiejais atvejais yra viena priežastis: neapmatomos didžiojo asmens veiklos ribos. Taip buvo Vytautui gyvam tebesant, taip pat tebėra ir po penkių šimtų metų nuo jo mirties. Šalininkai ir draugai dar tebegyvenant matė jame aukštesnį žmogų, kuriam nedelsdami panegiriškais himnais ir ypatingais pagyrimais reiškė savo klusnumą. Bet taip pat ir tas, kas laikėsi deramai atstu, kad galėtų savarankiškai spręsti, jautė Vytauto didybę, tik negalėjo, kaip reikiant, suprasti jo būdo. Jiems buvo aišku, kad tai buvo didybė, bet kur ji reiškėsi, tai buvo klausimas. Lengviausiai į tai atsakydavo jo politiniai ir religiniai priešininkai, laikę jį negailestingu, susikruvinusiu, žauriu valdovu, kurio didybė tebuvusi tik tiranijos didumas.

Bet ir šių laikų *mokslininkai labai ir labai* skiriasi šį dalyką spręsdami. Jei lietuvių balsai nedvejodami kuoveikiausiai duoda jam „Didžiojo" titulą, tai rusų mokslininkų akyse ta didybė žymiai sumažėjo, nes jie niekumet negali užmiršti jo lenktyniavimo su Maskva, jo tariamojo priešingo nusistatymo ortodoksinei bažnyčiai ir prijautimo vakarų bažnyčiai. O lenkams Vytautas yra ir bus daugiausia Lietuvos separatistas[1]), galuti-

---

[1]) Iš tikrųjų jis buvo ne tik lietuvių teritorijos separistas, bet ir valstybės separistas, kuris dirbo dėl lietuvių nepriklausomybės ir politinės laisvės, ką sako Zajączkowski, Kwart. hist. 39 (1925), 541 ir kit.

nai sutrukdęs puikaus unijos darbo (kūrinio) pabaigimą. Vokiečiai, žinoma, greičiau yra linkę matyti jame klastingą ir neištikimą Vokiečių ordino išdaviką ir priešą. Kur yra jo didybė? Abi minėtųjų tyrinėtojų grupės norėtų savo šalį, kaip Vytauto politikos paliestas, išimti iš didelių darbų eilės ir, jei bent aplamai, pirštu nurodyti kitas Vytauto politikos sritis, kad visa, kas ten įvyko, palaikytų reikšmingu dalyku.

Ar galima kaip išsipainioti iš tos vertinimų ir sprendimų įvairybės? Iš visko, kas sakyta apie politinį Vytauto veikimą, reikėtų gauti tikresnė, vispusiškai teisingesnė suma, tik, žinoma, viena sąlyga, jei pasiryžti, ko čia ir laikytasi, *Vytautą vertinti Lietuvos akimis* (von Litauen aus). Kiekvienas kitoks vertinimo būdas dažniausiai teduoda tik išvirkščią Vytauto darbų vaizdą, kuris pravartu žinoti visiškam įvertinimui, bet vien to tik teboti jokiu būdu neužtenka. Antra, kad būtų galima teisingai apžvalgoje nuo viena kitos atskirti plačias Vytauto per amžių sukurtų veikalų sritis, esant dabar tokiai istorijos mokslo padėčiai, reikia būtinos pastabos, kuri gali būti suformuluota šiokiame klausime: *kas labiau vertintina — ar politinė, ar kultūrinė istorija?*[1]) Jau iš paties klausimo statymo galima jausti, kad ar šiaip ar taip atsakymas būtų klaidingas. Būtų suklysta, jei kultūros istoriją su jos plačiai išsišakojusiu turiniu padarytume viso istorinio vyksmo šeimininku, arba jei politinę istoriją, kuri yra perglaudžiai susijusi su šiandien permažai vertinamais karo įvykiais, nugrūstume į visai menkutę vietelę. Kaip tik Vytauto istorija greičiau įrodo lemiamą politikos istorijos reikšmę, kartu ir antra, kad politikos ir kultūros istorija, kad valstybė ir kultūra yra surišta neperskiriamais ryšiais, kad valstybės ribos sudaro dažniausiai pirmos eilės kultūros ribas. Politiniai ir kultūriniai veikalai, vieni nuo antrų šiaip ar taip pagaliau pareidami, lygiagrečiai ir lygiu rangu remia vieni antrus, taip, kad vienų pripažinimas duoda teisę kitiems irgi galioti.

Politiką Vytautas gavo iš savo tėvų palikimo, kultūros ne tiek daug. Kad Vytauto veikime vyravo valstybės, o ne kultūros politika, tą tą rodo kiekvienas jo istorijos puslapis. Todėl jis netapo kultūros naikintoju, bet ja greičiau naudojosi,

---

[1]) Pal. mano ankstybesnius pastebėjimus mano knygoje: Das Erwachen der Sudetendeutschen im Spiegel ihres Schrifttums bis zum Jahre 1848 (1926), 9 ir mano brošiūrą: Arnošt Kraus und die Sudetendeutschen (1928), 21 ir kit.

kur tik bepasirodydavo valstybei naudinga. Kaip tik jo laikais pradėjusį kilti naują kultūros gyvenimą jis panaudojo Naujosios Lietuvos valstybei tarnauti. Todėl tad anos kultūrinės šakos, davusios pašalinio arba svarbiausio pelno, buvo Vytauto taip stipriai globojamos[1]). *Didžiausia vertybė, kurią Vytautas žinojo, buvo valstybė.* Beveik machiavelistiškas atrodo jo būdas, kuris be abejojimo turėjo asmeniško kietumo ir smarkumo[2]). Bet didelis akstinas buvo jo karštas nesuvaldomas temperamentas, neretai pasireikšdavęs ne visai tinkamuose valstybės vyrui posakiuose. Jei kur buvo valstybei naudinga, tai negalėjo ir neturėjo jam būti kliūties, kiek tai nuo žmogaus pareidavo[3]). Jam nebuvo jokių doros ryšių, jokių ištikimybės pažadų, jokio dėkingumo, kurio jis nebūtų galėjęs šaltai ir ramiai nutraukti, kad galėtų pasukti į naujus kelius, labiau naudingesnius valstybei. Ar toks valdovas netiko tiems laikams, kurie turi būti vertinami kaip *valstybės naudos*[4]) mokslu pasipuošę laikai, kai jau Konstancos susirinkime buvo teoriškai svarstomas tirono nužudymo dalykas ir jo dorinis, nes tai valstybinis politinis dalykas, pateisinimas? Visa, ką Vytautas darė, darė *Lietuvos* valstybei, kurioje branduolas buvo Lietuva, o rusų kunigaikštystės — antraeilės žemės. *Tik kaip Lietuvos valstybės vyras varė jis visą amžių grynąją politiką.* O be to, jis tikras *realpolitikos* darbuotojas, kas visai derinosi su tuo, kad jam širdyje buvo politinės idėjos, iš dalies paveldėtos iš jo sentėvių, o iš dalies — naujai suformuotos, bet visos jos buvo ateičiai. Ir kaip tik tokiomis idėjomis tikras valstybininkas tur rūpintis.

Kaip *lietuvis tikrovės politikas* Vytautas 1392 m. perėmė savo žemę. Senojoje Lietuvoje, žinoma, kaip žymesnioji jaunosios kartos dalis, naujų gyvenimo formų siekdamas jis išaugo. Naujojoje Lietuvoje turėjo jis susivokti. Bet pastaroji turėjo daug naujų bruožų. Ar stebuklas, jei Vytautas tuojau smurtu būtų

---

1) Taigi, ypač bažnyčia, jei ji sutiko su jo valstybės-bažnyčios programa.

2) Svarbią jo būdo charakteristiką duoda Długosz: Historia XI, 414 ir kit.

3) Taip tad tik reikia suprasti Ordino žemėse pasklidusių gandų, kad Vytautas 1422 m., pradėdamas karą su Ordinu, išleidęs bendrą atsišaukimą su kukliu įsakymu, jog visi privalo atvykti su vienu žirgu. Kas žirgo neturi, tegu parduoda žmoną ir vaikus (Cod. Vit. n. 499). Savaime aišku, kad dėl tokių smarkių valstybinių pareigų kilo nepasitenkinimas.

4) Pal. F. Meinecke: Die Geschichte der Staatsräson[3] (1929).

padaręs smurtą prieš perdaug naujybių, pirmiausia būtų siekęs *politinės Lietuvos nepriklausomybės*, kurios netekimas kaip peiliu badė Vytautui širdį? Jo nepaprastas mokėjimas nusilenkti, apsimesti pasirodė šauniai santykiuose su lenkais ir su unija. Pačią uniją Vytautas nuolatos jautė esant piktą dalyką, kurio gerąsias puses, nes ir tokių buvo, jis be atodairos išnaudojo. Vytauto akyse didžiausia jos dėmė buvo ta, kad ji išplėšė Lietuvos nepriklausomybę ir joje slėpėsi galimumas dar ir likusįjį Lietuvos valstybės savarankiškumą sumažinti. Tiesa, perdaug priešų turėjo lietuvių-rusų valstybė, per pairai buvo sukrautas šis valstybės kūrinys, nes buvo perjaunas, kad Vytautas būtų galėjęs juo pasinaudoti kovai su lenkais kaip paklusniu instrumentu. Gana sėkmingai ėjo jo užsimotoji plataus masto vidaus reforma: padaryti šį instrumentą lankstesnį ir patikimesnį, pašalinus mažuosius kunigaikščius. Bet atsižvelgiant į Maskvos, totorių ir ordeno pavojų, atrodė geriau būsiant ir toliau naudotis unijos suteiktąja ramybe lenkų fronte, negu kelti senus, dar nenugalėtus priešus. Kiek iš unijos neišeinant galima buvo atgauti Lietuvos savarankiškumo, tai Vytautas, nesibaidęs 1398, 1429/30 m. revoliucingų žygių, to siekė. Jo pastangos sėkmingai išsipildė, ką įrodo greit po viena kitos besikeičiančios unijos sutartys. Jo jau 1413 m. sutartimi pripažinta padėtis buvo didelis žingsnis į galutinę Lietuvos nepriklausomybę. Nes jis visą amžių stengėsi išsaugoti ją nuo lenkų įtakos, nežiūrint neginčijamos kultūrinės naudos, kuri Lietuvai teko po unijos. Visa, ką Vytautas bet kada yra padaręs unijos nuostatams pakeisti, prieš lenkų valią išveržęs ką, ėjo iš jo vyriausio tikslo — *kiek galima daugiau paardyti uniją*, kiek galima išvaduoti Lietuvą iš unijos pančių. Apie tai liudija ir dažni karūnavimosi planai, iškilę jam bevaldant.

Jei šiame lauke Vytautui teko žymūs laimėjimai, kurie atrišo nuo to, kas 1386 m. buvo atsitikę, ir taikė į tai, kur Vytautas buvo išaugęs, tai kaip tik šis Vytauto siekimas sukūrė Lietuvos viduje dar kitą gerą, iš kurio aiškiai spindi glaudus ryšys tarp užsienio politikos vyksmo ir pertvarkymo viduje. *Lietuvos sąmonės pažadinimą*, platesnių sluoksnių išjudinimą, pirmiausia bajorų, savaime suprantamo anų laikų gyventojų reprezentanto, kuriam kaip tik dabar, pradėjus unijai reikštis, teko pajusti lenkų įtaka ir svarbiausia tose srityse, kurias Lietuvos didikai iki šiol buvo laikę savo savybe nuo senų

senovės: aukštesniame valstybės valdyme, vadovaujamose politinėse vietose pasijautė skriaudžiami. Prie to prisidėjo nuolatinis globojimo jausmas, supratimas, kad ne Vilnius ir Krokuva, ne vietos žmonės, kraštą ir jo reikalus pažįstą, o mažosios Lenkijos baronai ir prelatai, Lietuvos savo amžiuje nė matyte nematę, sprendžia apie krašto gerovę arba vargą, net apie juos pačius. Prieš tai piestu stojo visa jų ambicija, pabudo krašto ir jo istorijos meilė ir štai Vytautas, kurs davėsi šito tautos pakilimo vilnių nešamas, kuris jas kur tik galėdamas skatino, ragino, pergyveno, kad jam valdant prasidėjo anas vidaus tvirtumas, ana ramybė ir dvasinių vadovaujamų rusų lietuvių valstybės sluoksnių susibūrimas, padaręs juos varikliu ir privertęs parašyti paskutinio šimtmečio, kuriame Lietuva buvo visiškai performuota, istoriją, iš kurios pirmiausia blizgėdama nedviprasmiškai prasiskverbusi garbė to, kuris pats buvo Lietuvos istorijos rašymo priežastis: tai Vytauto garbė ir, be to, Lietuvos imtynės dės savarankiškumo[1]). Neilgai trukus, garbinimo giesmės Vytauto šlovei pasibaigė, Vytauto amžius, išorės priešams pasipriešinimo dvasios iš pamatų sujudintas, nepaskutinioje vietoje prieš Lenkiją, norėjęs bet kokį mažvertingumo jausmą nugalėti žymaus didvyrio Vytauto akivaizdoje, suspindo vidaus tautinio gyvenimo turtingumu, kurį gaivino platesnieji sluoksniai[2]).

Pamatai, ant kurių Vytautas statė savo valstybę, būtų buvę dar platesni, jei unija, kurios Vytautas nebuvo padaręs, bet bėdos priverstas priėmęs, nebūtų uždėjusi jam religijos srityje

---

[1]) Greta senesniųjų Smolkas ir Prochaskas darbų apie lietuvių istorijos aprašymus pal. И. Тихомировъ: О составѣ западно-русскихъ, такъ называемыхъ литовскихъ лѣтописей, Журн. мин. нар. просв. 1901, kovas, gegužis; В. С. Иконниковъ: Опытъ русской историографіи (1891/1908); J. Jakubowski: Studya nad stounkami narodowościowemi na Litwie (1902); Ф. Сушицький: Западно-русские летописи какъ памятникъ литературы I (1921), Збірник іст. філ. Укр. ак. наук. leid. 2; Пичета: Введение в русскую историю (1923), pagaliau pal. K. Chodynicki: Ze studjów nad dziejopisarstwem Rusko-Litewskiem, Aten. Wileńskie III (1925/6), 387 ir kit. M. Грушевский: Історія Українскої літератури V, 1 (1926), 162 ir kit.; tas pats jau Історія Україні-Руси VI (1907), 356 ir kit.; V. Zajančkausko: Lietuvių Literatūros Vadovėlis (1400—1904) (1928), 9 ir kit. Vakarų rusų metraščiai, spausdinti Полное собр. русск. лѣт. 17 (1908).

[2]) Labai svarbus faktas buvo tas, kad lietuvių bajorai, norėdami būti lygaus laipsnio su lenkais, savo ir jų tautos kilmę vedė iš romėnų. Tas

prievolių, kurios tam prieštaravo. Nes kad katalikai bajorai sudarė pirmos rūšies politinį Lietuvos sluoksnį, turėjusį viešajame gyvenime persvarą, tai buvo įtaka griežtai Rymo katalikiškai nusistačiusios Lenkijos, kuri ortodoksuose kito nieko nematė, kaip tik schizmatikus ir eretikus bei atvertimo objektus, kuriems niekumet negalima buvo leisti turėti įtakos visos suvienytos valstybės likimui. Nukrypimas nuo šios pagrindinės pažiūros, kuriai Jogaila buvo nusilenkęs ir kurią jis 1387 m. bajorų privilegijose — taigi vėl be Vytauto prisidėjimo — visiškai sutvirtino, būtų reiškęs unijos sulaužymą ir nuodėmę visų vakarų Europos katalikų akyse, kas būtų davęs progos Kryžiuočių ordinui vėl įsikišti. Vien tik todėl, kad čia religiniai ir politiniai dalykai su vieni antrais buvo taip surizgę, Vytautas, nuo mažumės religiškai indiferentiškas ir pakantus, turėjo laikytis Rymo katalikų bažnyčios pusės. *Tad unijos atžvilgiu jo toks tiek daug puolamas nedraugingas elgesys su ortodoksais pasirodo visai kitoje šviesoje.* O jei būtų dar reikėję įrodymo, kad jis nenorėjo išnaikinti ortodoksijos ir pakeisti kotolicizmu, kad nenorėjo jos nugrūsti ir politinės reikšmės atimti, tai už tą kalba 1415 m. įvykiai, kad jis tada parodė savo simpatijas ir nepartišką rūpinimąsi bei globą. Jis rūpinosi visais valdiniais kiek galėdamas ta pačia meile negalėdamas ir nenorėdamas panaikinti fakto, kad Lietuva yra sudėta iš branduolo ir šalutinių antraeilių žemių. Bet tai neturėjo nieko bendro su religine galvosena, bet buvo grynai politinis reikalas, išeinąs iš lietuvių rusų valstybės atsiradimo būdo. Ten, kur Vytautas pats galėjo spręsti, stojo visumet už sutvarkytą religinį gyvenimą, už ortodoksijos pakėlimą savąja metropolija, kurios jis siekė rusiškajai Lietuvos daliai. Kad jis čia ir ten vienaip elgėsi ir religiniuose faktoriuose tematė tik valstybei tarnaujančias, atskirai paėmus nepateisinamas jėgas, aiškiai matyti iš jo bažnytinės politikos, nes jis siekė savos ortodoksiškos ir katalikiškos metropolijos. Tas ėjo iš noro būti nepriklausomam nuo Lenkijos — Maskvos — Kryžiuočių ordino. Su lenkų atstovaujama misija Vytautas

---

pateko visur ir į istorijos aprašymus. Šią genealogiją pirmas iškėlė Petras Dusburgas, kuris buvo Długoszo šaltinis, ką teisingai prieš Brückner'į ir Jakubowskį pažymi K a m i e n i e c k i, Przegl. hist. 19 (1915), 3.

[1]) Pal. puslapį apie Bohemiją-Sileziją. Abi buvo katalikiškos (arba bent prieš husitų sujudimą), o vis dėlto Bohemija turėjo politišką pirmenybę, nes ji buvo tų žemių branduolis.

buvo tos pat nuomonės viename dalyke — kad reikia naikinti pagonybę, paskutinius senosios Lietuvos likučius jo šalyje. O kad jis vykdė katalikybės kryptimi, neversdamas į ortodoksiją, tai parėjo nuo Rymo bažnyčios judrumo ir tada dar gana įspūdingo atvertimo noro. Taip pat tai atitiko ir vyriausias unijos sąlygas. Kaip labai nenatūrali Vytautui atrodė anolaikinė lietuvių rusų viešpatystės religinė būklė, galima suprasti iš jo siektosios Rytų ir Vakarų bažnyčios unijos, kuri, aišku, nebūtų buvusi įvykdyta griežto Lenkijos katolicizmo prasme, o būtų pasibaigusi tuo, už ką Vytautas ir kitais panašiais atsitikimais stodavo: kompromisu, su kuriuo būtų buvę suvienyti rytų ir vakarų elementai. Vytautaas čia matė vieną savotiškiausių ypatingumų — tiltą tarp Rytų ir Vakarų, be to, tvirtą fundamentą savo valstybei, pašalinimą tų pajėgų, kurios dėl religinių priežasčių krypo čia į Rytus, čia į Vakarus, kiekvienu atveju už valstybės ribų. Nieko nekeičia faktas, kad vieną miestelį steigiant jis pasakė[1]), jog jame tegalėsią būti įkurdinami tik katalikai, jokiu būdu ne ortodoksai, nes jam čia bus rūpėjęs abiejų elementų skyrimas, ir kaip tik ateivių iš vakarų, o ne iš rytų. Jo uolūs žingsniai bažnyčios politikos srityje teturėjo tik laikinį pasisekimą, svarbiausia dėl to, kad jie turėjo būti daromi prieš tokias galybes, kurias ne tuo šokus galima buvo pertraukti esantiems dalykams pakeisti: prieš papą ir Bizantiją, kurie tikrai konservatyviška dvasia laikėsi esančios būklės. Tam reikėjo ilgesnio laikotarpio kaip lig tol Lietuvoje, o be to, ir kitų savumų, negu kad Vytautas turėjo Nes jį Roma laikė ką tik apkrikštytu, dažnai dėl savo krikščionybės abejoti verčiančiu Lietuvos valdovu, kuris Lenkijai tiek daug rūpesčių teikė, jog kurija visumet greičiau buvo linkusi pripažinti tikėjime jau išmėgintos Lenkijos teises, Bizantija jame tematė atskalūną ortodoksą, eretiškos vakarų bažnyčios šalininką, prieš kurį lenktis, Rytų bažnyčios manymu, turint omenyje ortodoksą didįjį Maskvos kunigaikštį, nematė reikalo. O kad jis tikrai pakantus buvo religijos dalykuose, tai išrodo jo dukters vestuvės su didžiuoju Maskvos kunigaikščiu.

---

[1]) Cod. saec. XV, III, pried. n. 5. Teisybė, jis įsakė, kad atvyktų žmonės iš „Romos karalystės", lenkai ir vokiečiai, bet taip pat įsakė ir „Ruthenis antiquis ibidem et circumquaque residentibus in eorum metis et gadibus in nullo penitus dampnum vel preiudicium faciendo".

Jei Vytautui daromas priekaištas, jog jis tyčia persekiojęs ortodoksiją, siaurinęs jos ir jos šalininkų politines teises, tikrųjų santykių šviesoje neišlaiko kritikos, tai tas pačias išvadas prieisim įsižiūrėję į lietuvių rusų valstybėje, Vilniaus dvare, *vartojamąją kalbą valdžios reikaluose*[1]). Kaip religijos dalykuose, taip ir čia sutinkame plačiausią apykantą, kuri yra didelės pagarbos verta. Nes buvo vartojama lotynų, vokiečių, rusų[2]) ir totorių kalba lygiai greta, pagal reikalą, dėstis, su kokia partija ir kokiu kraštu reikėjo susižinoti. Kaip lietuviams kad trūko senos vietinės, krikščonybę, islamą ir judizmą atsveriančios religijos, ir jie prisidėjo didelėn tikėjimo bendruomenėn kitas palikdami, taip ėjo Lietuvos politika, ypač Vytautas, kalbų dalykuose. Lietuvių kalba nebuvo išsirutulojusi į rašomąją kalbą, neturėjo dar rašto paminklų, nes rašytinė kultūra rodo jau žymios pažangos laipsnį. Ligšiol ji buvo į Lietuvą iš svetur atgabenta, reikalinga tapusi tik su svetimomis galybėmis santykiauti pradėjus. Oficialinei kalbai lietuvių kalba dar nebuvo prinokusi, nes permaž tebuvo galėjusi savo valstybėj rutulotis. Tuo atžvilgiu Lietuva buvo panaši juk į kitas tautas, pamažu įėjusias į aukštesnį Imperium Romanum kultūros laipsnį, kurioms šita imperija patiekė aukštą kultūrą kartu vieningą švietimo ir valstybės kalbą su išdirbta viešojo susisiekimo terminologija, ko lig tol stigo atskiroms „barbarae nationes". Todėl tad šis reiškinys, kad didžiausioji Vakarų dalis, kiek ji buvo Romos kultūros paliesta ir apvaisinta, naudojosi lotynų kalbos kaip mokslo, teisės ir valstybės kalba, nors šalia jos kasdieniniame gyvenime buvo vartojama ir tautos kalba. Ką bendra turėjo lotynų kalba viduramžyje su romietybe (Römertum), ką su kita tautybe? Šito negalima išleisti iš akių, norint pagaliau teisingai apspręsti Lietuvoje tautybių dalyką, kurio išaiškinimą vėlė ir kliudė buvimas šitoje valstybėje žymios rusų gyventojų dalies. Bet kaip išaiškinti faktą, kad pirmiausia buvo vartojama lotynų, rusų ir vokiečių, o ne lietuvių ir lenkų kalba valdžios reikaluose? Jau iš paties priešsustatymo matyti, kad ne-

---

[1]) Pal. nors J. Jakubowski: Studya nad stosunkami narodowościowemi na Litwie (1912).

[2]) K. Chodynicki: Kilka uag o niektórych zadaniach nauki polskiej w zakresie paleografii i diplomatyki ruskiej, Przegl. hist. 25 (1925), 391 ir k. teisingai reikalauja ištirti rusų dokumentus, kurie ypač 15 amž. pradžioje pasikeitė.

galėjo būti kitos priežasties kaip ir kitose Vakarų šalyse. Šitoje trijulėje atsispindėjo, kad Lietuva susidūrė ir ribojosi su trimis įvairiomis kultūromis: romiškąja, pirmiausia aplinkiniu keliu per Lenkiją[1]) ir kryžiuočių Ordiną, vokiškajam Ordinui tarpininkaujant, ir rusų-ortodoksine-bizantiškąja per mažuosius rusų kunigaikščius. Kaip vakarų Bažnyčioje lotynų kalba buvo bažnytinė kalba, taip Rytų bažnyčioje buvo graikų ir bažnytinė slavų kalba. Tas faktas, kad atskiros rytinės slavų tautos turėjo vieną slavišką, visai pasenusią bažnytinę kalbą, kurios nebsuprato liaudis, buvo tautinio jausmo ir valios akstinas, juoba kad dvasininkai kaip tik vieni būdami raštingi ir valstybės reikalus vedė. Jei Lietuvos valstybė visuose Rytus liečiančiuose dalykuose naudojos bažnytine slavų kalba, kaip valstybine kalba, taip pat ir aukštesniojo švietimo dalykuose ją vartojo, kiek jo nešėjai buvo ortodoksai dvasiškiai, tai buvo griebiamasi, mūsų akimis žiūrint, visai netautiškų priemonių, kurių tautiškomis nemanė laikyti lietuviai, vartoją rusų kalbą tarnyboje ir viešuosiuose reikaluose, švietime bei draugijoje. To nežiūrint, jie buvo tačiau geri lietuviai[2]), priklausę lietuvių nacijai ir tik ilgai tegyvendami rusų aplinkumoje būdavo pamažu nutautinami arba tapdavo tautiškai indiferentiški, kaip tai vienam kitam į rusų mažąsias kunigaikštystes išsiųstam valdininkui galėjo išeiti. Kaip vokiečiai ir lenkai vartodami lotynų kalbą, netapo romėnais, lygiai taip pat lietuviai, vartodami rusų kalbą, arba ir rusai, vartodami lotynų ir vokiečių kalbą, netapo romėnais arba vokiečiais. Šita aplinkybė, kad Lietuva iš Lenkijos, kuri anai vis dėlto buvo kultūrinė jėga, perėmė lotynų, o ne lenkų kalbą, veikiau aiškiausiai išrodo nenacionalių kalbų tvarkymą Lietuvos valstybėje. Kol lietuvių kalba pakilo iki rašomosios kalbos, praėjo dar kiek laiko. Todėl nieko nuostabu nei keista tautiniu atžvilgiu, jei pirmieji lietuvių analai buvo parašyti rusiškai, parašyti, aiškiai suprantama, rusų kunigo; juoba priminsiu kiaurai lotyniškai parašytas lenkų, čechų, vokiečių ir kt. kronikas, rašytas per keletą šimtmečių jų istorijos pradžioje. Be to, reikia pažymėti,

---

[1]) Progai pasitaikius, Jogaila Vytautui rašydavo ir rusiškai. Pal. Cod. saec. XV, II n. 180 (1430).

[2]) Pal. ir E. Ф. Карскій: Бѣлорусы III, 2 (1921), 3 ir kit., 16. Jakubowskis teisingai vertina tą faktą, kad ir rusai buvę lietuvių valstybės patriotai.

kad Vytauto praktiškiems tikslams tarnavęs skundas prieš Jogailą, kuris juk reiškė XIV šimtmečio istorijos eskizą, buvo parašytas vokiškai, tuo tarpu, kai Lietuvos skundai prieš Ordiną būdavo rašomi lotyniškai. Kiek tada Lenkijai rūpėjo rašyti istoriją savo kalba, tiek pat terūpėjo ir Lietuvai. Todėl klaidinga lietuvių rusų valstybei dėl šių momentų norėti prikišti visišką rusifikaciją. Todėl klaidinga yra tvirtinti, kad šita valstybė turėjo rusišką *nacionališką* antspalvį. Lietuvos laikymasis religijos dalykuose — ir totorių islamas buvo toleruojamas — jos laikymasis kalbos dalykuose atitiko vienas antrą ir buvo toks, koks paprastai esti kultūrai atbundančios tautos laikymasis su kultūros nešėjais, kultūrtregeriais.

Nieko bendro su tautiniu galvojimu pagaliau neturėjo nei Vytauto ***kultūrinės ir ekonominės skatinamos priemonės, nei jo kolonizavimas.*** Tiesa, lenkai plaukė į Voliniu, totoriai į pietų rusus, iš vakarų traukė vokiečiai ir kurdinosi, padedami didžiųjų Lietuvos kunigaikščių, o taip pat ir Vytauto, įsteigė miestus[1]), kaip Vilnių, Kauną, Brestą, kurie net vokiečių teisėmis buvo apdovanoti. Bet kolonizacijos laikotarpyje niekumet negalvojama aštriai nacionališkai. Ypatingai besirūpinant ekonominiais valstybiniais gerovės dalykais, besiveržiant prie galybės ir materialių priemonių, veikiau yra visvien, iš kur jie ateina. Žmonės pakėlė valstybių galybę ir turtingumą tik aukštesniosios kultūros gerą šalin gabendami ir neliestas žemes naudoti imdami. Kiekvienas kolonizacijos krašto valdovas teklausė tik darbingumo ir sugebėjimo, turto ir sumanumo, o ne konfesijos ir tautybės. Šitai ir atitiko Vytauto tik valstybe tesirūpinantį darbavimąsi, jo gerai apgalvotą valdžiai padidinti siekimą ir krašto gerovės pakėlimą[2]). Ne vokiečius arba totorius mėgdamas Vytautas tapo didelio stiliaus kolonizatoriumi. Tai atitiko ir jo valstybės sumetimais varomasis kultūrinis kėlimas. Jis pats labiau linko į vakarų, o ne į rytų kultūrą, nors jo dvaras turėjo Europos rytų tarptautinę išvaizdą.

---

[1]) Dėlto pagaliau pal. W. Kowalenko: Geneza udziała stołecznego miasta Wilna w Sejmach Rzeczypospolitej, Aten. Wileńskie III (1925/26), 335 ir kit.

[2]) Miesto Belsk įkūrimo priežastį Vytautas aiškiai štai kaip nurodo: „quomodo de proventibus censuum, tributorum et obsequiorum in terris nostris ducatus magni Lithuanie sagaciter providere cupientes“, antruoju momentu nurodo, kad noris praplėsti krikščionių tikėjimą, Cod. saec. XV, III priedas n. 5.

Jei Vytauto visas šitas kultūrinis atstatymo darbas laikytinas pasisekimu, tai jam ir jo, palyginti su Lenkija, *pažangai* reikia lygia greta statyti kitas pasisekimas — *užsienio politikos*. Abiejų buvo bendra, plačiai apimanti *idėjų politikos programa*. Kad Vytautas, šaltas skaičiuotojas ir tikrovės politikas, tačiau temperamentingas savo reikalavimų gynėjas, kartu sekė griežtai suformuotomis politinėmis idėjomis, reikia jam labiausiai kaip politikui priskaityti, ypač kad didesne dalim, kiek tai atskiro žmogaus gyvenimas leido, jas įvykdė gyvenime. Labiausiai jam rūpėjo trys idėjos, iš kurių išaugo visa eilė atskirų problemų: visos Rusijos valstybinė, tautinė ir romiškoji bizantiškoji arba ir vakarų nukreiptoji prieš aziatiškąją. Pirmoji ir paskutinioji savaime sukėlė infensyvinę ir defensyvinę nuotaiką prieš totorius, kurie stengėsi sunaikinti kaip Lietuvos varomąją visos Rusijos, taip ir vakarų krikščioniškąją kultūros idėją. *Visos Rusijos idėja*, kuri praskambėjo jam valdant, pirmiausia dėl Kijevo, buvo parėmęs ir seniau, bet ja remdamasis buvo laimėjęs didelių pasisekimų. Šita programa buvo atkreipta prieš Maskvą ir totorius. Totoriai iš savo pusės visos Rusijos idėją buvo plačiausiai įkūniję savo teoriškos valstybės rėmuose. Antra, Maskva rytų slavų pasaulyje sėkmingai paveržė pirmenybę iš Kijevo. Taičau nugalėjęs ordą, nežiūrint Vorkslos, Vytautas turėjo progos dideliems nukariavimams Rusijoje, ypačiai kad po Vosyliaus I mirties sumažėjo atsparumas. Teisybė, paskutiniai Rusijos kraštai, Maskva, Naugardas Pliskava, nepavyko prijungti prie savo valstybės. Bet vis iškyla klausimas, kas būtų atsitikę, jei Vytautui būtų pasisekę laimėti Lietuvai paskutinius Rusijos kraštus? Kas būtų išėję iš tokios valstybės nacionaliniu atžvilgiu? Atrodo, kad iš Vytauto nukariavimų aiškiausiai matyti, kaip būtų tokia valstybė atrodžiusi. Nes amžiaus gale visą Rusiją, be minėtųjų sričių, jis jau savo valdžioje turėjo taip, kad pakilusia krūtine jis savo laimėjimo žygį galėjo atkreipti iš Rytų į Vakarus. Bet ligšioliniame santykyje: Lietuva metropolija, Rusijos kunigaikštystės — antraeilės žemės — nė truputėlio nepasikeitė. Reikia manyti, kad ateityje taip pat nebūtų pasikeitę. Vis yra buvę primenama, kad ši valstybė būtų buvusi rusiška, o ne lietuviška. Kiek tai liečia žemes ir gyventojų skaičių, taip. Bet tuo dar neišspręsta, kad ši žmonių daugiau rusiška valstybė iš tikrųjų būtų turėjusi rusiška tapti. Totorių viešpatavimas išrodė, kad didelė sritis kaip Kijevo Rusija

gali būti kitai valstybei prijungta, dėl to nesant pavojaus totoriams nei savo valstybės netekti, nei rusais tapti. Lietuvos gyventojai, siauresniąja prasme, buvo valstybės tauta, jie ir toliau vairavo valstybę, nors ir kažin kiek rusų būtų atėję, kurie, pagaliau, turėjo didelį savarankiškumą, nei jų tautiškumas, nei religija nebūdavo užgauliojama, panašiai, kaip totoriuose. Lietuviai, būriais kolonizuodami, nebūtų surusėję, ką liudija ir jų šiandieninis būvis, kad jie išliko, nežiūrint neprielankiausio politinio likimo. Kad tokia valstybė ilgai tokios formos nebūtų išlaikusi, kad jai būtų radęsi pavojaus nuo tautinių religinių srovių, vėl aišku. Tačiau ji būtų galėjusi šimtmečius gyvuoti senojoje formoje, juk ir mongolų viešpatavimas ne viena diena nuverstas. Šitų supernacionališkų valstybės kūrinių, kurie buvo grynai jėgos valstybės, negalima matuoti dabartinėmis nacionalistinėmis idėjomis. Tuo pateisinamas ir Vytautas, suteikęs lietuvių tautai didžiausią politinę galybę, sukūręs didelių plotų valstybę, kurioje patys lietuviai turėjo lemiamąjį žodį. Tuo išsprendžiama ir, ar Kijevas ar Maskva būtų turėjusi vadovybę tokioje Lietuvos vadovaujamoje visoje Rusijos visumoje (Allrussland). Aukščiau išdėstytieji išvedžiojimai sako Vilnių palikus centru, kaip orda neperkėlė savo svorio centro iš gyvenamosios vietos. Ir Vytautas pagal tradicijas prisidėjo prie statymo valstybės galybės, kuri gulėjo ant lietuvių kardų smailagalių ir ant pečių viešpataujančių asmenybių, Gedimino ir Algirdo masto. Be to, ją laikė ir galingos idėjos, žinoma, Vytautas galėjo savyje tik tol atstovauti, kol jis galvpjo paskutinį Rusijos krašto gabalą prijungti prie savo valstybės. Po to būtų turėjęs pasirodyti šios valstybės tragizmas. Nes Vytautas buvo lietuvis ir negalėjo tos lietuvybės atiduoti už vieningą visos Rusijos valstybę. Bet kol reikėjo rusų žemės nuo totorių atkovoti, Maskvą paveikti, tol reikėjo Kijevą ir jo visos Rusijos praeitį naudoti pritraukiamąja priemone. Kol dėl rusų žemių kovojo Maskvos ir Lietuvos galybės, tol ir lietuvių-rusų valstybėje turėjo egzistencijos teisių.

Nežiūrint 1399 m. pralaimėjimo, Vytautas vis dėlto *totorius* gerokai nugalėjo. Jis atėmė iš jų ne vien rusų žemes, bet dar privertė pripažinti jo viršenybę; jis skyrė chanus ir saugojo pietų Rusiją nuo naikinančių puolimų, statė tvirtoves ir kolonizavo totorius, tuo būdu totorių puolimą atremdamas pačiais totoriais. Be to, jis pasiekė dar vieną da-

lyką, būtent: nugalėjo tyrąją stepę, jos gyventojus nomadus ir pasiekė Juodųjų jūrų krantą. Apskritai, tuo Vytautas palietė jūrų problemą. Jo veržimasis išlyginti lietuvių valstybės kontinento charakterį prasidėjo ne vien prie Juodųjų jūrų, kur jis pagaliau vėl susijo su senuoju Rusijos Kijevu ir nugalėjo mongolus, bet ir prie Baltijos jūrų, kurias, taip pat ir tariamas Lietuvos privilegijas, prižiūrėjo vokiečių Ordinas, aršiausias Lietuvos priešas.

Ordino problema labiausiai ir ilgiausiai lėmė lietuvių istoriją. Ir čia Vytautas, galutinai užimdamas Žemaičius, baigė lemiantį darbą. Tuo jis siekė tolimesnio tautiškos Lietuvos politikos tikslo: žemutinės Nemuno tekmės, vadinas, betarpiškai laisvai plaukioti jūron. Šiuo atveju Vytautas, remdamasis tautiška lietuvių konstitucija, prieš Ordiną naudojo revendikacijos politiką, nors ir maža turėjo pasisekimo. Ordinas palaikė žemutinį Nemuną labiausiai todėl, kad jame gyveno kuršiai, o ne lietuviai, nors ir nereikia ginčyti, kad lietuviai kuršiams buvo artimesni, negu vokiečiai. Apskritai, Vytautas visur stengėsi lietuvių-rusų valstybei sudaryti patogiausias gyvenimo sąlygas. Jei jam vienur ar kitur nesisekė pasiekti užbrėžtų tikslų, tai tas vis dėlto nesiaurina jo gyvenimo darbų.

Šie, ypač užsienio politikos sferų darbai, kuriuos papildė tokios pat reikšmės turintieji vidaus politikos žygiai, puikiausiai leidžia nustatyti *atitinkamų Vytauto pozicijų lietuvių istorijoj*. Aišku, kad ir jis, kaip ir kiekvienas pasaulinio masto žmogus, rėmėsi savo pirmtakūnų darbais. Be to, jis turėjo dar ir savo asmens vertybių. Jo asmens reikšmė iškilo tuomet, kad savo asmenybės dėka buvo lietuvių pripažintas ir pagaliau gavo Lietuvos vadovybę. Nežiūrint unijos suvaržytų politiškų galimumų, Vytautas atliko milžinišką darbą, supažindino pasaulį su lietuvių vardu, pakėlė, nežiūrint jos priklausomybės, į politikos galingą Rytų Europos valstybę, pašalino tą pavojų, kad Lietuva taptų lenkų provincija. Jei šioji valstybė po jo mirties vis dėlto buvo neramumų lizdas[1]), o ne ramus kraštas, tai tas parėjo ne nuo Vytauto klaidingai pasirinktų metodų ir darbų, bet

---

[1]) Apie įvykius Vytautui mirus pal. geriausia A. Lewicki: Powstanie Świdrigiełły, Rozpr. akad. um hist. fil. II, 4 (1892); Грушевский: історія України-Руси VI (1907), 235 ir kit.; A. I. Вольдемаръ: Національная борьба Вел. княж. Литовскомъ въ XV. и XVI. в., Ізвѣст. отд. русск. языка и словесн. имп. акад наук. 1909, t. XIV, 3, 160 ir kit.

nuo griaunančių unijos fermentų, naikinančių labiausiai lietuvių-rusų valstybės religišką ir tautišką gyvenimą. Vytautas mėgino ją aštrumu sušvelninti, bet tie elementai jam mirus dar labiau pasireiškė. Tačiau tai reikia įrašyti unijos kaltės sąskaiton, vadinas, Jogailos, bet ne Vytauto. Ypač neramus Švitrigailos sukilimas, kuris labiausiai rėmėsi rusų elementais, buvo nukreiptas prieš unijos pagrindus: Romos valstybę ir Lenkiją, taip pat ir prieš antros rūšies poziciją, kurią šie kraštai turėjo išgyventi, bet jis neprieštaravo Vytauto darbams. Šie vainikuoja aną Mindaugo, Vytenio, Gedimino, Algirdo-Kęstučio laikų kylantį išsirutulojimą, kurį likimas lietuvių naudai lėmė Vytautui atlikti. Lietuvių tauta buvo laiminga, kad lemiančiame XIV šimtm. vieną darbštų valdovą sekė kitas. Buvo nelaimė, kad Vytautas dėl savo teisių turėjo ilgai ir griežtai kovoti. Su penkiolikos metų kovos laikotarpiu sutampa tolimesnį išsirutulojimą lemiąs darbas Jogailos, kuris dėl svetimų vertybių paaukojo Lietuvos nepriklausomybę, už tai gaudamas kultūrinių vertybių ir, palyginti, nepavojingą lietuvių-lenkų sieną, nors iš kitos pusės sunkiai slėgė lietuvių lenkėjimo faktorius, ypač aukštesniųjų sluoksnių. Vytautui unija atrodė per brangi, jis suprato ją kaip nevienodą abiejų pusių pirkinį. Todėl jis stengėsi sulyginti senovės lietuvių galybės poziciją su naujosios lietuvių kultūros laikotarpiu. Vytautas buvo laimingas, nes jis sudarė šimtmečių išsirutulojimo kulminacijos ir kartu pabaigos tašką. Tas ir sudarė lietuvių istorijos tragizmą viduramžiuose, kad šioji valstybė tuomet, kada buvo sužadintas lietuvių nepriklausomybės jausmas, kurį sukėlė unija ir Vytauto jai taikomieji smūgiai, nebesusilaukė galingo vado, kuriuo būtų galėjusi remtis. Vytautas neturėjo sau lygaus įpėdinio[1]). Dėl to dinastinio pobūdžio valstybės dalykuose visumet lemia aklas atsitiktinumas arba laimė. Baisi nelaimė, kad Vytautas neturėjo sūnaus, kurį būtų galėjęs įvesti savo politikos dirbtuvėn, jam palikti savo milžinišką palikimą.Vytautas buvo, palyginti, didis karo vadas, kuris pats išdirbo kovos planus, vienas kovoje ir laimėjo, nesurasdamas jokio generolo-pagalbininko. Todėl po jo mirties nebuvo nė vieno, kuris būtų galėjęs žengti jo dvasios pėdomis. Tik išskyrimas, kurio Vytautas, valdydamas savo kraštą,

---

[1]) Długosz: Historia XI, 416 teisingai aiškina: „Nec dubium videbatur, gloriam Lithuanicam et per illum (sc. Witoldum) partam et cum eo extinctam fore."

laikėsi iki savo mirties, gal kiek ir nustelbia jo didybės, nes Lietuva dėl to vėliau labiausiai turėjo nukentėti. Su Vytautu prasidėjo pirmieji Lietuvos žingsniai į grabą, nes nedaug reiškė tas faktas, kad Vytauto ainiai, Vosylius II ir Jonas III, buvo garsūs žmonės, kurie titulą nešioja Maskvos, bet ne Lietuvos garbei. Vis dėlto Vytautas visą amžių jautė pareigą rūpintis ir Lietuvos ateitimi. Jis jai parodė Horodlėje, o ypač baigdamas gyvenimą atkakliai kovojo, manydamas, kad Lietuvos karalystės niekumet lenkai negalėsią užgrobti. Be to, Horodlės unija taip pat buvo didžiojo Lietuvos kunigaikščio sprendimas. Todėl ir Vytautui, neturinčiam įpėdinio vyriškio, neteko rūpintis dėl palikimo teisių. Vadinas, *likimas lėmė Vytautą būti paskutiniuoju didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu viduramžiuose.*

Nors Vytauto pozicija Lietuvos istorijoj galima tiksliai apspręsti, tačiau kur kas sunkiau apibrėžti tinkamą vietą, kurią jis užėmė pasaulio istorijoj. Negalima abejoti, kad šis asmuo siekė ir pasaulio, tų laikų Europos istorijos. Vytautas vaidino tam tikrą Europos kultūrinės istorijos vaidmenį, taip pat buvo ir tokių laikų, kada Europos politika rimtai turėjo skaitytis su Vytauto dalykais. Jis padėjo ir krikšto dalykuose, kurie dėl Ordino karų tapo Europos klausimu. Tų laikų mokslininkai, jų pasekėjai dar ir šiais laikais vis ir vėl jį lygina su pasaulio istorijos didžiaisiais vyrais, ir tai ne visumet aklais pagyrimo sumetimais arba gražiais komplimentais. Istorijoj sutinkame daug rimtų vyrų, pav. Dlugošą[1]), kuris, gal būt, paragintas Vytauto krikščioniško Aleksandro vardo, jį lygina su didžiuoju senovės Aleksandru, kuris, kaip ir šis, buvo sukūręs didžiulę valstybę. Taip, galėtume kur kas dar labiau palyginti, jei galvojame, kad lietuvių valstybėje kraštas buvo, palyginti, labai mažas su valdomuoju, panašus į Graikų — Makedonijos ir Aleksandro valstybės santykius. Tokių pat išvadų duoda palyginimas su Cezariu[2]). Kiti sutapydina su Petru Didžiuoju, kuris Rusijoj įgyvendino vakarų reformą[3]). Tiesa, Vytautas rėmė vakarų kultūrą, kas, aišku, išėjo iš pačios unijos. Kai kurie, susipažinę su lietuvių valstybe, rasdavo daug panašumo su totoriais[4]), žiūrė-

---

[1]) Historia IX, 452.

[2]) Cod. Vit. n. 1133; Caro: Lib. canc. I n. 1 b.

[3]) St. Smolka: Rok 1386 (185), 108.

[4]) Ranke: Zwölf Bücher preußischer Geschichte, Erste Gesamtausg. 25/6 (1874), 71: „Vytautas, kurio gyslose tekėjo toks kraujas, kuris buvo

dami į Vytautą, kuris buvo labai griežtas[1]), kaip į savo rūšies totorių chaną, kas, žiūrint į valstybės formą, beveik yra teisinga, ir apskritai, kiekvienas palyginimas sutampa su Vytauto bet kuria puse. Be asmeniškos pasaulinės istorijos reikšmės niekas negali nuginčyti, kad Vytautas, sąryšy su unija, sukūrė Europos valstybę Lietuvą, reikalaujančią vienodų teisių greta kitų vakarų šalies valstybių ir tautų. Nėra geresnio liudininko už Zigmunto mėginimą vainikuoti Vytautą, padaryti Lietuvos karalystę. Vytautas dirbo ne dėl asmeniško karaliaus titulo, bet dėl savo krašto garbės ir gerovės. Lietuvių-rusų valstybė iškyla pasaulio istorijoj ir todėl, kad iš jos ribų išėjo galutinis totorių puolimas. Kalbant apie totorių išstūmimą ir nugalėjimą, minint kovą Kulikovo laukuose, vis labiau reikia nepamiršti ir Vorkslos kovos ir jos vaisių: galutinį mongoliško elemento atmušimą nuo pietų Rusijos ir Europos. Pagaliau Vytauto įsikišimas husitų dalykuose buvo reikšmingas vakarams, nes iš to susidarė daug naujų galimumų, kurie, teisybė, pasiliko nerealizuoti, bet aiškiai parodė Vytautą pasiryžus dalyvauti ir vakarų dalykuose. Be to, Konstancos susirinkimas buvo ypač lietuvių dalykais susidomėjęs.

Vytauto gyvenimo darbai buvo gerokai panašūs į *Zigmunto* nes buvo nemaža asmeniškų skirtumų. Tačiau greta šių matyti vis dėlto bendri abiejų valdymo bruožai. Jau vien ta aplinkybė, kad Zigmuntas[2]) valdė milžiniškus plotus įvairių įvairiausių žemių, leidžia lietuvių-rusų valstybes ir jį palyginti. Abu vienodai dirbo ir rūpinosi savo valstybės žemėmis, nors Vytautas buvo griežtesnis, energingesnis, tad ir jam labiau sekėsi. Jei Vytautas panašiai kaip Lietuvos herbo vytis[3]), šuoliais lėkė nuo Baltijos jūrų krantų iki Dono ir Juodųjų jūrų, tai Zigmuntas, paskendęs ciecoriškos minties didybėj, skubėjo

---

giminingas didžiojo chano garbės troškimui, pareiškė, esąs skirtas pasaulį valdyti.“

[1]) Jau jo A e n e a s o S i l v i u s'o nupieštas paveikslas turėjo griežtų, totorių būdą primenančių bruožų, pal. Aeneas Sylvius: „De Polonia, Lithwania usw.“, išl. Pistoriaus veik. Poloniae historiae corpus I (1591), 2; panašiai ten pat sako H e r b e r s t e i n, 154.

[2]) Labai gerą charakteristiką duoda Th. L i n d n e r: Deutsche Geschichte unter den Luxemburgern und Habsburgern II (1893), 287 ir kit., 297, 418 ir kit.

[3]) Pal. tikslų aprašymą, Cod. Vit. n. 101.

apeiti visą Europą, pradedant turkų siena iki Anglijos, kurią, kaip ir rusų žemes, pirmą sykį aplankė Romos karalius. Jau tas faktas, kad Zigmuntas atėjo pas Vytautą, reiškė buvimą šio valdovo Europos politikos faktoriu.

Vytautas paruošė kelią prie politiškai įtakingų Vakarų valstybių. Mirtis sutrukdė jo žingsnį, likimas lėmė, kad Lietuva po Vytauto daugiau nebeturėjo didesnio valdovo. Tad ir labiau minėtinas Vytauto vardas ir jo darbas.

Šaltinių ir raštų sąrašas

A b r a h a m W.: Polska i chrzest Litwy, išėjo rinkiny Polska i Litwa (1914).

A c t a patriarchatus Constantinopolitani I/II, 1860—1862, ed. Miklosich u. Müller.

А к т ы западной Россіи I (1846).

A l e k n a A.: Historija Litwy, vert. iš liet. k., Kowno 1923.

А н д р і я ш е в О.: Нарис історії колонизації Сіверськоі землі до початку XVI. b, Зап. іст. фил. відд. всеукраїнск. акад. наук XX (1928).

А н т о н о в и ч ъ Б. — Иловайскій Д.: Исторія вел. княж. Литовскаго (1887).

А н т о н о в и ч ъ В. Б.: Монографіи по исторіи западной и югозападной Россіи, I (1885).

A r b u s o w L.: Grundriß der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands[3] (1908).

А р х и в ъ юго-западной Руси, VII.

A r n d t R.: Die Beziehungen König Siegmunds zu Polen bis zum Ofener Schiedsspruche 1412, Diss. Halle—Wittenberg (1897).

A r n o l d St.: Geografja Polski, išėjo rinkiny Polska. Jej dzieje i kultura od czasów najdawniejszych aż do chwili obecnej I (1928 ir kit.), išeina tęsiniu, dar nebaigta.

A r n o l d St.-Cz. Leśniewski-H. Pohoska: Polska w rozwoju dziejowym (1929).

B a d e n i S. H.: Stanisław Ciołek, biskup poznanski, Rozpr. akad. um. hist. fil. II, 14 (1900).

Б а г а л е й Д. И. Русская исторіографія, (1911).

— Русская исторія, I (1914).

B a l z e r O.: O następstwie tronu w Polsce, Rozprawy akad. um. wydz. hist. fil. II, 11 (1897).

— Unia horodelska, Rocznik akad. umiej 1912/13 (1913).

— Tradycja dziejowa unji polsko-litewskiej (1919).

— Królestwo polskie, I/III (1919/20).

— Istota prawna zależności książąt litewsko-ruskich w dobie 1386—1398/1401, Sprawozd. towarsz. nauk. w Lwowie I (1921).

— Nowsze poglądy na istotę prawno-państwowego stosunku Polski i Litwy w Jagiellońskiem średniowieczu, ten pat I (1921).

B a r a n o w s k i J. T.: Rzut oka na znaczenie Dniepra w dziejach gospodarczych Polski, Przegląd historyczny 20 (1916).

Б а р б а ш е в ъ А. И.: Витольдъ и его политика до Грюнвальденской битвы, (1885).

— Витольдъ, последнія двадцать лѣтъ княженія, (1891).
Батюшковъ П. Н.: Бѣлоруссія и Литва, (1890).
Beckmann S.: Der Kampf Kaiser Siegmunds gegen die werdende Weltmacht der Osmanen 1392—1437, (1902).
Bellée H.: Polen und die römische Kurie in den Jahren 1414—1424, Osteurop. Forschungen 2 (1914).
Below G. v.: Die deutsche Geschichtsschreibung von den Befreiungskriegen bis zu unseren Tagen², (1924).
Bess B.: Johann Falkenberg O. P. und der polnisch-preußische Streit vor dem Konstanzer Konzil, Zeitschr. f. Kirchengeschichte 16 (1896).
Бестужевъ-Рюминъ К. Н.: Русская Исторія I/II (1872—1885).
Bezzenberger A.: Der Werdegang des litauischen Volkes, Vierteljahrschr. f. Soz.- und W.-G. 13 (1916).
Bidlo J.: Čeští emigranti v Polsku v dobê husitské a mnich Jeronym Pražský, Časopis česk. musea 1895.
Bobrzyński: Starodawne prawa polskiego pomniki, V (1878).
Bobrzyński M.: Dzieje Polski w zarysie, I⁴ (1927).
Boldt F.: Der Deutsche Orden und Litauen 1370—1386, Altpreuß. Monatsschrift 5/6 (1873).
Brackmann A.: Der Streit um die deutsche Kaiserpolitik des Mittelalters, Monatshefte v. Velhagen & Klasing 1929.
Brandenburg E.: König Siegmund und Kurfürst Friedrich I. von Brandenburg, (1891).
Braun F.: Polen. Das Land und die Leute (1927).
Breisig K.: Die Macht des Gedankens in der Geschichte (1926).
Brian-Chaninov N.: Histoire de Russie (1929).
Brückner A.: Starożytna Litwa, (1904).
— Polaci i Litwini, język i literatura, išėjo rink. Polska i Litwa (1914).
Brzeski T.: Zagadnienie geograficzne Polski, Kwartalnik historyczny 31 (1917).
Брянцевъ П. Д.: Исторія литовскаго государства съ древнѣйшихъ временъ, (1889).
Bujac C.: Der Deutsche Orden und Herzog Witold von Litauen 1370—1386, Programm, Königsberg 1869.
Bujak F.: Dziejowe znaczenie morza, Przegl. hist. 23 (1922).
— Politicko-administrativní jednotka u západních Slovanů od X. do XII. stol., Z dejin východní Evropy a Slovanstva, Sborník věn. J. Bidlovi (1928).
Бершадскій С. А.: Литовскіе евреи, (1883).
Вернадскій Г. В.: Начертание русской истории, I (1927).
Владимірскій-Будановъ М. Ф.: Населеніе Югозападной Россіи отъ пол. XIII. до пол. XVII. ст., (1886).
— Рада Вел. князівства Литовського, Зап. соц. економ. відд. українск. акад. наук IV (1925).
Вольдемаръ А. I: Національная борьба въ Вел. княж. Литовскомъ въ XV. и XVI. в., Извѣстн. отд. русск. языка и словесн. имп. акад. наукъ 1909, XIV, 3.

C a r o J.: Geschichte Polens III (1869).
— Liber cancellariae Stanislai Ciołek, Arch. f. öst. Geschichte 45 (1871), 52 (1875).
— Aus der Kanzlei Kaiser Sigismunds, ten pat 59 (1880).
C a s p a r E.: Hermann von Salza und die Gründung des Deutschordensstaates in Preußen (1924).
— Vom Wesen des Deutschen Ordensstaates (1928).
C o d e x diplomaticus Lithuaniae hg. v. Raczyński (1845).
— diplomaticus Prussicus hg. v. Voigt.
— epistolaris saec. XV, I—III hg. v. Sokołowski, Szujski, Lewicki (1876—1891).
— epistolaris Vitoldi hg. v. A. Prochaska (1882).
C z e r m a k W.: Sprawa równouprawnienia schizmatyków i katolików na Litwie (1432—1563), Rozpr. akad. um. hist. fil. II, 19 (1903).
D ą b k o w s k i P.: Dobra rodowa i nabyte w prawie litewskim XIV. do XVI. w., Studya nad historyą prawa polskiego VI, 4 (1917).
D ą b r o w s k i J.: Ostatnie lata Ludwika Węgerskiego, (1918).
D a n i ł o w i c z: Skarbiec diplomatów Litwy, Rusi Litewskiej I (1860).
Д а ш к е в и ч ъ Н. П.: Замѣтки по исторіи Литовско-Русскаго государства, (1885).
D e m b i ń s k a A.: Stosunki Wielkiego księcia Witołda do Rusi północnowschodniej w latach 1425—1430, Przewodnik nauk. i lit. 46 (1918).
D e m p f A.: Sacrum Imperium (1929).
Д о в н а р ъ - З а п о л ь с к і й М. В.: Государственное хозяйство Вел. Княж. Литовскаго при Ягелонахъ, (1901).
— Спорные вопросы по исторіи литовско-русскаго сейма, Журн. мин народн. просв. 1901, Oktober.
— Die Grundlagen des Staatswesens Weißruthenien (1919).
D ł u g o s z J.: Historiae Polonicae, išl. veik. Opera omnia A. Przezdzieckio.
D z i a ł y ń s k i: Zbiór praw litewskich.
— Literae ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorem I/III (1855/56).
Д ь я к о н о в ъ М.: Власть Московскихъ государей, (1889).
Е ф и м е н к о Я.: Історія українського народу, (1922).
E g e l h a a f G.: Geschichte der deutschen Kaiseridee (1922).
E h r e t J.: Litauen in Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft (1919).
Э к з е м п л я р с к і й А. В.: Великіе и удѣльные князья сѣв. Руси въ татарскій періодъ съ 1238—1505. I—II (1889—1891).
F e l d m a n J.: Unja jagiellońska w historiografji polskiej, Przegl. powszechny 1924.
F i j a ł e k J.: Średniowieczne biskupstwa kościoła wschodniego na Rusi i Litwie, Kwart. hist. 10/11 (1896/97).
— Kościół rzymsko-katolicki na Litwie. Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu, veikale Polska i Litwa (1914).
— Dwaj dominikane Krakowscy: Jan Biskupiec i Jan Falkenberg, Księg. pamiątk. ku czci O. Balzera I (1925).

Филевичъ И. П.: Борьба Польши и Литвы-Руси за Галицко-Владимірское наслѣдіе, (1890).

Finke H.: Forschungen und Quellen zur Geschichte des Konstanzer Konzils (1889).

— Acta concilii Constantiensis I/IV (1896—1928).

Forstreuter K.: Die Bekehrung Gedimins und der Deutsche Orden, Altpreuß. Forschungen 5 (1928).

Fritzler K.: Die fürstliche Erbfolge im alten Rußland (1923).

Guagnini A.: Sarmaticae Europeae descriptio, in quaa est totius Poloniae Litwaniae ir t. t. scripta, išl. Pistorius veik. Hist. Pol. corp. I (1591).

Ganß J.: Die völkischen Verhältnisse des Memellandes (1925).

Goetz K. L.: Deutsch-russische Handelsverträge des Mittelalters (1916).

— Deutsch-russische Handelsgeschichte während des Mittelalters, Hansische Geschichtsquellen N. F. 5 (1922).

Goll J.: König Siegmund und Polen 1420—1436, MIOEG 15 (1894).

— Čechy a Prusy ve stredoveku, (1897).

Голубинскій Е.: Исторія русской церкви, (1900 ff.)

Голубовскій П. В.: Исторія Смоленской земли до начала XV. ст., (1895).

Гонсіоровскій О., Киникъ А. ir kiti.: Болеславъ-Юрій II., князь всей Малой Руси, (1907).

Goyski M.: Wzajemne stosunki Polski, Litwy i Zakonu w łatach 1399—1404, Przewodn. nauk. i lit. 34 (1906).

Grodecki R., Zachorowski St., Dąbrowski J.: Dzieje Polski średniowiecznej, I/II (1926).

Grünhagen C.: Geschichte Schlesiens I (1884).

Грушевський М.: Історія Україны-Руси, IV—VII (1905/7).

— Впливи ческого нацьонального руху XIV.—XV. в. в українськім життю і творчости, як проблема досліду, Зап. товар. ім. Шевченка 141/43 (1925).

— Історія Української літератури V, 1 (1926).

Gundolf F.: Caesar. Die Geschichte seines Ruhms², (1925).

Halecki O.: O początkach parlamentaryzmu litewskiego, Sprawozd. akad. um. w Krakowie 20 (1915).

— Litwa, Ruś i Žmudź jako części składowe w. księstwa litewskiego, Rozpr. akad. umiej. w. hist. fil. II, (1916).

— Geografja polityczna ziem ruskich i Litwy 1340—1569, Sprawozd. tow. nauk. Warsz. 1917.

— Wcielenie i wznowienie państwa litewskiego przez Polskę (1386—1401), Przegl. hist. 21 (1917/18).

— Polens Ostgrenze, veik. Polens Grenzprobleme I (1918).

— Dzieje unii Jagiellońskiej, I (1919).

— Litwa w połowie XV. w. w świetle najdawniejszej księgi metryki, Rozpr. hist. tow. nauk. warsz. I, 4 (1922).

— Od Polski piastowskiej do jagiellońskiej, Przegl. hist. 25 (1925).

— Zagadnienia kulturalne w dziejach unji Jagiellońskiej, Przegl. hist. 26 (1926).

— L'évolution historique de l'Union polono-lituanienne, Le Monde slave 1926.

Hammer-Purgstall: Geschichte der Goldenen Horde von Kiptschak (1840).

Hanisch E.: Die Geschichte Polens (1923).

Hardt E. H. v.: Magnum concilium Constantiense (1700).

Harrison E. J.: Lithuania (1928).

Hassinger H.: Tschechoslowakei (1925).

Haushofer K., E. Obst, H. Lautensach, O. Maull: Bausteine zur Geopolitik (1928).

Heinl K.: Fürst Witold von Litauen in seinem Verhältnis zum Deutschen Orden während der Zeit seines Kampfes um sein litauisches Erbe 1382—1401, Historische Studien von Ebering H. 165 (1925).

Heldmann K.: Das Kaisertum Karls d. Gr. (1928).

Herberstein S.: De Lithwania, bei Pistorius, Hist. Pol. corp. I (1591).

Hettner A.: Rußland. Eine geogr. Betrachtung von Volk, Staat und Kultur[4], (1921).

Hintze O.: Staatsbildung und Verfassungsentwicklung, Hist. Zeitschr. 88 (1902).

Hirsch Th.: Danzigs Handels- und Gewerbegeschichte unter der Herrschaft des Deutschen Ordens (1858).

Historya polityczna Polski I, išėjo veik. Encyklopedya Polska V, 1 (1920), bendr. Zachorowski, Halecki, Dąbrowski, Smolka, Papée.

Höfler C.: Der Streit der Polen und der Deutschen vor dem Konstanzer Konzil, Sitzungsber. d. Wiener Akad., phil.-hist. Kl., 95 (1887).

Hoernes M.: Natur- und Urgeschichte des Menschen II (1909).

Hoetsch O.: Staatsbildung und Verfassungsentwicklung in der Geschichte des germanisch-slawischen Ostens, Zeitschr. f. osteurop. Geschichte I (1911).

Hoffmann A.: Politische Geschichte der Deutschen (1921 ff.).

— Das deutsche Land und die deutsche Geschichte (1923).

Holtzmann R.: Der Breslauer Reichstag von 1420, Schles. Geschichtsblätter 1920.

— W.: Die Gründung des Bistums Samaiten, Zeitschr. f. Gesch. d. Oberrheins, N. F. 32 (1917).

Hudal A.: Die serbisch-orthodoxe Nationalkirche (1922).

Charewiczowa: Handel Lwowa z Mołdawią i Multanami w wiekach średnich, Kwart. hist. 38 (1924).

Chodnycki K.: Próby zaprowadzenia chreścijaństwa na Litwie, Przegl. hist. 18 (1914).

— Stosunek Rzeczypospolitej do wyznania grecko-wschodniego, Przegl. hist. 23 (1922).

— Kilka uwag o niektórych zadaniach nauki polskiej w zakresie paleografii i diplomatyki ruskiej, Przegl. hist. 25 (1925).

— Ze studjów nad dziejopisarstwem Rusko-Litewskiem, Aten. Wileńskie III (1925/26).

— Geneza dynastji Giedymina, Kwart. hist. 40 (1926).

Ігнатоускі У.: Кароткі нарыс гісторыі Беларусі, (1926).

— А. Смолич: Белоруссия, (1926).

Иконниковъ Б. С.: Онытъ изсѣдованія о культурномъ значеніи Византіи въ русской исторіи, (1869).
— Опытъ русской исторіографіи, (1891–1908).
Иловайскій Д. И.: Исторія Россіи, (1880 ir kiti).
— Исторія Рязанскаго Княжества išėjo jo Сочиненія, (1884).
Index actorum saec. XV, hg. v. Lewicki (1888).
Jabłonowski A.: Atlas historyczny Rzeczypospolitej polskiej II. Ziemie ruskie (w. XVI. aż XVII). 1899—1904.
— Historya Rusi południowej do upadku Rzeczypospolitej polskiej, (1912).
Яцимирскій А. И.: Григорій Цамблакъ, (1904).
Якубовскій И.: Земскія привилегіи великаго княжесва литовскаго, Журн. мин. народн. просв. 1903.
— Opis księstwa Trockiego z r. 1387. Przegl. hist. 5 (1907).
— Studya nad stosunkami narodowościowemi na Litwie przed Unią Lubelską. Prace towarsz. nauk. Warszawskiego 7 (1912).
Jakubowski J.: Z zagadnień unji polsko-litewskiej, Przegl. hist. II, 2 (1919/20).
— Dzieje Litwy w zarysie², (1921).
Joachim E.: König Siegmund und der Deutsche Ritterorden in Ungarn 1429—1432, MIOEG 33 (1912).
Jorga N.: Geschichte des rumänischen Volkes I (1905).
— Geschichte des Osmanischen Reiches I (1908).
Kadlec K.: Autokefální církve pravoslavných Slovanů, išėjo rinkiny Slovanstvo. Obraz jeho minulosti a prítomnosti (1912).
— O politycznym ustroju Słowian, zwłaszcza zachodnich, przed X. w., išėjo veik. Encypl. polska IV, 2 (1912).
— O zawiązkach państw a ludów zachodnio-słowiańskich przed X. w., ten pat.
Kamieniecki W.: Ograniczenia wyznaniowe w prawodawstwie litewskim w XV. i XVI. w., Przgl. hist. 13 (1911).
— Rozwój własności na Litwie w dobie przed I. statutem, Rozpr. akad. um. hist. fil. II, 32 (1914).
— Geneza państwa litewskiego, Przegl. hist. 19 (1915).
— Wpływy zakonne na ustrój litewski, Przegl. hist. 25 (1925).
Карамзинъ Н.: Исторія государства Россійскаго, V² (1819).
Karge P.: Die Litauerfrage in Altpreußen in geschichtlicher Beleuchtung (1925).
Карскій Е.: Бѣлорусы, III, 2 (1921).
Kern F.: Ueber die mittelalterliche Anschauung vom Recht, Hist. Zeitschr. 115 (1916).
Kellén K.: Der Staat als Lehensform (1924).
Клепатскій П. Г.: Очерки по исторіи Кіевской земли, I (1912).
Ключевскій В.: Курс русской истории, (1923 ir kiti).
Kochanowski J. K.: Witold Wielki książe litewski, (1900).
Kliutschewskij: Geschichte Rußlands, išleido F. Braun und R. v. Walter (1925 ir kit.).

Коваленскій М. Н.: Происхождение царской власти, (1922).

Kolankowski L.: O litewską koronę, Kwart. hist. 40 (1926).

Koneczny F.: Jagiełło i Witold I.: Podczas unii krewskiej (1382—1392), (1893).

— Geneza uroszczeń Iwana III. do Rusi Litewskiej, Aten. Wileńskie III (1925/26).

Konopczyński W.: Le problèm baltique dans l'histoire moderne (XII.—XVII. s.), Resumés des communic. près. au VI. Congr. Intern. scient. hist. Oslo 1928.

Костомаровъ Н. И.: О значеніи Вел. Новгорода въ русской исторіи, Собраніе сочинений I (1903).

— Северорускія народоправства во времена удѣльно-вѣчевого уклада, ten pat III (1904).

Kowalenko W.: Geneza udziała stołecznego miasta Wilna w Sejmach Rzeczypospolitej, Aten. Wileńskie III (1925/26).

Kowalewski K.: Die Theorie von den translatio imperii in ihrem Einfluß auf die Politik und die Geschichtsschreibung des Mittelalters, Dissert. Königsberg, gedr. Ausz. im Jahrb. d. phil. Fak. d. Univ. Königsberg 1922.

Kojalowicz A. W.: Historia Litvaniae (1669).

Кояловичъ М О.: Чтенія по исторіи Западной России, (1884).

Krasauskaitė M.: Die litauischen Adelsprivilegien bis zum Ende des 15. Jahrh., Dissert. Zürich (1927).

Krollmann C.: Die Politik des Deutschen Ordens, ersch. in „Der Ostdeutsche Volksboden“, išleista Volz (1926).

Krumbholtz R.: Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melnosee, Altpreuß. Monatsschr. 26 (1889).

Krzyżanowski St.: Doktryna polityczna Pawła Włodkowicza, išėjo v. Studja ku czci Zakrzewskiego (1908).

Кулишер І. М.: Очерк истории русской торговли, (1923).

Kutrzeba St.: Unia Polski z Litwą, išėjo v. Polska i Litwa (1914).

— Historja ustroju Polski, I[6], II[2] (1921—1925).

— Historja źródeł dawnego prawa polskiego, I/II (1925).

Лаппо И. И.: Западная Россія и ея соединеніе съ Польшею въ ихъ историческомъ прошломъ, (1924).

Лаппо-Данилевскій А. С.: Методологія исторіи, 1923

Latkowski J.: Mendog, król litewski, Rozpr. akad. um. hist. II, 2 (1892).

Лащенко Р.: Лекціі по исторіі украінского права, I/II (1924).

Lelewel: Zbiór dzieł obejmujących albo dzieje albo rzeczy polskie, 1844.

Леонтовичъ Ѳ. И.: Очерки исторіи литовско-русскаго права. Образованіе территоріи Литовскаго государства, Журн. мин. нар. просв. 1893/94

— Сословный типъ территоріально-административнаго состава литовскаго государства и его причины, Журн. мин. нар. просв. 1895, birž. m.

Леонтовичъ Ѳ. И.: Исторія русскаго права, I (1902).

— Рада великихъ князей литовскихъ, Журн. мин. нар. просв. 1907, rugs. m.

— Правоспособность литовско-русской шляхты, Журн. мин. нар. просв. 1903, kovo m.

Lewicki A.: Ein Blick in die Politik König Siegmunds gegen Polen in Bezug auf die Hussitenkriege (seit dem Käsmarker Frieden). Arch. f. österr. Gesch. 68 (1886).
— Powstanie Swidrigiełły, Rozpr. akad. um. hist. fil. II, 4 (1892).
— Ueber das staatsrechtliche Verhältnis Litauens zu Polen unter Jagiello und Witold, Altpreuß. Monatsschr. N. F. 31 (1894).
— Kiedy Witold został wielkiem księciem Litwy? Kwart. hist. 8 (1894).
— Król Zygmunt Luxemburski a Polska 1420—1436, Kwart. hist. 10 (1896).
— Sprawa unii kościelnej za Jagiełły, Kwart. hist. 11 (1897).
Likowski H.: Kwestya unii kościoła wschodniego z zachodnim na soborze kostnickim, Przegl. kościelni 5 (1906).
— Powstanie godności prymasowskiej arcibiskupów gnieżnieńskich, Przegl. hist. 19 (1915).
Linder Th.: Geschichte des Deutschen Reiches unter König Wenzel, II (1880).
— Deutsche Geschichte unter den Habsburgern und Luxemburgern II (1893).
Lohmayer K.: Witowt, Großfürst von Litauen († 1430), Mitteil. d. litauischen liter. Gesellschaft II, 4 (1885).
— Geschichte von Ost- und Westpreußen I (1908).
Любавскій М К.: Областное цѣленіе и мѣстное управленіе Литовско-Русскаго государства, (1892), ir Чтенія въ имп. общ. истор. и древн. 1892/93.
— Литовско-русскій сеймъ. Опытъ по исторіи учрежденія въ связи съ внутреннимъ стоемъ и внутреннею жизнью государства, Чтенія въ общ. ист. и древн. росс. при Московск. унив. 1908, IV.
— Новые труды по исторіи литовско-русскаго сейма, Журн. мин. нар. просв. 1903, vasario mėn.
— Къ вопросу объ ограниченіе политическихъ правъ православныхъ князей, пановъ и шляхты въ великомъ княжевствѣ Литовскомъ до Люблинской уніи, Сборн. статей посв. В. О Ключевскому (1909).
— Возвышеніе Москвы, išėjo rinkiny Москва въ его прошломъ и настоящемъ I (1909).
— Очеркъ исторіи литовско-русскаго государства до Люблинской уніи, (1915)
Лясконронскій В : Русскіе походы въ степи въ удѣльно-вѣчевое время и походъ кн. Витовта на татаръ въ 1399 году, Журн. мин. нар. просв. 1907, kovo, gegužės, liepos mėn.
Максимейко А.: Сеймы литовско-русскаго государства до Люблинской уніи 1569, (1902).
Малиновскій И : Рада Вел. Княж. Литовскаго въ связи съ боярской думой древней Россіи II, 1 (1904).
Maschke E.: Der Deutsche Orden und die Preußen. Bekehrung und Unterwerfung in der preuß.-balt. Mission des 13. Jhs. Studien v. Ebering, 176 (1928).
Mayer E.: Ursprung und Entwicklung des dynastischen Erbrechtes und seine geschichtliche Wirkung auf den Staat, vor allem auf die poli-

tische Gestaltung Deutschlands, Sitzungsber. d. preuß. Akad. phil. hist. Kl. 1928.
Maull O.: Politische Geographie (1925).
— Ueber politischgeographische-geopolitische Karten, veik. Bausteine z. Geopolitik (1928).
Meinecke F.: Die Idee der Staatsräson[3] (1929).
Милюковъ П.: Главныя теченія русской исторической мысли I[3] (1913).
Monumenta Vetera Poloniae et Lithuaniae, išl. Theiner I/II (1860 ir kit.).
Morawski K.: Historya universytetu Jagiełłońskiego, I (1900).
Mortensen-Heinrich G.: Beiträge zu den Siedlungs- und Nationalitätenverhältnissen von Pr.-Litauen (1927).
Nadler J.: Literaturgeschichte der deutschen Landschaften und Stämme[2] (1926 ir kit.).
Napiersky K. E.: Russisch-livländische Urkunden (1868).
Narbutt T.: Dzieje narodu litewskiego, (1847).
Natanson-Leski J.: Dzieje granicy wschodniej rzeczy pospolitej I. Granica moskiewska w epoce Jagiellońskiej, Rozpr. hist. tow. nauk Warszawskiego I, 3 (1922).
— Polska w epoce mocnarstwowej w. XIV.—XVIII., sien. žemėlapis 1 : 1 000 000.
Nieborowski P.: Die preußische Botschaft beim Konstanzer Konzil bis zum Ende Feber 1416. Bresl. Dissert. (1910).
Niederle L.: Slovanské starožitnosti, I[4] (1924).
Norden W.: Das Papsttum und Byzanz bis 1453 (1903).
Никитскій А.: Очеркъ внутренней исторіи Пскова, (1873).
Novotný V.: K polské kandidature na český trůn v dobė husitské, Žižkův sborní, išl. R. Urbánek (1924), kaip ištrauką ta pačia antrašte žiūr. Conefrence des historiens des états de l'Europe orientale et du monde slave 1927, I.
Obst E.: Russische Skizzen (1925).
— Die geopolitischen Leitlinien des europäischen Rußlands, in Bausteine zur Geopolitik (1928).
— Das Raumschicksal des russischen Volkes, ten pat.
Osten-Sacken P. v.: Livländisch-russische Beziehungen während der Regierungszeit des Großfürsten Witowt von Litauen (1392—1430), Dissert. Berlin (1908).
Palacký Fr.: Urk. Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges (1873).
Papée F.: Polska i Litwa na przełomie wieków średnich, I (1904).
— Jagiełłonowie a Moskwa, Kwart. hist. 36 (1922).
— Początki Litwy, Kwart. hist. 41 (1927).
Paszkiewicz H.: Polityka ruska Kazimierza W. (1925).
— U podstaw potęgi Moskiewskiej, Aten. Wileńskie V (H. 14), 1928.
Penck A.: Die natürlichen Grenzen Rußlands, Meereskunde H. 133 (1917).
Pfeil E.: Die fränkische und deutsche Romidee des frühen Mittelalters, Forsch. zur mittleren u. neueren Geschichte 3 (1929).
Pfitzner J.: Besiedlungs- u. Verfassungsgeschichte des Breslauer Bistumslandes I (1926).

— Das Erwachen der Sudetendeutschen im Spiegel ihres Schrifttums b. z. Jahre 1848 (1926).
— Rheinland und Sudetenraum zur Zeit der ersten Luxemburger, Rheinische Heimatblätter 1927.
— Der Kampf zwischen Ost- und Westeuropa, Zeitschr. d. Ver. f. Gesch. Schles. 62 (1928).
— August Sauers Kulturpolitische Reden und Schriften (1928).
— Arnošt Kraus und die Sudetendeutschen (1928).
— Bespr. von Hassinger: Tschechoslowakei (1925), Hist. Vierteljahrschr. 24 (1928/29).

Piekosiński F.: Czy król Władysław Jagiełło był za życia królowej Jadwigi królem Polski? Rozpr. akad. um. hist. fil. 35 (1897).

Пичета В.: Литовско-польскія уніи и отношеніе къ нимъ литовско-русской шляхты, Сборн. статей посв. В О. Ключевскому (1909).
— Литовско-русское государство, išėjo veik. Русская исторія въ очеркахъ и статьяхъ, išl. Довнаръ-Запольскій II (1912).
— Образованіе великорусскаго государства, išėjo ten pat. II.
— Введеніе въ русскую исторію (1923).
— Гісторыя Белорусі, (1924).
— Исторические судьбы Западной Белоруссии, Сборник статей I (1927).
— Die weißrussische Geschichtsforschung 1922—1928, Slawische Rundschau I (1929), 661 ir kit.

Платоновъ С. Ф.: Учебник русской исторіи, I/II (1924/25).

Polska. Jeij dzieje i kultura od czasów najdawnejszych aż do chwili obecnej, I (1928 ir kit.).

Prochaska A.: Spór o Mitrę i pastoral w Rydze 1395—1397, Kwart. hist. 9 (1895).
— Nieznany akt homogialny Witolda, ten pat, 9 (1895).
— Dążenia do unii cerkiewnej za Jagiełły, Przegl. powszechny 1896.
— W czasach husyckich, Rozpr. akad. um. hist. fil. II, 9 (1897).
— Na soborze w Konstancyi, Rozpr. akad. um. hist. fil. II, 10 (1898).
— Geneza i rozwój parlamentaryzmu za pierwszych Jagiellonów, Rozpr. akad. um. hist fil. II, 13 (1899).
— Lenna i maństwa na Rusi i na Podolu, ten pat II, 17 (1902).
— Dwie koronacye, Przegl. hist. I (1905).
— Król Władysław Jagiełło I/II (1908).
— Markward Salzbach, Przegl. hist. 9 (1909).
— Z archiwum Zakonu niemieckiego. Analekta z wieku XIV. i XV., Archiwum kom. hist. Akad. um. w Krakowie XI (1911).
— Nowe poglądy na ustrój wewnętrzny starej Litwy, Przegl. hist. 15 (1912).
— Z Witoldowych dziejów, ten pat 15 (1912).
— Stosunki Inflancko-Litewskie w XV. w., Litwa i Ruś (1913).
— Od Mendoga do Jagiełły, Lita i Ruś IV (1912).
— Dzieje Witolda, W. księcia Litwy, (1914).
— Książe Husyta (Ks. Korybut, bratanek Władysława Jagiełły), Księga ku czci Orzechowicza II (1916).
— Znaczenie niedoszłej koronacji Witolda, Aten. Wileńskie I (1923).

— Z dziejów Jagiellońskiej, Aten. Wileńskie IV (1927).
Прѣсняковъ А. Е.: Образованіе велико-русскаго государства. Огерки по исторіи XIII.—XV. ст, (1918).
— Московское царство, (1918).
Puławski K.: Stosunki z Mendli-Girejem (1881).
Ranke L. v.: Zwölf Bücher preußischer Geschichte, Erst. Gesamtausg. 25/6 (1874).
Ratzel F.: Das Meer als Quelle der Völkergröße (1903).
— Politische Geographie³, (1923), hg. v. E. Oberhummer.
Reichstagsakten. Deutsche 7 (1878), hg. v. Kerler.
Richental, Ulrich von: Chronik des Konstanzer Konzels, hg. v. Buck (1882).
Römer M.: Litwa. Ktudyum o odrodzeniu narodu litewskiego, (1908).
Romer E: Rola rzek w historji i geografji narodów, Przewodn. nauk. i lit. 29 (1901).
— Przyrodzone podstawy Polski historycznej, (1912).
— Polska. Ziemia i państwo, (1917).
Rozwadowski J.: Mapa językowego obszaru litewskiego, veikale Polska i Litwa w dziejowym rozwoju (1914).
Рожков Н. А.: Русская история, (1922).
— Политические партии в Великом Новгороде XII.—XV. в., Из русской истории. Очерки и статьи I (1923).
Rudnyćkyj St.: Ukraina. Land und Leute (1916).
— Основи зеМлезнання Укпаіни I/II (1923—1926).
Русская историческая литература в классовом освещении, Сборник статей I (1927).
Rutkowski J.: Histoire économique de la Pologne avant les partages (1927).
Савицкий П. Н.: Россия особый географический имр., (1927).
— Географические особенности России, I (1927).
— Геополитические заметки по русской истории, kaip priedas prie Вернадский: Начертание русской истории I (1927.
— Boden- und pflanzenkundige Forschung in Rußland, Slawische Rundschau I (1929).
Sarnes H.: Witold und Polen in den Jahren 1427—1431, Altpreuß. Monatsschr. N. F. 30 (1893).
Schaeder H.: Das dritte Rom. Studien zur Geschichte der politischen Theorien in der slawischen Welt (1929).
Schiemann Th.: Rußland, Polen und Livland bis ins 17. Jahrh. I (1886).
Schramm P. E.: Kaiser, Rom und Renovatio. Studien und Texte zur Geschichte des römischen Erneuerungsgedankens vom Ende des karolingischen Reiches bis zum Investiturstreit I/II (1929).
Schreuer H.: Artikel Familie, Sippe, Stamm in Hoops Reallexikon.
Scriptores rerum Prussicarum I/III ed. Hirsch, Töppen, Strehlke (1866).
Semkowicz W.: Braterstwo szlachty polskiej z bojarstwem litewskim w unii horodelskiej 1413 r., veikale Polska i Litwa (1914).

— O litewskich rodach bojarskich, zbratanych z szlachtą polską w Horodle, Miesięcz. herald. 1914.
— Tradycja o kniaziowskiem pochodzeniu Radziwiłłów w świetle krytyki historycznej, Kwart. hist. 39 (1920).
— Przywileje Witolda dla Moniwida, Aten. Wileńskie I (1923).
— O litewskich rodach bojarskich zbratanych z szlachtą polską w Horodle 1413, Roczn. tow. herald. 7 (1924/5).
— Geograficzny podstawy Polski Chrobrego, Kwart. hist. 39 (1925).
— Rola czynników geograficznych w rozwoju dziejów Polski, Ziemia H. 15/16 (1927).
Seraphim E.: Geschichte Liv.- Est- u. Kurlands², (1897 ir kit.).
Середонинъ С. М.: Историческая географія, 1916.
Смирновъ П.: Москва въ XIV. в. išėjo Русская исторія, išleido Довнаръ-Запольскій II (1912.)
— Движеніе населенія Московск. государства, ten pat
Smolka St.: Unia z Czechami, Szkicie historyczne I (1882).
— Witold pod Grunwaldem, ten pat I (1882).
— Rok 1386, Rocznik zarz. akad. um. 1885.
— Kiejstut i Jagiełło, Pamiętnik akad. um. wydz. fil. et fil. hist. 7 (1888).
— Najdawniejsze pomniki dziejopisarstwa Rusko-litewskiego, ten pat 8 (1890).
— Die Reußische Welt (1916).
Собраніе, Полное русскихъ лѣтописей I—XXIV.
Sochaniewicz K.: Najdawniejsze dyplomy Witolda w. ks. litewskiego, Aten. Wileńskie III (1925/6).
Соловьевъ С. М.: Исторія России съ древнѣйшихъ временъ, išleido Тов. „Обществ. Польза".
Спицинъ А. А.: Русская историческая географія (1917).
Stadnicki K.: Olgierd i Kiejstut (1870).
Stavenhagen O.: Kampf des Deutschen Ordens in Livland um den Einheitsstaat, Baltische Monatsschr. 43 (1902).
Storost G.: Litauische Geschichte (1921).
Сушицкий Ф.: Западно-русские летописи как памятник литературы, Збірник іст. Філ. Укр. акад наук. sos. 2 (1921).
Sylvius Aeneas: Lithwania, Prussia sive Borussia, išėjo v. Pistorius, Hist. Pol. corp. I (1591).
Szajnocha K.: Jadwiga i Jagiełło², (1861).
Szelągovski H.: Wróst państwa polskiego w 15. i 16. w. (1904).
— Najstarsze drogi z Polski na Eschód (1909)
— Walka o Bałtyku², (1921).
Шахматовъ А. А.: Древнѣйшія судбьі русскаго племени, (1919).
Щмурло Е.: Исторія России 862—1917, (1922).
— Введеніе въ русскую исторію, (1924).
Щаповъ А. П.: О вліяніи горъ и моря на характеръ поселенц., Сочиненія II (1906).
— Историко-географическое распредѣленіе русскаго народонаселенія ten pat.

Тихомировъ И.: О составѣ западно-русскихъ, такъ называемыхъ литовскихъ лѣтописей, Журн. мин. народн. просв. 1901 kovos, gegužės mėn.

Totoraitis J.: Die Litauer unter dem König Mindowe bis zum J. 1263 (1905).

Tuckermann W.: Osteuropa I/II (1922).

Tymieniecki L.: Moralność w stosunkach między państwowemi w poglądach Pawła Włodkowicza, Przegl. hist. 1919/20.

Urkundenbuch, Liv-, Esth- u. Curländisches, išl. v. Bunge (1856 ir kit.).

Vasmer M.: Wikingisches am Südufer der Ostsee, Zeitschr. f. slaw. Philologie 6 (1929).

Vydūnas W. St.: Litauen in Vergangenheit und Gegenwart (1916).

Viskantas A.: Vytautas, didysis Liet. kunig. ir Gardelio unija, Lietuvių Tauta IV.

Voigt J.: Geschichte Preußens V/VII (1832—1836).

Wallach R.: Das abendländische Gemeinschaftsbewußtsein im Mittelalter, Beiträge z. Kulturgesch. d. Mittelalters u. d. Renaissance 34.

Wasilewski L.: Litwa i Białoruś, o. J.

Werminghoff A.: Der Hochmeister des Deutschen Ordens und das Reich bis zum J. 1525, Hist. Zeitschr. 110 (1913).

Werunsky E.: Geschichte Karls IV., (1880—1892).

Włodarski B.: Polityka ruska Leszka Białego, Archiw toĒ. nauk. we Lwowie dz. II t. III, 3 (1925).

Wolff J.: Ród Gedimina (1886).

Zachorowski St.: Studya z historyi prawa kościelnego i polskiego, (1907).

Zajączkowski St.: Studya nad dziejami Żmudzi w. XIII., (1925).

— Przyczynki do hipotezy o pochodzeniu dynastji Giedymina ze Żmudzi, Aten. Wileński IV (1927).

— Przymierze polsko-litewskie 1325, Kwart. hist. 40 (1926).

Zajančkausko V.: Lietuvių Literatūros Vadovėlis (1400—1904). (1928).

Чубатый М: Західна Україна і Рим у XIII. в. у своіх змаганях до церковноі унії, Зап. тов. им. Шевченка 123/4 (1917).

— Державно-правне становище украïнских земель литовскоі держави під кінец XIV. в. ten pat 134/5 (1924), 144/5 (1926).

